

CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA

Marta Pi Martin

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

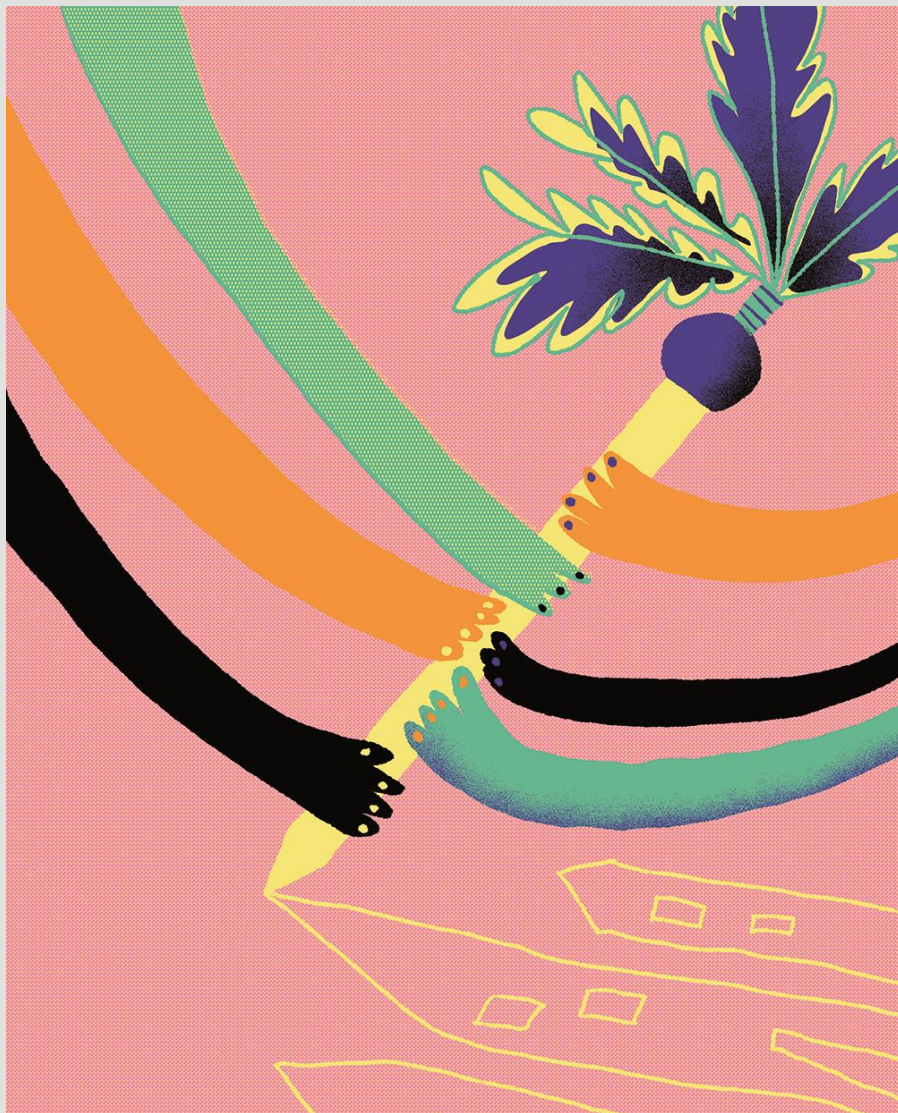
WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

UNIVERSITAT
ROVIRA i VIRGILI

**Cuidar-se en comunitat:
les llars col·laboratives per a persones grans a Espanya**

MARTA PI MARTIN

TESI DOCTORAL 2023

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA

Marta Pi Martin

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA

Marta Pi Martin

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA

Marta Pi Martin

Marta Pi Martin

**Cuidar-se en comunitat:
les llars col·laboratives per a persones grans a Espanya**

TESI DOCTORAL

dirigida per la Dra. Maria Dolors Comas d'Argemir i Cendra i el Dr. Xavier Roigé Ventura

Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social (DAFITS)

UNIVERSITAT
ROVIRA i VIRGILI

Tarragona

2023

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA

Marta Pi Martin

FEM CONSTAR que el present treball, titulat "**CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA**", que presenta Marta Pi Martín, per a l'obtenció del títol de doctor, ha estat realitzat sota la nostra direcció al Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social d'aquesta universitat.

HACEMOS CONSTAR que el presente trabajo, titulado "**CUIDARSE EN COMUNIDAD: LOS HOGARES COLABORATIVOS PARA PERSONAS MAYORES EN ESPAÑA**", que presenta Marta Pi Martín para la obtención del título de Doctor, ha sido realizado bajo nuestra dirección en el Departamento de Antropología, Filosofía y Trabajo Social de esta universidad.

WE STATE that the present study, entitled "**CARING IN COMMUNITY: COLLABORATIVE HOMES FOR THE ELDERLY IN SPAIN**", presented by Marta Pi Martin for the award of the degree of Doctor, has been carried out under our supervision at the Department of Anthropology, Philosophy and Social Work of this university.

Tarragona, 13 de juliol de 2023/Tarragona, 13 de julio de 2023/ Tarragona, July, 13th, 2023

El/s director/s de la tesi doctoral
El/los director/es de la tesis doctoral
Doctoral Thesis Supervisor/s

COMAS
D'ARGEMIR
CENDRA, MARIA
DOLORS
(AUTENTICACIÓN)

Firmado digitalmente por COMAS
D'ARGEMIR CENDRA, MARIA
DOLORS (AUTENTICACIÓN)
Nombre de reconocimiento (DN):
c=ES, serialNumber=37645918R,
sn=COMAS D'ARGEMIR,
givenName=MARIA DOLORS,
cn=COMAS D'ARGEMIR CENDRA,
MARIA DOLORS (AUTENTICACIÓN)
Fecha: 2023.07.14 11:15:39 +02'00'

Doctora Dolors Comas d'Argemir i Cendra

ROIGE
VENTURA
FRANCESC
XAVIER -
38061627P

Firmado
digitalmente por
ROIGE VENTURA
FRANCESC XAVIER -
38061627P
Fecha: 2023.07.14
11:19:59 +02'00'

Dr. Xavier Roigè Ventura

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA

Marta Pi Martin

Aquesta investigació ha estat finançada per l'ajut de suport a departaments i unitats de recerca universitaris per a la contractació de personal investigador predoctoral en formació (FI SDUR).

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA

Marta Pi Martin

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA

Marta Pi Martin

A la iaia Esperança,
Gràcies per continuar somrient orgullosa.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA

Marta Pi Martin

AGRAÏMENTS

Gràcies, gràcies a totes les persones que d'una manera o altra han contribuït a l'elaboració d'aquest document. Més enllà de la reciprocitat cultivada durant aquests anys d'etnografia, del donar i rebre, dels somriures i la complicitat, confio poder mostrar en aquestes pàgines el valor de la cura, visible i invisible, de qui cuida i qui es cuidat.

Gràcies a les llars col·laboratives que van acceptar formar part de tot això i fer-ho en un moment tan complex com és una pandèmia: compartir espais de convivència amb persones grans durant la COVID-19, sé que era una proposta difícil d'acceptar. Totes les persones que formeu part d'aquests projectes, en formació i en convivència, gràcies, m'enduc els vostres noms, mirades, angoixes, accions, paraules i tot allò compartit, algunes de vosaltres potser no us imagineu com d'important ha estat la vostra contribució, però allò que passa més enllà d'una entrevista formal també ha estat molt necessari, un cafè, un passeig, unes tapes, jugar a la petanca, un joc de taula o una conversa pel passadís, tots i cadascun d'aquests detalls han estat importants, me'ls he guardat a la memòria i, per si de cas, al diari de camp.

Gràcies també a les entitats que acompanyen alguns dels projectes d'aquesta etnografia, el vostre temps i expertesa han nodrit el context d'aquestes pàgines.

Gràcies al Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social de la Universitat Rovira i Virgili, des de la primera presa de contacte m'he sentit a casa, gràcies per ajudar-me a resoldre tots els meus dubtes burocràtics, que no van ser pocs, gràcies pel coneixement compartit i per generar aquest caliu i proximitat que m'han ajudat a poder desenvolupar tota aquesta feina des d'una posició molt amable. Especial menció a tot l'equip d'investigació, totes i cadascuna de les persones que l'integren han estat font d'admiració i inspiració, no hi ha hagut una trobada o reunió on no hagi marxat amb la sensació que havia après moltíssim, gràcies per continuar ensenyant-me i recordant-me perquè vaig decidir ser antropòloga.

Moltíssimes gràcies a la Dolors Comas d'Argemir i al Xavier Roigé, pel recolzament durant tot el procés d'investigació, per l'orientació, la generositat i el vostre saber. Gràcies per acompanyar-me en aquest procés de creixement i gràcies per la confiança i llibertat proporcionada.

A la Maria, al José i a la iaia Esperança. No us ho he dit mai però tot això té molt a veure amb vosaltres, amb els tallers de memòria, però sobretot amb els debats posteriors. Gràcies per ser el motor, per fer-me entendre el significat de la justícia social. Iaia, enyoro no tenir-te tot i ser-hi, gràcies per continuar somrient-me orgullosa tot i haver oblidat qui soc.

A la família, gràcies per tot sempre. A la meva mare, que és l'exemple més proper per mostrar que els seus desitjos, les seves preferències, sempre han quedats supeditats als deures adscrits al seu gènere. Gràcies per haver-me criat en la llibertat i l'esperit crític, gràcies per les converses de sobretaula els quatre, cada vespre, a la taula del menjador i gràcies per seguir recolzant-me en cada pas que dono. Gràcies al meu pare per transmetre'm la importància de la perseverança, al meu germà per ajudar-me a veure-ho tot més clar, sempre seràs un exemple.

Al meu company, gràcies per ser i per ser-hi. Gràcies per les hores de lectura dedicades a aquestes pàgines, pels suggeriments, però sobretot gràcies per ajudar-me a no defallir en els moments difícils.

ÍNDEX

AGRAÏMENTS.....	13
ABSTRACT	19
RESUM	22
LLISTAT DE FIGURES.....	25
INTRODUCCIÓ.....	29
Què guia aquesta investigació?.....	37
Sobre l'estructura emprada.....	38
1. APROXIMACIÓ A LES LLARS COL·LABORATIVES A TRAVÉS DE LA LITERATURA	
ACADÈMICA	43
1.1 Terminologia	45
1.2 Quin ha estat el camí?	47
1.3 Llars col·laboratives a Espanya: motivacions per anar-hi a viure.	52
1.4 Acompanyants en el procés de creació i convivència.....	55
1.5 Limitacions d'aquesta alternativa de convivència.....	58
2. ÀNCORA CONCEPTUAL.....	61
2.1 A què es fa referència per “persones grans” en aquesta investigació.....	62
2.1.1 Una nova etapa vital.....	64
2.1.2 Envel·liment activista	68
2.2 Cuidar	70
2.2.1 Cura a les llars col·laboratives – El cercol salvavides	73
2.2.2 Cura i tecnologia: de la robòtica i l'automatització a la digitalització de la cura ..	78
2.2.3 Redistribuir i democratitzar, una qüestió de justícia social.....	78

2.3 Fer llar	80
2.3.1 Els espais	82
3. LA TRAVESSA.....	85
3.1 El port.....	87
3.2 La travessa.....	88
3.2.1 Navegar	90
3.2.2 Dificultats	96
3.2.3 Les parades.....	100
3.3 Tornada a port.....	119
4. CURA EN EL QUOTIDIÀ: COM TENIR CURA SOSTÉ LA COMUNITAT (I LA VIDA)	121
4.1 Cuidar	123
4.2 Oliar l'engranatge	125
4.2.1 L'acollida i el ritual de traspàs dels valors del grup.....	133
4.2.2 Cura econòmica del grup	137
4.2.3 La gestió dels conflictes: “intentar eliminar el conflicto es como intentar eliminar el aire, no se puede, lo que hay que hacer es hacerlo respirable”	139
4.2.4 La comunicació.....	141
4.3 Per què formar part d'un projecte (d'un grup de persones) que et cuida?	145
4.4 Autocura, per mi i pels altres: “yo me cuido para que tú no me tengas que cuidar” ..	150
4.4.1 Envelliment saludable i activista entès com una pràctica d'autocura	153
4.4.2 Una nova etapa vital.....	159
4.4.3 “La vida s'ha allargat molt, no sempre amb qualitat de vida i, viure està molt bé si verdaderament per tu la vida és digne”	160

4.5 En quin lloc queda la família	162
5. CURA EN LA DEPENDÈNCIA: MECANISMES DE GESTIÓ DE LA DEPENDÈNCIA EN COMUNITAT.....	167
5.1 L'anticipació.....	169
5.2 Acompanyament i assessorament extern.....	172
5.3 Pràctiques de cura en la dependència.....	174
5.3.1 Ajudar-se sí... ..	176
5.3.2 Però fins a on?	179
5.4 Mecanismes de gestió de la dependència.....	186
5.4.1 Traducció pràctica.....	187
5.4.1 El trencaclosques econòmic.....	192
5.5 Un cas: en José.....	197
5.5.1 Compartint el dia a dia amb la María i el José	198
6. LA LLAR COM A ESPAI DE CURA.....	205
6.1 Espais d'intimitat.....	207
6.2 Espais comunitaris.....	217
6.2.1 Permeabilitat entre espais	225
6.3 L'entorn	229
7. COVID-19 I LLARS COL·LABORATIVES.....	239
7.1 L'impacte de la pandèmia als projectes que encara no comparteixen convivència.....	241
7.1.1 Noves incorporacions i abandonaments en temps de pandèmia.....	242
7.1.2 Tecnologia i cura, en tàndem durant la pandèmia	245
7.2 Materialització de la governança: conviure en comunitat en pandèmia.....	250

7.2.1 Gestió de la COVID-19	251
FINAL THOUGHTS.....	265
REFLEXIONS FINALS	275
BIBLIOGRAFIA	285
ANNEXOS	297
Annex 1: Registre d'entrevistes, grups focals i reunions a llars col·laboratives en formació i en convivència	298
Annex 2: Registre d'entrevistes a facilitadors i facilitadores, personal de l'administració pública i treballadors i treballadores de llars col·laboratives.....	302

ABSTRACT

Currently, aging is a central topic of debate in the global north, specifically the challenges that our society must face in relation to this issue. Some of these challenges, exposed as a result of the COVID-19 pandemic, have revealed the shortcomings of the health system and long-term care.

All of this occurs in a specific context of profound social changes: changes in family roles and care provision, increasing life expectancy, progressive aging of society, a weakened welfare state, and the emergence of alternatives for aging. One of these alternatives is collaborative homes for elderly people, which consist of self-managed communities woven with mutual support networks that promote a balance between community care spaces and intimate living spaces.

To understand the origins of collaborative homes, we need to go back to the early twentieth century in the Nordic countries. These countries addressed the high cost of domestic service by creating homes that shared it (Vestbro, 2010). The first exhibition of this concept, called *Einküchenhaus*, was held in Copenhagen in 1903 and later spread to Sweden, Germany, and England (Vestbro & Horelli, 2012). However, this collaborative model did not gain popularity among the senior population until the third quarter of the twentieth century.

In Spain, on the other hand, the influence of family structure and the culture of ownership contributed to a slower emergence of collaborative homes (Maragall, 2018). The first stage of collaborative homes in Spain emerged in the 2000s, with a focus on better economic management and the provision of shared services as the main demands for building cooperatives for elderly people who want to live together (López & Estrada, 2016). The first example in Spain is in Malaga, a cooperative called "Los Milagros," which was followed by other examples such as Servimayor in Losar de la Vera (Cáceres) and Residencial Puerto de la Luz, also in Malaga. These examples adhere to key premises previously identified by Charles Durrett and Kathryn McCamant (1989) as necessary for a cohousing project: resident initiative, self-management, private and common areas, while still maintaining some aspects of the traditional architectural model (Mira, del Monte, & Piquet, 2015).

A second stage began to take shape a few years ago, with some projects already in operation, such as Trabensol, and many others still in the formation process. This second stage aims to go beyond simply sharing expenses and services. It is about building a life project together as a community (López & Estrada, 2016). Currently, there are relatively few collaborative homes for elderly people living together in Spain compared to other countries or the growing number of projects in development. Groups in the formation process, who want to make collaborative homes their way of life, face challenges that often lead to delays and, in some cases, groups dissolving (Keller & Ezquerro, 2021; López & Estrada, 2016; Rodríguez-Alonso & Comas-d'Argemir, 2017).

Taking the perspective that care sustains and maintains life (Comas-d'Argemir, 2019; Thomas, 2011), community care in collaborative homes provides intangible daily care manifested through socialization, affectivity, and intentional activities related to culture, entertainment, healthy aging, and sports, among others. As for material care activities such as space maintenance and dependency care, residents have had to devise methods to manage them internally or outsource these tasks.

The COVID-19 pandemic has also had a significant impact on this research, leading to changes in the discourses and narratives of people living in collaborative homes or in the training phase. During this period, there has been increased awareness of the importance of care and the growth of projects in development.

Regarding the analytical part of this research, an ethnographic approach has been employed to study the care experiences in collaborative homes for the elderly in Spain. Due to the pandemic, the ethnography had to be conducted virtually for a period of time, but once restrictions were lifted, it was carried out in person. Fieldwork has been conducted on seven cases, three in the coexistence phase (La Muralleta, Trabensol, Los Milagros – Santa Clara) and four in the formation phase (Sant Hilari, Cooperativa 50.70, Walden XXI, and Can 70).

The analysis focuses on care in everyday life within collaborative homes, including how the group is sustained and cared for in both the formation and coexistence phases. It explores procedures for receiving and bidding farewell to interested parties, access requirements, management of the group's economy, and social communication and organization, among other topics.

To ensure the sustainability of the studied collaborative households, both socially and economically, effective management of dependency is crucial. This research delves into different strategies for long-term care management within the analyzed groups, including anticipation processes, external support from specialized entities, and the expectations and understanding of the individuals interviewed regarding long-term care responsibilities assumed by the collaborative home in which they live or will live. These boundaries and limitations are not static but evolve over time and in response to changing needs.

The physical space in which care experiences occur is highly relevant to their analysis. Collaborative homes, with their intimate and community spaces and connections with the environment, facilitate the emergence and implementation of these care dynamics in a more friendly manner. While these spaces are not completely isolated from one another, they allow individuals to move according to their specific needs. To better understand this reality in collaborative homes, a visual compilation of the spaces is created, enabling an ethnographic association between spaces and care.

Based on the results of this research, there is a questioning of the paradigm shift in forms of coexistence for the elderly, expanding beyond the dichotomy of aging at home or in a nursing home. Collaborative

homes are not the only alternative to this dichotomy, and there are other relevant formulas that need to be analyzed. However, this research emphasizes the significance of collaborative homes, where community care and self-care are at the center, promoting a healthy and activist aging. Many of the individuals expressing these views are gerontolescent (a new life stage) and see this way of living as an anticipatory measure and a resolution for the near future, where the community cares for and care forges community.

RESUM

Actualment l'envelliment és un tema central de debat al nord global i específicament els reptes que com a societat s'han de fer front en relació a aquesta temàtica, alguns d'aquests reptes, arran de la pandèmia de la COVID-19, han deixat al descobert les carències del sistema sanitari i de cures de llarga durada.

Tot plegat se succeeix en un context específic de canvis socials profunds: canvis en els rols familiars i de provisió de cura, allargament de l'esperança de vida, envelliment progressiu de la societat, un estat del benestar debilitat i, és aquí, on es sorgeixen alternatives a com envellir.

Una d'aquestes alternatives són les llars col·laboratives per a persones grans que consisteixen en comunitats autogestionades teixides amb xarxes de suport mutu que promouen l'equilibri entre espais de cura comunitària i espais íntims de convivència.

Per conèixer l'origen de les llars col·laboratives cal remuntar-se a principis del s.XX als països nòrdics, els quals van resoldre l'elevat cost del servei domèstic amb la creació d'habitatges que el compartien (Vestbro, 2010). A Dinamarca, la primera mostra d'*Einküchenhaus* es dona a Copenhaguen al 1903, posteriorment es va anar estenent per Suècia, Alemanya, Anglaterra (Vestbro i Horelli, 2012). Aquesta trajectòria col·laborativa no es va afermar a la franja sènior fins al tercer quart del s.XX.

A Espanya però, la influència de l'estructura familiar i la cultura de la propietat, han contribuït a que el sorgiment de les llars col·laboratives estigui succeint més lentament (Maragall, 2018). Una primera etapa de llars col·laboratives sorgeix als anys 2000, en aquella tongada d'habitatges, es posa el focus a la millor gestió econòmica i la contractació de serveis compartits com a principal demanda per a la construcció de cooperatives de persones grans que volen viure conjuntament (López i Estrada, 2016). La primera mostra a Espanya és la cooperativa malaguenya "Los Milagros", a la qual la van seguir exemples com Servimayor a Losar de la Vera (Càceres) o el Residencial Puerto de la Luz, també a Màlaga, aquests exemples es regeixen per les premisses clau que Charles Durrett i Kathryn McCamant (1989) ja deixaven veure com a necessàries per a un projecte de cohousing: iniciativa dels residents, autogestió, zona privada i zona comuna, però mantenen en certa mesura el model arquitectònic tradicional (Mira, del Monte, i Piquet, 2015)

Una segona etapa es va començar a formar alguns anys enrere, amb alguns dels seus projectes en funcionament, com per exemple, Trabensol, i molts altres es troben en procés

de formació. Aquesta segona etapa tracta d'anar un punt més enllà, no és només el compartir despeses i serveis, és una manera de construir un projecte de vida i fer-ho de manera comunitària (López i Estrada, 2016). A dia d'avui hi ha relativament poques llars col·laboratives per a gent gran en fase de convivència a Espanya, comparat amb altres països o comparat amb el creixent nombre de projectes que es troben en formació. Pel que fa a aquests darrers, els grups en formació que volen fer de les llars col·laboratives el seu modus de vida, es troben amb dificultats en aquest procés, la qual cosa provoca una dilatació en el temps que, conjuntament amb les problemàtiques que sorgeixen, comporten que alguns grups es dissolguin (Keller i Ezquerria; López i Estrada, 2016; Rodríguez-Alonso i Comas-d'Argemir, 2017).

Partint de la concepció de cura com a sustent i manteniment de la vida (Comas-d'Argemir, 2019; Thomas, 2011) des de la cura comunitària de les llars col·laboratives es dona, d'una banda, una cura quotidiana d'índole immaterial que es manifesta amb la socialització i l'afectivitat, o activitats més concretes de caràcter intencional que poden anar relacionades amb l'impuls de la cultura, l'entreteniment, l'envelliment saludable o l'esport entre d'altres. D'altra banda, pel que fa a les activitats que són de caràcter material –manutenció dels espais i atenció a la dependència–, els convivents han hagut de pensar fórmules per gestionar-ho, ja s'atura de manera interna o bé externalitzant aquestes tasques.

La COVID-19 també va incidir transversalment en aquesta investigació, amb canvis en els discursos i narratives de les persones que viuen a les llars col·laboratives o que es troben en procés de formació, també hi ha hagut canvis en aquest període de temps en el protagonisme de la cura en els discursos, en el coneixement d'aquesta alternativa per viure la vellesa i el creixement de projectes en formació.

Pel que fa a la part analítica d'aquesta recerca, resulta de l'aproximació etnogràfica a les experiències de cura donades a les llars col·laboratives per a persones gran a Espanya, una etnografia que durant un període de temps va haver d'efectuar-se virtualment degut a la pandèmia, però un cop flexibilitzades les restriccions per la COVID-19, es va poder dur a terme de manera presencial. S'ha realitzat treball de camp sobre set casos, tres d'ells en fase de convivència (La Muralleta, Trabensol, Los Milagros – Santa Clara) i quatre en fase formativa (Sant Hilari, Cooperativa 50.70, Walden XXI i Can 70).

Les temàtiques abordades en aquest anàlisi corresponen a la cura en la quotidianitat a les llars col·laboratives, com se sosté i es cuida el grup en el dia a dia a les llars col·laboratives en formació i en convivència, com són els procediments d'acollida i comiat de les persones interessades, quins són els requisits d'accés, com vetllen per l'economia grupal o com es comuniquen i organitzen socialment entre d'altres.

Per tal de garantir la sostenibilitat de les llars col·laboratives estudiades, social i econòmicament, la gestió de la dependència esdevé fonamental. En aquesta recerca s'ha aprofundit en les diverses fórmules de gestió de les cures de llarga durada en els grups analitzats, incidint en els processos d'anticipació, en el recolzament extern per part d'entitats especialitzades en aquestes temàtiques i també en què entenen les persones entrevistades per cures de llarga durada i què esperen que sigui assumit per la llar col·laborativa a la que conviuen o hi conviuran i què no, dibuixant els límits i fronteres entre el que les persones estan disposades a assumir personalment com a proveïdores de cura, el que volen externalitzar per mitjà de contractacions o bé el que consideren que no pot o no es vol resoldre a la pròpia llar col·laborativa. Així doncs, no hi ha una única fórmula sinó que cadascun dels projectes en fa una valoració diferent i, a més, aquesta no esdevé estàtica sinó que varia al llarg del temps i les necessitats canviant.

L'espai en el que es donen les experiències de cura esdevé molt rellevant en l'anàlisi d'aquestes. Les llars col·laboratives, amb espais d'intimitat, espais comunitaris i vincles amb l'entorn, propicien i faciliten que aquestes dinàmiques de cura sorgeixin i es duguin a terme de manera més amable. Aquests espais no són estancs, sinó que hi ha permeabilitat entre uns i altres, facilitant així que les persones transitin els espais en funció de les necessitats requerides. Per tal de comprendre aquesta realitat a les llars col·laboratives, es fa un recull visual dels espais que permet fer aquesta associació etnogràfica entre espais i cura.

A partir dels resultats d'aquesta investigació, es qüestiona el canvi de paradigma en les formes de convivència per a persones grans, ampliant el ventall dicotòmic de l'imaginari col·lectiu en que hi ha l'opció d'envellir a casa o fer-ho a un centre residencial. Les llars col·laboratives no són l'única opció a aquesta dicotomia, hi ha moltes fórmules i totes rellevants per analitzar-les, però aquesta recerca posa l'èmfasi en les llars col·laboratives i en com aquestes situen la cura des de l'òptica comunitària i l'autocura, al centre, defensant també un envelliment saludable i activista. Moltes de les persones que donen veu a aquests resultats són gerontolescents (nova etapa vital) i entenen aquesta manera de viure com una mesura d'anticipació i resolució del futur pròxim en un entorn on la comunitat cuida i la cura forja comunitat.

LLISTAT DE FIGURES

Figura portada: Una casa común (2020). Forma part del llibre Palabras en el patio relatos de un proyecto de vivienda colaborativo. Emma Gascó.	
Figura 1: Entrada a l'antiga cuina comunitària de La Muralleta. Font: Pi (2021).....	29
Figura 2: Imatge creada amb intel·ligència artificial a partir del text que dona títol a aquesta tesi. Font: elaboració <i>pròpia</i>	43
Figura 3: Conversa sobre la intenció i motivacions per anar a viure a un cohousing. Sèrie "Com si fos ahir" TV3 (Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals).Capítol 767, Fotograma minut 5:17. Font: https://www.ccma.cat/tv3/alacarta/com-si-fos-ahir .	44
Figura 4: Procés de formació d'un habitatge cooperatiu en cessió d'ús. Font: Les claus de l'habitatge cooperatiu en cessió d'ús (Sostre Cívic, 2017).....	56
Figura 5: Aproximació conceptual a través de la meua mirada. Font: Sara Medina, Un nou punt de vista (2018).....	61
Figura 6: Piràmide de població total i piràmide de població amb discapacitat. Percentatges. Font: Encuesta de Discapacidad, Autonomía personal y Situaciones de Dependencia (EDAD). Principales resultados. Año 2020. Instituto Nacional de Estadística.	67
Figura 7: La cura a les llars col·laboratives - El cercol salvavides. Font: elaboració <i>pròpia</i>	74
Figura 8: Inspiració. Font: Pi (2020).....	85
Figura 9: Observació participant virtual, participació en una assemblea d'una llar col·laborativa en formació durant el confinament per COVID-19. Font: Pi (2021).....	94
Figura 10: Distribució d'habitatges de la Muralleta, extracció del Diari de Camp. Font: elaboració <i>pròpia</i>	104
Figura 11: Vista frontal dels habitatges a La Muralleta. Cases de la 2 a la 8. Font: Pi (2021).	105
Figura 12: Vista posterior dels habitatges a La Muralleta. Cases de la 1 a la 15. Font: Pi (2021).	105

Figura 13: Vista lateral dels habitatges a La Muralleta. Casa 15. Font: Pi (2021).....	105
Figura 14: Pati interior Trabensol. Font: Pi (2021).....	108
Figura 15: Façana orientació sud Trabensol. Font: Pi (2021).....	108
Figura 16: Cartell entrada Los Milagros-Santa Clara. Font: Pi (2022).....	110
Figura 17: Vista frontal apartaments a Los Milagros-Santa Clara. Font: Pi (2022).....	110
Figura 18: Vista posterior apartaments a Los Milagros-Santa Clara. Font: Pi (2022)	110
Figura 19: Vista posterior piscina i terrenys a Los Milagros-Santa Clara. Font: Pi (2022)	111
Figura 20: Disseny cases Cohabitatge Sant Hilari. Font: www.cohabitatgesantihilari.catarsi.org	114
Figura 21: Disseny interior apartaments Walden XXI. Font: Dossier informatiu del procés d'incorporació al grup impulsor – Març 2022. Font: www.sostrecivic.coop	117
Figura 22: Can 70 – El grup. Font: sostrecivic.coop/projectes/can70/	118
Figura 23: Can 70 – El grup d'escapada rural. Font: elaboració per part d'una de les participants del grup.....	119
Figura 24: Caminada de cada tarda per l'entorn d'una llar col·laborativa. Font: Pi (2021)	121
Figura 25: Can 70 celebrant l'assemblea de final d'any amb la motxilla que els hi han regalat. Font: Pi (2022).....	127
Figura 26: Cases a La Muralleta amb vista del jardí frontal. Font: Pi (2021).....	128
Figura 27: Elaborant decoració per la festa de la Castanyada-Halloween. Font: Pi (2021).	130
Figura 28: Panellets fornejats. Font: Pi (2021).	131
Figura 29: Plafó de suro informatiu. Font: Pi (2021).....	142
Figura 30: Pissarra d'activitats. Font: Pi (2021).....	142
Figura 31: Tria del menjar i selecció dels números corresponents. Font: Pi (2022).....	143

Figura 32: Notificació brossa. Font: Pi (2022).....	144
Figura 33: Ball en línia. Font: Pi (2022).....	155
Figura 34: Estiraments. Font: Pi (2022).....	155
Figura 35: Auxiliar de geriatria acompanyant a una dona d'una llar col·laborativa. Font: Pi (2021)	167
Figura 36: Quadre de voluntariat per l'atenció a la recepció. Font: Pi (2021).....	177
Figura 37: La María explicant exercicis d'estimulació cognitiva al José. Font: Pi (2021)..	199
Figura 38: Retall del diari "La Voz de la mujer – Periódico feminista" emmarcat a la paret de casa de la María i en José. Font: Pi (2021)	200
Figura 39: Una de les llibretes anonimitzada amb les puntuacions del <i>Tute</i> . Font: Pi (2021).	203
Figura 40: Reunió al menjador d'una llar col·laborativa. Font: Pi (2021)	205
Figura 41: Esquema sobre l'habitar a les llars col·laboratives. Font: elaboració pròpia ...	206
Figura 42: Decoració d'un espai d'intimitat: exterior, cuina, menjador, bany i habitació. Font: Pi (2021)	209
Figura 43: Decoració d'un espai d'intimitat: exterior, cuina, menjador, bany i habitació. Font: Pi (2021)	212
Figura 44: Decoració d'un espai d'intimitat: exterior, menjador, bany, habitació i cuina. Font: Pi (2022)	215
Figura 45: Biblioteques de llars col·laboratives. Font: Pi (2021 i 2022)	218
Figura 46: Hivernacle, horts individuals, preparació de les olives i recollida de codony. Font: Pi (2021)	219
Figura 47: Sala fisioteràpia, perruqueria, Gimnàs, sala costura, sala jocs, sala pintura. Font: Pi (2021)	220
Figura 48: Jardins, passadís amb bancs, antic pou i zona enjardinada amb piscina. Font: Pi (2021 i 2022)	221

Figura 49: Menjadors comunitaris. Font: Pi (2021 i 2022).....	223
Figura 50: Passadís i bossa amb un encàrrec fet per una veïna a la porta d'un espai d'intimitat. Font: Pi (2021).....	226
Figura 51: Habitació adaptada per una persona amb necessitat de cures de llarga durada. Font: Pi (2022)	227
Figura 52: Plaques fotovoltaïques a la teulada d'una llar col·laborativa. Font: Pi (2021)	229
Figura 53: Centre artesanal Torrearate, farmàcia, església, carrers del poble, residència per a gent gran, consultori mèdic, poliesportiu municipal, façanes - perruqueria i forn de pa -, parada del bibliobús. Font: Pi (2021)	231
Figura 54: Ball en línia al poliesportiu municipal. Font: Pi (2021)	235
Figura 55: Adhesiu situat a una porta d'un espai d'intimitat. Font: Pi (2021).....	239
Figura 56: Trobada al carrer amb mascaretes. Font: persona d'un projecte en formació (2021)	242
Figura 57: llibre autoeditat pel projecte. Font: imatge cedida per una participant del projecte.....	248
Figura 58: Menjador buit. Font: Pi (2021).....	251
Figura 59: Dues persones d'una llar col·laborativa amb la mascareta posada en un espai comunitari. Font: Pi (2022).....	255
Figura 60: Ball en línia, activitat realitzada al pavelló municipal, encara amb mascareta (en el moment del treball de camp). Font: Pi (2021)	256
Figura 61: Porta mig tancada o mig oberta de Los Milagros-Santa Clara, metàfora de les reflexions finals. Font: Pi (2022)	265

INTRODUCCIÓ

Figura 1: Entrada a l'antiga cuina comunitària de La Muralleta. Font: Pi (2021)

A finals del 2016, vaig començar a treballar com a antropòloga a una entitat del tercer sector. Tenia encomanada la tasca de fer una diagnosi del barri on es trobaven, detectar quines necessitats i demandes hi havia i transformar-les en un pla estratègic per l'entitat. Va ser un gran repte pel fet d'haver de visitar a tot el veïnat en 6 mesos, pis per pis, en un barri de 7000 habitants, però alhora molt enriquidor.

En aquest barri es parlen llengües molt diverses i per tal de fer que la relació fos uns mica més fluida i propera, vaig haver d'aprendre algunes paraules per facilitar el vincle amb aquelles persones que m'obrien casa seva. Obrien la porta a una noia, que deia que era antropòloga i que deia que volia saber quines necessitats tenia el barri per tal de fer un pla de millora a través de l'entitat on treballava. Com m'havien de creure si ja els havien fet tantes promeses i cap s'havia complert, tant a la vida, com al barri, no era la primera, ni possiblement l'última que passaria per allà. El primer mes va ser difícil, després potser també, però suposo que de tant veure'ns les cares ens vam fer habituals. El que al principi era un porta freda, va acabar en cerimònies de te i passejos al parc.

Sis mesos després, la durada del contracte temporal, vaig acabar la diagnosi i vaig presentar les diverses necessitats recollides juntament amb un document de planificació estratègica per l'entitat. Hi havia temàtiques ja existents, que calia seguir tractant i reformulant per adaptar-se a les demandes, però també va sorgir una temàtica fins ara no treballada des de l'entitat: l'atenció a les persones grans. Era una entitat que havia sorgit del voluntariat, de casals d'estiu i que ara desenvolupava una gran tasca al barri, però fonamentalment adreçada a infants i joves. Persones grans? Com s'havia de gestionar aquest projecte des de 0 i sense referents locals que haguessin liderat res similar? Donant veu a les persones protagonistes.

Al 2017 vaig començar a coordinar el projecte, i com a premissa principal, volia que fos liderat per les demandes de les veïnes i veïns que havia entrevistat. No tenia sentit i seria extremadament agosarat que l'entitat o jo mateixa decidíssim què i com havien de fer les coses, havien de ser les pròpies persones les encarregades de fer-ho. Reunions i assemblees per construir el que va acabar sent un projecte amb 200 persones assistents setmanalment, 10 activitats diferents i, un casal d'estiu on també el què, el com i el quan, sortia de les mateixes persones integrants.

Tot i la meva formació acadèmica, poc en sabia de treballar amb persones grans, poc a nivell teòric, a nivell pràctic estava aprenent i molt i era per suposat un aprenentatge molt valuós. Vaig decidir endinsar-me en l'estudi de la gerontologia social. En una de les sessions van parlar-me del cohousing, mai havia sentit a parlar d'això, però vaig quedar molt sorpresa amb el que era i el poder d'autogestió de les persones que lideraven aquests projectes.

L'acompanyament al projecte implicava ben bé 10 hores diàries de la meua vida, i els caps de setmana i les vacances el telèfon sempre encès per les urgències. Per tant, hi passava més temps que a casa, i m'agradava. Les alegries les comparteixes amb qui més a prop tens i així ho vaig fer, en una de les activitats de lectoescriptura, amb un grup que ja portàvem un parell d'anys compartint moments, els hi vaig proposar fer un debat sobre l'envelliment a un cohousing.

En aquest debat vaig mencionar el cohousing, en fer-ho, no es va iniciar cap debat perquè ningú va entendre de què parlava. Després d'una petita introducció i arguments diversos, en el que va haver-hi ple consens és que serien projectes molt cars i que de ben segur no en tindrien accés, a més n'hi havia molt pocs i estaven molt lluny, tenien lligams i responsabilitats, mai podrien anar a un d'aquests projectes tan distants de *casa*.

Aquesta realitat em va impactar, un nou model de viure la **vellesa** s'estava gestant: autogestionat, col·laboratiu, activista, amb un habitatge adaptat a les necessitats, acompanyat. Però tots aquests adjectius en positiu que fins ara acompanyaven al que jo coneixia del món del cohousing, es van veure interpel·lats per les paraules que em deien totes aquelles persones... Al cohousing, en aquell moment i en aquell context, no totes les persones hi tenien cabuda.

Va suposar un punt d'inflexió, no en sabia gaire del món del cohousing i volia saber si realment era així, si aquestes distàncies existien de manera tan pronunciada o si potser era només un tema d'una baixa densitat de projectes que revertia en el poc coneixement dels mateixos, experiències aïllades. Aquest voler conèixer una mica més em va dur a triar el cohousing¹ com a tema del treball final de màster. Això em serviria no només per passar el tràmit del treball final, sinó per poder donar resposta a inquietuds que em sorgien i que sorgien a un col·lectiu que fins ara no coneixien d'aquesta alternativa i que jo els hi havia despertat la curiositat, em considerava en certa mesura responsable de donar resposta a aquelles preguntes que jo havia generat.

Un cop finalitzat el treball, tenia informació per resoldre els dubtes que m'havien sorgit i havien sorgit a les persones que participaven del projecte inicialment, però de vegades, quan comences a endinsar-te en una temàtica, enlloc d'esclarir-se la informació, cada cop en tens més, d'informació i de nous dubtes i qüestions.

¹ A partir d'aquest punt, quan faci referència al cohousing l'anomenaré "llar col·laborativa", que és la terminologia emprada a tota la tesi i a la qual li dedico un apartat explicatiu. El fet de triar aquest punt per fer el canvi terminològic és perquè vaig passar de desconèixer el terme i conseqüentment utilitzar el més popular a nivell internacional, a començar a saber de què parlava quan parlava de les llars col·laboratives per persones grans i la ideologia i significació que amaga l'ús d'unes paraules o altres.

La tesi aniria encaminada a seguir investigant sobre cohousing. Matissar però, que l'inici del doctorat va anar compassat de l'inici de la COVID i, com explicaré més endavant, com a tota la societat, també va travessar aquesta investigació. L'entitat per la que treballava no podia contractar la persona que havia de substituir-me en un moment tan incert com la COVID, no se sabia si l'entitat hauria de tancar, si seguiria rebent les subvencions que fins ara tenia al no poder tirar endavant els projectes... Cal afegir que, més enllà de tots aquests temes burocràtics (i de supervivència), 150 persones deixaven de fer la seva pràctica quotidiana, de sentir-se acompanyades i és que, per moltes d'aquestes persones l'entitat era família, era el temps d'oci, era una eina per resoldre dubtes, era ajuda, era aixopluc i era **cura**.

Aquest inici de tesi es donava alhora que seguia vinculada a l'entitat voluntàriament ja que no era moment per trobar algú que coordinés el projecte. Aquesta situació em feia plantejar-me si, a aquestes llars col·laboratives que em disposava a investigar, estarien patint o veient-se afectades i en quina mesura per la COVID-19. Tots aquests problemes que estaven sorgint a casa d'aquestes persones, sorgiren també a les llars col·laboratives? Si no tenien ascensor i tenien mobilitat reduïda, qui els hi aniria a fer la compra en un moment en què gairebé ningú podia sortir, com passarien les hores, com es comunicarien amb la família, en cas de no tenir família, qui sabia en quina situació es trobaven aquestes persones si deixaven d'assistir a aquells llocs que servien per fer xarxa? On quedava la comunitat quan deixaves de participar en els espais comunitaris? Es transformaven aquests espais? Es generaven noves vies de comunicació per mantenir o crear nous vincles i relacions? Era una pregunta rere una altra, mentre m'endinsava en un doctorat que enlloc de presencial, degut a la COVID-19, havia de prendre una dimensió virtual i a la vegada coordinava un projecte comunitari per a persones grans presencial, també a distància.

El punt de partida era aquest, configurar els espais de casa per dotar-los d'altres significats: hi havia una habitació que s'havia convertit en centraleta d'emergències: 3 telèfons i correus electrònics per seguir el projecte des de casa. El Manel em trucava per compartir que la Mari, la seva dona de 63 anys amb Alzheimer necessitava sortir al carrer, en molts pocs dies havia empitjorat moltíssim, no entenia res i, ell, més enllà d'adonar-se que la persona que tenia davant era una altra, no era la persona amb qui s'havia casat, no tenia temps per dedicar-se ni pensar en això, havia de seguir cuidant-la 24 hores al dia però en un context molt més hostil que feia que la situació fos encara més difícil. La Carmen em deia que havien ingressat al seu marit amb demència, i que no podia visitar-lo per com estava la situació i que ell estava molt pitjor, al trobar-se sol, en un llit, sense gairebé atenció degut al desbordament dels hospitals, la informació que tenia d'ell arribava amb comptagotes i a més, no era bona. La Rosa em va dir que li havien ajornat l'operació del genoll per la COVID-19 i ara estava

sense poder caminar, tancada a casa i amb la família sense poder venir a ajudar-la per les restriccions de mobilitat. La Loli em deia que se li queia el món a sobre, que necessitava seguir amb la seva rutina o aquelles quatre parets que tenia per casa li queien al damunt. La ronda de trucades diàries es va organitzar juntament amb les voluntàries que ja formaven part del projecte per poder seguir oferint acompanyament, tot i que ara hagués de ser telefònic. Però els dies passaven i la COVID-19 no revertia, calia reinventar-se a mida que el temps passava, així que en base a les demandes de les persones i les possibilitats logístiques de les que disposàvem, vam crear un projecte virtual, amb tot el que això implicava: resoldre les dificultats amb la tecnologia, garantir que tothom disposés d'aparells electrònics, que tothom pogués fer front a les despeses del consum de dades del telèfon, etc. Adaptar-se i readaptar-se i actuar reactivament ja que l'emergència de les situacions no deixava espai a períodes de reflexió o grans organitzacions.

I entre tot això, construir l'esquema del doctorat que havia de tractar l'envelliment actiu als cohousings sèniors, aquesta era la terminologia que vaig començar utilitzant però, no serà finalment la que dona sentit a aquesta investigació. Així doncs, més endavant, utilitzaré altres paraules i explicaré per què -llars col·laboratives, cura, envelliment saludable i activista, gerontolèscència, entre d'altres-.

Com esmentava, una habitació a casa s'havia convertit en centraleta d'atenció telefònica i, un altre espai a casa es va convertir en despatx pel doctorat. Vaig poder adonar-me de com d'important és la significació dels espais en la quotidianitat, alhora que com d'important és poder tenir **espais**, en general. Entre un espai i un altre anava reflexionant també sobre el context i el moment en el que tot això s'estava produint. De fet, inicialment aquest treball tractava sobre l'envelliment actiu a les llars col·laboratives, però entre reflexió i reflexió i arran dels primers *contactes* (virtuals) i endinsar-me en la bibliografia, la terminologia va virar cap a la cura a les llars col·laboratives, considerant que així quedava millor recollit tot allò que m'explicaven i que observava. Amb COVID-19 i sense, en aquesta manera de viure la vellesa, l'envelliment actiu, que a partir d'ara no denominaré així al meu treball, això també ho vaig aprendre més endavant, aquest envelliment saludable i activista² que apareixia tant als discursos, era part de les experiències de cura, una cura comunitària que construïa comunitat.

² Envelliment activista: és un envelliment reivindicant una actitud activa i activista davant la vida i com a resposta a l'enfocament de l'Envelliment Actiu dels serveis socials. Emfatitza no tant el nivell d'activitat física o cognitiva de les persones, sinó l'involucrar-se a projectes propis i col·lectius, amb desitjos d'aprendre i de gaudir, inclosa la faceta del voluntariat i l'activisme reivindicant la persona gran (Mogollón i Fernández, 2019:188).

En el moment en el que vaig tenir oportunitat, vaig real·lotjar els espais dins una caravana, confinada a un càmping. El despatx de doctorat i la centralita d'emergències prenién més distància física, però es traduïa en la mateixa distància virtual, que al final, era la que impregnava aquells dies. Els mesos de confinament davant del mar repercutiran en certes metàfores marineres, que espero no resultin feixugues, però si més no, aquells mesos en els que gairebé no veia persones físicament, però sí que veia molt de mar al meu davant, han acabat sortint reflectits per alguna banda en aquest recull de pàgines. Afegir també que aquells mesos, rodejada de cap o pocs campistes, als quals conec des dels 32 anys que fa que hi vaig (i 32 són els que tinc), em van fer adonar encara més de la importància dels vincles comunitaris. D'igual manera que passava a les llars col·laboratives, a un càmping sempre, i encara més en pandèmia, el bon veïnatge que tant ha sortit a les entrevistes i que matisen que és un aspecte que les llars col·laboratives recuperen, també es donava entre campistes. També eren una comunitat que es cuidava.

Tots aquests elements, i segur que podria trobar-ne més, condicionen el meu punt de partida, les ulleres des d'on he analitzat aquest treball, a més a més del context social i temporal que acompanyen la gestació d'aquesta investigació i que resumeixo a continuació.

L'envelliment és actualment un tema central de debat a la societat amb nous i grans desafiaments als què fer front. Envellir és ontològic, som cossos que envelleixen i això no es revertirà, no podem (com a mínim encara) combatre una cosa que "és". L'augment de l'esperança de vida, la consegüent arribada massiva de més persones a franges d'edat més avançades i el que d'això se'n deriva són temes que preocupen (Pérez, 2003).

Moltes vegades es qüestiona la sostenibilitat de l'augment de població d'edat avançada amb el fet de poder garantir el bon funcionament del sistema econòmic, la salut o els serveis socials³. No és arbitrari encapçalar el llistat amb el sistema econòmic, ja que les pensions o la despesa del sistema sanitari per atendre les persones grans, solen acaparar els discursos de sostenibilitat amb aquests números creixents de persones grans. Però no introduiré encara la gran càrrega de significació social construïda a través dels estereotips i discursos predominants, en ocasions influenciats pel paradigma neoliberal (Domingo, 2018), en que s'atribueix o es responsabilitza del que succeeix a allò demogràfic, en lloc de fer-ho a allò econòmic i polític, podent resultar així, en l'elusió de responsabilitats a qui pertoqui.

³ "Hablar del futuro de la vejez es hablar de una vejez sin futuro, al menos desde la óptica de la protección, de la salud, de los servicios sociales, de las pensiones"(Rueda i Zurro, 2018)

Els missatges alarmistes i edatistes^{4,5} que posen èmfasi en la vellesa com a etapa no productiva i per tant poc rendible des de l'òptica del sistema capitalista, sumat a altres casuístiques com el fet que des de l'administració no s'estigui aconseguint donar la resposta acurada a les necessitats d'aquest sector de població, ha generat que des del mateix col·lectiu proliferin noves alternatives per viure la vellesa, que s'allunyen de l'hegemonia preestablerta i posen el focus a la comunitat.

En un moment en què s'ha de fer front als reptes subjacents de les polítiques familistes, en què els sistemes de protecció social no donen resposta a les necessitats actuals i en què l'individualisme és omnipresent, s'entreveuen també xarxes de cura, un augment de l'economia social i solidària i una voluntat per donar espai a allò comunitari, que permeten a les llars col·laboratives alçar-se com una alternativa a envellir en comunitat.

A l'hora de plantejar aquesta investigació, la COVID-19 va travessar el món, incidint en tots els sectors i àmbits de la societat. En el cas de la gent gran i els seus entorns de residència, van estar al punt de mira i qüestió, comportant la deixada al descobert de la fragilitat del sistema de provisió de cura al territori.

La COVID-19 també va incidir transversalment en aquesta investigació, amb canvis en les narratives de les persones que viuen a les llars col·laboratives, o d'aquelles que es troben en formació, les quals van començar a parlar de cura i de comunitat. Tot i que fins al moment la cura existia i hi havia moltes pràctiques atribuïbles a la cura, és cert que eren, en moltes ocasions, invisibles i ara en posava nom i era una paraula habitual en les seves narratives. També hi ha hagut canvis en el posicionament social i polític envers aquests recursos, amb una gran resposta i aparent voluntat política per promoure aquests habitatges arran de la pandèmia i la mostra de la fragilitat de l'actual sistema de provisió de cura.

La COVID-19 no només va afectar a la temàtica central de la tesi, sinó a la metodologia i mètodes per dur-la a terme, amb un obligat retard en l'accés al camp afegit a mesos d'aproximació virtual, amb els beneficis, però sobretot les mancances que comporta per un treball qualitatiu d'aquestes característiques.

Un altre fet a destacar en aquesta construcció metodològica és el de poder pertànyer als projectes d'investigació CUMADE i CAREMODEL⁶. Formar part d'un col·lectiu més ampli

⁴ Aske Juul Lassen al seu article *Biopolíticas de la vejez* (Lassen, 2015) menciona exemples que denoten posicionaments alarmistes i edatistes: "la revolución de la vejez" (Wahl, Tesch-Römer y Hoff 2007) i "el tsunami de plata" (Delafuente 2009).

⁵ Butler (1969) va introduir el concepte *ageism* (edatisme) per fer referència a la visió discriminatòria i pejorativa de la vellesa.

⁶ "El cuidado importa. Impacto de género en las cuidadoras/es de mayores y dependientes en tiempos de la Covid-19" (CUMADE). Fondo Supera COVID-19 Santander-CSIC-CRUE-Universidades Españolas. Ref: UXXI-RH. IP: Dolors Comas d'Argemir (2020-2021).

dona seguretat a més a més de la possibilitat de compartir expertesa i aprendre de la resta de persones que integren el projecte. Aquest projecte està centrat en l'impacte de les condicions econòmiques i laborals de les dones i homes que cuiden a persones grans i dependents: cuidadores/s familiars, treballadores/s del servei de cura i treballadores/s de la llar i de la cura. Concretament, l'àmbit d'anàlisi és la cura social, que es troba predominantment representada per dones, les quals han patit la pandèmia amb una gran precarietat i desigualtat. Així doncs, la temàtica d'aquest projecte està molt relacionada amb l'eix de la cura que centra aquesta tesi doctoral, la qual cosa m'ha permès també poder aprofitar els coneixements extrets d'aquest projecte per alinear-los amb el que estava analitzant a la tesi.

Aquest treball pretén aportar major comprensió d'aquesta manera de viure la vellesa i sense voler ser presumptuosa, però sí amb un afany de transformació social, que la seva proliferació, en augment en aquests moments, sigui equitativa socialment. Aquesta aproximació, es fa des de l'assumpció de la cura com a mecanisme de sosteniment de la vida (Fisher i Tronto, 1990), atenent al benestar físic i emocional de les persones (Pérez-Orozco i López-Gil, 2011), i tenint present la transversalitat de la cura, a totes les etapes i, per tant, també a la vellesa viscuda comunitàriament a les llars col·laboratives.

Les experiències de cura, les visibles i les invisibles, prendran protagonisme en les següents pàgines. A partir del treball etnogràfic es pretén poder aprofundir en els discursos, en què s'entén per envelliment, què és cuidar, com es cuida i qui ho fa, i alhora es confronten els discursos amb les pràctiques socials que se succeeixen a les llars col·laboratives, als diferents espais que les conformen. Com afirma una cita atribuïda a Margaret Mead, el que la gent diu, el que la gent fa, i el que la gent diu que fa, són coses completament diferents. A més a més, s'incideix en aquelles variables que fan que una persona ni tan sols es pugui plantejar o accedir a aquest tipus d'habitatge.

Per últim, conèixer de primera mà per l'experiència laboral prèvia, pel fet de pertànyer al projecte CUMADE i al projecte CAREMODEL i també pel treball de camp produït arran d'aquesta investigació m'ha permès ser encara més conscient de les dificultats d'afrontar la cura. Lligat amb l'afany de transformació social esmentat i la voluntat d'una democratització de la cura i una reivindicació social i política vers el reconeixement de les mateixes; formo part del grup impulsor de la Xarxa pel Dret a la Cura⁷, una organització ciutadana que lluita

“El modelo de cuidados de larga duración en transición: el impacto de la Covid-19 en la organización familiar de los cuidados” (CAREMODEL) Proyecto coordinado I+D+I financiado por el Ministerio de Ciencia e Innovación. Ref: PID2020-114887RB-C31. IP's: Montserrat Soronellas-Masdeu y Yolanda Bodoque-Puerta (2020-2024).

⁷ Hi ha més informació relativa a la Xarxa pel Dret a la Cura a: dretacura.bcn.coop

per aconseguir la transformació social i política necessàries per al reconeixement del Dret a la Cura i la creació d'un Sistema Nacional de Cura.

Què guia aquesta investigació?

Preguntes i objectius plantejats

M'agradaria presentar en aquest subapartat, tot i que no és l'estructura habitual, les preguntes d'investigació i els objectius que guien aquesta tesi. Considero que presentar-los ara, tot havent llegit les línies anteriors i just abans d'explicar quina serà l'estructura, aportarà una major comoditat en la comprensió que no pas presentar-ho en un altre apartat. Així doncs, quan els pensaments sorgits arran de les diferents vivències experimentades van endreçar-se al meu cap, encara que només fos una mica, em va permetre establir les preguntes d'investigació que han ajudat a construir aquesta tesi. Hi ha dues preguntes principals de les quals se'n desprenen un seguit de preguntes secundàries.

La primera pregunta que vaig formular és la següent: què s'entén per cura, en el quotidià i en la dependència i com es desenvolupa a les llars col·laboratives per a persones grans a Espanya? D'aquí en sorgeixen preguntes secundàries: Recau un major pes de la cura en les dones? Com es desenvolupa la gestió de la dependència a les llars col·laboratives? Quina implicació té la família en la cura? Com es desenvolupen els processos d'anticipació del futur i quina relació tenen amb l'autocura i la cura comunitària? Com es defineixen les pràctiques d'autocura en aquests entorns comunitaris? Què és l'envelliment saludable i activista i com es vincula amb la cura a les llars col·laboratives? Què vol dir *fer llar* al context de les llars col·laboratives? Com es relacionen les persones i els espais, d'intimitat i comunitaris, a les llars col·laboratives?

Donat el context, durant l'elaboració de la tesi va sorgir una altra pregunta principal que és: Quina és la incidència de la COVID-19 a les llars col·laboratives per a persones grans a Espanya? I d'aquí, també un seguit de preguntes secundàries se'n desprenen: Quines estratègies d'afrontament han emprat per gestionar l'impacte de la COVID-19? Com ha afectat la pandèmia a les infraestructures tova i dura de les llars col·laboratives? Com ha modificat la COVID-19 els discursos per una vellesa compartida? Quina ha estat la reformulació dels espais durant la COVID-19?

Per tal de sistematitzar les idees sorgides de les preguntes d'investigació hi ha un objectiu general i diversos objectius específics. L'objectiu general d'aquesta investigació és el d'analitzar i comprendre com es desenvolupen les experiències de cura a les llars col·laboratives per a persones grans a Espanya, ja siguin llars en període de formació o en

convivència. A nivell específic, es busca abordar de manera crítica el discurs de l'envelliment actiu (saludable i activista) com a part de les experiències de cura i com aquest influeix en les dinàmiques socials i decisions vitals de les persones que formen part d'una llar col·laborativa a Espanya. Seguidament, analitzar i interpretar com el gènere i la classe interfereixen en els discursos i pràctiques de cura i envelliment a les llars col·laboratives a Espanya. També visibilitzar la cura, i fer-ho no només en la dependència sinó també en el quotidià i investigar com es relaciona la cura individual (autocura) i la comunitària. Un altre objectiu específic és el d'analitzar i interpretar els factors que determinen l'accessibilitat, assentament i proliferació de les llars col·laboratives a Espanya. Alhora i degut al context en el que es desenvolupa la tesi, cerca explorar l'impacte que la crisi de la COVID-19 ha tingut a les llars col·laboratives a Espanya. Per últim, contribuir a un major coneixement sobre les llars col·laboratives per a persones grans a Espanya, ajudant a afavorir el vincle públic-comunitari per un creixement d'accés equitatiu de llars col·laboratives al territori.

La recerca qualitativa guiada a través d'aquests objectius i preguntes d'investigació, ha servit per generar una hipòtesi que recull de manera sintètica el que aquesta recerca anirà desgranant: Les llars col·laboratives per a persones grans a Espanya suposen un canvi de paradigma en les formes de convivència apostant per una modalitat centrada en la cura des de l'òptica comunitària i des de l'autocura alhora que defensant un envelliment saludable i activista. Moltes de les persones que conviuen o preveuen conviure en una llar col·laborativa són gerontolescents (nova etapa vital) i veuen en les llars col·laboratives una mesura d'anticipació i resolució del futur pròxim en un entorn on la comunitat cuida i la cura forja comunitat. Aquesta forma de convivència ha tingut una expansió considerable a Espanya -com a d'altres països on s'ha desenvolupat- com a conseqüència dels canvis demogràfics, de les transformacions en les expectatives de cura i assistència familiar, d'un major allunyament en les pautes de residència familiar, dels canvis en les pautes de transmissió i herència de la propietat i per l'aposta per un envelliment més actiu.

Sobre l'estructura emprada

Tota la informació que resulta d'aquests objectius i preguntes d'investigació s'articula a través d'una tesi monogràfica, ja que per poder descriure i comprendre millor el dia a dia de les llars col·laboratives i les dinàmiques que d'elles se'n desprenen, vaig considerar oportú fer-ho d'aquesta manera enlloc del compendi d'articles. Ambdues modalitats eren interessants, però l'aproximació etnogràfica prenia sentit en un redactat monogràfic que permetés al lector seguir un fil conductor al llarg de les pàgines.

Per començar i sense grans sorpreses en quant a l'estructura d'una tesi refereix, es fa una incursió al que s'ha dit fins ara de les llars col·laboratives, l'estat de la qüestió pròpiament dit. Aprofito aquestes línies per sincerar-me i dir que em va costar potser tres o quatre trobades amb la directora i el director de la tesi, als qui reitero el meu agraïment i la seva paciència, diferenciar-ho correctament del marc teòric. Aquest apartat inclou revisions del que s'ha dit a nivell nacional sobre les llars col·laboratives, que és el territori al qual s'emmarca la tesi, però també internacional, doncs el major recorregut d'aquesta manera de viure la vellesa, es desenvolupa al nord d'Europa. Hi ha moltes maneres i llocs on viure la vellesa, tantes com persones, algunes que compten amb majors percentatges com seria el cas de les residències, els habitatges amb serveis o l'envelliment a la pròpia llar⁸, i que tot i ser temàtiques d'estudi molt rellevants, no protagonitzen aquesta recerca. Per aquest motiu, malgrat que es mencionen referències a aquestes altres maneres de viure la vellesa, l'estat de la qüestió recull l'element central de la investigació: les llars col·laboratives i quina relació en resulta al vincular-les amb la vellesa i amb la cura.

El segon capítol fa referència al marc teòric, es recullen les variables que es tracten a la investigació. Aprofito aquest capítol per apuntar que aquests conceptes s'han anat construint, desconstruint i reconstruint a mida que avançava la recerca i que per tant, no són conceptes estàtics. Són conceptes que no sempre donen títol al que he observat al camp, però sí que la dimensió o problematització dels mateixos al marc teòric. M'ha servit per poder establir una millor interpretació i diàleg entre el que observava i el que ha acabat al paper, poder anar i tornar en aquest vaivé continu que es desprèn d'una tesi. Aquesta àncora conceptual és la que em permet abordar conceptes sense perdre'm, anar i poder tornar. Envel·liment, cura i espais, tal com s'aprofundeix més endavant, configuren aquesta àncora. Detallo què s'entén per persones grans en aquesta recerca i a la vegada que presento què és la gerontollescència, la nova etapa vital que anomeno i a la que moltes persones que es troben en projectes en formació o llars col·laboratives en convivència hi pertanyen. Un altre concepte al que m'endinso en aquest capítol és el de l'envelliment activista i saludable. En les darreres pàgines d'aquest capítol aprofundeixo en l'aproximació terminològica a la cura, el cercol salvavides que conformen els proveïdors de cura presents a les llars col·laboratives i menciono també com afecta la dimensió tecnològica a les pràctiques de cura.

La metodologia i mètodes es troben recollits al tercer capítol. En aquest apartat es detalla l'experiència etnogràfica, l'abans, el durant i el després del treball de camp i, com si d'una

⁸ Quan faig referència a envellir a la pròpia llar, em refereixo a aquella llar que la persona fa temps que hi viu, carregada de la significació material i immaterial que l'acompanya. En aquesta frase particularment, vull diferenciar-la de les llars col·laboratives que, tot i que les persones que hi viuen narren en la seva majoria que viuen a la seva pròpia llar, implica un canvi d'habitatge.

travessa marítima es tractés, es fa un símil amb l'entrada a l'aigua, les dificultats del temps mentre navegues i també la sortida. En aquest capítol es presenta també la capacitat de resiliència, de planificar i desfer part de la metodologia i la tria dels mètodes a la mateixa velocitat que les mesures i normatives diverses en relació a la COVID-19 apareixien i canviaven, sobretot canviaven, i molt ràpid. Més enllà de detallar totes aquestes estratègies metodològiques sorgides arran de la COVID-19, aquest és un capítol reflexiu, en el que apareixen totes les qüestions de l'aproximació etnogràfica, també aquelles que parlen de l'ètica de la investigació. Per una banda, com a antropòloga que realitza un doctorat i, per l'altra, com a Marta en el seu dia a dia: dues etiquetes que tot i que sovint van lligades, en ocasions és més útil fer-ne ús d'una o d'una altra. Però el que és ben cert és que, a la pràctica, quan voldries poder desprendre't d'una de les etiquetes és quan no pots fer-ho i la distància que a vegades et permet prendre l'etiqueta d'antropòloga, la de Marta que ha passat un mes veient diàriament a aquesta persona, no et permet prendre-la. En aquest capítol també, es presenten els casos triats per l'elaboració de la tesi. Del total dels set estudis de cas que s'han realitzat, tres d'ells corresponen a llars col·laboratives per a persones grans en convivència, mentre que els altres quatre, fan referència a grups en formació que projecten conviure en una llar col·laborativa en un futur més o menys proper. En quant als tres estudis de cas en convivència triats són: Trabensol a Torremocha de Jarama, poble que es troba a la serra Madrilenya, Cooperativa los Milagros-Residencial Santa Clara a les afores de la ciutat de Màlaga i La Muralleta al poble de Santa Oliva, a la província de Tarragona. Pel que fa als quatre estudis de cas en formació, tots ells es troben a Catalunya. Aquests quatre projectes són: Can 70 a Barcelona ciutat, Cohabitatge Sant Hilari a Sant Hilari Sacalm, Cooperativa 50.70 a Cerdanyola del Vallès i Walden XXI a Sant Feliu de Guíxols.

Els següents dos capítols parlen sobre cura, cura en el quotidià i cura en la dependència. Aquesta manera de distingir la cura apareix conceptualitzada al marc teòric i són dos termes que pretenen recollir aquelles pràctiques de cura analitzades durant el treball de camp. Pel que fa a les pràctiques de cura en la quotidianitat, és un capítol que recull aquelles pràctiques de cura en el dia a dia, l'emotivitat de les pràctiques de cura, l'estar allà. Per altra banda, el capítol centrat en la dependència analitza les diverses fórmules que tenen les llars col·laboratives per fer front a la gestió de la dependència i com aquestes fórmules es caracteritzen pel seu dinamisme i capacitat d'adaptació contant per tal de resoldre les necessitats canviants de les persones que les habiten.

A continuació hi ha un capítol protagonitzat pels espais i la seva significació i com aquests són precursors d'experiències de cura. En aquest, es diferencien els espais d'intimitat i els espais comunitaris i alhora es fa un anàlisi de com es delimiten i s'interrelacionen entre ells:

què passa dins de casa, què passa fora de casa però dins la llar col·laborativa i què passa a l'exterior de la llar col·laborativa i com les fronteres entre uns espais i d'altres són, en alguns casos, permeables. Els espais a les llars col·laboratives són font de cura. Estar acompanyat és una de les motivacions de la tria d'aquesta manera d'envellir, i els espais comunitaris donen peu a fer-ho, però sense perdre la privacitat dels allotjaments individuals. Les llars col·laboratives cerquen l'equilibri entre la part privativa i la comunitària. Els espais privats estan decorats per la persona, els fan seus, adapten la casa a les seves necessitats. És cuidar-se poder dormir al llit que vols amb el coixí que vols i poder decorar i pintar les parets del color que t'agrada, decidir si tenir o no tenir cortines. Però també ho és sortir de casa i poder entrar a casa de la veïna a fer el cafè i xerrar, dinar acompanyada al menjador comunitari o sentir-se alleujada per saber que, si et passa alguna cosa, algú se n'adonà.

El darrer capítol que detalla el quefer etnogràfic se centra en com ha afectat i s'ha gestionat la COVID-19 a les llars col·laboratives, un capítol que, sense haver-lo previst en l'inici de la tesi, ha acabat marcant transversalment el seu desenvolupament. En aquest capítol s'aprofundeix en les afectacions de la COVID-19 als grups en formació i també a aquells en convivència.

M'agradaria afegir uns apunts finals a aquesta introducció. En primer lloc explicar el motiu pel qual escric en català, doncs inicialment no estava previst, de fet algunes parts de la tesi ja les havia començat a escriure en castellà, pensava que arribaria a més gent, que bona part de les llars col·laboratives que sorgeixin més enllà de Catalunya en podrien fer ús i que seria una devolució més pràctica per aquelles persones que han col·laborat d'una manera o altra a la tesi i no parlen català. Però tot i així, vaig optar pel català, el motiu no és un altre que la comoditat amb la que em sento redactant en una llengua o altra. Mentre que el que escrivia en castellà ho veia fred i em costava d'expressar el que tenia en ment, en català em passava el contrari. A casa, amb la meva mare andalusa i el meu pare català, fem una bona barreja d'idiomes, amb el meu pare ens dirigim en català, amb la meva mare en castellà i quan estem tots plegats, depèn. El meu germà de fet, s'expressa millor en castellà, tot el contrari del que em passa a mi, tots dos havent rebut la mateixa educació a casa, però suposo que són curiositats del llenguatge (que potser algú amb més coneixements lingüístics dels que jo dispo a això que jo anomeno curiositat, li trobaria una explicació més elaborada). En tot cas, aquesta tesi és fruit de moltes hores de dedicació i volia poder transmetre en ella realment tot el que penso i sento, poder transmetre sense distàncies idiomàtiques. I també volia contribuir a generar literatura acadèmica en català. Pel que fa a les devolucions a les persones que no parlen català, he preparat un document resum de la tesi en castellà i en anglès, per pal·liar aquestes distàncies.

En segon lloc, en moltes ocasions parlo de les llars col·laboratives i no afegeixo tota la frase de llars col·laboratives per a persones grans a Espanya. I és un matís molt important, doncs com he pogut observar, si entre les pròpies llars col·laboratives a Espanya ja hi ha diferències, si afegim el fet de ser d'altres països, com poden ser els països nòrdics amb contextos tan diferents, encara més. També hi ha llars col·laboratives intergeneracionals o per col·lectius específics: LGTBIQ+, de dones, d'artistes, etc. Totes elles molt interessants, però que no responen a la temàtica d'estudi de la tesi. Per tant, i em disculpo d'entrada ja que no busco generalitzar, sempre que no afegeixi el final de la frase o especifiqui una cosa diferent, estaré parlant de llars col·laboratives per a persones grans a Espanya.

1.

APROXIMACIÓ A LES LLARS COL·LABORATIVES A TRAVÉS DE LA LITERATURA ACADÈMICA

Figura 2: Imatge creada amb intel·ligència artificial a partir del text que dona títol a aquesta tesi. Font: elaboració pròpia

En aquest primer capítol presento el que s'ha dit fins ara a la literatura acadèmica sobre les llars col·laboratives, com sorgeixen, s'estableixen i què és el que fa que segueixin endavant.

La societat s'ha anat veient modificada notòriament les darreres dècades, amb canvis tan transcendents com nous models de família, el rol de la dona, el predomini de la lògica individualista i la importància de l'espai individual, etc. Aquestes creixents tendències socials han relegat a la gent gran a un espai d'acció molt petit, tot i que el nombre de persones grans és, i serà molt elevat (Organización Mundial de la Salud, 2002), i sobre aquest petit espai d'acció, s'estan gestant alternatives d'habitatge. En aquest espai d'acció és on neixen les llars col·laboratives, amb un llarg recorregut a Europa, i en un estat més incipient a Espanya. S'alcen com una proposta a un envelliment actiu, de qualitat i autogestionat, i on es busca donar resposta, entre d'altres, a l'aïllament i la solitud per mitjà d'habitatges privats amb zones comunes compartides on es desenvolupen les activitats i experiències de cura col·lectives.

Com si fos ahir és una sèrie de TV3 que presenta la quotidianitat dels seus personatges i que s'emet a les tardes des de ja fa alguns anys. El perquè d'incloure aquest apunt és que en el seu capítol 767, un dels protagonistes presenta a un amic la voluntat d'anar a viure a un cohousing, li explica el què és i què el motiva a voler-hi viure. El que vull transmetre amb aquest fotograma és com, en els darrers anys, aquesta manera de viure la vellesa ha anat agafant terreny a la nostra societat i, en una sèrie que narra el dia a dia de la nostra societat, apareix com a reflexió a una alternativa d'envelliment del protagonista.

Figura 3: Conversa sobre la intenció i motivacions per anar a viure a un cohousing. Sèrie "Com si fos ahir" TV3 (Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals). Capítol 767, Fotograma minut 5:17. Font: <https://www.cma.cat/tv3/alacarta/com-si-fos-ahir>

En aquest apartat abordaré la terminologia que defineix aquesta manera de viure la vellesa, el recorregut i influències fins a l'establiment de les llars col·laboratives tal com les coneixem avui dia tant a nivell internacional com nacional, les motivacions per triar aquesta alternativa d'habitatge, quin és el paper dels facilitadors i quines són les limitacions que es presenten avui dia a nivell espanyol.

1.1 Terminologia

En iniciar-me en la investigació de les llars col·laboratives per a persones grans, amb el primer que vaig topar va ser amb la multiplicitat de terminologies per anomenar a un mateix, o similar, fenomen, cosa que pot sonar recurrent en diferents àmbits de les ciències socials. Un espai compartit, un altre privat i participació en algun grau a la comunitat. Cadascuna d'aquestes terminologies, podia o no tenir diferents particularitats en relació amb les altres, fets que a la bibliografia es veuen reflectits i diferents autors ja tracten el tema i fins i tot classifiquen les mateixes (Vestbro, 2010): ja sigui per voler seguir amb la línia del cohousing de Charles Durrett (Durrett i McCamant, 1989), per voler emfatitzar en el nom la col·laboració, per voler particularitzar un model en línia amb l'ideari d'una associació, etc. Qualsevol de les accepcions és igual de vàlida, a tenir en compte i interessant per a aquesta investigació: cohousing, habitatge col·laboratiu, jubilar, cohabitatge, hàbitat participatiu.

Internacionalment, la paraula emprada que dona nom a les llars col·laboratives és cohousing. Aquest terme sorgeix a la dècada dels vuitanta a Dinamarca, i és emprat per primera vegada per Kathryn McCamant i Charles Durrett, matrimoni d'arquitectes nord-americans que van realitzar durant 13 mesos treball de camp a 46 comunitats de Suècia, Holanda i Dinamarca en què es van allotjar per recollir informació de les mateixes (del Monte, 2017; Torío, Viñuela i García-Pérez, 2018). Aquest estudi, amb una visió molt optimista i inspiradora, va resultar a la publicació de l'obra: *Cohousing: A contemporary Approach to Housing Ourselves* (Charles Durrett i McCamant, 1989). Kathryn McCamant i Charles Durrett van introduir el neologisme cohousing i es van encarregar de difondre el model basant-se en les premisses de: procés participatiu, disseny intencional, equipaments i serveis comuns, gestió comunitària a través d'una estructura organitzativa horitzontal i economia independent (Durrett, 2009; Fernández Cubero, 2015).

Landelijke Vereniging Groepswoonen van Ouderen (LVGO) és l'Associació Nacional Holandesa de Comunitats d'Habitatge per a Gent Gran; té com a premissa, aparentment contradictòria la frase: viure junts, però cadascú pel seu compte (Bamford, 2005:44) i cerca recollir

l'essència del cohousing. Tal com expressa Javier del Monte, el cohousing cerca l'equilibri entre privacitat i comunitat: el concepte de privadesa a la llar i interpretar-la com a espai autosuficient és en realitat producte d'una època recent (segona meitat del s. XX); la necessitat de comunitat és prèvia a la d'intimitat (del Monte, 2017).

En la mateixa línia que les aproximacions anteriors sobre la conceptualització del cohousing, Eva Sandstedt i Sara Westin (2015) analitzen el multifacètic concepte de cohousing, també en fan la seva aportació establint que l'entenen com una forma alternativa de viure en conjunts d'habitatges que es caracteritzen per equipaments comuns, habitatges privats i emfatitzen el fet que és una arquitectura intencional amb zones comunes que afavoreixen les reunions personals i les interaccions socials. Per tancar amb una altra de les moltes definicions de cohousing que es poden trobar, Hispacoop (2018) destaca que el cohousing sènior no és ni un edifici, ni un habitatge, ni una residència, sinó una comunitat. A més a més, enumera les següents característiques: comunitat autogestionada, participativa i democràtica, model cooperatiu (tot i no ser indispensable), disseny que afavoreix la convivència i preocupació per la sostenibilitat ambiental.

Un altre terme sorgit a l'esfera internacional és el de *collaborative housing* o habitatge col·laboratiu en català, aquest és un terme que ve donat per l'arquitecta Dorit Fromm (López i Estrada, 2016), que utilitza la terminologia com a conjunció o paraigües, referint-se a l'aglutinació de models que han tingut camins diferents però que tenen en comú el fet d'haver-se format com a comunitats autogestionades, suport mutu i voluntat de transformació del seu entorn. El tret característic de l'habitatge col·laboratiu és la necessitat i voluntat de col·laboració entre totes les persones que hi resideixen, teixint així xarxes d'ajuda mútua entre els seus residents. És precisament això el que afegeix l'element distintiu al cohousing, ja que malgrat la seva major part l'estructura i la infraestructura s'assemblen, a l'habitatge col·laboratiu es fa imperativa la col·laboració per a la sostenibilitat del projecte (Fernández, 2015).

Cal afegir també allò que no es considera un habitatge col·laboratiu per evitar generar confusió, com per exemple una comuna, ja que en el cas de l'habitatge col·laboratiu es donen espais privats i la gestió econòmica és, tal com s'ha comentat, independent (Fernández, 2015; Gummà i Castilla, 2017; Larsen, 2019; López i Estrada, 2016).

Depenent del país utilitzen les paraules esmentades o una terminologia pròpia, en el cas de Dinamarca, els Països Baixos o França, indrets als que vaig fer estades internacionals, la terminologia utilitzada era: *Seniorbofællesskab* (comunitats de gent gran en danès), *Gemeenschappelijk wonen van Ouderen* (vida comunitària de la gent gran en holandès), *habitat participatif* (hàbitat participatiu en francès).

A Espanya, en ocasions s'adopta el neologisme cohousing, o la seva traducció: cohabitatge. Tot i així, també s'han creat diversos termes per fer al·lusió a aquest fenomen. Una d'aquestes paraules és la de "Jubilar" és un concepte que sorgeix de la mà de l'Associació Jubilaires, associació formada per un grup d'arquitectes i que difon el model del Sènior Cohousing alineat amb l'envelliment actiu. El jubilar, més enllà de respondre als principis del cohousing, també es compromet a introduir estratègies assistencials independentment del nivell de dependència que necessitin els seus usuaris i s'ha de basar en l'Atenció Integral centrada en la persona (Mira, del Monte, i Piquet, 2015).

Una altra terminologia molt emprada en territori espanyol és la de cooperativa d'habitatge en cessió d'ús, que descriu la fórmula amb la que es construeixen molts d'aquests habitatges al territori i que és la que es defensa des d'alguns facilitadors del procés. En aquesta línia, Sostre Cívica, una cooperativa que promou l'habitatge cooperatiu en fan aquesta definició:

Es tracta d'un model de tinença amb dues característiques bàsiques que el diferencien d'altres tipus d'habitatge cooperatiu: la propietat col·lectiva i el dret d'ús. Aquestes característiques estan vinculades a l'interès social, ja que les cooperatives es constitueixen, en essència, sense ànim de lucre; així, són les pròpies persones residents les qui en són propietàries. A més, permeten integrar la iniciativa pública i privada en un mercat no especulatiu (Sostre Cívica, 2017:12).

El meu suggeriment per abordar aquesta alternativa de convivència en l'envelliment és el de la llar col·laborativa, ja que dona prioritat a la calidesa, les relacions i la sensació de pertinença i identitat a un lloc, és a dir, no és només el lloc sinó l'imaginari del mateix. Aprofundiré en aquest concepte més endavant, al marc teòric.

1.2 Quin ha estat el camí?

Influències prèvies fins arribar a les llars col·laboratives

Fins a arribar a les llars col·laboratives tal com es coneixen avui en dia, hi ha hagut diversos esdeveniments que han influït en la construcció del seu significat actual, tant pel que fa a la distribució de l'espai com a la idiosincràsia del compartir i l'organització social de la cura.

Tot i que llunyà en quant a les vigents motivacions de les llars col·laboratives, l'origen de les llars col·laboratives per a persones grans es veu directament influenciat pel fenomen de compartir el servei domèstic als països nòrdics. Compartir aquest servei es va plantejar per distribuir necessitats, que a mida que han passat els anys i contextos, hauran virat cap a altres motivacions molt diferents. Així doncs, en els seus inicis es presentava com a resposta a l'elevat cost del servei domèstic, per resoldre-ho, es van formar habitatges que el compartien (Vestbro, 2010). Avui en dia, una de les raons, però no l'única, ni en molts casos

la més important, també es basa en compartir despeses, en aquest cas, envers la cura (del Monte, 2017).

Les llars col·laboratives per a persones grans entenen la vida comunitària com a element clau per una vida més saludable i feliç. Els socialistes utòpics ja feien esment de la importància de la vida en comunitat, Vestbro (2010) fa un recorregut per aquestes influències i per les primeres mostres de llars col·laboratives al nord d'Europa: Thomas More amb Utopia, Robert Owen amb 1840 o Charles Fourier amb els Falansteris. Al s.XIX l'imaginari social donava per implícit el fet que les famílies de classe mitjana tinguessin personal de neteja i de cura dels infants, com era una despesa massa elevada, a principis del s.XX es comencen a construir edificis amb cuines centralitzades, que d'aquesta manera permetia compartir el personal dedicat a aquestes tasques i també les seves despeses. El primer d'aquests es va edificar al 1903 a Copenhaguen i a continuació es van anar estenent pel nord d'Europa. Aquest tipus d'habitatges no cercaven l'emancipació de les dones sinó que la voluntat era la de col·lectivitzar el personal de neteja i reduir el seu cost.

Com havien fet els socialistes utòpics ideant comunitats, els funcionalistes consideraven que un nou tipus de convivència permetria crear nous tipus de persones. Sota aquesta motivació es va publicar per l'exhibició d'Estocolm de 1930 el llibre "Acceptera" d'Alva Myrdal, científica social i feminista i Sven Gottfrid Markelius, arquitecte, on es preveia que al futur, una gran proporció d'habitatge seria col·lectiu. Sven Gottfrid Markelius va intentar materialitzar aquesta idea, però no en va obtenir suport públic, tot i així va aconseguir realitzar la primera llar col·laborativa per iniciativa privada a través d'amistats. Així doncs, al 1935 neix a Estocolm aquest habitatge format per petits apartaments que comparteixen un petit ascensor per fer arribar el menjar d'un restaurant que hi ha a la planta baixa i alhora serveixen per transportar la roba per fer la bugada, també disposava d'una botiga i d'una llar d'infants que seguia els principis pedagògics d'Alva Myrdal. Tot i compartir diverses esferes de la vida, el principal, conèixer al veïnat i compartir moments significatius amb ells, no hi era. Seguia sent una mentalitat que buscava la col·lectivització de les tasques de la llar i que els dones accedissin a l'esfera pública i productiva. Aquesta voluntat però, va quedar relegada amb la Segona Guerra Mundial, on la força d'una societat patriarcal i les mesures polítiques adoptades, van tancar de nou les dones a casa.

A partir de 1968, el cohousing va agafar embranzida amb els ideals de vida comunitària allunyats de l'estàndard burgès de famílies nuclears amb personal de neteja. Tot i que els mitjans catalogaven aquest tipus de convivència com a desastrosa, grups minoritaris en veien avantatges: poder compartir responsabilitats en la cura de la llar. Un grup de dones a Suècia va crear el BiG (*Bo i Gemenskap*, viure en comunitat en suec) que va servir

d'inspiració a molts cohabitats posteriors que es van construir entre 1980 i 1990. En aquests, es rebutjava separar el treball productiu i reproductiu. Aquestes dones feministes són el precedent més proper de les llars col·laboratives actuals, apostant per habitatges que els permetien conciliar la vida laboral, familiar i personal. Argumentaven que el desavantatge de les tasques domèstiques tradicionals era que es duien a terme de forma aïllada per una llar petita. El BiG va afirmar que cuinar i criar els nens de manera conjunta era agradable, i també estalviava temps. Es va considerar que entre 15 i 50 llars era una mida adequada per al nou tipus de llars col·laboratives. Si cada llar renunciava al deu per cent de l'espai normal d'un apartament, el col·lectiu obtindria una quantitat substancial d'instal·lacions comunitàries sense augmentar-ne els costos (Vestbro i Horelli, 2012).

Aquest moviment va formar part, juntament amb el moviment nòrdic feminista del projecte *New Everyday Life*, que servirà per seguir donant força als habitatges col·laboratius que situen la dona, en tots els seus àmbits, al centre i poder així garantir una ajuda mútua (Fernández, 2015; Vestbro, 2010; Vestbro i Horelli, 2012).

En el cas de Dinamarca, a partir del s.XX es van construir moltes cooperatives sota el model Andel, que és un terme que refereix a la participació que té cada persona sòcia al patrimoni de la cooperativa. El model Andel es basa en una característica donada a la majoria de llars col·laboratives (que no exclusiva) que és la cessió d'ús. El model Andel s'erigeix en l'ús indefinit de l'habitatge, que no es pot transformar en propietat tradicional, ja que la propietat és de la cooperativa (Etxezarreta i Merino, 2013) i el seu ús es dona a partir d'una quota mensual i una entrada que es retornarà en cas de marxa. El fet que al 1976 s'establís una llei a Dinamarca que obligava als propietaris dels edificis a donar a prioritat a aquells inquilins constituïts en cooperativa i també subvencions al 1981 i 2004 cap a noves construccions sota aquest règim de tinença, van fer augmentar notòriament el número fins arribar en l'actualitat a que el 30% de l'habitatge a Copenhaguen són cooperatives Andel (Lacol i La Ciutat Invisible, 2018; Maragall, 2018).

Aquesta trajectòria col·laborativa als països nòrdics no es va refermar a la franja sènior fins al tercer quart del s.XX. Les primeres mostres d'allotjaments exclusivament per a gent gran, en aquest cas amb pocs ingressos, es donen també al voltant del 1900, amb la transformació d'un monestir a una casa per a gent gran, el funcionament del qual es regia per sistemes d'ajuda mútua. A finals dels 50, van sorgir programes per promoure l'envelliment a casa, però l'aïllament i la soledat no volguda seguien sense resoldre's, i per fer-hi front va sorgir el BiC (*Boligtrivsel i Centrum*, la qualitat de vida al centre en danès). Al 1976, es va reformar el sistema de seguretat social unificant asil i residències, però això va derivar en la pèrdua de pensió i privadesa a la gent gran que anava a residències públiques i es va tornar a revisar

el sistema el 1979, creant el Comitè Nacional de Gent Gran (Durrett, 2009). A l'any 1995, Henry Nielsen, que formava part del BiC va desenvolupar un mètode per a la creació de comunitats de *Senior Cohousing*. Aquest mètode estandarditzava el procés de creació dels *Senior Cohousing*, i tractava temes com la participació, la cura, el disseny, la formació de grup, etc. Henry Nielsen partia de la premissa que el grup està en canvi continu i que tot i l'autogestió i autopromoció, es fa necessària la participació d'un assessor que els acompanyi en la identificació i la resolució de problemes, millora de les relacions socials, reforç del vincle amb els municipis, guia de principi a fi (Durrett, 2009; Gummà i Castilla, 2017). I segons Charles Durrett, va ser arran d'aquest mètode que establia el pas a pas per a l'elaboració d'un cohousing, que les comunitats de Senior Cohousing van créixer exponencialment al país.

L'habitatge a Espanya no s'ha salvat de l'especulació ni de la manca de drets socials i, malauradament, han causat que habitatge i economia social a Espanya no fossin de la mà (Etxezarreta, Cano, i Merino, 2018; Etxezarreta i Merino, 2013). A més a més, la influència de l'estructura familiar i la cultura de la propietat ha fet que a Espanya tots aquests canvis s'estiguin succeint de manera més tardana (Maragall, 2018).

A Espanya les llars col·laboratives s'han desenvolupat principalment com a cooperativa i és una expansió molt recent, això implica que, al parlar de la història de les llars col·laboratives cal parlar de la història de les cooperatives d'habitatge i com aquestes s'han transformat en habitatge cooperatiu.

LaCol i La Ciutat Invisible expliciten tot aquest recorregut cooperatiu al llibre *Habitar en comunidad* (2018). A Espanya es va produir un fort èxode rural derivat de la industrialització i això va provocar massificació, infrahabitatges i barraquisme, fenòmens que es procuraran regular a través de la Llei de les Cases Barates. En aquest context, les societats promotores, moltes de les quals estaven establertes sota la fórmula jurídica de cooperatives, construeixen grans barriades però, un cop enllestida la promoció, es transmetia l'habitatge en propietat, restant molt pocs projectes sota règim cooperatiu.

A finals dels seixanta, es dona una nova empenta al cooperativisme, en aquest cas venia impulsat per la davallada del franquisme alhora que el creixement dels moviments populars de base, i que als vuitanta es consolida amb la legalització d'UGT i Comissions Obreres i la renovació dels moviments veïnals. Tal com havia passat en anys anteriors, després de la promoció, la majoria d'habitatges passen a mans de propietats individuals i consegüentment, circulen pel lliure mercat.

Per evitar aquesta pèrdua dels valors cooperatius i gràcies a un context actual de creixement de l'economia social i solidària, es promouen llars col·laboratives sota la fórmula jurídica de cooperativa d'habitatge en cessió d'ús. Aquesta combinació implica el dret d'ús a través de la propietat col·lectiva i indivisible (Etxezarreta, Cano, i Merino, 2018; Lacol i La Ciutat Invisible, 2018; Otxoa-Errarte, 2018; Sostre Cívica, 2017) que alhora garanteix mantenir-se al marge del mercat especulatiu.

Establint el focus a les persones grans, els primers asils apareixen alhora que a la resta d'Europa, al s.XX i, en aquest cas, acostumaven a encarregar-se religioses de l'atenció a persones grans i sense recursos. Més endavant, a l'època Franquista i amb els Plans de Desenvolupament, es construeixen geriàtrics com a part d'un sistema de protecció social a la vellesa. Un altre fet rellevant és que, amb la fi de la dictadura, la Constitució del 78 especifica el col·lectiu de la tercera edat (Gummà i Castilla, 2017), concretament l'article 50:

Los poderes públicos garantizarán, mediante pensiones adecuadas y periódicamente actualizadas, la suficiencia económica a los ciudadanos durante la tercera edad. Asimismo, y con independencia de las obligaciones familiares, promoverán su bienestar mediante un sistema de servicios sociales que atenderán sus problemas específicos de salud, vivienda, cultura y ocio (Constitución Española, 1978).

I ja al 2006, va semblar que culminava l'Estat del Benestar amb la "Llei de Promoció de l'Autonomia i Atenció a les Persones en Situació de Dependència", comunament coneguda com a "Llei de Dependència" que, tal com veurem més endavant, tot i una voluntat teòrica positiva, no s'ha assolit la seva correcta implementació.

Als inicis de les llars col·laboratives per a gent gran a Espanya no s'emprava el concepte *cohousing* que era l'utilitzat internacionalment sinó que es planteja com a cooperatives de gent gran que volen viure conjuntament per a una millor gestió econòmica i contractació de serveis compartits. Als 2000 apareix una primera onada, projectes ja construïts i en funcionament que prioritzen compartir les despeses assistencials a través de la fórmula cooperativa i que es gestiona per mitjà d'un centre residencial (López i Estrada, 2016). Com a primera mostra tenim la cooperativa malaguenya Los Milagros, que comença la convivència a l'any 2000 i a la qual la van seguir exemples com Servimayor a Losar de la Vera (Càceres) o el Residencial Puerto de la Luz, també a Màlaga, aquests exemples es regeixen per les premisses clau que Charles Durrett i Kathryn McCamant (1989) ja deixava veure com a necessàries per a un projecte de cohousing: iniciativa dels residents, autogestió, zona privada i zona comuna, però mantenen en certa mesura el model arquitectònic tradicional (Mira et al., 2015)

Una segona onada es va començar a formar posteriorment i avui dia hi ha alguns dels seus projectes ja funcionen i molts altres es troben en procés de formació. És cert que, tal com

veurem més endavant, pocs projectes estan en actiu, malgrat la multiplicitat que hi ha en camí. Aquesta segona onada intenta anar un punt més enllà, no és només compartir despeses i serveis, és una manera de construir un projecte de vida i fer-ho de manera comunitària (López i Estrada, 2016). L'homofília es va forjant en el procés de creació del grup, que és una part fonamental en aquests nous habitatges col·laboratius, la mutualitat, sentir-se part d'alguna cosa, el sorgiment de pràctiques i relacions comunes, es veu augmentat pel fet de tenir característiques socials similars que fa que es generi la cohesió social (Lozares i Verd, 2011).

És complicat establir quins i quants habitatges col·laboratius hi ha a Espanya en les diferents fases a temps real, ja que a dia d'avui, apareixen nous grups en formació constantment, alhora que alguns es dissolen en alguna de les seves fases, per les dificultats que es troben al llarg del recorregut i la dilatació en el temps que això implica, cosa que fereix els projectes dificultant mantenir l'ímpetu inicial i aconseguir fer-los sostenibles en el temps. A més a més, no tots els projectes pertanyen a xarxes més amples o van acompanyats de facilitadors, la qual cosa pot dificultar-ne la seva difusió. Tot i així, hi ha diversos projectes que aborden aquesta temàtica: el projecte Movicoma inclou un mapa dels habitatges col·laboratius sènior a Espanya (<http://movicoma.blogs.uoc.edu/mapa/>), Ecohousing també disposa d'un mapa, però no en limita la franja a l'àmbit sènior sinó que és intergeneracional i sènior (<http://ecohousing.es/red-cohousing/mapa-cohousing-vivienda-colaborativa-en-espana/>) i en aquesta mateixa línia hi ha també Cohousing Spain (<https://cohousingspain.org/categoria-directorio/comunidades/>).

1.3 Llars col·laboratives a Espanya: motivacions per anar-hi a viure.

No és senzill que proliferin, d'inici, projectes en què els usuaris de l'habitatge i promotors de la seva construcció o rehabilitació renunciïn a l'objectiu de ser propietaris, en una societat on el que és habitual és gaudir de l'habitatge a títol de propietat (Otxoa-Errarte, 2018). Aquest model d'habitatge no era així fins als anys 50, anys en els que es va començar a apostar per l'habitatge en propietat durant l'època franquista degut al creixement de les ciutats i immigració (Oyón et al. 2020). Als anys 70 s'arribava a números similars als de l'actualitat, amb un 76'9% del parc d'habitatge en propietat l'any 2020 (Instituto Nacional de Estadística, en endavant INE, 2021).

En aquest punt, sorgeixen qüestions com: quins factors influeixen en l'augment i l'assentament de llars col·laboratives a països amb percentatges de propietat molt més baixos que a Espanya? quina projecció espera a les llars col·laboratives a Espanya per la

població jove, que presenta dificultats d'accés a l'habitatge, en general, i d'accés a l'habitatge en propietat, en específic -conseqüentment no podrà ser una moneda de canvi en l'accés a una llar col·laborativa, on es pugui vendre un habitatge per disposar del capital inicial per accedir a una llar col·laborativa- ? Com afecta no transmetre la propietat en les relacions familiars pel gaudi i ús propi de la mateixa com a actiu econòmic per gestionar la vellesa? Com afecta a les relacions familiars la mobilitat generalment implícita en el trasllat a una llar col·laborativa per a persones grans -fins al moment, allunyades dels nuclis d'habitatge habituals de les persones que hi resideixen-?. A algunes d'aquestes reflexions se'ls farà una aproximació en la part d'anàlisi d'aquesta investigació, però d'altres, més allunyades de l'objectiu que centra aquesta recerca, la cura, queden pendents per una recerca futura.

Al qüestionar-se el perquè de triar anar a viure a una llar col·laborativa, cal tenir presents els condicionants contextuals i les motivacions personals. Així doncs, hi ha una part contextual que incideix directament, exemples d'aquests factors serien la situació de l'habitatge, de l'economia i com aquesta incideix en les maneres d'entendre la jubilació o la vellesa, l'ideal neoliberal d'envelliment actiu i qualitat de vida o les característiques intrínseques de l'envelliment de cada persona: haver nascut en un lloc o altre, la classe, o les diferències de gènere.

Mentre que al nord d'Europa, les llars col·laboratives es conceben com un bon mecanisme d'optimització de recursos, reduint costos socials alhora que milloren l'activisme, la qualitat de vida i la inserció social de la gent gran, a Espanya segueix el predomini assistencial (Gummà i Castilla, 2017) malgrat els elevats costos que suposa al sistema i les mancances que han quedat plasmades al llarg del seu recorregut i d'una manera extrema durant la pandèmia de la COVID19.

L'actualitat de la situació de l'habitatge a Espanya, denota la seva precarietat i dificultats d'accés per a gran part del seu públic, situació que ha passat per diversos estadis a Espanya, i al 2008 va donar lloc a la bombolla immobiliària que va comportar pujades extremadament ràpides dels preus (Campos, 2008; Etxezarreta et al., 2018) i tenint conseqüències socials i econòmiques que han resultat en noves necessitats a pal·liar. L'envelliment demogràfic i la globalització comporten que la despesa en protecció social i més concretament al sistema de pensions es redueixi per garantir el manteniment del sistema. Tenir un habitatge en propietat, que és la forma més freqüent a Espanya, és una seguretat per a les economies familiars, però no són poques les famílies, que un cop arribats a l'edat de jubilació segueixen tenint lloguers o hipoteques pendents (Trilla i Bosch, 2018), a més a més, durant la bombolla immobiliària, la compra era aparentment l'estratègia més profitosa de proveir-se d'habitatge, donant per fet que no suposava un endeutament (Sabaté, 2016). Moltes de les

persones que actualment paguen per un habitatge de propietat no l'hauran liquidat encara quan arribin a l'edat de jubilació. D'altra banda, les persones que resideixen en immobles de lloguer estaran sotmeses a la volatilitat del mercat immobiliari. A més a més, les persones viuen i viuran més anys amb salut, i aquest fet les impulsa a desitjar una etapa final de vida diferent, més autònoma i auto gestionada. (Maragall, 2018).

A l'any 2020 a Espanya hi havia 4.849.900 persones vivint soles. D'aquesta xifra, el 43,6% tenia 65 anys o més i d'aquestes, un 70,9%, eren dones (INE, 2021a). Rellevants també les dades que ofereixen la Unión Democrática de Pensionistas y Jubilados: de les persones més grans de 65 anys viuen soles, en gairebé la meitat dels casos ho fan en habitatges de més de 40 anys i més del 60% d'aquestes persones considera que acabarà vivint en una residència. Seguint amb els percentatges, de les persones que coneixen les llars col·laboratives, gairebé la meitat hi anirien a viure, i 9 de cada 10 coneixedors d'aquests habitatges creuen que l'administració n'hauria de facilitar el seu desenvolupament (Unión de Pensionistas y Jubilados, 2018).

Generalment a la nostra societat es defensa l'ideal d'envellir a casa, entenent la casa com la seva residència habitual en la que han construït la seva vida. Però en ocasions, el deteriorament de la salut o les dificultats per realitzar la vida diària poden derivar en el plantejament de canvis residencials. De fet, no només en el moment de la necessitat pot residir el canvi, i cada vegada això és més visible a Espanya, les llars col·laboratives s'assemblen a l'ideal d'envellir a casa a la vegada que es nodreixen de la participació i la pròpia intencionalitat i gestió dels seus residents (Rojo-Pérez, Fernández-Mayoralas i Rodríguez, 2018).

A més dels canvis a l'habitatge o l'envelliment de la població, els canvis en la concepció de la família també resulten un potencial transformador cap a les llars col·laboratives. El concepte d'envelliment actiu i de la millora conseqüent de qualitat de vida, unit a no voler ser una càrrega, són les premisses que, com veurem més endavant, reiteren els habitants o potencials habitants d'aquests habitatges.

Les necessitats de cada persona que es planteja aquest tipus de convivència o que ja hi viu són variades i per descomptat sempre respondran a cada subjecte i la seva pròpia realitat, i com a generalització, però no exclusivitat, aquest mode de convivència promou l'autonomia, la dignitat, el dret a un habitatge adequat i la inclusió social (Durrett, 2009).

A més de les raons contextuais esmentades que promouen el sorgiment de les llars col·laboratives, també hi ha les motivacions personals, totes encapçalades pel prefix "co", que denoten la importància que se li dona a la col·laboració, el cohabitatge, la cooperativa,

la col·lectivitat (López i Estrada, 2016), i que van més enllà de compartir despeses. Algunes d'aquestes motivacions serien:

- Estar acompanyada a la vellesa.
- Mantenir una vida activa en companyia d'iguals.
- Donar suport mútuament a les necessitats i cura quotidianes: visites, compres, companyia.
- Alliberar les famílies de l'horitzó de la càrrega de la cura.
- Trobar un espai adaptat a les pròpies necessitats: habitatges més petits i llocs per a la interacció social.
- Habitatges i espais comuns lliures de barreres arquitectòniques.
- Col·lectivitzar serveis per abaratir costos (Brenton, 2010; Mogollón i Fernández, 2019; Riedy, Wynne, McKenna, i Daly, 2019).

El fet de formar part d'una llar col·laborativa implica també de retruc beneficis per a la societat en general, com poden ser la promoció de maneres de vida saludables, reduir o endarrerir la necessitat de cura, increment de la participació social o promoure estils de vida sostenibles (Brenton, 2010).

1.4 Acompanyants en el procés de creació i convivència

Per crear una llar col·laborativa per a persones grans a Espanya s'ha de seguir un procés que es dilata en el temps per la burocràcia i els tempos de les diferents fases, fet que, si el grup no està prou cohesionat, motivat o altres raons, es dissolgui. Per tal de difondre el model i acompanyar i assessorar els grups, sorgeixen diverses entitats, coordinadores i xarxes que volen resoldre aquesta tasca al territori: Sostre Cívic, Jubilares, Per viure, Cohousing Spain, La Dinamo Fundació, Hispacoop, Cohousing Coop, Vida Sostenible, entre d'altres. El paper d'aquests assessors, facilitadors, també és sovint el nexa d'unió i promotor d'aliances amb l'administració, afavorint el pont entre els uns i els altres.

Degut a la gran diversitat de temàtiques a fer front per la creació d'un habitatge d'aquestes característiques, cada cop hi ha més professionals que acompanyen en aquests processos. Tot i el tracte personalitzat a cada projecte, disposen de processos estandarditzats, els passos a seguir en la creació d'una cooperativa d'habitatge en cessió d'ús.

No tots els grups formen part en tots els procediments d'aquestes entitats, poden requerir només d'acompanyament en algunes temàtiques com poden ser econòmiques, arquitectòniques o de gestió de grup o bé fer un acompanyament integral. A més a més, hi

ha grups que prefereixen no entrar en aquests circuits i es mantenen al marge dels facilitadors o les xarxes nacionals.

Per tal d'exemplificar els processos d'acompanyament d'aquestes entitats, he seleccionat una entitat autonòmica i una altra d'àmbit estatal que fan referència als processos de creació de les llars col·laboratives. A dia d'avui, no hi ha un organisme que unifiqui totes aquestes passes a seguir, per tant, tot i que he seleccionat l'entitat que té en aquests moments major número de socis a Catalunya i la Coordinadora Nacional de Cohousing, si seleccionés unes altres entitats, podria ser que divergissin o agrupessin els passos a seguir de manera diferent.

Així doncs a Catalunya, el 2004 va néixer Sostre Cívic, primer com a associació i al 2010 també en forma de cooperativa i amb l'objectiu de promoure un model alternatiu d'accés a l'habitatge, més just i accessible, sense ànim de lucre, no especulatiu i transformador (Sostre Cívic, 2022).

Figura 4: Procés de formació d'un habitatge cooperatiu en cessió d'ús. Font: Les claus de l'habitatge cooperatiu en cessió d'ús (Sostre Cívic, 2017)

Aquesta entitat està acompanyant molts dels grups que sorgeixen a Catalunya sota la fórmula d'habitatge cooperatiu en cessió d'ús. En el seu cas comprenen projectes de caire intergeneracional i per a persones grans. És important destacar que en aquest cas, la forma jurídica dels grups és la de cooperativa d'habitatge en cessió d'ús, la fórmula més emprada al territori per dur-los a terme, però no l'única.

Les passes a seguir que estableix Sostre Cívic (figura 4) són, en primer lloc trobar grup i lloc, això vol dir trobar aquelles persones amb qui es durà a terme el projecte, el denominat grup llavor que servirà per impulsar el projecte. Per això, Sostre Cívic planteja dues possibilitats: grup d'afinitat, que pot ser un grup d'amics, familiars, associació, etc., o un grup o cooperativa ja existent que disposa de llista d'espera o vacants. Mentre es forma el grup s'hauran de començar a buscar possibles ubicacions per al projecte, ja que això condicionarà la mida i l'estructura del grup. Seguidament cal definir el projecte i això passa per dissenyar el model de convivència, amb els seus valors, organització i gestió de grup, el model arquitectònic i què i com seran els espais compartits i els privats, l'estudi financer que mostri la viabilitat econòmica i per últim, el model de llegat que emmarqui els estatus o reglament de règim intern. Tal com anticipàvem, aquesta entitat assessora per a la formació de cooperatives, ja que consideren aquesta la via més factible, per tant, una vegada definit el projecte, és el moment de constituir la cooperativa. En tercer lloc, l'obtenció del terreny o de l'edifici mitjançant la compra, en aquest cas passarà a ser propietat de la cooperativa, per un temps màxim de 75 anys en cas de ser, sòl públic o de 90 anys si és sòl privat, finalment, hi ha l'opció de l'arrendament, poc emprat en aquests projectes, però cal tenir en compte si hi ha poca inversió en obres o rehabilitació. A continuació cal aconseguir finançament i construir, per fer-ho es fa necessari l'elaboració del projecte executiu per part de professionals, ja sigui de la cooperativa o externs amb el pressupost. Un cop enllestit, caldrà cercar finançament, establir el calendari, obtenir la llicència d'obres, que pot portar mesos i incloure modificacions al projecte inicial, i la construcció. Un cop finalitzada l'obra, es formalitza la cessió d'ús mitjançant un contracte, amb les quotes, els drets i els deures i la possibilitat de transmissió, entre d'altres, per tal de fer efectiu el procés d'habitar el projecte i tot el que la convivència comporta. Per últim, cal tenir present el canvi de persones usuàries, als quals, segons la fórmula de cooperativa en cessió d'ús, caldrà retornar el capital inicial aportat.

A nivell espanyol també es dona resposta a aquesta necessitat de concretar les fases del model per poder-lo replicar i així assessorar aquells grups que estiguin en una fase inicial, es fa a través de la Coordinadora Nacional de Cohousing de la mà d'Hispacoop. En el seu cas, és un procediment específic per a la gent gran.

En primer lloc, detallen que s'ha de definir el projecte, mitjançant la creació de la comunitat i l'estipulació de la forma jurídica, per a la qual defensen l'adequació de la fórmula de cooperativa de consum. Tot seguit, el disseny de l'edifici, per la qual cosa caldrà tenir en compte la cura a la dependència des de l'inici. A continuació s'aprofundeix en els aspectes urbanístics a considerar: la qualificació del sòl, la qualificació dels habitatges al sòl d'ús

residencial i les càrregues econòmiques associades al sòl. El tema següent a abordar és el dels aspectes societaris de la cooperativa, indagant en el concepte de cooperativa, la personalitat jurídica, la classe de cooperativa i tot el procés de constitució, els seus estatuts, socis i tot el que interfereix en aquests. El tercer gran bloc és el dels aspectes fiscals a tenir en compte, segons la Llei Fiscal⁹ de cooperatives, fonamentada en que al ser un règim de societats de persones i no de capital, el seu funcionament fomenta la redistribució de la renda i l'accés de les classes menys afavorides als mitjans de producció i consum. Per acabar, focalitzen en la governança i la gestió, definint els òrgans socials i els processos claus de la cooperativa com l'ingrés de socis, les baixes, les normes de disciplines socials, etc. (Confederación Española De Cooperativas De Consumidores y Usuarios, HISPACOO, 2018).

En tots dos casos, la proposta de Sostre Cívic i la d'Hispacoop, apropen al procés de formació de grup i a les primeres passes en comú, però un cop els residents han aconseguit portar a terme totes aquestes fases, comença el període de la convivència.

Relacionar-se en una comunitat depèn de múltiples factors, per tal de descriure aquesta aproximació, s'empra la dicotomia citada a "*Arquitecturas del cuidado*" (Mogollón i Fernández, 2019) sobre infraestructura dura, que fa referència a la part més material, legal i econòmica (l'espai i els seus equipaments, forma jurídica o l'economia global), la part que ja ha quedat, en gran mesura, definida pel procés de formació proposat tant per Sostre Cívic com per Hispacoop. En el cas de la infraestructura tova, és la part més abstracta i social del projecte (organització, identitat, cura), que es detallarà més endavant per aprofundir en la quotidianitat de les llars col·laboratives per a persones grans.

1.5 Limitacions d'aquesta alternativa de convivència

La literatura acadèmica sobre llars col·laboratives aporta majoritàriament visions molt optimistes sobre aquesta alternativa de viure la vellesa. Tot i així, apareixen algunes mostres sobre quines són les limitacions per dur a terme aquests projectes, algunes d'aquestes limitacions són mencionades en el context internacional però extrapolables al nostre territori i d'altres són extretes del propi context. Més endavant però, s'ampliarà aquest apartat amb el material obtingut a través del treball de camp.

D'una banda, cal articular en xarxa els projectes per a un millor coneixement i suport mutu. Pel que fa a aquest punt, hi ha diverses taules, xarxes i coordinadores que s'han anat creant, però fins al moment no hi ha una que aglutini tots o la majoria de projectes; si la musculatura

⁹ Ley 20/1990, de 19 de diciembre, sobre Régimen Fiscal de las Cooperativas. («BOE» núm. 304, de 20 de diciembre de 1990)

és més ample, aquesta alternativa d'habitatge podrà encabir una participació molt més heterogènia. Generalment, les llars col·laboratives tendeixen a encabir persones blanques, amb un nivell educatiu mitjà o alt i de classe mitjana, hi ha diversitat en quant a interessos, edats o tipus de llar, entre d'altres, però aquestes diferències no són plausibles quan es posa l'accent a l'ètnia, classe social o educació. És a dir, grups ètnics o amb baixos recursos tendeixen a estar exclosos de la vida en una llar col·laborativa ja sigui per les dificultats econòmiques de fer-hi front o per les preferències personals (Chiodelli i Baglione, 2014). D'altra banda, una articulació públic-comunitària permetria un millor desenvolupament d'aquests habitatges a través, per exemple, d'implicar a l'administració en la cessió del sòl, amb recolzament econòmic i també amb la creació d'un marc legal propi (Cuesta, 2020; Lacol i La Ciutat Invisible, 2018). Altres barreres a superar en la creació de noves llars col·laboratives és la forta tendència individualista de la societat, i les dificultats en mantenir la sostenibilitat i viabilitat del projecte, sobretot amb temàtiques com la gestió de la dependència (Cuesta, 2020).

Com s'ha presentat, hi ha diverses definicions que fa referència al *cohousing*, A Espanya també s'empra aquesta terminologia, però addicionalment es troben altres sinònims totals o parcials per fer-ne referència: cohabitatge, jubilar, cooperativa d'habitatge en cessió d'ús, entre d'altres, a més del concepte que es suggereix en aquesta investigació: llars col·laboratives. Les influències, principalment nòrdiques, per arribar a les llars col·laboratives presents són múltiples, des del socialisme utòpic, el funcionalisme, els ideals de vida comunitària, les dones feministes que apostaven per habitatges que permetessin millores en la conciliació o el model Andel. A Espanya, el recorregut de les cooperatives d'habitatges explora un nou camí fins arribar als primers exemples de llars col·laboratives al territori, amb arguments diversos que corroboren les motivacions per anar-hi a viure: canvis en l'habitatge, l'envelliment, el rol de la família, la participació social, la cura comunitària, etcètera. La consecució d'aquests projectes ve de la mà, en algunes ocasions, d'entitats que acompanyen i assessoren en diversos àmbits del procés de creació. Tot i així, com s'esmentava en els darrers paràgrafs, encara hi ha nombroses limitacions a les que fer front.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA

Marta Pi Martin

2.

ÀNCORA CONCEPTUAL

Fonaments teòrics

Figura 5: Aproximació conceptual a través de la meua mirada. Font: Sara Medina, Un nou punt de vista (2018)

Aquest apartat teòric té la funció d'àncora, de punt de tornada, ja que ocasionalment pot ser fàcil o si més no el volum reflexiu pot acabar fent que s'agafi distància de l'objectiu de la investigació. Aquesta àncora conceptual serveix, no només per facilitar aquest retorn a les variables que guien la investigació, sinó també per descriure-les sota la pròpia perspectiva. És cert que cap de les temàtiques és nova i de ben segur que resulten familiars, però la manera com s'interpreten i s'utilitzen pot divergir. En el aquest cas, s'expressa com s'entenen i com s'empren en aquesta investigació i, en alguns casos, quina terminologia s'ha generat per determinar alguns dels fenòmens que sorgeixen de la investigació. Així doncs, primerament s'emfatitza el significat i categoria de persona gran en aquest treball, de la vellesa com a etapa i l'envelliment com a procés i de com interdisciplinàriament es construeix aquest concepte. Per altra banda, es procura acotar l'aproximació a les experiències de cura, diferenciant entre la cura quotidiana i a la dependència en funció d'on i com es duen a terme aquestes pràctiques de cura i també dels proveïdors de cura, entre els que es troben l'autocura i la cura comunitària com a dues pràctiques aparentment contràries pel que fa a pràctica individual versus col·lectiva però, que també, es troben estretament vinculades. En tercer lloc, s'aborda el concepte *doing home*, en endavant fer llar, el sentiment d'identitat i seguretat implícit i com aquesta aproximació ha ajudat a construir la terminologia emprada en aquest treball per conceptualitzar aquesta manera d'habitar la vellesa: les llars col·laboratives. L'últim element és el de l'espai, la significació i la seva funció com a element de frontera.

2.1 A què es fa referència per “persones grans” en aquesta investigació

El concepte persones grans, tercera edat i d'altres similars, són conceptes complexos ja que tenen connotacions que els poden fer més o menys pertinents en funció del moment i del context en el que s'utilitzin i estan construïts a partir de la concepció social i cultural de vellesa i els canvis, com l'allargament de la vida, que ha anat patint. L'augment de l'esperança de vida i el descens de la natalitat són les raons principals que han comportat la tendència demogràfica establerta als països occidentals: el gran increment de la gent gran que es tradueix en la inversió de la piràmide poblacional. El concepte de tercera edat ja ha quedat perllongat amb l'anomenada quarta edat (Galcanová i Kafková, 2018) o, fent servir altres termes, amb l'envelliment de l'envelliment, és a dir, aquelles persones més grans de 80 anys, entre qui es poden trobar aquelles més necessitades en cures de llarga durada (Bazo, 2012). A nivell demogràfic, les xifres a Espanya constaten que hem passat de tenir un percentatge del 0,6% sobre el total de població de 65 anys i més de persones més grans de 80 anys a principis del segle XX, que va augmentar lleugerament fins a l'1, 2% a la dècada

dels 60 però que, amb les projeccions estimades al 2065, el percentatge serà d'un 18,1% (Vidal et al., 2017). En dades més recents es constata la longevitat d'Espanya, amb una esperança de vida al 2021 de 85,8 anys per les dones i 80,2 anys en el cas dels homes i, la tendència és clarament a l'alça doncs, 30 anys enrere, als registres de 1991 l'esperança de vida era 5 anys menor (INE, 2021).

El fet de viure cada vegada més i que alhora, cada cop hi hagi menys joves implica una activació de les alarmes del sistema, que s'ha d'adaptar en nombroses vessants per trobar fórmules sostenibles d'acord amb les dinàmiques demogràfiques vigents, canvis en com viure, a com relacionar-se, a l'economia, a la política, a la sanitat. La institucionalització de la vellesa no només ha servit per sustentar-la sinó també per classificar-la i reforçar la visió social discriminatòria de dependents i febles (Lassen, 2015).

A nivell econòmic destaquen els desafiaments, o també catalogats com a problemes, que més ressonen a la vellesa, amb la incertesa de com garantir la viabilitat al sistema de pensions, i a nivell sanitari, com cuidar i atendre persones dependents (Triadó, 2018).

L'edat cronològica no s'hauria de fer servir com a eina de mesura determinant per saber si una persona és vella o no, perquè cada persona envella diferent. A més no és només que no tots envellim igual, sinó que les desigualtats socials es perpetuen a la vellesa, augmentant encara més les bretxes socials (Comas-d'Argemir i Roigé, 2018). A més a més, el fet d'utilitzar l'edat cronològica com a llinar de tall té un pes molt important en la societat pel que fa a expectatives culturals: als 3 anys parlar, als 35 tenir família, als 65 jubilar-te etcètera (Lassen, 2015).

Enlloc de posar l'èmfasi en la patologia o la problemàtica econòmica de l'envelliment, s'emprarà en aquesta investigació una aproximació que tingui present la gran varietat de maneres d'envellir degut a la complexitat de situacions que envolten envellir. De fet, hi ha noves formes d'envellir sorgides arran de noves relacions intergeneracionals, alhora que han evolucionat els rols de gènere, de necessitat i cura i les polítiques públiques adreçades a la vellesa. Així doncs, tal com Dolors Comas d'Argemir i Xavier Roigé (2018) estableixen, podríem caracteritzar la nova vellesa de la següent manera:

- L'increment de la gent gran fa que aquestes tinguin més incidència a la societat.
- L'envelliment no només comporta despeses i dependències, sinó que genera noves formes d'aportació a la societat.
- L'allargament de la vida modifica el cicle de vida i les percepcions.
- Les desigualtats socials incideixen en les maneres d'envellir.
- Les diferències de gènere incideixen en les maneres d'envellir.

- L'allargament de la vida comporta l'increment de les necessitats de cura i les noves maneres d'afrontar-les.
- Les persones grans generen estratègies per afrontar els canvis relacionats amb la jubilació, la pèrdua de salut i la transició cap a la dependència.
- El rol simbòlic de la gent gran s'ha incrementat a l'esfera familiar, i les relacions intergeneracionals es modifiquen.
- Les persones grans són part activa de les transformacions familiars actuals.
- Les noves tecnologies i xarxes socials tenen usos específics per a la gent gran.

Aquesta nova conceptualització de l'envelliment, de com viure'l, de la disconformitat amb les propostes institucionals alhora que les mancances en relació amb la cura denoten que s'està produint un canvi social en aquesta línia, i la llar col·laborativa pren impuls amb tot això. A més, l'envelliment s'està convertint en una qüestió política clau, i fa necessària una visió no homogeneïtzadora, que tingui present la variabilitat de perfils i demandes d'aquest ampli sector poblacional.

2.1.1 Una nova etapa vital

Tal com es presentava anteriorment, Espanya és un dels països més longeus del món, amb una esperança de vida molt elevada i una tendència a seguir ampliant la mateixa. Però no només és l'esperança de vida el que varia sinó la pròpia manera d'envellir, i d'aquí la importància d'afegir una nova etapa vital, ja que realment no és que la vellesa com a tal duri més anys, sinó que l'arribada a aquesta es dona més tard. En contra a la visió de la vellesa fràgil i com una despesa per al sistema, aquesta nova etapa està formada per unes persones grans actives i saludables amb elevada participació social. El benestar de les persones grans es basa en gran part a la pròpia capacitat d'agència, de la llibertat conquerida i, les llars col·laboratives són precisament una mostra i reivindicació de la mateixa.

Com d'estranya pot arribar a sonar una paraula acabada de crear? Aquesta reflexió la va fer Alex Kalache quan va introduir el terme gerontolescència (Kalache, 2019), una paraula que designa el període de la vellesa primerenca; és a dir, una fase de transició entre l'edat adulta avançada i la senescència més pronunciada. Aquesta és una etapa emergent del desenvolupament humà, que encara està sent establerta pels primers gerontolescents. És una fase de transició a l'inici de l'edat adulta avançada que queda definida principalment per marcadors funcionals en lloc de la simple edat cronològica, i que està emergint en el segle XXI (Kalache, 2019).

D'altra banda, Mary Bateson, qui també reflexiona sobre una nova etapa vital, ho fa teoritzant sobre la segona adultesa que té sentit pel fet que els canvis demogràfics i biomèdics de les societats industrialitzades tenen un gran impacte en diversos aspectes de la vida i el desenvolupament individuals. Això ha portat a considerar una nova etapa postreproductiva que s'entrellaça amb l'edat adulta i precedeix la vellesa. A aquesta fase es pot anomenar "segona adultesa", que comença quan els grans projectes generacionals de l'edat adulta arriben al seu final, ja sigui amb la jubilació d'una carrera o la partida dels fills i filles en la seva maduresa, i finalitza quan l'envelliment o un altre problema de salut comencen a afectar significativament la participació en la vida activa (Bateson, 2013).

Les persones que formen part d'aquesta investigació es troben en aquesta nova etapa vital. En alguns casos reivindiquen la vellesa i la necessitat d'atribuir-li a la mateixa connotacions positives. D'aquí parlar d'envelliment activista i saludable, com explico al següent apartat, la vellesa és una franja d'edat molt ampla on se succeeixen fenòmens molt diversos i, consegüentment, es fa necessària aquesta atribució de nova etapa vital per tal que respongui de manera més específica a les característiques i casuístiques d'aquest col·lectiu.

De la mateixa manera que a Alex Kalache li va sonar estranya la nova paraula gerontolescència, intentar crear una nova paraula que designi aquesta etapa vital, ha resultat infructuós. Utilitzar el terme gerontolescència pot conduir a una vinculació amb l'envelliment actiu que podria malinterpretar-se amb pensaments neoliberals que assumeixen que tothom pot envellir activament i, consegüentment sembla obviar les interseccionalitats que travessen envellir i, potser és només una qüestió d'interpretació errònia que personalment realitzo del propi terme, però la seva etimologia és al que em condueix. Quan faig esmena d'aquest ideal d'envelliment actiu em venen al cap les paraules de Maria Ángeles Durán (2018) envers al que ella anomena los "*beautiful viejos*":

Los "*beautiful viejos*" no son una descripción, pero sí un modelo. En tanto que modélico, un colectivo tan saludable y glamuroso, bien educado y con abundante tiempo libre, es unpreciado bien social. Funciona como incentivo o esperanza para quienes, no reuniendo suficientes condiciones como para parecerse realmente al modelo, tienen no obstante la ilusión de llegar a serlo. Afortunadamente, cada vez es mayor la probabilidad de ensanchar la franja etaria que sigue al abandono del mercado de trabajo y antecede al deterioro de la salud, en la que se dan condiciones óptimas para la proliferación de la gente guapa de edad madura que copa portadas y sigue administrando exclusivas. El único riesgo es que la ilusión y el modelo se superpongan tanto sobre la realidad que la oculten, que se pretenda substituir y olvidar la verdadera vejez por sus antecelas más gratas (Durán, 2018:425).

Per altra banda, la segona adultesa de Mary Bateson, pot generar sensacions de continuïtat, com si l'etapa no fos prou llarga o no tingués prou pes per sí mateixa, sí que poden donar-se esdeveniments iniciats en l'etapa de l'adultesa i continuar en aquesta segona etapa com estableix l'autora, però no sempre, ni necessàriament de manera perllongada. Per tant, tot i

estar plenament d'acord amb ambdues aproximacions a aquesta nova etapa vital, no tinc el convenciment ple de l'ús d'un d'aquest dos termes per fer referència a aquesta nova etapa vital.

Després de diversos intents de construcció de paraules o reutilització i unió de vocables, *senjuveresa* em va acabar resultant inicialment adient per donar nom a aquesta etapa vital. Confio que l'explicació etimològica de la construcció de la paraula *senjuveresa* ajudi a pal·liar i normalitzar la seva sonoritat. El prefix *sen-* designa vellesa, de fet, els romans concebien l'etapa sènior com aquella compresa entre els 46 i 55 anys i corresponia al més vell i, posteriorment, a partir dels 55 estaven els *senex*, els vellíssims (Luna, 2023). Cal destacar, que ni sènior ni *senex* tenien cap atribució despectiva, tot el contrari, pels romans era l'edat de la *setentia*, és a dir, del judici i la opinió, el bon sentiment i la sensatesa (Anders et al., 2023). Pel que fa a *iuvare*, relacionat amb *iuvenis* que és la flor de la joventut, és un verb que significa ajudar i sostenir la vida, proporcionar el foc vital (Georgescu, 2016). Per tant, aquesta *senjuveresa* és una nova etapa de la vida a la que l'acompanyen qualificatius com ara el de la sensatesa, la vitalitat i l'ajuda que se situa després de l'adulesa i les persones que l'integren participen activament de la societat, és una etapa que pot durar 30 anys i no té una franja d'edat cronològica concreta sinó que depèn del recorregut vital de cadascú i de com l'envelliment i altres factors vinculats a la salut intervenen en les vides desfavorint la participació o el desenvolupament dels propòsits quotidians.

Després de reflexionar sobre la necessitat de crear un nou terme, he optat per no fer-ne ús pel fet que ja hi ha dues paraules que volen designar aquesta etapa, que poden resultar més o menys adients per l'esmentat anteriorment, però si més no, el que defineixen és precisament l'etapa vital que centra aquesta investigació. Així doncs, optar per *senjuveresa*, tot i que etimològicament pugui tenir cert romanticisme és massa arriscat i poc pràctic. D'ara endavant, faré ús de la paraula gerontolescència per fer menció a aquesta nova etapa vital però, tenint present els condicionants esmentats sobre la importància de la interseccionalitat en el procés d'envelliment, una mirada que comentaré més endavant en un apartat propi.

La longevitat és un dels grans èxits com a societat i ve de la mà de nous reptes envers com afrontar situacions de fragilitat i dependència en l'última etapa de la vida, situacions complexes, intenses y de llarga durada en el temps. Les xifres de la dependència estableixen que, al 2020, a Espanya hi ha 2.628.000 persones grans en situació de discapacitat en diversos graus, de les quals, més de la meitat superen els 80 anys i, d'aquestes, un percentatge notòriament superior de dones (INE, 2022). Per tal de transmetre visualment el que s'ha exposat en les darreres línies, adjunto la piràmide poblacional total i de població

amb discapacitat per tal d'entendre que, es fa necessària una nova etapa vital que encabeixi a un gruix generós de persones que tenen bona salut, mantenen l'autonomia, disposen de projectes de futur significatius i que vellesa no és sinònim exclusió fruit de dinàmiques edatistes. Alhora també mostra com aquesta longevitat també porta la necessitat d'abordar les cures de llarga durada, tot i que aquestes arribin més tard.

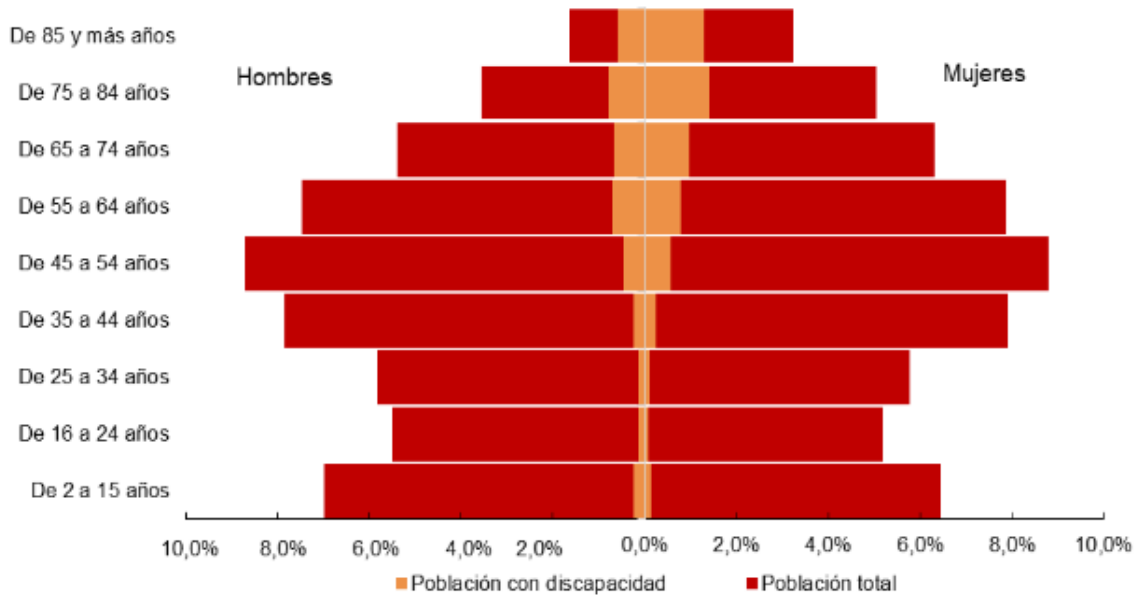

Figura 6: Piràmide de població total i piràmide de població amb discapacitat. Percentatges. Font: Encuesta de Discapacidad, Autonomía personal y Situaciones de Dependencia (EDAD). Principales resultados. Año 2020. Instituto Nacional de Estadística.

Dir també, que segons les dades de l'Institut Nacional d'Estadística, l'esperança de vida divergeix de l'esperança de vida amb bona salut i, mentre l'esperança de vida al néixer era al 2020 de 79,6 anys en el cas dels homes i de 85,2 en el cas de les dones, l'esperança de vida saludable era en ambdós casos de 66,3 anys (INE, 2020), per tant, moltes dones viuen més anys però no en condicions de bona salut. Remarcar però, que per dur a terme aquest procés d'envelliment més actiu i saludable, no és una qüestió de voluntat sinó que calen uns ingressos adients, hàbits saludables com una dieta equilibrada i activitat física, seguretat a la comunitat, relacions socials de qualitat i un habitatge adequat. En les properes línies es desenvoluparan aquestes idees, avançar però que la terminologia emprada per conceptualitzar aquesta manera de viure l'envelliment és la d'envelliment activista i saludable, unes paraules que volen respondre a l'argumentació extreta de les narratives de les informants i la pràctica observada a les llars col·laboratives.

2.1.2 *Envelliment activista*

A continuació es presenta un dels fenòmens que s'analitzen en profunditat a aquesta investigació i pel que la majoria d'informants, quan es refereixen a ell conceptualitzant-lo, fan referència a envelliment actiu, tot i que una de les informants va preferir emprar la terminologia citada a "Arquitecturas del Cuidado" (Mogollón i Fernández, 2019) d'envelliment activista i és, el que en les següents línies presentaré.

Als vuitanta ja s'introduïa el que seria el precedent a l'anomenat envelliment actiu, la solució al desafiament de l'envelliment. L'aproximació conceptual proposada per fer-ho va ser la d'envelliment exitós, entenent-ho com un envelliment al que es tenen poques possibilitats de caure malalt o ser dependent, a més de comptar amb un bon funcionament físic i mental i una participació social elevada (Lher, 1982; Rowe i Khan, 1987). Més endavant, l'any 2002, es va celebrar la II Assemblea Mundial de l'Envelliment a Madrid, on es va definir l'envelliment actiu com el procés d'optimització de les oportunitats de salut, participació i seguretat per tal de millorar la qualitat de vida a mesura que les persones envelleixen (Organización Mundial de la Salud, 2002:79). No només es va definir el concepte sinó que se'n van establir els determinants per forjar-lo:

- Transversals: relacionats amb la cultura i el gènere.
- Sanitaris i serveis socials: prevenció de la salut, cura, serveis d'assistència i salut mental.
- Conductuals: activitat física, alimentació saludable, addiccions, medicació.
- Personals: biològics, genètics i psicològics.
- Entorn físic: accés a aigua neta, aire pur, seguretat a l'habitatge.
- Entorn social: xarxes de suport, educació i violència i/o abús.
- Econòmics: treball, ingressos, protecció social.

Al 2015 es va fer una revisió per part de l'International Longevity Centre Brazil, del qual Alexandre Kalache (mencionat anteriorment en la construcció de la nova etapa vital, la gerontolescència) que incloïa l'envelliment actiu i es va afegir a la definició del 2002 de l'OMS en què els seus eixos fonamentals eren la salut, la participació i la seguretat, un nou element: l'aprenentatge al llarg de la vida mitjançant la resiliència per fer front a les diferents situacions. Aquesta conceptualització de l'envelliment es pot entendre com una eina biopolítica (Lassen, 2015) per aconseguir canvis socials a través de promoure una vida sana, canvis a les infraestructures assistencials o reformes laborals. El poder difondre l'ideal d'envelliment actiu té beneficis clars per a les persones, però totes les persones se'n poden beneficiar?

Per comprendre el perquè de l'abast, o el no abast, de l'envelliment actiu a la societat, cal contrastar a quin escenari ens estem movent. Allunyar-se de posicionaments positivistes, no pel positivisme en sí del discurs, que és un bon objectiu que marcar-se i clarament beneficiós, sinó per obviar o no atendre la multiplicitat de realitats existents i que, com ja presentàvem anteriorment, no respon a la realitat heterogènia de la societat. Aquesta visió hiperpositivista de l'envelliment és, en certa mesura, edatista, ja que parteix del malestar cultural amb la vellesa. Aquesta assumció social de com fer front a la vellesa pot condicionar la voluntat d'envellir amb èxit evitant el declivi o les vulnerabilitats de l'edat avançada, uns ideals més assumibles per a l'elit, cosa que fa fonamentar el discurs, en part, en les desigualtats (Lamb, 2019).

A més de l'aproximació conceptual d'envelliment exitós (Lher, 1982; Rowe i Khan, 1987), la d'envelliment actiu de l'Organització Mundial de la Salut (2002), s'han utilitzat altres denominacions que fan referència a com transitar la vellesa: envelliment òptim (Bond, Culter i Grams, 1995), envelliment positiu (Gergen i Gergen, 2001) o més recentment, envelliment saludable (Fernández-Ballesteros, 2011), entre d'altres.

En contraposició a aquesta visió optimista i promulgadora d'un envelliment actiu, es donen els posicionaments negativistes, que tampoc responen a la realitat i complexitat contextual, sinó que és aquesta visió que entén la vellesa com a persones que ja han entrat en decadència, que la persona deixa de ser rendible i tenir un interès per a la societat occidental, basada en l'economia i la productivitat (Gummà i Castilla, 2017:52). En altres territoris encara es concep la gent gran com a font de saviesa i poder, i aquesta visió preval per sobre de qualsevol altra. Aquesta visió discriminatòria de la vellesa quant a entendre l'edat com a factor negatiu, la presentava Simone de Beauvoir (1970) posant l'accent en el problema de la representació de la vellesa i de la seva comprensió social, fent una crítica a la societat enfocada en la productivitat que espren a persones joves i grans però, aquests últims amb l'afegit de la discriminació i infravaloració per la no contribució a aquest sistema ferotge. Robert Butler (1969), també esmentava aquesta discriminació sota l'expressió edatisme i, sense afany d'avançar-me al que aprofundiré més endavant, la COVID-19 va ser un exemple de com aquest edatisme va condicionar encara més la vida de les persones grans.

La multidimensionalitat del terme envelliment recorda que no es pot caure en la homogeneïtzació, és a dir, els individus són agents i gestors del seu propi envelliment; així, sabem que les formes d'envelliment no tenen lloc a l'atzar; els experts ens diuen que aproximadament un 25% depèn de factors genètics i un 75% de factors ambientals i

conductuals (Fernández-Ballesteros, 2011:2). La importància del codi postal per damunt del codi genètic, però com ja hem esmentat, no és l'únic condicionant.

La proposta de conceptualitzar la forma de transitar la vellesa que subjau de les entrevistes realitzades a les persones que viuen o pretenen fer-ho en una llar col·laborativa és la d'envelliment activista i saludable. En pàgines anteriors ja presentava aquest concepte, però per tal de facilitar la lectura, reprenc aquesta definició: és un envelliment reivindicant una actitud activa i activista davant la vida i com a resposta a l'enfocament de l'Envelliment Actiu dels serveis socials. Emfatitza no tant el nivell d'activitat física o cognitiva de les persones, sinó l'involucrar-se a projectes propis i col·lectius, amb desitjos d'aprendre i de gaudir, inclosa la faceta del voluntariat i l'activisme reivindicant la persona gran (Mogollón i Fernández, 2019:188). L'envelliment activista mostra una voluntat de canvi, superar la visió patològica que posa el focus en la malaltia i el dèficit i substituir-la per una òptica en què els grans contribueixen activament a la societat, no només envellint de manera saludable sinó aportar aquest actiu tant mental com social (Keller i Ezquerro, 2021).

Si es relaciona l'envelliment amb l'autonomia, la relació que s'estableix és que, els nivells d'autonomia que adquireixen les persones, són directament proporcionals als suports que se'ls presten i inversament proporcionals a la sobreprotecció amb què se'ls tracti. De manera que, apostar per polítiques públiques menys assistencialistes, familistes, i que posin la persona beneficiària com a protagonista del canvi mateix, contribueixen a aquesta visió més activista de l'envelliment. Si es vincula aquesta idea amb el que s'ha comentat anteriorment sobre la importància de no homogeneïtzar l'envelliment, entenent que no s'envelleix igual sent ric que sent pobre, sent home que dona, sinó que el pes de la interseccionalitat determina l'envelliment. Silvia Federici (2013) engloba totes aquestes idees en poques línies de manera molt clarificadora:

También es indispensable una revolución cultural en el concepto de ancianidad, contra la degradada representación que se hace de este sector, por un lado, al considerarlo una carga fiscal para el Estado y, por otro, al presentarlo como una etapa «opcional» de la vida que podemos superar e incluso prevenir, a través de tecnologías médicas y productos desarrollados por el mercado «que aumentan la esperanza de vida». En la politización del cuidado de los mayores se encuentra en juego no solo el destino de estos y la insostenibilidad de los movimientos radicales, que cometen un grave error al ignorar lo crucial de esta cuestión, sino también la posibilidad de crear una solidaridad generacional y de clase. (2013:206).

2.2 Cuidar

La investigació sobre la cura ha estat subjecta a múltiples debats a la literatura feminista. No hi ha una definició única i consensuada sobre què és cura, aquesta manca de consens en

el discurs sobre què és cura comporta que els límits de la cura, com s'aprofundirà més endavant, estiguin sovint diluïts. Tot i que ja hi ha un llarg recorregut a l'acadèmia centrat en la cura, els darrers anys han portat la cura a ser protagonista de nombroses investigacions i debats des de l'antropologia. Les raons, com advoquen Tatjana Thelen i Cati Coe (2019), es podrien resumir en que la cura és un element clau de trencament, negociació i establiment de relacions de parentiu. També el fet que la cura incideix en les polítiques neoliberals i, en conseqüència, això afecta les responsabilitats i obligacions dels ciutadans. Un altre motiu que ha portat la cura al centre del debat és l'aproximació a la cura com a element desestabilitzador de les distincions entre treball productiu i reproductiu i, finalment, les desigualtats socials i econòmiques a escala global derivades de les cadenes globals de cura.

Respondre la pregunta què és la cura, no té, com s'anticipava, una única resposta. Una aproximació a l'etimologia per conèixer l'origen, com es va formar i quins conceptes pretén abordar aquest vocable:

El término cuidado en español, por su parte, deriva del latín *cogitatus*. *Cogitatus* es un nombre que deviene del participio *cogitare* (que significa pensar, reflexionar) y que hace referencia a la reflexión, el pensamiento, el interés reflexivo que una persona pone en algo. El verbo *cogitare* se compone de *co-* (acción conjunta o global) y *agitare* (poner en movimiento, agitar, darle vueltas a las cosas), un frecuentativo de *agere*, llevar adelante, hacer avanzar, mover, tratar, actuar. Etimológicamente, por tanto, el cuidado en español recoge las dos dimensiones que engloba el verbo en inglés, la subjetiva - el cuidado como preocupación, responsabilidad, disposición (*care about*) - y la material - el cuidado como acción, ocupación (*care for*) - (Molinier i Legarreta, 2016:1).

En el marc acadèmic antropològic, la cura com a concepte analític apareix als anys seixanta i setanta per investigar sobre treball domèstic des de l'òptica del feminisme acadèmic, mostrar les connexions entre producció i reproducció i la situació d'opressió de les dones (Offenhenden, 2017). Ja als vuitanta, es tracta la cura pròpiament com a categoria d'anàlisi (Gilligan, 1977; Golding i Laidlaw, 1979; Tronto, 1987) i prenen força les teories sobre la reproducció -social, del treball i biològica- (Comas-d'Argemir, 1995; Offenhenden, 2017).

Berenice Fisher i Joan Tronto (1990) situen la noció de cura en el context més ampli de sostenibilitat de la vida humana que comprèn els nostres cossos, nosaltres mateixos i el nostre entorn en un entramat de relacions d'interdependència. És una dimensió bàsica a partir de la qual s'estableixen vincles i relacions essencials per a l'existència de les persones i per a la reproducció social (Thelen, 2015). Tenir cura no deixa de ser el més semblant al que podríem anomenar una pràctica universal (Martín i Damamme, 2020) que adquireix formes d'organització variades segons els llocs i moments concrets on es dona, de manera que cada societat estableix una correlació entre les seves necessitats de cura i la manera

com els dona resposta (González et al. 2019) a través de la família, el mercat, l'Estat i la comunitat (Daly i Lewis, 2000; Razavi, 2007).

Quan es parla de cura com a sosteniment de la vida, s'entén una visió àmplia de la cura, en què transcendeix la necessitat de realitzar certes accions físiques i emocionals i també es cerca garantir la reproducció i el benestar humà, tant a nivell individual com col·lectiu (Baldassar, Kilkey, Merla, i Wilding, 2016). La cura és “el cúmulo de actividades que se realizan para sostener y regenerar las vidas, ya sean humanas, animales e incluso el conjunto del planeta” (Mogollón i Fernández, 2019:15). Per tant, es pot generalitzar l'assumpció de cura arreu, malgrat particularitzar-se en funció del període històric en què transcorrin i els contextos culturals en què es desenvolupi (Esteban, 2017). És a dir, els humans se n'han ocupat d'altres o bé n'han depès en algun moment per sobreviure, ja sigui per a l'obtenció d'aliment, malalties, etc. (Dobrée, 2016). En paraules de Dolors Comas d'Argemir:

Cuidar es alimentar, proporcionar vivienda y vestido, criar a niños y niñas, asistir en la enfermedad, dar consejos, ayuda práctica y emocional. Nos cuidamos a nosotros mismos y también a las personas de nuestro entorno inmediato. Se trata de actividades diversas y desiguales que pueden hacerse de forma continuada o esporádica según el ciclo vital de las personas o de coyunturas críticas (2019:14).

D'altra banda, també hi ha definicions de cura que busquen puntualitzar alguna dimensió concreta, com quan es vol matisar la diferenciació entre el *caring for* i el *caring about*. Tal com ja es presentava en l'aproximació etimològica, es posa l'accent en la dicotomia del *caring for* i *caring about* de l'anglès, molt emprada en la disciplina antropològica (Buch, 2015; Conlon, Timonen, i Carney, 2014; Daly i Lewis, 2000; Fisher i Tronto, 1990; Glenn, 2010; Thelen, 2015). Sota la terminologia *caring for*, es fa referència a les necessitats de cura de l'esfera domèstica o la cura personal d'una persona, és a dir, el vessant més tangible de la cura, podria substituir-se en català per “cuidar de”. Mentre que en emprar *caring about*, s'associa al vessant afectiu, emocional i de preocupació per la persona (Conlon et al., 2014), vindria a ser “preocupar-se de”.

A nivell conceptual, el recorregut de la cura com a categoria analítica també ha suscitat crítiques. Segons Mari Luz Esteban (2017), la centralitat de la temàtica ha comportat un sobredimensionament del terme i una sentimentalització de la mirada feminista. Per pal·liar-ho, proposa un abordatge terminològic alternatiu, amb els conceptes suport mutu, autoatenció i reciprocitat com a alternatives. Tot i així, es fa necessari destacar en aquest apartat que el do i la reciprocitat tenen gènere i quan es tracta de cuidar, gairebé la seva totalitat, són dones (Comas-d'Argemir, 2017).

Sigui una aproximació més àmplia o una més concisa de la cura, cal tenir present la interseccionalitat que suscita i com gènere, classe i migracions, són temàtiques que travessen la construcció del terme cura.

Pel que fa al gènere, el sistema capitalista assumeix càrregues a les dones pel fet mateix de ser-ho. I, paradoxalment, el benestar assolit a través de la cura, comporta alhora precarització pel fet que en nombroses ocasions es dona una cura resolta a costa dels drets de les seves treballadores (Esguerra, 2019). A més, en un moment en què cada cop hi ha més persones grans i, conseqüentment, més persones amb necessitats de cures de llarga durada, succeeix també que hi ha menys filles, i ocasionalment fills, i dones que puguin o vulguin assumir aquest rol de cuidadores. Per tant, en aquest context en què les necessitats de cura augmenten i que les estructures de famílies han canviat i el rol de la dona amb la seva presència massiva al mercat laboral també, s'externalitza la cura al sector públic o privat, incloent-hi aquest darrer també a les empleades domèstiques (Comas-d'Argemir, 2019a), emprant el femení en aquest cas, ja que gairebé íntegrament són dones les encarregades de les tasques de cura de llarga durada. Emfatitzar que en el cas de les empleades domèstiques, un elevat nombre prové del sud global, donant peu al fenomen de les cadenes globals de cura, dones que es traslladen al nord global deixant desposseït el sud global, en què altres dones del camp, en condicions encara més precàries, assumeixen les necessitats de cura (Esguerra, 2019) i es dona lloc a estructures de famílies transnacionals (Baldassar, Vellekoop i Wilding, 2007). Giusto-Ampuero (2021) fotografia aquest fenomen: aquest escenari de desigualtat en la cura executada per aquells països autoproclamats com a desenvolupats, en què es conjuga el que és geopolític, la migració i el gènere, és a conseqüència de la normativa de lleis d'estrangeria i l'escassa inversió en atenció i salut a les persones en situació de dependència (p.532).

2.2.1 Cura a les llars col·laboratives – El cercol salvavides

En aquesta investigació l'aproximació que es realitza a la cura és des de l'òptica de la cura per mantenir i sostenir la vida (Carrasco, Borderías, i Torns, 2011; Comas-d'Argemir, 2019) tenint present el context històric i cultural en què se situa. A la imatge que trobeu a continuació, el cercol salvavides pretén reflectir aquest concepte de cura com a manteniment i sosteniment de la vida, amb una imatge circular que reflecteix la interrelació entre les diverses dimensions de la cura que es donen en aquesta investigació.

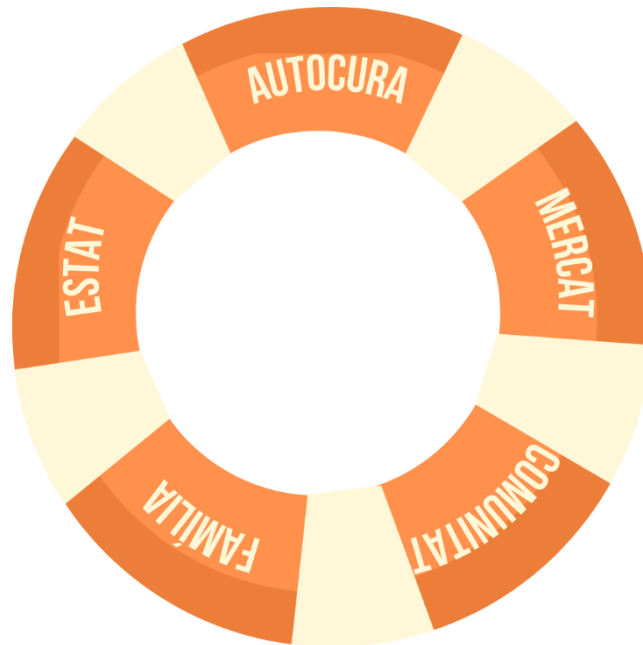

Figura 7: La cura a les llars col·laboratives - El cercle salvavides. Font: elaboració pròpia.

A les llars col·laboratives es donen diverses experiències de cura. D'una banda la cura en el quotidià, que es pot vincular al *caring about* mencionat anteriorment i que portat a les llars col·laboratives es manifesta amb la socialització i l'afectivitat o activitats més concretes de caràcter intencional que poden anar relacionades amb l'impuls de la cultura, l'entreteniment, l'envelliment activista o l'activitat física entre altres. Per altra banda, es dona també una cura a la dependència, i les diverses fórmules que les llars col·laboratives han materialitzat per gestionar les cures de llarga durada i/o cures que requereixen d'una major intensitat.

Però qui duu a terme aquestes pràctiques de cura? Qui forma part del cercle per mantenir i sostenir la vida a les llars col·laboratives?

Com s'ha indicat en l'apartat anterior, el triomf de la longevitat a causa de l'augment de l'esperança de vida i el descens de la fecunditat implica directament tenir més persones grans i, consegüentment, un percentatge més gran de persones que poden requerir necessitats de cura. Aquest augment de les situacions de dependència no ha estat proporcional a l'augment dels serveis d'assistència per a gent gran (Federici, 2013). La mitjana d'edat de les persones que proveeixen cura, ja sigui en feines formals com informals, és cada vegada més alta, amb pocs joves que s'interessen per aquest àmbit, per la poca valoració, remuneració i professionalització (Observatori Social de la Caixa, 2018).

La crisi de la cura és precisament aquest desajustament entre allò que es necessita i allò que està succeint amb el capital, l'ocupació, la reproducció humana i la gestió política en un moment en què alhora es produeix l'envelliment de l'envelliment (Martínez-Buján, 2019;

Rodríguez-Alonso, Nazaret i Comas-d'Argemir, 2017). La crisi de la cura s'origina en un context de capitalisme hegemònic que situa la producció al centre i no la reproducció. En paraules de Keller i Ezquerra:

El sujeto ideal de la economía neoclásica ha sido identificado como el *homo economicus*, alguien totalmente autónomo y disponible para el mercado, que de forma egoísta y a partir de sus propias preferencias se relaciona en los mercados para maximizar su propio beneficio económico. Sin embargo, desde sus inicios la EF ha denunciado la falsa autonomía del sistema económico capitalista, y especialmente del mercado de trabajo, que se sostiene y se beneficia de forma directa de los trabajos de reproducción de la vida que se llevan a cabo en los hogares, mayoritariamente por parte de las mujeres y de forma gratuita (2021:4)

Per fer front a la necessitat de proveir cura, es dona l'organització social de la cura per part de cinc agents principals que corresponen, d'una banda als vèrtexs del diamant de la cura: Estat, Mercat, Família i Comunitat (Razavi, 2007), als quals, degut a les reiterades vegades que surt en l'anàlisi qualitatiu de la investigació, se li afegeix un cinquè proveïdor de cura: una mateixa. D'aquí que al cercol salvavides s'inclogui també l'autocura. Així doncs, aquest primer proveïdor, un mateix a través de l'autocura, d'igual manera que la resta de proveïdors, no significa que tingui més importància o que eximeixi a altres proveïdors de la seva responsabilitat, però sí que, com es veurà més endavant, hi ha moltes experiències de cura propiciades per les mateixes persones que viuen a les llars col·laboratives i que van destinades a cuidar de sí mateixes. Especificar però, que la pròpia consciència de l'autocura també es veu travessada per raons de classe i gènere, no totes les persones que formen part d'aquesta investigació la perceben o la perceben d'igual manera, així doncs, com en altres experiències de cura, també és un element interseccional. Per tal de definir el concepte autocura, faré ús d'una definició de Mari Luz Esteban adaptada a aquesta realitat, tot i que ella parla d'autoatenció i la defineix com el nivell d'atenció a la salut/malaltia que es troba al marge de l'àmbit professional i institucional (des de l'autoatenció que les persones ens fem a nosaltres mateixes, fins al paper de les xarxes familiars, veïnals i socials). En el meu cas i sense voler sobredimensionar el concepte cura, parlo d'autocura i no d'autoatenció ja que és la paraula emprada per les informants ens els seus discursos, per altra banda, i amb la voluntat de recollir la multiplicitat de temes als que es fan referència a la investigació, no ho atribueixo exclusivament a salut i malaltia, sinó que ho substitueixo per la paraula benestar. A més a més, aquesta necessitat d'autocura es presenta com un fet de responsabilitat individual, però també de responsabilitat col·lectiva.

El següent proveïdor és l'Estat, que es veu necessàriament involucrat en la cura social i (Daly i Lewis, 2000), amb les seves polítiques cap a les cures de llarga durada manifesten que la cura és de caire social i no exclusiva de l'individu o la família i, conseqüentment, l'Estat ha de donar-li suport, redistribuint així les responsabilitats de cura (Comas d'Argemir, 2015).

Tot i que hi ha països on la provisió de cura pot recaure més en un element o altre del cercle salvavides, amb estat més familistes o més regits per lògiques de mercat, l'Estat té un rol qualitativament diferent com a proveïdor, doncs també té un important rol decisor sobre el desenvolupament i les responsabilitats que la resta assumiran a través de les polítiques públiques.

La separació entre producció i reproducció és l'escenari de construcció social on es forja la política pública de les cures de llarga durada a Espanya i això comporta no reconèixer la dimensió social de la cura al mateix temps que una distribució social i de gènere desigual. Tal com metafòricament expressa Dolors Comas d'Argemir (2015), són tres les màscares que alimenten aquest context: la noció de dependència, que limita la cura a certs moments vitals i no a tot el cicle de la vida, la família com a responsable dels seus integrants i les relacions de gènere, ja que són les dones les que assumeixen majoritàriament la cura.

A Espanya, el gran exponent de voluntat política per gestionar les necessitats de cures de llarga durada de les persones grans és la Llei de Promoció de l'Autonomia Personal i Atenció a las persones en situació de dependència¹⁰, popularment coneguda com la llei de la dependència. Aquesta llei entra en vigor l'any 2007, just abans de detonació de la crisi econòmica del 2008 que va anar de la mà de retallades pressupostàries que van afectar directament les cures de llarga durada, debilitant el quart pilar del sistema de benestar (Comas d'Argemir, 2015; Martínez-Buján, 2019). Sota l'argument de la crisi econòmica s'han justificat retallades a l'àmbit social, de la mà d'un edatisme que acusa una població envellida però més vital i energètica, que s'ha obstinat a viure més temps, i que és la que està provocant la que no se sostinguin els pressupostos destinats a les pensions públiques, tal com irònicament explica Silvia Federici (2013). Com s'analitza més endavant, l'Estat juga un paper clau en la facilitació i promoció de manera equitativa de les llars col·laboratives arreu de l'Estat i tot i que es troba en una hibridació molt incipient, ja hi ha mesures que han fet més accessibles aquests projectes.

El tercer element que forma part d'aquest cercle és el mercat. A causa del context esmentat, una necessitat més gran d'atenció i cura a la dependència al mateix temps que una menor disponibilitat de les famílies juntament amb la voluntat de no voler dependre de familiars, es tradueix en una expansió del mercat de cures, d'una banda en el vessant de les empreses del sector de la cura i, de l'altra, les cuidadores a la llar (Comas d'Argemir, 2015).

Les polítiques públiques familistes fan que la cura se sostingui principalment a través del si familiar, fent aquest escenari insostenible ja que, mentre les necessitats de cura augmenten,

¹⁰ Ley 39/2006, de 14 de diciembre, de Promoción de la Autonomía Personal y Atención a las personas en situación de dependencia. (BOE núm. 299, de 15 de diciembre de 2006)

la capacitat de cura de les famílies disminueix. La família és el quart i gran pilar de provisió de cura, i és que la família té l'obligació moral de cuidar els seus membres i és precisament el parentiu i el gènere que porten implícits (o explícits en molts casos) aquesta obligatorietat complementada per la moralitat i l'ètica, de proveir de cura a familiars.

Se haga por amor o por obligación moral, lo cierto es que el cuidado no pagado que se realiza en la familia tiene valor económico, aunque no sea visible. Por esto situamos los cuidados en lo que denominamos “economía del afecto”, en un doble sentido: porque este trabajo no pagado tiene valor económico (lo que queda de manifiesto cuando se efectúa en el marco del mercado o del Estado), y también porque “economiza” gasto público, al privatizar la responsabilidad de los cuidados en las familias (Comas-d'Argemir, 2019:15).

Tradicionalment la família ha estat l'encarregada principal de proveir cura, el fet d'externalitzar-les respon a una “estructura social familista modificada” (Martínez-Buján, 2019:114). Això vol dir que la família continua gestionant la cura, però són altres mans les que la desenvolupen i, malgrat que sigui una empleada de la llar (dones en una àmplia majoria) qui realitza les activitats, continua sent a casa procurant reproduir el model organitzatiu vigent. Aquesta situació provoca una doble contradicció en les cures de llarga durada a persones grans (Moreno, 2019 com es va citar a Martínez-Buján, 2019):

La primera de ellas es que las personas cuidadoras perciben los cuidados de larga duración bajo relaciones de afecto y amor a desarrollar en el seno de la familia y es ahí en donde surge una tensión entre la obligación moral y los costes personales que conlleva su asunción. Esta naturalización de las habilidades y competencias relativas a los cuidados de larga duración alimenta la desconfianza hacia los servicios sociales ofertados. [...] La segunda contradicción está relacionada con la presencia de la contratación de empleadas de hogar como cuidadoras no profesionales en los hogares privados. La prevalencia de este fenómeno en las últimas dos décadas implica que el control que supone el espacio doméstico se impone a los estándares de cuidado que se exigen a las instituciones especializadas, pero no en el interior del hogar y se prevé además que esta opción avance en el futuro pues es la preferida cuando se pregunta sobre cómo le gustaría que se cubriesen sus cuidados personales (p.114-115).

L'últim element que queda per presentar del cercol és la comunitat, que pretén donar resposta d'una manera més equitativa a la cura que, en nombroses ocasions, no poden resoldre la tríada Família-Estat-Mercat. La comunitat pren força en crisis sistèmiques, quan hi ha menys feines i l'Estat desapareix, creant sistemes més àgils de cura, prova d'això seria la crisi del 2008 o la pandèmia. Tot i que se n'ha posat en dubte la sostenibilitat al llarg del temps, el cert és que encara que desaparegui un projecte, el vincle social generat pot persistir.

De manera col·lectiva però heterogènia es dona la cura en comunitat, no és una cosa precisa, retallada i completament diferent d'altres àmbits com la família, l'Estat i el mercat, sinó que allò comunitari s'organitza en processos híbrids en què necessàriament es troba amb instàncies públiques, economies monetàries o relacions de parentiu (Vega, Martínez-Buján,

i Paredes, 2018). Aquesta presència del que és comunitari mostra, doncs, que s'ha convertit en un imprescindible a l'hora d'analitzar l'organització social de la cura (Martínez-Buján, 2019).

D'altra banda, aquesta presència més gran de la comunitat implica que la cura, amb un fort arrelament i naturalment acceptades a la família i la llar, s'obrin pas a la desprivatització i desinstitucionalització a través de la comunitat i les seves xarxes, advocant per una democratització però sense desresponsabilitzar els Estats (Giusto-Ampuero, 2021).

2.2.2 Cura i tecnologia: de la robòtica i l'automatització a la digitalització de la cura

L'era tecnològica ha deixat empremta en la cura. D'una banda tindriem la robòtica i automatització, terreny molt avançat a països com el Japó. Aquestes tecnologies pretenen donar resposta a l'apartat del *caring for*, l'apartat pràctic de la cura, sempre que les persones s'ho puguin permetre econòmicament. Però això no substitueix el treball de les persones cuidadores, fent especial èmfasi en el vessant del *caring about*, més emocional. Tal com explica Federici (2013), les màquines automàtiques no són capaces d'afrontar els sentiments humans, com la por, l'ansietat, la pèrdua d'identitat o la pròpia dignitat, que les persones experimenten quan envelleixen i es troben en una situació de dependència, on fins i tot les necessitats bàsiques requereixen ajuda externa. D'altra banda tindriem la digitalització de la cura, una aproximació des de l'òptica del *caring about*, més emocional i que, a través de les tecnologies, procura superar barreres com la distància o l'aïllament, sense oblidar que s'enfronta a altres que s'han de resoldre, com ara la bretxa digital o les necessitats d'afecte. Alguns exemples d'aquesta digitalització de la cura poden ser les videotrucades o la teleassistència entre d'altres. Aquesta darrera relació entre tecnologia i cura és la que pren rellevància a les llars col·laboratives per a persones grans a Espanya analitzades en aquesta tesi, especialment, arran de la COVID-19.

2.2.3 Redistribuir i democratitzar, una qüestió de justícia social

Fraser i Honneth (2006) teoritzen sobre la justícia social i la redistribució, entenent que la primera està formada per dos vessants, un vessant clàssic centrat en la redistribució dels recursos i un segon vessant que focalitza en el reconeixement i l'acceptació per part dels subjectes implicats. Vinculat a aquests conceptes de justícia social, ètica de la cura i redistribució, es troba el dret a cura.

Tot i que la cura sigui indispensable per al suport i manteniment de la vida, no es reconeix com a feina i requereix un repartiment per proveir-la, no sempre satisfactòria i amb una clara perdedora. En conseqüència, quan la divisió de les responsabilitats domèstiques entre parelles falla, i aquesta deficiència s'afegeix a la manca de serveis de cura adequats per part de les institucions, les dones acaben carregant amb la major part del treball de cura. Això sovint es tradueix en externalitzar les tasques més rutinàries i menys satisfactòries (Molinier i Legarreta, 2016). Per aconseguir un repartiment equitatiu que no pesi sobre dones i famílies cal una redistribució que permeti aconseguir una democratització de la cura (Comas-d'Argemir, 2019a; Keller i Ezquerria, 2021), és a dir, dret a ser cuidat i cuidar en un sistema sostenible, redistribuït, just i democràtic que no reproduïxi les injustícies socials sobre les quals s'assenta. Mentre aquest parany de l'emancipació per a les dones es desenvolupa, la conciliació pren d'un fil que, en moltes ocasions, són les persones grans que el resolen a través d'una "jornada laboral" de cura a les netes i nets.

Aquest exemple serveix per introduir com les relacions intergeneracionals han canviat i com no són exclusives d'una generació sinó que es donen entre diverses generacions, fins a tres com establia Martine Segalen (2009) o, amb les característiques d'edat de la població actual, poden allargar-se els vincles fins a quatre generacions. Sense obviar però, que se situa en un context europeu i no extrapolable a altres cultures que han tingut altres models. El model de cura tradicional es basava en acord generacional que assegurava la circulació de la cura entre una generació posterior, que retornava les cures de la criança, i una generació anterior, que rebia les cures a la vellesa. En aquest model, la dona tenia un paper fonamental per al seu funcionament (Soronellas-Masdeu, Chirinos, Alonso i Comas-d'Argemir, 2021). En relleu a aquest model de cures circular es troba el model lineal, en el que les cures es donen en una direcció (de mares i pares a fills i filles) i on la reciprocitat sembla dissipar-se o, en moltes ocasions, passar d'una cura directa a la gestió de les cures. La generació frontissa és aquella que se situa entre aquestes dues lògiques de reciprocitat, la lineal i la circular, on la pròpia família és la que ha educat als fills i filles en l'emancipació de les cures. En aquestes situacions es produeix també que pares i mares, amb una actitud preventiva enfocada a resoldre les seves necessitats futures, deixin de transmetre béns als fills i filles (Gotman, 2010, citada a Soronellas-Masdeu et al., 2021). Aquest guardar per una o un mateix enlloc de traspasar a la descendència no vol dir que s'acabi amb la generositat sinó que es redistribueix d'una altra manera i, a mode d'exemple, si es té present les crisis econòmiques més recents, moltes filles i fills van beneficiar-se de les pensions dels pares i mares per tal de poder tirar endavant.

Continuant amb els fenòmens generacionals, a més de la generació frontissa també es produeix la generació sandvitx i que quedava també exemplificada amb la cura de nets i netes com a part d'una altra "jornada laboral". La generació sandvitx fa referència al repte d'equilibrar les responsabilitats laborals i de cura multigeneracionals, ja que un nombre creixent de dones i homes ocupats crien nens i nenes petits, donen suport als fills adults i cuiden els pares ancians alhora que gestionen les seves pròpies responsabilitats domèstiques i laborals (Burke, 2017:1; Chisholm, 1999; Soronellas-Masdeu et al., 2021).

La democratització de la cura a través de la col·lectivitat és una de les motivacions principals a les llars col·laboratives per a persones grans, que aborden unes necessitats de cura no prou resoltes a través de l'assistència tradicional de familiars o residències (Rodríguez-Alonso, Natzaret i Comas-d'Argemir, 2017).

2.3 Fer llar

Envellir a casa permet a les persones tenir sentiments de control, seguretat i familiaritat, però no sempre s'assoleix el benestar, ja que quan hi ha una davallada quant a les funcionalitats, aquests espais poden esdevenir restrictius pel que fa a la facilitació de la independència, provocant situacions de vulnerabilitat i soledat. Com a alternativa a l'envelliment a casa, anar a una institució s'entén com a restrictiu pel que fa a l'autonomia i l'opció de viure amb la família, no sempre és la desitjada. Les llars col·laboratives cerquen ser una alternativa de convivència en l'etapa de la vellesa (Pfaff i Trentham, 2020), que contrastaria l'envellir a casa o a les institucions, per mitjà de la proposta d'envellir en comunitat.

En l'argumentari de moltes persones partidàries de les llars col·laboratives, es visiona un envelliment en comunitat prometedor, que permet salvar les reticències i mancances d'altres maneres d'envellir a través de la transformació social i cultural, alhora que alberga un canvi en el paradigma del disseny de modalitats i serveis més inclusius per a la gent gran. Tot i així, cal tenir present que en l'aspecte comunitari d'aquestes iniciatives també hi orbiten certes sospites envers accions governamentals neoliberals encobertes que reforcen les mesures d'austeritat, la *guetització* social i l'individualisme utòpic per sobre de la inclusivitat, donant a entendre que, aquestes solucions al problema de l'envelliment exclouen potencialment aquells que són més vulnerables o que no encaixen amb l'imaginari dominant d'un envelliment exitós, saludable i actiu (López, Estrada i Farré, 2020).

El terme llar col·laborativa és el triat per procurar encabir-hi totes les significacions sorgides arran del treball de camp. Així doncs, les llars col·laboratives per a persones grans

consisteixen en comunitats autogestionades teixides a partir de xarxes de suport mutu que promouen l'equilibri entre els espais de cura comunitària i els espais domèstics de convivència. Aquesta aproximació cerca ser prou àmplia com per incloure les diverses variacions que es donen als projectes analitzats en aquesta investigació, projectes que es defineixen com una resposta innovadora als problemes socials vigents, una manera de construir una societat millor, d'enfortir les relacions basades en la solidaritat, el compartir, la tolerància, per anar més enllà de l'economia de mercat i recrear vincles socials i pràctics entre les persones (Lietaert, 2010, citat a Chiodelli i Baglione, 2014).

Triar la paraula llar en al definició de llar col·laborativa és per posar l'èmfasi en la dimensió d'intimitat, de confort, seguretat i calidesa que evoca aquest concepte i no (només) en l'element arquitectònic que es podria desprendre del terme habitatge. Emprant llenguatge literari i parafrasejant a Cecilia Ahern (2005) a la seva novel·la "Love, Rosie" la llar no és un lloc, és un sentiment. Pel que fa al terme col·laborativa és per destacar el protagonisme que té la comunitat i com formar part d'aquestes llars implica directament col·laborar amb la comunitat. De fet, és aquesta comunitat el motor que porta a voler compartir un espai o habitatge. Hi ha una intencionalitat darrere d'aquelles persones que hi formen part, que consisteix en ser participants actius i beneficiar-se del veïnatge (Brenton, 2010). Per mantenir una llar col·laborativa al llarg del temps es fa indispensable la cura. En paraules de Pascale Molinier i Matxalen Legarreta (2016):

Disfrutar de un mundo común parece algo sencillo, lo damos por supuesto y tendemos a pensar que está siempre ahí, pero no es así. El mundo común se construye día tras día, noche tras noche, a través de un trabajo que no conoce límites en el tiempo y que se evidencia solamente cuando hay desgaste, cuando el mundo común desaparece o se desvanece. De esta forma, si bien en el pensamiento ordinario el mundo común está aquí y pensamos con seguridad que seguirá estando, no es así, puesto que es el resultado de todo un trabajo: el trabajo de cuidado (p.5).

Aquesta manera de repensar i fer llar (*doing home*), vol ser la suma entre fer junts (*doing together*) que es donen als espais comunitaris i també domèstics, alhora que poder disposar d'un espai domèstic privatiu, per fer separats (*doing apart*) (Pfaff i Trentham, 2020). Fer junts, tal com Keller i Garganté (2021) esmenen, és l'acte funcional de la comunitat:

Las personas residentes se responsabilizan del trabajo común y las expectativas de la participación comunitaria están claras antes de integrarse en ella. Si se evita que la participación de los miembros quede en manos de la buena voluntad es precisamente para evitar la "tragedia de los comunes" (Hardin, 2005), en que algún miembro podría aprovecharse en beneficio propio del bien común. En este sentido, común designa el principio político de la coobligación entre todas aquellas personas que llevan a cabo por voluntad propia una actividad compartida, y que producen normas morales y jurídicas que regulan su propia acción (Laval y Dardot, 2015). La participación tiene que generarse de forma proactiva y no esperar que surja por sí misma. Del mismo modo, es arriesgado basar

los modelos de cuidados en la amistad o el amor y no en consensos y responsabilidades colectivas, dado que la primera opción relega los cuidados a una situación muy voluble, a la vez que tiende a generar desigualdades entre aquellas personas con más y menos habilidades sociales (Mogollón i Fernández, 2016:9).

2.3.1 Els espais

L'envelliment demogràfic i la globalització comporten que la despesa en protecció social i més concretament en el sistema de pensions es redueixi per garantir el manteniment del sistema, que la gent gran romangui als seus habitatges no només respon a l'interès dels mateixos individus i en beneficia la qualitat de vida, sinó que es constata com l'alternativa més econòmica per al sistema de benestar (Lebrusán, 2019). En el cas d'Espanya, tenir un habitatge en propietat, que és la forma més freqüent entre les persones grans, és una seguretat per a les economies familiars, però per contra, no són poques les famílies, que un cop arribats a l'edat de jubilació segueixen tenint lloguers o hipoteques pendents (Trilla i Bosch, 2018).

Malgrat els avantatges d'envellir a casa, també té inconvenients que poden fer replantejar les persones la possibilitat de buscar una altra alternativa d'habitatge: un suport informal feble, una casa i un veïnat que no estiguin adaptats, soledat, una xarxa social deficient i una atenció social i sanitària insuficient poden posar en perill una vida de qualitat (Vanleerberghe et al. 2017). Tot això, juntament amb la frustració per la ineficàcia o la tardança a accedir als escassos recursos del sistema pot influir que, l'opció d'habitatge més desitjat, envellir a casa, quedi supeditada a d'altres que s'ajustin més a les necessitats urgents.

Tot i la intencionalitat d'envellir a casa, quan no és possible per les raons indicades, el sistema respon amb alternatives sovint insuficients. Poques hores d'atenció domiciliària, llargues llistes d'espera d'accés a una plaça de residència pública o ajuts a la dependència que en molts casos no són suficients per costejar recursos privats que són, de vegades, els més accessibles quant a temps d'espera i en moltes ocasions inaccessibles en quant a costos. El nivell d'ingressos, el sentiment de responsabilitat vers la cura, el gènere, les construccions socials, entre altres elements, són limitadors de la llibertat d'elecció. Per tant, a les qüestions: Atenció domiciliària? Residència pública? Apartaments assistits? Residència privada? Envellir a casa? no sempre tenen la resposta desitjada. L'aparent ventall d'opcions, no sempre s'ajusta a les necessitats i contextos de cada persona. En aquest escenari, les llars col·laboratives busquen fer-se, valgui la redundància, un espai. Per fer-ho, es justifica amb arguments com ara la millora de la salut i benestar, la reducció del pes en el sistema sanitari i els serveis socials, la pròpia percepció de l'edat i no sentir que la seva vida activa ha

finalitzat, la resistència al model assistencial, la constatació d'un sistema residencial saturat i de difícil accés, el rebuig a la solitud o la voluntat d'autogestió (Gummà i Castilla, 2017).

Per tant, com ja es pot intuir i serà la terminologia que donarà nom al capítol dedicat a aquesta temàtica, les llars col·laboratives són espais de cura. Parlar d'espais de cura també en quant a la promoció dels vincles socials, espais que permetin no sentir-se sol, prevenir problemàtiques de salut mental, espais que aporten seguretat tant a nivell de permanència d'habitatge com emocional. L'arquitectura pensada des de l'òptica de la cura comunitària, des del propi procés formatiu dels grups llavor es comença a imaginar i construir pensant en la cura per tant, la cura no està dissociada del lloc on vius.

La llar col·laborativa té diverses aproximacions al concepte d'espai depenent d'on s'estableixi la línia fronterera, el que permet aquesta divisió dels espais és viure junts privadament (Chiodelli i Baglione, 2014). Així doncs, es troba l'espai domèstic del propi apartament o casa, l'espai comunitari, que seria aquell dins el propi complex residencial de la llar col·laborativa al qual tenen accés totes les persones que hi viuen i una última esfera que seria l'espai contextual, és a dir aquell espai de relació amb l'entorn al que s'ha establert l'habitatge, més enllà de les parets de l'edifici.

L'espai contextual fomenta el bon veïnatge (Fromm, 2012) a través d'accions diferents com poden ser el disseny d'edificis oberts al barri, la prestació de serveis, especialment per a la gent gran, fet que ajuda a perllongar la independència dels residents, i també accions de caire implicatiu pel que fa a voluntariat i/o política local. Aquest foment del bon veïnatge és bidireccional i majoritàriament resulta favorable per ambdues parts, tant per la llar col·laborativa com pel context on s'ubica. Aquest beneficis poden ser des d'activitats obertes a la ciutadania, foment de l'economia local, especialment de pràctiques d'economia social i solidària, teixir xarxes, promoció de la cultura, etc. També les persones de les llars col·laboratives poden gaudir de les activitats ofertades al municipi o ciutat del que formen part, els seus serveis, les seves entitats i, o sobretot, les persones d'aquests entorns, generant sinergies no només a l'espai comunitari sinó també a l'espai contextual.

En les darreres línies s'han presentat els fonaments teòrics en els que es construeix aquesta investigació. S'ha realitzat una aproximació a la vellesa de manera diversa i tenint present la complexitat de les vides personals i com això afecta interseccionalment en la manera de viure aquesta etapa. S'ha presentat també una nova etapa vital, la gerontolescència, a la qual pertanyen moltes de les persones entrevistades per aquesta tesi i, s'ha elaborat l'aproximació teòrica a la cura, exposant la cura en la quotidianitat i en la dependència com a dues esferes amb límits difusos en molts casos, o fins i tot, amb espais compartits. El cercle salvavides és la metàfora utilitzada per explicar el conjunt d'agents que intervenen en les

experiències de cura: Estat; Mercat, Família, Comunitat i Autocura, aquest darrer no vol eximir de responsabilitats a d'altres agents, però és molt present en el discurs de les persones que conviuen o preveuen fer-ho en llars col·laboratives per a persones grans. La designació de les llars col·laboratives per descriure aquesta manera de viure la vellesa, recull l'imaginari de calidesa, intimitat, confort i seguretat que, més enllà de l'element arquitectònic, duen implícits aquests projectes.

3.

LA TRAVESSA

Recorregut metodològic

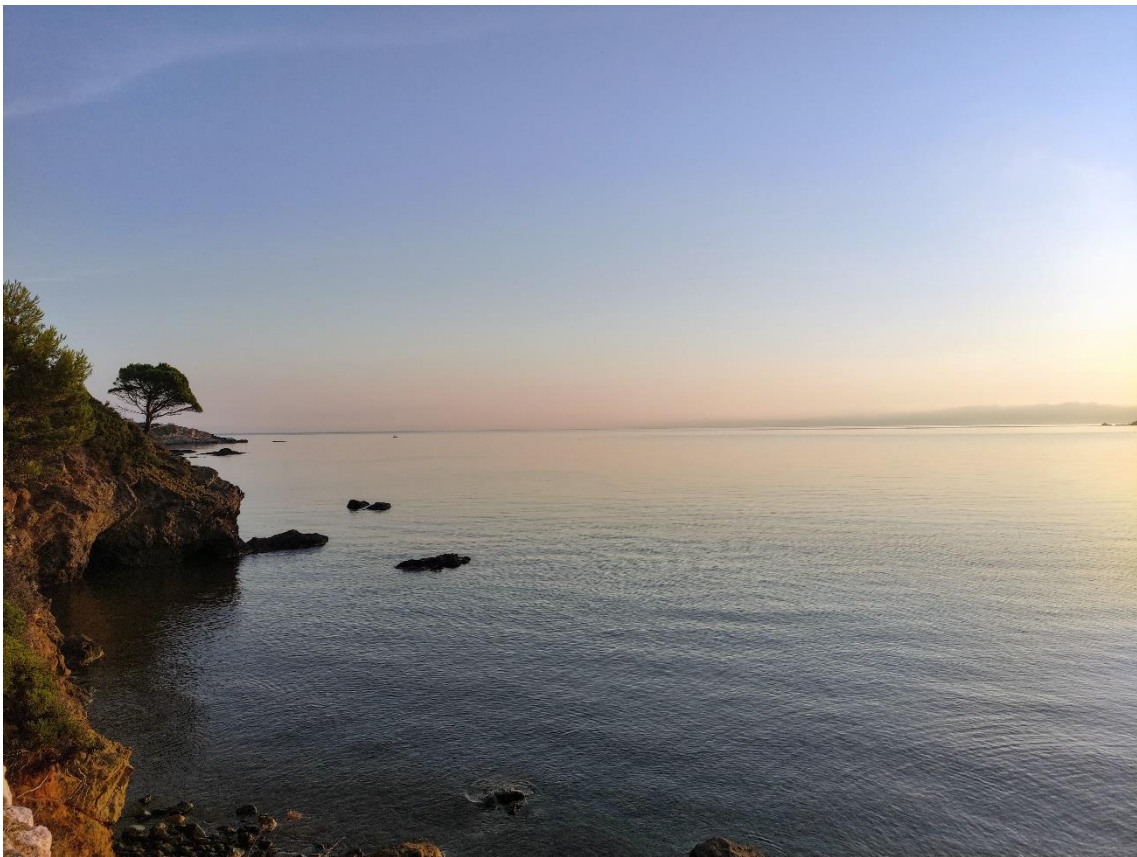

Figura 8: Inspiració. Font: Pi (2020).

M'agrada explicar la meua experiència etnogràfica fent un símil amb una travessa marinera, potser és una comparativa un tant abstracta i poc recurrent, però molt descriptiva i confio que també s'interpreti fàcilment l'extrapolació realitzada. La metodologia, entenent-la com aquest procés que m'acompanya al llarg de les seves fases i que, sobretot, i això ho vaig descobrir mentre la navegava, no és estàtica, ja que són molts els canvis i inclemències que poden sorgir al llarg del procés.

Aquest viatge surt d'un port, travessa fins diverses cales i, en aquesta travessa es troba inclemències que se superaran fins la tornada al port. Què té tot això a veure amb la metodologia? Potser el meu excés de mirar el mar m'ha fet trobar paral·lelismes metodològics inexistents, però intentaré que quedin ben recollits en les següents línies.

Aquesta platja que es veu a la imatge em va ajudar a reflexionar al llarg d'aquests anys i potser per això és protagonista del meu intent de fer arribar com entenc la metodologia. A les següents pàgines hi ha molt de mi, que al llarg del doctorat desapareixerà, o quedarà relegat a un segon pla, però penso que és important fer aquest petit recull de confidències per entendre millor el perquè de tot.

Abans de la travessa, s'ha de fer una mica de feina introspectiva, saber d'on parteixes tu per poder prendre consciència, perquè la metodologia, entre altres coses, és això, prendre consciència alhora que reconèixer la dimensió afectiva que el tema desperta.

En el meu cas, aquesta prèvia partia d'entendre que les ulleres d'antropòloga no em permeten desvincular-me de qui soc, qui he estat, què he viscut, com i amb qui m'he relacionat, on he estat, què he après i, en definitiva, el que he experimentat al llarg d'aquests anys i aquest és el prisma del qual no puc desprendre'm a l'hora de relacionar-me com a antropòloga. Des d'on es parteix és important en cada recerca, prendre consciència de la posició al món i el perquè de la mateixa permet a l'investigador i al lector comprendre millor el que s'està investigant (i el que no) i eludir biaixos posicionals o, si és inevitable, ser-ne conscient. Cal saber on soc per saber cap a on vaig, quina serà la platja i com hi arribaré.

Entendre aquest doctorat i el seu punt de partida implica conèixer una mica de mi, on em trobo i com m'he anat (de)construint fins a l'inici d'aquesta investigació. Com m'he relacionat amb l'entorn, les persones i el trànsit per diferents etapes de la meua vida, han orientat la meua visió de la vellesa i de la cura.

3.1 El port

Punt de partida

Tot i que voler presentar-me en aquest apartat per comprendre el punt de partida ja és un fet alterat, és a dir, soc jo qui tria què dir i què no i, de ben segur, que si qualsevol persona del meu entorn m'hagués de descriure, ho faria de manera diferent. Salvant aquestes distàncies, considero important reprendre el que ja havia començat a presentar a la introducció: em trobava acompanyant al projecte "A la flor de la vida" quan vaig decidir endinsar-me a fer una tesi doctoral.

"A la flor de la vida: projecte adreçat a les persones que han treballat tota la vida i ara es mereixen gaudir la vida". Títol que van acordar totes les persones que formaven el projecte i que es caracteritzava per ser un projecte autogestionat que va anar creixent exponencialment amb el pas dels anys i que avui dia continua funcionant gràcies a, entre altres coses, la motivació de les persones integrants i la bona acollida en la comunitat. M'encantava el nom (i m'encanta) se l'havien posat elles i jo sempre em preguntava quin nom definia millor el col·lectiu del projecte: sènior, adults grans, jubilats, i tot em semblava carregat de significació negativa, amb la qual cosa, que es definissin elles resultava molts més encertat que intentar buscar un nom que salvés tots els prejudicis o que lluités contra els mateixos. Per suposat que darrere d'aquest títol comporta una voluntat de promoure l'envelliment actiu i és que, segons moltes de les persones que formen part d'aquest projecte, venir implica benestar, implica cura i comunitat, implica sentir-se part d'alguna cosa. A més a més, aquest terme, envelliment actiu, era molt present en els seus discursos, em va fer inicialment voler encaminar la tesi cap aquí, sí, llars col·laboratives, però què sobre les llars col·laboratives: l'envelliment actiu. Tal com explicaré més endavant i malgrat haver-ho escoltat diverses vegades, ara ho corroboro des de la pròpia vivència, la tesi és un procés dialèctic, un anar i venir, un confrontar i dubtar, un canviar i tornar a canviar i, de començar parlant d'una tesi sobre envelliment actiu als cohousings acabaria parlant sobre les experiències de cura a les llars col·laboratives.

Tot i aprofundir teòricament en la gerontologia social, el màster va servir de moltes coses, però no per comprendre millor amb qui m'estava relacionant, això m'ho va permetre el cultiu de les relacions socials amb el grup, aprendre el que la cura significa i com de macro i polisèmica pot arribar a ser la seva connotació i adonar-me també, fins a quin punt la classe social influeix en el desenvolupament de les persones, dels seus discursos i de les seves opcions en la vida.

Ja havia despertat en mi el desig de saber més. Gràcies a totes les persones que van formar part d'aquest projecte durant els 4 anys que vaig tenir l'oportunitat d'estar, la meua curiositat només va fer que créixer. Les interminables xerrades, preguntes, respostes, donar, rebre i l'art de la reciprocitat em van permetre aprendre sobre infinitat de temes i inquietuds que preocupaven aquest col·lectiu i indirectament, o directament potser, a mi també. Per quin motiu es plantejaven certes qüestions, per quines raons no s'arribaven ni tan sols a plantejar-ne d'altres, com havien viscut, què els preocupava, què desitjaven, què envoltava la seva vida, què era l'urgent en les seves vides, i què era l'important. Ho tenia clar, volia saber més sobre totes les dimensions de la cura, com plantejaven el futur i com entenien l'envelliment actiu.

Com ja anticipava a la presentació, arran d'una activitat en grup on vam treballar el cohousing vaig decidir seguir treballant més sobre aquest tema. La meua avia amb Alzheimer participava dels tallers, la Carmen, que cuidava del seu marit també, les cuidadores que acompanyaven, la Paqui, el Manel, la Dolores o la Conxita, totes elles incòmodes a això que els explicava del cohousing, totes elles convençudes que, això que acabaven de descobrir, no seria mai una opció per elles. I la llavor va començar a germinar.

Deixar una feina, començar-ne una de nova per aprofundir en aquesta temàtica i fer-ho amb una pandèmia entremig: seguir amb la feina antiga voluntàriament, començar la nova alhora i, com tothom, transitar la pandèmia. Així començà la tesi.

3.2 La travessa

Enfocament metodològic

Sabia el punt de partida, i em dirigia a indagar sobre llars col·laboratives a Espanya, aquesta era la meua parada. Però vaig començar a perdre'm amb tot el que et pot captivar davant d'un mar tan gran. A Catalunya només? A Espanya? A Europa? En fase de convivència, de construcció, de formació de grup... fer-ho extensible també a altres models de convivència? Ecoviles, residències, habitatges amb serveis? Per sort, en aquest moment d'obrir el ventall, vaig escoltar un seminari metodològic de Fernando Vidal (2019) i em va semblar que em descrivia molt acuradament aquestes possibilitats que es podien donar en el què fer etnogràfic.

En primer lloc, parlaré de l'amplitud i l'estretor, o de quedar-me en una cala o estar a mar obert. Inicialment, ambdues opcions poden semblar interessants, però es corre el risc de perdre l'objectiu d'estudi entre les diferents ramificacions que van apareixent.

Els eixos que condueixen la meua recerca els he conceptualitzat prèviament: envelliment, cura i espais, com s'interrelacionen i com es veuen travessats per la COVID-19 i, com es desenvolupa tot plegat dins del marc de les llars col·laboratives per a persones grans. Tot i així, quan vaig pensar en fer aquesta tesi, aquests no eren els conceptes que la guiarien, sinó que l'envelliment actiu era l'eix principal de la recerca.

No podia tractar la llar col·laborativa d'una manera rígida, això que Fernando Vidal (2019) anomenava estretor i que jo metaforitzo fent esment a quedar-me en una sola cala. ¿Podia no tenir present, per exemple, una cosa tan transcendent com és la cura? I d'això me'n vaig adonar després de les primeres observacions i els primers contactes. La cura no era inicialment un tema que encapçalés els discursos, anomenant-la com a tal, però sí que la definien, sí que parlaven d'aquesta necessitat d'estar allà, de compartir, d'ajudar-se, de mantenir-se actiu, de no ser una càrrega, tot això omplia els discursos, la cura era omnipresent. Mostrar les llars col·laboratives, la seva evolució al territori espanyol, era interessant, però les primeres passes al treball de camp, ja em feien adonar-me, que hi havia molt més, que no em podia quedar en parlar d'envelliment actiu i de les seves connotacions neoliberals. Els discursos començaven a prendre forma, sota la meua interpretació, cap a la cura, era protagonista, primer sense anomenar-la com a tal i, després de la pandèmia, posant nom i cognom. Començava a entendre què volia dir l'envelliment activista, i que formava part també de les pràctiques d'autocura, i això també anava de llars, de relacions, d'autogestió i autodeterminació i, sobretot, de cura. Però no era una única cosa, era un cúmul i, de nou, l'amplitud i l'estretor. Certament no podia parlar només d'envelliment actiu, o de la seva aproximació neoliberal i el que implicava, era molt interessant, però no era l'única cosa, i n'hi havia moltes més. Com podia establir el "fins aquí"? Ressonaven també termes com les comunalitats, les llars col·laboratives intergeneracionals, l'arquitectura dels habitatges, el canvi climàtic, l'economia social i solidària, altres models d'habitatge. I això era l'amplitud, o estar en meitat del mar obert, i calia evitar-ho, com a mínim per aquesta tesi i deixar-ho per a futures investigacions.

Així doncs, aquestes línies també han sofert canvis durant aquests anys, per acabar delimitant aquesta investigació de la manera més coherent possible d'acord a la interpretació dels discursos analitzats, a mi mateixa, al moment i a l'entorn on s'ha gestat tot plegat. De ben segur que si jo hagués estat en un altre moment vital, o si, per exemple, no hagués passat molts mesos aïllada en un càmping on la vida comunitària era el motor de la quotidianitat, o si no hi hagués hagut una pandèmia, o si hagués triat unes altres llars col·laboratives per analitzar o qualsevol altra casuística que forma tot aquest treball, el resultat hagués estat diferent. Tot i així, em sento orgullosa d'haver aconseguit establir una

àncora conceptual per no perdre'm en la terminologia, que al llarg del període d'investigació ha sofert alguns canvis, perquè la metodologia també és això, adaptació.

3.2.1 Navegar

En el moment en el que vaig començar a realitzar aquesta tesi, hi havia poca literatura sobre les llars col·laboratives al context espanyol, es trobaven encara en una fase més incipient que l'actual, però sí que és cert que tot i que no hi havia molts projectes en convivència, de fet només tretze seguint el mapa de MOVICOMA (2019), començaven a sortir molts projectes en etapa de creació del grup llavor o una mica més avançats amb la consolidació del grup. Després de tenir contactes amb diverses persones de grups diferents, vaig considerar important poder mostrar aquestes dues vessants, aquells projectes que conviuen ja fa uns anys i aquells que s'estan gestant. Ho considerava necessari per les diferències en les maneres d'entendre la cura i el projecte en sí i al final, la cura havia de centrar la recerca. Era rellevant veure les dimensions que prenen les experiències de cura en etapes formatives i quines prenen un cop en convivència on també, en molts casos, la dependència hi és present i és un tema afegit a la cura.

Si després del treball de camp he pogut veure notòries diferències en les conceptualitzacions de les experiències de cura dins d'un mateix grup de fa 3 anys enrere a l'actualitat, encara més amb grups que es van engegar fa 20 anys. A més a més, és interessant mostrar també el buit d'anys entre els projectes en convivència i aquells en formació i com les maneres d'entendre els mateixos fenòmens, amb els anys (i el pas de la vida), canvien.

Per altra banda, en el cas de projectes en convivència, he volgut representar a aquells que estan declarats com a residència i aquells que no i també incloure un projecte que, inicialment, no s'encabia a la categoria de llar col·laborativa però que, els canvis en la convivència el van portar a virar en aquest sentit.

Així doncs, la selecció queda conformada amb tres llars col·laboratives en fase de convivència: los Milagros-Santa Clara, La Muralleta i Trabensol a més de quatre llars col·laboratives en formació: Walden XXI, Coop. 50-70, Can 70 i Sant Hilari. Aquestes darreres es troben totes a Catalunya, i en fase formativa diferent, més o menys inicial i per tant amb temàtiques a abordar també diferents. Tot i que a tot el territori espanyol hi ha llars col·laboratives en formació i constantment apareixen nous grups i se'n desfan d'altres, el fet de triar-les a Catalunya era per tal de poder fer un seguiment més proper i habitual, ja que aquests projectes es troben de manera freqüent i implicava fer un treball més distès, però proper i, la proximitat territorial ho permetia. Pel que fa a les llars col·laboratives en

convivència, sí que vaig poder fer una estada d'un mes a cadascuna d'elles, viure i compartir la convivència amb les persones que en formen part. Aprofundiré en les característiques d'aquestes parades a la travessa, unes línies més endavant.

Enfocament metodològic

La manera d'endinsar-me a la quotidianitat de les persones que conviuen o preveuen conviure en llars col·laboratives és a través d'una aproximació qualitativa, per comprendre la realitat social, deixant de banda les visions generalistes i hegemòniques poc aplicables al social, que es mou pel sentir, el pensar i les històries que envolten els seus actors i com aquestes són interpretades (Ugalde i Balbastre, 2013). La metodologia aplicada es nodreix de dues dimensions bàsiques: l'enfocament fenomenològic i la interseccionalitat, que en els següents subapartats aprofundiré. En l'àmbit de l'envelliment i de la cura la recerca fenomenològica pren rellevància ja que observa la relació entre el món i les experiències sensorials per poder comprendre la seva realitat (Muñoz i Lorenzini, 2013).

El fer qualitatiu requereix de temps per forjar aliances, contactes, informants alhora que per observar i entendre les dinàmiques que es donen en un entorn concret. Aprofundir en les vivències i els discursos de les persones que conviuen o preveuen fer-ho en una llar col·laborativa, requereix també de mètodes immersius, endinsar-se a través d'aquestes eines que m'han facilitat formar part del dia a dia d'aquesta recerca i que es descriuran a continuació.

L' **anàlisi documental**, mètode que m'ha permès anar recaptant informació no només des de l'òptica d'emmarcar el treball i contextualitzar-lo sinó de poder tractar documents com els dossiers, els estatuts, dades estadístiques, tot això provinent de les pròpies fonts de recerca.

Com a estratègia etnogràfica de la recerca, es va realitzar **treball de camp**, entenent-lo com una etapa específica en la qual es busca produir dades sobre el terreny: Trabensol, La Muralleta, Los Milagros i també a les llars col·laboratives en formació: Walden XXI, Sant Hilari, la Cooperativa 50.70 i Can 70.

Quan prèviament comentava el meu punt de partida era per entendre que és un factor determinant en la meua manera de qüestionar el món que m'envolta. En el cas de l'observació participant, es va fer un diari de camp on s'apuntaren les dades i pràctiques que se succeïren i que es regí pels meus propis sentits com a etnògrafa, i no és més que això, la meua capacitat d'interpretar, per suposat, a través de com el meu cos i les meves categories cognitives s'han forjat amb el món (Jociles Rubio, 2018).

El fet de passar llargs períodes de temps al camp, m'ha permès estudiar els processos de construcció social de la realitat de les persones que conviuen en llars col·laboratives. Mimetitzar-me en la seva quotidianitat m'ha permès escoltar o formar part de manera més o menys directa de converses, debats o discussions, que potser, si la meva presència hagués estat puntual no s'haurien donat. I molt possiblement, si jo no hagués estat, el resultat també seria diferent, però això no ho sabrem, el que he aconseguit extreure ha estat la relació entre les persones, la relació amb elles mateixes, amb l'entorn i fins i tot la relació cap a la meva persona, així com les diferències quan es dirigien a mi com Marta o com a antropòloga que els estava investigant.

Una altra tècnica per a la recollida de dades és l'**entrevista**; s'han realitzat 72 entrevistes, 28 a homes i la resta a dones. El detall de les mateixes es pot trobar a l'annex 1 i 2, sense especificar la llar col·laborativa de cada persona per tal d'assegurar així el manteniment de l'anonimat i les persones apareixen amb pseudònims. Quan s'utilitzen cites a la tesi d'aquestes persones, s'especifica el pseudònim, l'edat i si es troba en fase de convivència a una llar col·laborativa (LLC) o si es troben en fase de formació (LLCF). En els casos de citar personal treballador de les llars col·laboratives (TLLC), entitats que acompanyen en la creació d'aquests projectes – facilitadores – (F) o de citar personal de l'administració pública (AP), no s'especifica l'edat ja que algunes de les persones preferien ser anònimes i com el volum d'aquestes és baix, he preferit no especificar l'edat per tal de garantir aquest anonimat. Les cites s'utilitzen en català i castellà en funció del registre original, però aquest ús indistint de la llengua no suposa problemes d'anonimat ja que independentment de l'origen de la llar col·laborativa, hi ha persones que parlen una i altra llengua als set casos analitzats.

Les entrevistes semiestructurades, amb un guió previ, però la seva formulació i l'ordre d'unes qüestions o altres ha anat lligat al propi esdevenir de l'entrevista. D'aquesta manera, es té la llibertat de poder fer un major èmfasi en aquelles temàtiques que puguin resultar rellevants mentre es desenvolupa l'entrevista. També es duen a terme entrevistes en profunditat, en les quals s'analitzen pocs temes però seran de construcció oberta perquè l'entrevistat pugui desenvolupar-se àmpliament en aquests esdeveniments.

A més, algunes d'aquestes entrevistes en profunditat condueixen a la realització d'històries de vida amb aquelles persones que s'ha considerat claus per a la millor comprensió dels discursos i narratives que subjauen de conviure de manera col·laborativa. En aquest cas, es recorre la vida de l'informant a través d'un fil conductor que són els fets cronològics i permet aprofundir en subjectivitats, valors o representacions socials. És un retrat més íntim i personal del que s'aconseguiria amb altres tècniques. El poder passar temps amb els

informants, permet el desenvolupament d'aquesta tècnica. És en aquest punt en què combinar tècniques, entrevista i observació, permet contrastar si el que es diu o el que es viu és d'acord amb la realitat observada.

Finalment, una altra de les tècniques qualitatives emprades és el **grup de discussió**, i es desenvolupen en els tres habitatges en els quals es troben ja convivint. De la mateixa manera que l'entrevista o la història de vida, en el grup de discussió la importància també recau en la parla. La finalitat d'emprar grups de discussió és la de conèixer les construccions socials amb relació a un tema concret, la seva forma d'entendre la cura, el procés d'envelliment o el comunitari.

A causa de diverses dificultats, que en breu detallaré, moltes de les entrevistes no seguiran el format presencial habitual, sinó que s'adoptarà la versió online amb multiplicitat de programari usat i après durant el confinament. Aquesta forçada adaptació a l'etnografia virtual (Domínguez, Beaulieu, Estalella, Gómez, i Read, 2007; Hine, 2008) m'ha permès abastar més casos per la facilitat de contactar des de casa, al seu torn que aquests, m'han resultat, generalment, poc càlides o amb possibilitat de generar vincle més enllà de la durada de l'entrevista. De la mateixa manera, la recollida de dades vindrà facilitada també, més enllà dels mecanismes habituals, pels nombrosos *webinars*, cursos, congressos que he realitzat online durant la pandèmia, de nou l'accessibilitat és més senzilla arran d'aquesta obligatorietat de virtualitat, però la gestió del temps i el benestar mental d'una situació com la viscuda, implica saber racionalitzar el consum d'informació virtual que rebem.

La detallada càrrega de simbolisme que es pot extreure d'una etnografia permet entendre com una persona es relaciona amb els altres, amb el món o amb si mateixa i són aquests detalls els que poden no apreciar-se des de casa i potser és per això que la virtualitat em feia sentir que només tenia una fotografia, mida de pantalla, del que estava passant. A la següent comparativa s'explica què són les descripcions denses que caracteritzen l'etnografia i la considero una definició rellevant per comprendre a què em refereixo amb aquesta pèrdua de detalls que pot comportar la virtualitat:

Consideremos, dice el autor, el caso de dos muchachos que contraen rápidamente el párpado del ojo derecho. En uno de ellos el movimiento es un tic involuntario; en el otro, una guiñada de conspiración a un amigo. Los dos movimientos, como movimientos, son idénticos; vistos desde una cámara fotográfica, observados fenoménicamente no se podría decir cuál es el tic y cuál es la señal, ni si ambos son una cosa o la otra. Sin embargo, a pesar de que la diferencia no puede ser fotografiada, la diferencia entre un tic y un guiño es enorme, como sabe quién ya ha tenido la desgracia de haber tomado el primero por el segundo (Ryle, citat a Geertz, 1992:20).

Aquesta combinació d'etnografia presencial i virtual intenta nodrir-se dels beneficis i resoldre les mancances d'ambdues aproximacions en la situació actual. Fent d' aquesta

adaptació a la situació una solució metodològica que permet seguir avançant al camp mitjançant aquesta etnografia combinada.

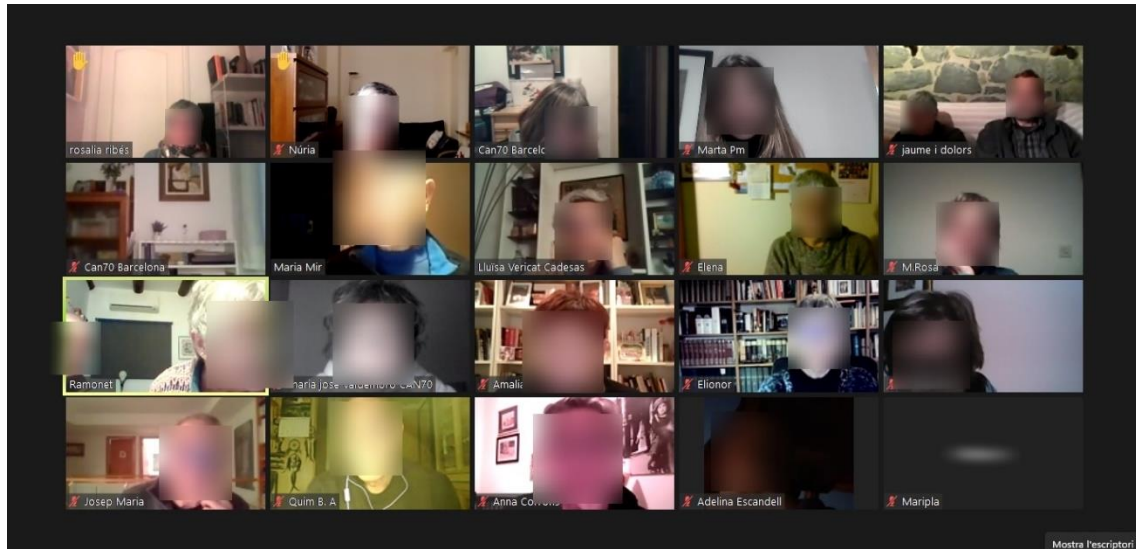

Figura 9: Observació participant virtual, participació en una assemblea d'una llar col·laborativa en formació durant el confinament per COVID-19. Font: Pi (2021).

Observar i escoltar: la fenomenologia com a metodologia

Posar-se en matèria, realitzar les observacions, les estades al camp, progressar amb les entrevistes, els informants, establir vincles i en definitiva, avançar. Això era el principal un cop estava de ple al mar. Aquest apartat és el que m'ha costat més de calçar en aquesta visió metafòrica del mar, ja que és una investigació longitudinal que es realitza en el període 2020-2023, i no pots estar 3 anys a l'aigua, o això crec. Però vas i vens, i en la investigació cal aprendre, de vegades a anar i venir, perquè cal saber estar dins i forjar confiança, però també s'ha de saber mantenir certa distància que permeti no perdre la mirada crítica que reporta qualitat a la recerca.

Aquesta investigació respon a les experiències de persones i grups socials que es troben en convivència o formació a una llar col·laborativa, i això no és mesurable, però aporten al coneixement de l'experiència humana sobre els fenòmens socials. "Cuidar-se en comunitat: les llars col·laboratives per a persones grans a Espanya" és el títol que dona nom a aquesta tesi i, permet descobrir-ne els detalls a través de l'abordatge fenomenològic, ja que aquesta investigació s'ha construït gràcies a les veus i testimonis de les persones que conviuen o conviuran en llars col·laboratives per a persones grans a Espanya. El fet de situar aquestes persones al centre, fa que les emplaci no només com a objectes d'estudi sinó com a objecte de coneixement, experts en la matèria i una font de valor ineludible i inequívoca.

També he disposat del testimoni de treballadores i treballadors de les llars col·laboratives, personal de l'administració pública i persones membres d'entitats que acompanyen en el procés de creació de les llars col·laboratives. Totes aquestes veus, en ocasions no coincidents, són igualment rellevants i parteixo de l'assumpció de sinceritat en el seu relat, forjat a través del seu coneixement, experiències i motius. L'anàlisi de tot plegat, del que es diu i el que no es diu, convergeix en aquest anàlisi de les experiències de cura a les llars col·laboratives, del que la mirada interseccional, com relato a continuació, en forma també part.

Interseccionalitat

Envel·liment i cura, juntament amb com es desenvolupen en els diversos espais de les llars col·laboratives, són els eixos d'anàlisi d'aquesta investigació. La perspectiva de gènere, permet analitzar aquests eixos a través de les construccions socials i culturals que es fan de les experiències de cura, unes experiències vinculades a les dones a les que se'ls atribueix un valor social, de reconeixement professional i econòmic, escàs. L'organització social de la cura és una organització travessada pel gènere, que ja per si mateix organitza la societat en el seu conjunt i que influeix directament en les oportunitats de les persones, els seus rols, projeccions de futur i relacions socials.

La cura empobreix, la cura precaritza, invisibilitza i es desenvolupa en un sector feminitzat, l'avantatge biològic esdevé un desavantatge social per les dones davant la longevitat (Durán, 2018). La perspectiva de gènere es fa necessària per donar veu i visibilitzar la importància i centralitat de la cura per la sostenibilitat i manteniment de la vida. Aquesta essencialitat de la cura implica directament que l'estratègia social i econòmica dels estats s'enfoqui en la cura i que ho faci amb perspectiva de gènere (Instituto de las Mujeres, 2020).

El gènere impacta de ple en la cura a les persones grans per diverses raons: la independència econòmica de les dones trontolla per la manca de serveis adreçats a la cura, aquestes necessitats de cura afecten molt més a les dones ja que viuen més anys i, a més a més, que es disposi de serveis de cura no és sinònim de que aquests serveis es puguin costejar, ja que aquesta assequibilitat depèn del propi cost del servei, del finançament o subvencions disponibles i dels ingressos que la persona o la família pugui disposar (European Institute for gender equality, 2020, citat a Comas-d'Argemir i Bofill-Poch, 2022) La voluntat d'assolir una democratització de la cura que sigui social i econòmicament sostenible a les llars col·laboratives esdevé un element central en la construcció de la seva quotidianitat i identitat.

L'edat també esdevé una dimensió molt rellevant en aquesta investigació, tal com es presentava anteriorment, la nova etapa vital que representa el col·lectiu de persones que conviuen a llars col·laboratives per a persones grans pensa la cura com a element clau en el seu present, ja que prenen consciència de la importància de la cura comunitària i també com a anticipació futura, volent resoldre l'afrontament de possibles dependències de manera sostenible comunitàriament. A més l'edat esdevé un element reivindicatiu per aquestes persones que, a través de l'autogestió defensen la capacitat d'agència i critiquen la visió edatista, paternalista que pateixen institucional i socialment. De fet, en tota aquesta investigació es fa ús de la paraula "persones grans" i no vells o ancians per la visió negativa que s'associa a la vellesa, ni diminutius que reproduïxen mirades infantilitzadores que situen a les persones grans com a subjectes passius allunyats de la vida productiva (Gonzálvez i Lube, 2021).

Per últim, la dimensió de classe conflueix també en la mirada interseccional que guia aquesta investigació. Pàgines enrere esmentava el projecte "A la flor de la vida", la Carmen, una de les persones que en formen part, em comentava en una conversa informal el seu desconeixement sobre el cohousing. En aquesta situació, es pot entreveure com gènere (dona), edat (82 anys) i classe (baixa) interseccionen per mostrar les dificultats d'expansió d'aquesta alternativa de viure la vellesa. Gran part de les persones de classe mitjana que conviuen a les llars col·laboratives analitzades en aquesta tesi, no només gaudeixen de capital econòmic, també de capital social i cultural, factors que faciliten la consecució d'aquests projectes autogestionats però que alhora poden resultar limitadors d'accés. En aquesta recerca s'adopta una perspectiva de gènere on de manera interseccional classe i edat hi conflueixen posant de relleu la perpetuació de les desigualtats socials per part d'aquests grups que disposen de menys oportunitats i recursos (Esteban, 2006).

3.2.2 Dificultats

La pandèmia, òbviament no és una dificultat que m'interfereixi només a mi sinó que va travessar el món sencer i ho va fer de ple amb aquesta investigació. De fet, quan plantejava la investigació en els seus inicis i tal com ja he comentat anteriorment, ni tan sols afegia la cura a la meua investigació, o no d'una manera explícita (que és la categoria que mereix). El tsunami que va implicar la pandèmia i la transversalitat amb què assonava la meua tesi, va fer replantejar-la de principi a fi, tant temàticament com metodològicament.

A nivell metodològic, l'entrada al camp es va veure molt endarrerida. Inicialment la tesi l'imaginava amb grans períodes de convivència a les llars col·laboratives, allotjada a les

habitacions que disposen les mateixes per rebre visites, però la pandèmia no ho va permetre. Cal tenir present que són espais tancats de convivència de persones grans i que, la COVID-19 va arriar amb força a tot aquest col·lectiu i, conseqüentment, vaig haver de repensar com fer l'abordatge. Quan divagava a l'inici de la tesi sobre com encaminar-la, la conclusió a la qual arribava era: una primera incursió al camp em permetrà orientar millor la meua investigació i focalitzar-la, sense caure en el que ja he comentat de l'amplitud i l'estretor. Però no ha estat així. I, com en molts àmbits de la vida després de la incursió de la pandèmia, ha tocat reinventar-se, i així ha estat amb la metodologia. A continuació deixo un petit escrit de quan començava el que havia de ser la part de treball de camp i la pandèmia no em permetia fer res del que havia après fins ara sobre metodologia:

Confio poder entrar al camp quan les restriccions no siguin tan dures, comproment-me a realitzar-me les proves diagnòstiques pertinents, a aïllar-me o a qualsevol altre requeriment que garanteixi el meu estat de salut previ a l'entrada al camp. De fet confio a tornar aviat a aquestes línies i esborrar-les perquè hagin quedat massa obsoletes i que ho pugui fer des de Torremocha del Jarama (Trabensol) o potser des de La Muralleta (Tarragona). Però em temo que tocarà continuar adaptant-me i adaptant la investigació al nou context.

Com a dificultats metodològiques derivades de la pandèmia, destaca sobretot la reducció de les trobades cara a cara i la dificultat d'accés als espais per desenvolupar l'observació i realitzar les conseqüents entrevistes. La versió online de l'observació participant no es dona, o no es dona de la mateixa manera perquè el simple fet de negociar l'entrada al camp no pot succeir, no em coneixen, no prou com per permetre'm aquesta entrada, o no de la manera que haurien de conèixer-me, no es forja aquesta confiança que permeti a una antropòloga habitar en la teua comunitat. A més, per suposat, que ara no està permès fer-ho per les restriccions, però estic assumint que passaran.

I quan passin tornaré a aquestes línies a comptar com vaig entrar al camp, després d'una època tan convulsa i pot aterrar els mesos de teorització online des del menjador de casa meua a la realitat de les llars col·laboratives i contrastar si tot el plantejat s'adequa a la realitat, i si no és així, modificar i adaptar-se al nou context.

Les entrevistes online realitzades fins ara han estat fructíferes però, i potser sigui una romàntica, no he sentit la connexió com amb la presencialitat, terme les entrevistes amb la sensació que aquí acaba el meu vincle entre aquesta persona i jo, mentre que en el cara a cara, acaba les entrevistes pensant que aquí comença el meu vincle amb aquesta persona. Fa la sensació que la pèrdua del cara a cara implica perdre la dimensió emocional. Quan fem servir eines digitals en la comunicació es limita la visualització d'altres contextos o com l'informant es relaciona amb altres agents. Per tant, aquesta digitalització cal abordar-la tant com a eina, com a context, cal tenir present la manera de relacionar-nos en els nostres processos d'estranyament. Al seu torn i com una cosa beneficiosa, es pot demanar a l'entrevistat que ens ensenyi casa seva, que realitzi diaris de camp online, podem compartir arxius de vídeo, foto, música, etc. De manera més àgil. De nou tornaré aquí quan remeti l'onatge (fragment diari de camp 15/02/2021).

Reprendre aquestes línies un cop he acabat el treball de camp m'omple de satisfacció: poder realitzar treball de camp de manera presencial m'ha permès endinsar-me de ple en els 7 casos estudiats. Les negociacions, tot i així, han estat difícils i, ens alguns casos, molt llargues

i amb diverses negatives. Entrar a casa d'algú és difícil, entrar a una llar col·laborativa és més difícil ja que són moltes les persones que hi han d'estar d'acord, fer-ho en plena pandèmia amb col·lectius de gent gran amb els contagis en alça, encara més i si hi afegim el fet que no poden veure ni tan sols als seus familiars, com haurien de deixar-me entrar a mi? L'accés al camp va ser una carrera de fons, d'anar fent un seguiment de cada projecte, les mesures que cadascun d'ells establiria i com aquestes anaven canviant i si això donava prou espai a que jo entrés. En aquest punt de la negociació i en els tres casos en convivència, vaig apostar per dormir a fora per la mera raó que, les habitacions que tenien destinades a aquest fi, majoritàriament o havien estat ara destinades a segregar possibles persones contagiades o bé ja no volien que ningú de fora de la casa, hi dormís. En el cas de les llars col·laboratives que estaven en formació, totes les trobades i contactes que feien eren virtuals fins que van poder reprendre els presencials i, jo vaig transitar aquest camí amb aquests projectes.

Un altre factor lligat a l'esclat de la pandèmia i la realització del treball de camp en un context de restriccions és la distància que s'imposa entre les persones que formen part de la investigació i jo. Si ja de per sí, forjar vincles de confiança pot ser més o menys costós en funció de qui tens davant, fer-ho amb mascareta, amb distància, sense tocar-nos i sense veure la meitat de l'expressió facial d'una persona, encara més. A més a més, amb cada persona amb la que interactuava i tenint present que la por al contagi era part del dia a dia de moltíssimes de les persones amb les que em relacionava en aquell moment, havia d'establir de quina manera anàvem a parlar: a casa seva? A un espai comú? A l'aire lliure? En el cas de Trabensol, per exemple, una de les restriccions que hi havia durant la meua estada és que tota aquella persona forana a la llar, a més de fer-se els controls de temperatura al entrar i no treure's la mascareta, no podia participar de cap espai comú tancat. Sobretot a l'inici, quan els vincles encara estan per forjar, demanar a algú d'anar a casa seva podia resultar intrusiu i, a la serra madrilenya, al desembre, a l'aire lliure fa molt de fred. Era difícil conciliar mesures i treball de camp, però es va fer, i de fet l'acollida va ser molt i molt bona i gairebé tothom em deia d'anar al seu apartament, amb finestres més o menys obertes i mascareta sempre posada, sempre.

Per altra banda, i això ha estat reiterat en diversos projectes, el clima que es respirava amb el tema vacunacions era tens. En molts casos, la meua visita es donava en moments on s'havien de gestionar moltes coses en relació a la COVID-19 a més de la meua presència. Aquest fet no va afectar directament a la meua recerca però sí que va fer-ho d'una manera més indirecta, ja que en molts casos sortien com a tema aquestes tensions i aquests posicionaments més o menys contraris cap a les vacunacions i les dinàmiques pròpies que això comportava al grup, uns grups autogestionat, on la llibertat i el consens són part de la

seva rutina i als quals l'obligatorietat o no de vacunar-se i com podia afectar això a la resta de residents, era un tema molt recurrent.

En el moment en el que de sobte vaig tenir via lliure per anar a Muralleta, i tot seguit vaig poder anar a Trabensol, vaig fer-ho sense pensar-ho dues vegades, era conscient que en aquell moment em deien que sí, però si la situació canviava, podria no tenir-hi accés una altra vegada, de fet, això és el que em va passar amb Màlaga i, a dos dies de començar el treball de camp, un rebrot de contagis em va impedir la visita que, finalment es va poder realitzar, però més tard.

Comento aquestes qüestions perquè tot plegat ha fet que el meu allotjament durant la tesi fos molt itinerant, començant per l'estada al càmping, com ja he comentat al principi d'aquest treball i que les restriccions van fer que m'hagués de quedar allà, amb molts pocs campistes i encara menys treballadors, compartint l'experiència de la COVID-19 i de la comunitat que també es fa en aquests indrets (de fet, moltes persones que formen part de la Muralleta, es coneixen d'haver compartit càmping a Santa Oliva). Aquesta estada davant del mar durant tants mesos és la culpable que tot aquell que llegeixi la meva metodologia, com ja he comentat, ho faci amb les ulleres marineres. El meu allotjament per estar a la Muralleta, va acabar sent una masia, que amb molt poc marge i el poc turisme que hi havia degut a la COVID-19, preferia que jo m'hi allotgés a no, no poder tenir ningú. A Trabensol, al no poder-me quedar al propi edifici i Torremocha de Jarama ser un poble petit, vaig acabar compartint pis amb dues noies a un poble veí, fet que també em va ajudar ja que elles coneixien tots els indrets on les persones de Trabensol eren habituals; són pobles petits i tothom es coneix i jo, amb una mica de picaresca, apareixia en algun d'aquests llocs casualment.

Deixant de banda les inclemències sorgides amb la COVID-19, parlo dels dubtes amb els casos un cop ja començada la investigació. D'una banda hi ha casos que m'han aportat moltíssima informació, entrevistes, trobades, convivència, però hi ha d'altres que no han estat tan fructífers i dels que no tinc tanta informació. Tot i així, és interessant poder disposar de la seva experiència i comparar-la amb al resta per les particularitats malgrat que en alguns casos pugui ser més o menys superficial. De fet, això em va fer replantejar els capítols per temàtiques i no per casos. No va ser exclusivament aquesta la raó, també el fet que eren set casos i tot i les diferències entre ells, podia resultar feixuc pel lector llegir tantes vegades sobre la organització dels propis grups. El cas de Sant Hilari, va haver-hi un punt d'incertesa en el que no sabia si incloure'l o no a la recerca. Va ser el primer contacte, virtual i posteriorment presencial, que vaig tenir amb un grup en formació i, poc després de la meva estada, el grup es va dissoldre i dubtava, dubtava si això ho havia de dir, si no, si llavors no

tindria prou material. Però al final vaig optar per considerar-lo, perquè en aquests projectes, hi ha algun que ho aconsegueix i que supera tots els obstacles burocràtics, de dilatació en el temps, de viabilitat econòmica, de gestió de grup i altres temàtiques, però hi ha molts que es queden en el camí i era important mostrar-ho també. Finalment, aquest grup com ja he introduït, va intentar-ho diverses vegades i actualment, quan escric aquestes línies, estan seguint endavant amb el projecte.

També amb un altre dels projectes en formació va haver-hi un punt on van deixar de respondre i vaig dubtar si incloure'l o no. A vegades lluitar i trobar-se constantment traves cansa, i entenc el seu cansament per intentar assolir un projecte aparentment inassolible i en ocasions no voler explicar més que intentes, que esperes i no passa res, però vaig decidir que incloure també aquestes perspectives de desgast era interessant com a mesura de pressió i conscienciació per tal que, sense voler ser presumptuosa, però que si algú llegeix aquestes línies i està en les seves mans canviar alguna cosa, ho faci. En els pocs anys que porto fent recerca sobre llars col·laboratives, s'estan succeint moltíssims canvis socials i també polítics que estan permetent que aquestes puguin créixer de manera exponencial.

Un tema que se'm va fer difícil durant aquesta tesi va ser com enfrontar la mort. He parlat amb persones que ja no hi són, he creat vincles i s'han obert a mi persones que estaven a punt de morir-se i m'han compartit pensaments i reflexions que, potser, només els han compartit amb mi, perquè no soc família, perquè no soc veïna, soc algú que està de pas, però algú amb qui s'ha establert molta confiança. Aquest rol en ocasions m'ha costat de gestionar, acomiadar-me d'aquestes persones, o seguir allà i mantenir la relació amb la parella, què dir o fins on puc arribar com a persona "de pas". Tot i així, la mort, que em crec llunyana i potser per això m'ha costat viure-la en aquest context, ha estat un tema molt parlat i treballat pels diversos projectes que he investigat. Els comiats també formen part d'aquest treball de camp.

3.2.3 Les parades

A continuació explicaré les diverses parades que vaig realitzar a la travessa, aquestes llars col·laboratives que vaig visitar en diferents moments entre 2020 i 2022. Cal emfatitzar el fet que, el que aquí presento és una foto estàtica del moment, però són projectes dinàmics en canvi constant i, per tant, el que escric en aquestes línies haurà canviat a dia d'avui.

Durant la COVID-19 vaig poder fer etnografia virtual, però les estades previstes des de l'inici a les diferents llars col·laboratives i les trobades presencials amb aquelles en gestació, es van haver d'endarrerir. A continuació presentaré els diversos projectes en els quals se

centra aquesta investigació i com va ser la presa de contacte i estada a tots ells, tenint present que, més endavant, a la part analítica d'aquest treball, aprofundiré en cadascun. En primer lloc presentaré les estades a les llars col·laboratives en fase de convivència i ho faré per ordre cronològic d'accés al camp i, seguidament, presentaré els quatre projectes en fase de gestació que s'han dilatat durant un període de gairebé dos anys amb trobades més o menys recurrents en funció del projecte durant aquest període.

La Muralleta

Revisant les notes de camp, he considerat adient escriure un fragment del diari de camp per tal de procurar traslladar de manera fidedigna com va ser l'accés a la Muralleta després de l'espera per la COVID-19. Tot i que tot va començar abans, amb algunes entrevistes virtuals i les negociacions de l'accés, l'arribada a la Muralleta es va donar el 18 d'octubre de 2021 i vaig compartir el dia a dia dels seus residents durant un mes:

Després d'un any amb pandèmia, veient gairebé impossible l'entrada al camp i, amb més ganes de deixar-ho córrer que de seguir intentant, dimecres 13 d'octubre, a última hora de la tarda rebo un WhatsApp de la comissió de difusió de la Muralleta conforme, a partir de dilluns, m'esperen allà. Es precipita tot. Necessito trobar allotjament, ja que per facilitar les negociacions d'entrada al camp, post-covid o, si més no, posteriors al període de majors restriccions, sempre he suggerit quedar-me fora de les llars col·laboratives, no només per les pors que ha generat la pandèmia, sinó també perquè en molts casos, han hagut d'utilitzar els espais que tenien destinats a allotjar persones temporalment, a utilitzar-los per aïllar malalts o tenir-los a disposició en cas de necessitat. A més a més, el treball de camp resulta encara més intrusiu en aquest context de mesures de prevenció.

Trobo una habitació a Santa Oliva, vaig a veure-la divendres, decideixo no quedar-me, tot i la idoneïtat per la ubicació, el lloc deixa molt, moltíssim a desitjar. Entre cerca i cerca d'habitacions, poc fructífera, vaig a parar a una masia a una urbanització al capdamunt d'una muntanya, preciosa. Decideixo provar sort, tot i que sembla estar molt per sobre del que em podia permetre econòmicament per fer el treball de camp. La mestressa de la casa accepta de bon gust, ja que justament durant aquest període no té a ningú i així té uns guanys alhora que li ve de gust llogar-me-la per tal que pugui dur a terme la meva investigació. Divendres a última hora de la nit, ja tinc casa. Diumenge a les 16h miro la pantalla del telèfon que estava sonant: trucada de la mestressa de la masia, em temo que ho cancel·li a última hora, però no és això el que passa: degut a problemes personals, no pot fer-me l'entrega de claus quan tenia previst. Li ofereixo passar a recollir-les on ella es troba, però finalment podem acordar-ho tot per fer l'entrega el dilluns. Tinc casa, es troba a 18 minuts en cotxe de la Muralleta. Compensa que és un espai molt tranquil, acollidor i propici per treballar quan no estigui a la llar col·laborativa.

Arribo a les 17h a la Muralleta, deixo el cotxe aparcant a fora i em dispenso a picar, em sobta que a fora, cadascú té el timbre de casa seva, com si fos un bloc de pisos, però tot casetes individuals. Entro i no sé cap a on he d'anar, pregunto a un home que passeja en bicicleta, que m'indica on es troba casa de la persona de la comissió de comunicació amb qui he estat en contacte, m'està esperant a fora, ella i 3 gatets que la segueixen esperant menjar.

Entrem al seu apartament i em convida a seure el sofà, xerrem sense protocols, gravadores, llibretes. Les properes dues hores seran de conversa molt agradable, també m'introdueix un conflicte o desavinences de caire intern que hi ha des de ja fa molts anys i com aquest ha afectat al projecte. [...]

Al 2012, s'entreguen els habitatges, tot i que des del 2001 funciona la cooperativa. Fins aconseguir començar les obres, passen anys, traves administratives fan trontollar el projecte fins a gairebé no poder-se realitzar, amb un total de 10 baixes voluntàries durant aquest període, de les quals 5 van ser molt nocives pel fet que es van donar de baixa seguides perquè no veien que el projecte s'anés a aconseguir, i ho van deixar, això va fer que es plantegés fer front a la obra amb 11 unitats de convivència i no 16, però com no era viable, van permetre entrar 6 unitats de convivència noves sense passar un procediment d'entrada gaire exhaustiu, com els que fan ara, per garantir que ambdues parts estan alineades en quant a expectatives i realitat. Això va provocar que, segons m'explica la persona amb qui estic parlant, entressin persones que no estaven en consonància amb el projecte i la comunitat, però la urgència per fer front al pagament va comportar deixar-los entrar. La primera fase de la construcció es va acabar al 2012 amb la construcció de les 16 unitats de convivència [...].

La segona fase de la construcció, 6 unitats de convivència més, està ara en construcció, amb 6 unitats que hi vindran a viure, 3 al desembre i 3 al març. Aquestes persones ja estan seleccionades i a l'espera de l'entrega, una parella que ocupa una de les llars de convivència és del nord d'Espanya i ha resultat, que durant l'espera, han començat a construir un projecte cooperatiu a prop de la seva residència habitual i això ha fet que es plantegin tirar-se enrere. Tot i així, se'ls ha proposat un intercanvi d'habitatge durant 15 dies al desembre per tal de veure si amb la convivència s'acaben de convèncer ja que, com totes les persones que formen aquesta segona fase, estan molt actius i motivats amb les comissions i les noves zones comunes. Aquestes persones s'han compromès a més a seguir pagant l'habitatge mentre busquen qui els substitueixi per tal de no perjudicar el grup en cercar una nova unitat de convivència de manera precipitada.

Una de les persones que entrarà al desembre, ja es troba convivint a la Muralleta, de lloguer en un pis buit (els amos viuen a Barcelona). Una altra de les persones que entraran a convida ja ha format part d'altres cohabitatsges que finalment s'han dissolt. Aquestes noves incorporacions, més enllà d'estar molt actives virtualment, venen cada cap de setmana. Fins i tot, un matrimoni del sud d'Espanya, ja ha venut la casa i estan vivint a un poble veí de Santa Oliva fins que finalitzin les obres, a diferència de la primera fase, els de la segona fase, han hagut de vendre la seva casa principal per fer front a la despesa de la llar col·laborativa, mentre que la majoria de la primera, tot i ser de classe obrera, mantenen les seves cases, doncs, 20 anys enrere, l'estalvi i el cost de la vida, com m'explica la persona de comunicació amb qui he parlat, eren diferents.

Tradicionalment, hi havia unes comissions obligatòries de manteniment, que feien referència a reparacions, jardí, hort, arbres... tot el que era manteniment de la finca i, en cas de no inscriure't a cap comissió, calia pagar una quota, doncs eren obligatòries. Amb l'arribada i força de la segona fase, s'ha creat un nou bloc de comissions anomenat comissions de benestar i que inclouen la comissió de difusió, Salut Integral, lúdico-cultural, cuina (Carmen, Rosario) i recursos. Aquest bloc de benestar està format per persones de la segona fase principalment, però també algunes persones de la primera, a més destaca que la majoria de les persones que les formen, són dones. Un altre fet on es diferencia la presència de dones és que mentre a la primera fase la titularitat de les unitats de convivència és tota d'homes, menys en dos casos, a la segona fase, la titularitat és per les dones. Aquesta segona

fase, segons em comenta, és una etapa de projecció i il·lusió on, l'energia i la motivació de les noves persones membres, contagia al grup.

La pandèmia va suposar un punt d'inflexió en moltes persones que pertanyen a la Muralleta i han passat de fer estades de vacances o més puntuals a viure de forma permanent a la Muralleta. Aquest canvi, segons m'explica, es deu sobretot a que la pandèmia va facilitar trencar amb lligams que, d'altra manera, no podien o no s'havien plantejat trencar (responsabilitats amb la cura dels nets, amistats, família, activitats, etc.) (fragment diari de camp: 18/10/2021).

La Muralleta és una cooperativa d'habitatges ubicada al municipi de Santa Oliva, a la província de Tarragona. La seva constitució es fa formalitzar l'any 2001, però no és fins l'any 2012 que inicien la convivència, majoritàriament com a segones residències, però que, arran de la pandèmia, s'ha convertit en la residència permanent de gairebé la totalitat del grup. La propietat dels habitatges és privada, però els espais comunitaris son propietat col·lectiva de la cooperativa. La idea del projecte sorgeix amb el seu soci fundador l'any 1999, volia crear una alternativa residencial que fos en convivència i autogestionada un cop arribada la jubilació i així ho va transmetre a amistats i família. La gran majoria de persones de l'entorn pertanyien a l'àrea metropolitana de Barcelona i, molts d'ells coneixien Santa Oliva de venir-hi a estiu, així que la idea d'establir un allotjament per jubilar-se, els resultava atractiva. Tot i que en aquell moment a Espanya només hi havia el residencial Santa Clara, que van visitar, es van informar també dels projectes que es desenvolupaven als països nòrdics. Passat un any, es van adquirir els terrenys a Santa Oliva, el que va propiciar la creació de la cooperativa per tal de poder efectuar la compra. Entre el 2001 que es va formar la cooperativa fins al 2012 que s'inicia certa convivència, van ser anys de traves administratives com la requalificació de la finca, la urbanització del terreny, permisos d'obres i també d'altres dificultats com el boom de la construcció que va derivar en un augment dels costos pressupostats. Alhora es van causar baixes de socis i, com els diners van minvar, van poder fer front només a la primera fase de la construcció, que entre traves i crisis financeres i immobiliàries no es va enllestir fins 10 anys després de la creació de la cooperativa. En aquest temps també es va anar reformulant el projecte cap a una direcció molt més comunitària, com ja s'estava començant a fer també arreu del territori, amb el sorgiment d'altres projectes com Trabensol, Convivir, Puerto de la Luz i d'altres llars similars.

El terreny disposa de 16.500 m², als quals hi ha els habitatges, les zones comunitàries, l'arbreda, els horts i les zones enjardinades. La primera fase d'aquesta cooperativa disposa de 16 habitatges i, recentment, han acabat la construcció de sis habitatges més que conformen un total de 22 habitatges. La disposició dels habitatges és de 60m² a la planta baixa, 22m² de golfes i 32m² d'un pati exterior. Pel que fa a la distribució dels habitatges,

consten d'una habitació gran, una altra de petita, cuina, sala d'estar i bany, més l'espai de les golfes. Tot i que aquesta és una descripció general, cadascun dels habitatges està personalitzat per les persones propietàries.

A la segona fase de construcció, s'ha dut a terme també la creació de les edificacions comunitàries, 330m² de sales polivalents distribuïdes en sala d'estar, d'atenció sanitària, d'activitats, menjador, cuina, despatx i biblioteca.

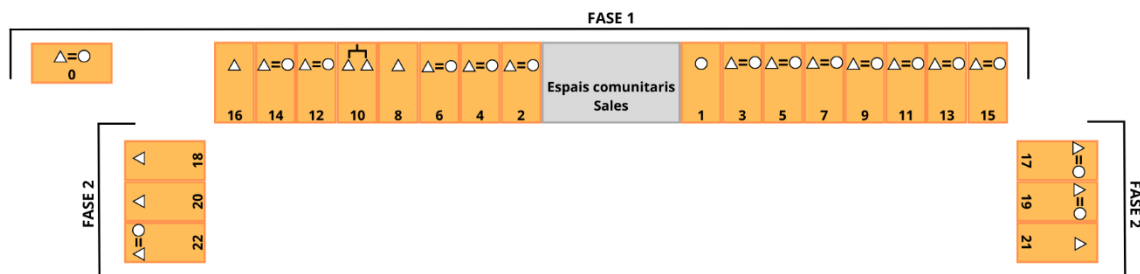

Figura 10: Distribució d'habitatges de la Muralleta, extracció del Diari de Camp. Font: elaboració pròpia.

En el moment en el que s'ha realitzat el treball de camp, no es disposa de serveis comunitaris, tot i que està prevista la seva instauració amb la feina de les noves comissions i la finalització de les obres dels espais comunitaris, per tant, no paguen mensualitats que facin referència a aquests serveis, més enllà d'una petita quota per la gestió del jardí i l'enllumenat. Pel que fa al capital inicial ascendeix a aproximadament 33.000 euros€ que s'han de sumar al cost de l'habitatge, 100.000€ més impostos. Al moment al que vaig realitzar l'estada, a la Muralleta es trobaven convivint 22 dones i 18 homes amb edat compreses entre els 60 i els 85 anys i, la mitjana d'edat era de 73 anys.

Aquest esquema presentat (figura 10), és el dibuix que em vaig realitzar per tal de situar les cases i qui hi vivia a cada casa, al traspasar-ho, he retirat els noms per mantenir l'anonimat i, els dibuixos de lligam de parentiu, només busquen mostrar qui viu a cada habitatge i és per això que no continua amb la descendència, sinó que és un esbós que vaig realitzar per tal de tenir un mapeig de qui hi havia a cada lloc.

A nivell personal, l'estada a la Muralleta va ser molt gratificant, després de mesos d'espera, era la primera entrada al camp de manera presencial. Em van convidar a participar a totes les activitats que es van fer durant els dies que vam compartir: preparació i celebració de la Castanyada, assemblees, reunions, estones de jocs de taula, preparació de menjars comunitaris, petanca, passejos dins i fora de la finca, cura de l'hort i les gallines (amb major o menor destresa en el meu cas). Tot i que les restriccions per la COVID-19 encara eren molt recents, la majoria d'activitats comunitàries eren a l'aire lliure, la qual cosa feia que no em transmetessin sensació de por o malestar pel fet que algú aliè a la comunitat compartís espais amb elles i ells. Pel que fa a les entrevistes, també van ser molt fructíferes, amb molta

informació i molt rellevant que em va permetre construir un relat molt més proper que la informació virtual que tenia fins al moment.

Figura 11: Vista frontal dels habitatges a La Muralleta. Cases de la 2 a la 8. Font: Pi (2021).

Figura 12: Vista posterior dels habitatges a La Muralleta. Cases de la 1 a la 15. Font: Pi (2021).

Figura 13: Vista lateral dels habitatges a La Muralleta. Casa 15. Font: Pi (2021).

Trabensol

Un cop enllestit el treball de camp a la Muralleta, vaig marxar directament a Trabensol, ja que durant la meva estada a Tarragona, em van confirmar el treball de camp i, degut a les incerteses que estava generant el moment de restriccions per COVID-19, no podia arriscar-me a perdre l'oportunitat d'anar-hi, encara que fos molt seguit, no fos cas que repuntés la pandèmia, les restriccions o la por.

El 15 de novembre de 2021 començava el treball de camp a Torremocha de Jarama i vaig viure-ho així:

Avui ha estat la meva arribada a Trabensol, he aparcat al pàrquing, tenen molts cotxes. Al travessar la porta, m'han fet netejar les mans amb gel hidroalcohòlic i la persona de la recepció, treballadora contractada, m'ha pres la temperatura amb un termòmetre.

Truquen a la persona que m'ha de rebre, per dir-li que l'estic esperant i de seguida arriba. Entrem a una sala i em comenta que puc treure'm la mascareta, després de preguntar-me si estic vacunada. Una altra persona, que acaba d'entrar i ella forma part del Consell, el contradiu, li diu que tot i que els residents poden triar portar o no la mascareta a dins del recinte, les persones de fora, estan obligades a portar-la i que segur que ja hi ha algú que es queixa de la meva presència al ser de fora i estar a les instal·lacions. Aprofito per recordar que tinc les vacunes posades i test d'antígens fet del mateix dia i que, per suposat, no tinc cap intenció de treure'm la mascareta. M'expliquen també, que per protocol de COVID, no podré assistir a les activitats programades a l'interior, ni al menjador ni tampoc passejar-me pel recinte sense que ningú que sigui de Trabensol m'acompanyi. M'expliquen que el grup sorgeix a partir de dos grans grups de cristians de base de Madrid, el de Vallecas y el de Moratalaz. Xerrem i gravo tota la conversa a petició de l'interlocutor, que em diu que així tindrè tota la informació disponible. Dues hores més tard acabem de xerrar, ha estat un encert gravar la conversa. La persona amb qui he parlat marxa en cotxe a portar a dues residents al Mercadona, que es troba a 30-40 quilòmetres de Torremocha de Jarama, em diu que ho fa com a solidaritat pel grup, que com pot conduir i no tothom ho fa, de tant en tant porta a persones que ho necessiten.

Em queda una estona de llum i aprofito per visitar Torremocha: una residència, una escola, una escola de música, botigueta, farmàcia, consultori mèdic, ajuntament, església i alguna cosa més que em trobo pel camí.

L'altra persona amb la que havia de parlar avui, m'avisa que ja ha tornat d'arreglar el portàtil de Torrelaguna i em convida a anar a dinar a aquell poble, en cotxe també, en el seu cas, també condueix. Es treu la mascareta al cotxe, i em diu que me la tregui també, però per si de cas, prefereixo no fer-ho. Em parla de la por que té tothom, de les restriccions i les tensions que s'estan generant per tot plegat i com llibertats i vida en comunitat xoquen en l'establiment de mesures COVID. També m'explica com hi ha gent que no s'ha vacunat, que n'hi ha poquets, però n'hi ha. M'explica que la por a Trabensol encara es pot palpar i que la COVID ha afectat molt, no tant per la malaltia en sí, que també, sinó pels canvis en la manera de relacionar-se. Acabem el dinar i tornem a Trabensol, ja que la persona amb la que estic es canviarà d'apartament perquè ha quedat un disponible i primer l'ofereixen internament per si algú el vol, abans d'oferir-lo a noves incorporacions. Ja al residencial no tinc més visites per avui i tampoc puc moure'm sense ningú que sigui convivent per les mesures de la COVID, a més és l'hora de la migdiada i no vull molestar. Ha estat una primera presa de contacte molt

profitosa. Retorno a Patones, a l'habitació que he llogat que es troba a només 5 minuts de Torremocha, faré ruta a Patones de Arriba, que m'han comentat a Trabensol, que val la pena visitar-ho, així ja tindrè conversa per demà.

Trabensol és una cooperativa d'habitatges que porta convivint des de l'any 2013 a Torremocha de Jarama, un municipi de la Comunitat Autònoma de Madrid. La Cooperativa és propietària dels immobles i en cedeix l'ús a les seves sòcies i socis cooperativistes. Trabensol és un centre social de convivència, assistència i serveis per a persones grans, al que hi conviuen 90 persones en 54 apartaments de 50 m² i a nivell d'instal·lacions disposen d'una cuina, menjador, sala social, sala d'usos múltiples i de televisió, gimnàs, bany terapèutic, sala d'atenció sanitària, aparcaments i jardí. Pel que fa als serveis, tenen bugaderia, neteja i tallers diversos. Per conviure a Trabensol cal una aportació inicial aproximada de 145.000€ i unes mensualitats de 850€ individualment o 1.050€ les parelles.

La visita a Trabensol començava tot just en acabar la de la Muralleta, per tant tenia tots els detalls molt frescos, però ambdós projectes no podien ser més diferents. Precisament la selecció de projectes ja venia precedida de la intenció de mostrar la pluralitat en aquesta alternativa de viure la vellesa i la negativa de les mateixes persones convivents a no dir-se "model" per la varietat entre uns i altres. Per coherència amb la seva voluntat de nomenclatura i les evidències que he anat comprovant, evito al llarg d'aquesta investigació fer ús de les paraules "model d'habitatge o de convivència" i per contra utilitzo l'alternativa a viure la vellesa o similars.

Venia d'un projecte de 16 cases individuals (i sis en construcció), on durant la meva estada no hi havia la totalitat de les persones i em trobava en un altre de 54 apartaments i 90 persones, passadissos, diverses plantes, moltíssimes sales d'usos diferents i una gran activitat burocràtica amb reunions diàries de comissions, consell i personal. A més a més, Trabensol disposa de personal contractat per als seus serveis (cuina, menjador, neteja, jardineria, bugaderia, etc.), alguns perfils professionals poden contractar-los i d'altres, referents a temàtiques de dependència, els contracten a través d'una altra entitat doncs, al no estar declarats com a residència, no poden gestionar la contractació directament.

Durant la meva estada hi havia diverses persones ateses pel personal de dependència i la seva atenció podia variar en funció del grau, una graduació interna que no és la mateixa que la de la llei de dependència, que podien tenir també reconeguda. Aprofundiré en aquests casos de manera més extensa a la part d'anàlisi. A més a més, durant la meva estada, la gestió de la dependència i la sostenibilitat de la mateixa a Trabensol era un tema que preocupava i que es trobava en fase de modificacions.

L'estada a Trabensol va venir marcada pels protocols de la COVID-19, la qual cosa no em permetia compartir els espais comunitaris tancats i, entre finals de novembre i principis de desembre, a Torremocha de Jarama, les activitats a l'aire lliure amb les temperatures que hi havia, eren escasses. Tot i així, tothom es va mostrar molt disposat a compartir vivències amb mi i a convidar-me a tota activitat que estigués permesa, per tant, va poder ser una estada molt profitosa a nivell de treball de camp.

Figura 14: Pati interior Trabensol. Font: Pi (2021).

Figura 15: Façana orientació sud Trabensol. Font: Pi (2021).

Los Milagros

La tercera de les estades, a la Cooperativa Los Milagros – Residencial Santa Clara, no s'ha donat fins a finals d'octubre de 2022, ja que per les restriccions que tenien per la COVID-19, la por i algunes temàtiques internes a resoldre, no van poder acceptar abans la meva estada. Aquest residencial es troba situat a la ciutat de Màlaga, al capdamunt d'un turó allunyat del centre, però amb el que tenen connexió diària a través d'un autobús llançadora ("la blanquita") que ofereix el residencial. Los Milagros és una cooperativa d'usuaris i consumidors creada l'any 1992 i que, posteriorment, arran de modificacions estatutàries va ser reconeguda d'interès social. Pel que fa a la propietat, és de la cooperativa en cessió d'ús per a les seves sòcies i socis. Es troben convivint al complex residencial Santa Clara des de l'any 2000, essent el primer exemple de llars col·laboratives de tot el territori espanyol. Està conformada per 76 apartaments d'entre 50 i 60 m² i disposen de 5 habitacions condicionades per a persones malaltes que precisen d'ajuda continuada o viuen soles. Hi ha 105 socis i l'edat d'entrada és a partir de 50 anys. No totes les persones hi resideixen de manera permanent, per tant, hi ha apartaments que, durant la meva estada, es trobaven buits; dels que hi resideixen permanentment, 66 persones, 56, són dones.

Pel que fa a instal·lacions i serveis comunitaris, hi ha diverses sales de reunions, una capella, biblioteca, gimnàs, hort, perruqueria, piscina i el jardí. En quant a serveis, tenen metge, fisioterapeuta i altres especialistes, a més de la neteja de l'habitatge, bugaderia i servei de menjador. El capital social inicial és de 58.000€ retornables i 9.000€ de no reemborsables i pel que fa a les mensualitats per cobrir les despeses dels serveis, el cost aproximat és de 1.700 € en el cas de parelles i 1.200€ per habitatges unifamiliars, incloent l'import que paguen per fer front a la gestió de la dependència i el dinar, aquest últim, opcional.

L'estada al residencial, com a les anteriors, també es va fer allotjant-me fora de la llar col·laborativa per demanda d'ells i voluntat meva per tal d'intentar transmetre més seguretat per l'exposició a la COVID-19. Durant els dos anys de negociacions i alguna negativa per intentar visitar-los, les restriccions per COVID-19 havien estat sempre el motiu principal. En el cas de Santa Clara, a diferència amb els projectes anteriors, sí que està declarat com a residència, amb la qual cosa, els protocols a seguir en mesures i restriccions COVID-19, eren els assignats per la Junta d'Andalusia en matèria de residències.

El dia a dia al residencial em va permetre passejar pels seus terrenys, participar de la majoria d'activitats, visitar la seva capella, dinar amb les persones que fan ús del servei de menjador, realitzar entrevistes, compartir xerrades, parlar amb el personal treballador, acompanyar a les persones que es troben a la planta destinada als assistits, entre moltes altres activitats. Per tant, tot i l'espera, molt comprensible en la situació que ens trobàvem,

per poder visitar-los, l'estada va ser molt interessant, destacant sobretot com a elements diferencials el fet que la religió hi està molt present, que són una llar col·laborativa declarada com a residència i que no tothom hi viu de forma permanent, a més a més del fet que van ser la primera llar col·laborativa a Espanya i que fa més de 20 anys que hi conviuen. A continuació quatre imatges que permeten fer-se a la idea de com és el residencial Santa Clara de Màlaga exteriorment:

Figura 16: Cartell entrada Los Milagros-Santa Clara. Font: Pi (2022)

Figura 17: Vista frontal apartaments a Los Milagros-Santa Clara. Font: Pi (2022)

Figura 18: Vista posterior apartaments a Los Milagros-Santa Clara. Font: Pi (2022)

Figura 19: Vista posterior piscina i terrenys a Los Milagros-Santa Clara. Font: Pi (2022)

Els tres projectes presentats, corresponen als projectes en fase de convivència analitzats: La Muralleta, Trabensol i Los Milagros – Santa Clara i la presentació d'aquests ha estat ordenada en relació cronològica a les estades de camp realitzades.

Cohabitatge Sant Hilari

En les properes línies, s'expliquen els quatre projectes en gestació que he anat seguint durant un període de dos anys i que, quan es presentin aquestes pàgines estaran en fases ben diferents a les que aquí descriu, ja que el període formatiu és molt dinàmic, amb moltes entrades i sortides de persones, en funció del moment hi ha unes o altres temàtiques a emfatitzar i amb unes particularitats diferents a les que reporta la convivència. La presentació dels projectes, també la faré per ordre de contacte, tot i que amb alguns dels projectes m'han permès formar més part de la seva agenda mentre que d'altres, fruit del propi moment en el que es trobaven, no he pogut formar-hi part de manera tan assídua.

El projecte de cohabitatge Sant Hilari, a Sant Hilari Sacalm, és el primer dels projectes en formació amb qui vaig contactar durant la pandèmia de manera virtual i, posteriorment, quan les mesures ho van permetre, els vaig visitar en diverses ocasions de manera presencial. De fet, les entrevistes que he realitzat en diversos moments del projecte han estat amb la mateixa persona, ja que és la única que s'ha mantingut present en els diversos moments que ha passat el projecte. Tot i així, durant les estades presencials vaig poder recollir converses informals amb diferents participants que hi han anat formant part.

El projecte de Sant Hilari, a diferència dels que explicaré a continuació que es troben en formació, no forma part de cap entitat paraigües que els acompanyi en el procés, per tant,

tota la part tècnica l'estan gestionant personalment o bé contactant amb professionals específics per a cada matèria.

El projecte té uns terrenys aparaulats per realitzar la compra pròximament, però degut als alts i baixos que hi ha hagut amb la gent que hi forma part, encara no s'ha pogut fer efectiva la compra. De fet, no només tenen els terrenys, sinó també el disseny arquitectònic del que seria un projecte futurible, amb cases individuals de 70m², de dues habitacions i construïdes en planta, amb amplitud als accessos per fer-les accessibles. Pel que fa al terreny compartit, tenen previst que hi haurà una casa comunitària per a la realització de les activitats grupals.

El primer contacte presencial que vaig tenir, posteriorment a entrevistes virtuals, trucades telefòniques i missatges de WhatsApp, va ser a una trobada que van realitzar al juliol de 2020 per anar a conèixer el terreny, un fragment del diari de camp que recull aquella trobada és el següent:

He arribat a les 11 del matí a la trobada on es trobaran noves possibles incorporacions amb algunes persones que ja porten temps al grup. En arribar només hi ha la persona, amb qui he parlat a través de Facebook i lidera el grup, m'indica que sigui davant seu. Inicialment no m'he tret la mascareta malgrat tenir més d'un metre i mig de distància.

Ell està menjant un entrepà tranquil·lament i m'indica si vull prendre alguna cosa i que per favor em tregui la mascareta, que no hi ha cap problema, i així ho faig. Ha estat una rebuda propera malgrat no conèixer-nos personalment.

Li pregunto si vindran més persones ja que 10 minuts més tard encara no hi havia ningú i em comenta que sí, que aniran arribant, però que hi ha moltes baixes a causa del mal temps. També em diu que normalment venen al voltant de 20 persones a les xerrades, però que avui no sap si arribarem a 10, ja que hi havia amenaça de tempestes.

Mentrestant m'explica que amb la pandèmia el grup s'ha desestructurat, que semblava que ja gairebé tenien el grup consolidat i la pandèmia ha demostrat que no. Indago en aquest tema, i em diu que han aflorat comportaments ciència versus anticiència, que inclou temes com si la COVID ha estat o no una creació per part d'alguna mà negra, o debats sobre el nou ordre mundial. Les posicions tan contràries en aquests temes han marcat tals diferències que fan trontollar el grup.

M'explica que sí que és cert que la pandèmia ha mostrat que el cohabitatge és una bona alternativa per viure millor, on no córrer tant risc de contagi, on compartir amb persones, però que en el seu cas, els problemes han vingut per la demostració de caràcters incompatibles, sobretot en l'àmbit més esotèric.

Mentre anem parlant, arriba una dona que anteriorment formava part d'un altre projecte en formació, però que ja no està interessada per la manera com estan fent les coses i l'elevat cost. També arriba una persona sòcia de Sostre Cívic, que havia format part d'un grup que volia crear ecoviles, però que va acabar desfent-se, però vol conèixer el projecte perquè després d'anys de recerca, segueix interessada en aquesta manera de convivència.

Arriba també una altra persona, que en el seu cas ja era part del grup i amb qui m'he citat avui m'especifica, que malgrat que aquesta persona és dels rars, dels més esotèrics, es porten bé.

Parlen del cost de viure a un altre projecte en formació a Catalunya, esmentant l'elevat cost del mateix, dient que és un projecte elitista, a més comenten la rigidesa de les franges d'edat. Aquest projecte, tot i no definir-se com a sènior, les persones que hi ha són totes majors de 60 anys. [...]

La parella que més tard ha arribat, que actualment no viuen junts però estan interessats a viure junts al projecte, ja porten molt de temps recorrent el territori a la recerca d'algun que els encaixi, plantegen la possibilitat que l'Ajuntament pagui el terreny municipal. A aquesta proposta els diuen que no és possible, ja que si fos així l'Ajuntament faria un cribratge en funció de la renda i hauria de ser molt baixa i cap d'ells entraria per temes de protecció oficial.

Es crea un moment de tensió, una de les persones reitera les seves opinions i no deixa espai de conversa a la resta i ho fa en un to de veu molt alt. La persona amb qui he contactat avui, em mira donant a entendre un ""a això és al que em referia al principi". Una altra de les persones assistents interfereix per dir que ella no ha vingut aquí ni a parlar de política ni de la COVID, sinó de cohabitatge i demana més respecte. [...]

Després de gairebé dues hores de xerrada, decideixen que és moment d'anar a visitar els terrenys perquè hi ha persones que no els han vist del total dels 6 que hi són.

Els temes de conversa que es generen tenen a veure amb la vida extraterrestre, l'ayahuasca, i la persona que m'ha convidat em mira amb cara de no creure's el que està escoltant, i mira la parella, que també atònits, escolten les converses iniciades per les altres persones. [...]

Després de dinar al restaurant, anem en cotxe fins a l'aparcament de Sant Hilari, on ens acomiadem i quedem per més endavant.

Després d'aquesta primera presa de contacte presencial amb el grup, les següents informacions que vaig rebre per part de la persona informant és que el grup s'havia dissolt. Tot i així, mesos després va revifar amb noves persones interessades, però les restriccions per pandèmia i la por al contagi van fer que establissin noves formes de contacte: crear una web i tenir un xat intern on penjar missatges i documentació per tal d'anar avançant amb temes burocràtics i de creació de la cooperativa. Em van convidar a poder veure aquestes comunicacions internes i el funcionament de tot plegat però, de nou, el grup no va funcionar ja que es va polaritzar amb persones que volien portar el projecte cap a un àmbit més empresarial i aquells que volien mantenir el projecte amb l'essència comunitària per la que s'havia formulat. Sovint parlava amb la persona que liderava el projecte per saber si hi havia novetats i havia aconseguit persones interessades de nou, va haver-hi un tercer intent amb un grup de ioga molt ampli que volia fer un projecte més semblant a una ecovila, però finalment, tampoc van quallar els seus interessos amb el que el projecte de cohabitatge a Sant Hilari representava. L'última represa ha estat al 2022, on després de presentar el projecte en dues ocasions al poble per tal d'intentar engrescar-hi als seus habitants sense gaire èxit, s'ha afiançat un grup divers, que els hi agrada el terreny,

que realitzen excursions, dinars, reunions presencials i virtuals i sembla que com a grup motor estan funcionant i construiran la cooperativa aviat per poder comprar el terreny.

Figura 20: Disseny cases Cohabitatge Sant Hilari. Font: www.cohabitatgesantihilari.catarsi.org

Cooperativa 50.70

Com a grup sorgeixen al 2014, arran d'un grup de veïnes i veïns del municipi de Cerdanyola del Vallès, a l'àrea metropolitana de Barcelona, que reflexionaven sobre el futur després de la jubilació. Van formar una associació relacionada a tractar la convivència de forma comunitària per a gent gran i posteriorment, al 2017, es van establir com a cooperativa. Defensen el model de cooperativa d'habitatge en cessió d'ús, amb una ideologia al darrera de lliurar-se de l'especulació i, des de fa uns quants anys estan fent pressió a l'administració per tal d'aconseguir el seu terreny. El terreny que volen aconseguir pertany al parc de l'Alba, al costat de la Universitat Autònoma, però les negociacions amb l'INCASOL i l'Ajuntament estan endarrerint molt aquesta fase d'obtenció del dret a superfície.

La projecció que han fet per al seu habitatge és que inclogui 27 apartaments d'aproximadament 60 m² en la totalitat dels 600m² edificables que hi ha al terreny, de gairebé 2000m². Els apartaments volen que disposin de sala-menjador amb cuina americana, dos dormitoris i un bany adaptat. Tot plegat aniria construït en un únic edifici de tres o quatre plantes i amb les zones comuns a la planta baixa i soterrani. Pel que fa ala zona exterior, hi hauria contacte directe amb les zones comuns: porxades, pati, zona enjardinada i la part del terrat podria incloure l'instal·lació de plaques solars tèrmiques i fotovoltaiques i, al soterrani, incloure-hi la instal·lació geotèrmica i els aparcaments. A més

d'aquestes zones comuns, també hi preveuen una sala d'atenció sanitària, sala multiusos, sala de recepció, menjador, bugaderia, tallers i dues o tres habitacions per a la gestió de la dependència.

Quan vam iniciar el contacte, vaig realitzar entrevistes amb alguns dels membres i vaig participar d'esdeveniments on donaven a conèixer el projecte al municipi i ho feien de la mà de La Dinamo Fundació, que els acompanyava en el procés d'assessorament. Tot i aquest contacte i actualitzacions del projecte per via telefònica o correu electrònic, l'esgotament per part dels integrants del projecte va derivar en deixar d'actualitzar-me sobre l'estat del projecte, precisament perquè no hi havia res a actualitzar i estava fora de les seves mans fer res més que esperar, i ja fa gairebé 10 anys que esperen. L'edat d'entrada és entre el 50 i 70 anys i és requisit formar part de l'associació i la cooperativa a més, com estableixen en documentació interna del projecte, ser autosuficients a nivell físic, econòmic i mental. Tot i així, degut a l'estancament que estan patint, han decidit tancar l'entrada a nous socis i no fer més difusió del projecte fins que no s'avanci, ja que no volen il·lusionar a persones ni gestionar i emmagatzemar diners per a gestions de la cooperativa sense saber si finalment aconseguiran arribar a bon port.

Walden XXI

Walden XXI adopta aquest nom per l'obra amb el mateix nom de Henry David Thoreau, on parla d'una vida senzilla a la natura. Sota aquests ideals de lliurar-se del món especulatiu, viure una vellesa activa i autogestionada i tenir un habitatge amb serveis residencials per a gent gran neix Walden XXI. El projecte consisteix en rehabilitar un antic hotel de Sant Feliu de Guíxols que ja tenen comprat i transformar-lo en 31 habitatges d'entre 37 i 56 m² a més de 800 m² d'espai col·lectiu, un projecte arquitectònic que ja tenen encarregat.

Walden XXI forma part de la cooperativa paraigües Sostre Cívic que els acompanya durant tot el procés de formació i, en aquest moment, tot i no tenir la totalitat dels habitatges coberts, sí que en tenen una ampla majoria.

El funcionament és, com a alguns dels projectes ja presentats, per comissions: economia, arquitectura, comunicació, salut, etc. En el moment d'establir contacte amb el grup, no disposaven d'un preu tancat del que suposaria viure al projecte ja que encara no s'ha començat la construcció ni conseqüentment la convivència i, per tant, son preus orientatius. Tot i així tenen un pla econòmic on s'estima na aportació inicial de 45.000€ i unes mensualitats de 870€ de manera individual o 1.350€ si és una parella més 600€ destinats a cobrir totes les despeses vinculades a la gestió de la dependència.

Per tal de poder formar part del projecte, més enllà de poder fer front a aquesta quantia econòmica i ser una persona sòcia de Sostre Cívic, també cal compromís amb el model cooperatiu en cessió d'ús, tenir entre 55 i 70 anys i autonomia personal.

El contacte amb aquest i altres grups en formació sempre ha estat tan habitual com m'han permès, sense ser intrusiva ni fer sentir incòmode al grup, molts d'ells en períodes inestables i expectants a que molts processos, molts d'ells burocràtics i que es troben fora de els seves mans, es resolguin. Aquesta situació en ocasions genera que, tenir algú que sents que està observant com avança el teu projecte mentre tu sents que no avança, no acabi de ser còmode, tot i així, i sabent això, vaig procurar establir vincles de manera que aquesta sensació es pal·liés al màxim.

Així doncs, pel que fa a les trobades amb el grup, més enllà de les entrevistes individuals presencials i virtuals, s'han anat succeint mentre durava el treball de camp. La majoria d'aquestes trobades han estat, o bé presentació del projecte en particular o bé actes on assistien com a oients i hi coincidíem. Algunes de les trobades han estat a Barcelona, on es troba Sostre Cívic, però d'altres en les que han explicat el projecte han estat a Sant Feliu de Guíxols, permetent així veure l'entorn i l'hotel al qual es projectarà la seva llar.

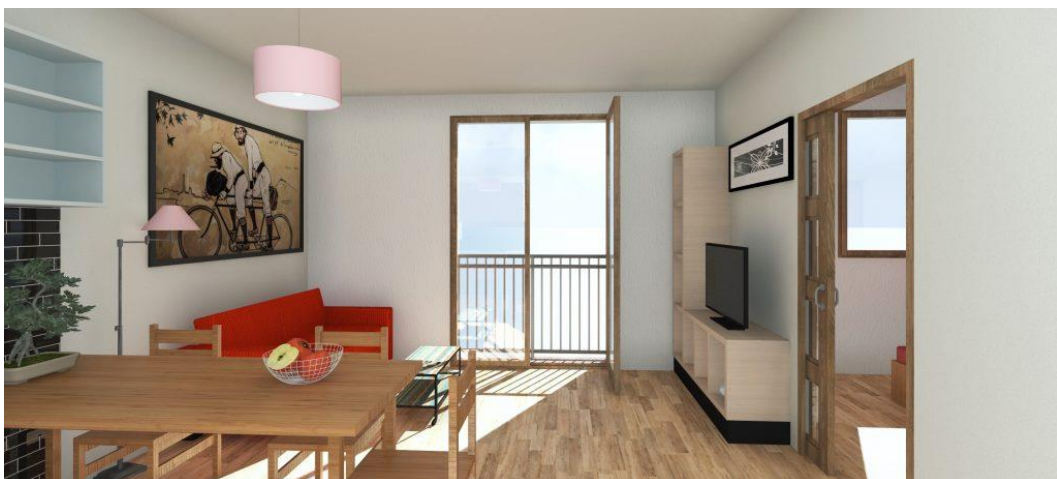

Figura 21: Disseny interior apartaments Walden XXI. Font: Dossier informatiu del procés d'incorporació al grup impulsor – Març 2022. Font: www.sostrecivic.coop

Can 70

Can 70 va ser el darrer grup que vaig afegir com a estudi de cas i ho vaig fer ja que, durant els primers mesos d'investigació, els van atorgar un terreny públic a la ciutat de Barcelona. Aquest fet els convertia en la primera llar col·laborativa en sòl públic a tot l'estat i, vaig considerar-ho rellevant i particular. Són una cooperativa d'habitatge en cessió d'ús i la seva organització es basa en el funcionament per comissions temàtiques i les decisions es prenen per consens en assemblea.

Can 70 també pertany a Sostre Cívic, a més de formar part de la Xarxa d'economies Socials de Catalunya i de vincular-se amb la Federació d'habitatges cooperatius de Catalunya. Com a grup comencen a caminar al 2015, és un grup format majoritàriament per dones i s'ajunten sota la premissa d'envellir de manera compartida, sense ser una càrrega i autogestionats. Durant tot el seu període formatiu, han picat a moltes portes, visitant reiteradament l'administració i fent pressió per aconseguir que, aquesta manera de viure la vellesa sigui compresa i recolzada, també per aquells que poden fer més viable el procés.

Al 2021 van rebre un solar públic al barri de Sarrià, no era un barri amb el que cap de les persones que forma part del grup hi tingués un vincle directe, però és el barri on estava el solar. Com a grup sempre havien tingut clar que volien continuar la seva vida a Barcelona, ja que gairebé la totalitat del grup hi viu i volien que així seguís sent per mantenir vincles familiars, amistosos i quotidians. Tot i que durant el camí havien estat conscients de la tasca gairebé impossible de desitjar que aquest solar aparegués, quan ho va fer, es van posar de

cap a les noves consideracions: arquitectura i economia. Certament, durant els 7 anys d'espera van poder dedicar molt de temps a la gestió de la cura com a grup i, el fet d'haver-se treballat tant va derivar en una cohesió grupal i fortalesa entorn a aquestes temàtiques. Com a resultat d'aquest procés es va publicar una guia de cures, juntament amb Lluvi Farré, Daniel López i la cooperativa Suara (Sostre Cívic, 2020) on aborden de manera transversal la cura i on es comprenen aquests projectes com una resposta a l'organització social de la cura i no pas, o no exclusivament, una temàtica d'habitatge.

Dels grups en formació, Can 70 és el que m'ha facilitat formar part de manera més habitual de la seva quotidianitat, podent participar, no només en actes de presentació del projecte i entrevistes presencials i virtuals a les persones membres, sinó també he pogut participar de les seves assemblees i també trobades varies: excursions, escapades o cafès entre d'altres. En els darrers mesos, les 20 persones que ara formen el projecte, han hagut de fer efectius pagaments més elevats ja que el procés arquitectònic es troba molt avançat, ha coincidit amb algunes baixes de membres del grup, el que, alhora, preocupa a la resta de membres que hi resten, per temes de viabilitat econòmica i de cohesió de grup.

Figura 22: Can 70 – El grup. Font: sostrecivic.coop/projectes/can70/

Figura 23: Can 70 – El grup d'escapada rural. Font: elaboració per part d'una de les participants del grup.

3.3 Tornada a port

Sortir del camp

Decidir sortir del camp va ser més senzill a les estades de convivència ja que, previ acord, estava decidit quin dia començava i quin dia acabava la meva estada. Això no vol dir que, després d'un mes de compartir experiències, entrevistes, observacions, àpats i temps de cura, no fos difícil pair amb quina rapidesa havíem pogut establir vincles intensos i amb quina rapidesa, aquests mateixos vincles s'esbargirien. És cert que un cop he marxat, he tingut dues o tres connexions virtuals, telefòniques o fins i tot presencials amb algun dels projectes amb els que vaig compartir convivència, però en ocasions penso que m'agradaria poder seguir escoltant i aprenent de la seva resiliència i constància per tirar endavant un projecte de convivència tan complex com pot ser una llar col·laborativa per a persones grans.

La situació amb els projectes en formació ha estat diferent, en alguns dels projectes, la fi de la comunicació ha vingut donada per ella mateixa. La manca de novetats i l'espaiament de les comunicacions han facilitat el tancament, mentre que en altres he hagut de dir: fins aquí la investigació. I és difícil, ja que són projectes que estan en canvi constant i dels quals vull mostrar de manera fidedigna la seva realitat, però són projectes en procés i, conseqüentment, es troben en canvi constant. Aquests canvis són, en nombroses ocasions,

a millor sota el punt de vista del projecte i el fet que jo mostri una etapa passada que ara podia ser diferent o, reitero, millor sota el punt de vista de les persones membres del projecte, m'incomodava en certa manera. Jo volia que tots els projectes que havien decidit compartir amb mi la seva experiència, el dia que llegissin aquestes paraules estiguessin orgullosos de fer-ho però, tot i que sempre mantenint l'ètica de la investigació i la confidencialitat, en ocasions mostrar el fracàs o que la realitat no segueix la temporalitat que havies projectat és dur. Tot això feia que sempre volgués allargar una mica més el camp, perquè en algun dels projectes s'estaven succeint molts canvis i molts eren per la consolidació del projecte i al final, em sentia una mica, salvant totes les distàncies i posant totes les cometes possibles, part d'aquest camí que havien recorregut i volia que així ho sentissin. Amb això no vinc a dir que no hagi sabut prendre distància quan s'ha requerit per fer una anàlisi crítica envers les llars col·laboratives; senzillament que es forgen relacions, coneixes a les persones i ets conscient que tens una feina important i és la de transmetre la seva experiència d'una cosa que és molt i molt important a les seves vida i això, com a antropòloga i com a Marta Pi, és un gran repte. Tot i així, deixar de fer treball de camp amb els projectes en formació, un treball de camp molt més distès en el temps, ha estat una experiència amable i en tots els casos, fundada en bones paraules i bons desitjos que vull aprofitar per agrair, de nou, en aquestes línies.

I després què?

Un cop teixida la relació, no concebia tancar la porta i marxar, ja que entenc la reciprocitat com a principi important per construir afinitats i crec que, les persones amb les que he estat en contacte, en certa manera també ho percebien així. M'he compromès a seguir sent un contacte per allò que necessitin vinculat a temàtiques de cura i llars col·laboratives alhora que a fer arribar, un cop enllesteixi totes aquestes pàgines, un resum a tots els projectes que han participat d'aquesta tesi i la possibilitat de fer una presentació d'aquests resultats a cadascun d'ells.

I aquí acabo les lletres que expliquen com he fet tot això per passar a explicar què és tot això, què he pogut interpretar de les experiències de cura a les llars col·laboratives per a gent gran.

4.

CURA EN EL QUOTIDIÀ: COM TENIR CURA SOSTÉ LA COMUNITAT (I LA VIDA)

Figura 24: Caminada de cada tarda per l'entorn d'una llar col·laborativa. Font: Pi (2021)

Fragmentar les experiències de cura en quotidianitat o dependència a les llars col·laboratives per a persones grans és el resultat de les diverses narratives de totes les persones que formen part d'aquesta investigació. Tot i així, no sempre és senzill establir la línia limítrofa entre unes experiències i les altres. En ocasions hi ha situacions que fluctuen i són intermèdies o temporals i que s'entenen millor si es té present la idea del cercol salvavides, on les necessitats de cura queden resoltes per un dels proveïdors de cura que formen el cercol, ja sigui de forma quotidiana, en la dependència, o en ambdues situacions alhora. El cercol salvavides representa la metàfora de la cura com a sustent de la vida en la que tots els proveïdors de cura estan al mateix nivell i la pròpia persona esdevé un altre agent proveïdor de cura a partir de l'autocura, un mateix moment vital pot ser resolt des de diferents proveïdors del cercol en funció de la necessitat de la persona: autocura, família, comunitat, estat i/o mercat.

Aquest capítol mostra la quotidianitat de la cura, una cura que generalment es caracteritza per la seva invisibilitat, feminització i que queda relegada a l'àmbit domèstic en un sistema que, com estableix el *Documento de Bases por los cuidados* (Instituto de las Mujeres, 2023) es caracteritza per:

Un sistema socioeconómico en que la producción de mercancías con un valor de cambio se instala como una esfera con un sentido propio: no se produce para reproducir, sino para valorizar capital. Es entonces cuando la reproducción (los cuidados) se convierte en el otro oculto y deja de verse como un trabajo. Esta estructura dicotómica producción /reproducción surge ligada al conflicto distributivo, estructural e irresoluble, entre los procesos de acumulación de capital (producción) y los de sostenimiento de la vida (reproducción): el conflicto capital-vida. Este conflicto se zanja, por definición en el capitalismo, priorizando los procesos de acumulación. Los mercados capitalistas se posicionan en el epicentro del sistema y son sus necesidades y ritmos los que definen el funcionamiento del conjunto. Dicho de otra manera, no existe una responsabilidad colectiva en garantizar la sostenibilidad de la vida porque la responsabilidad está puesta en vehicular los flujos mercantiles.

Los cuidados son, sin embargo, la base del sistema y sin ellos la vida y el desarrollo económico y social no serían posibles, dado que asumen la responsabilidad de sostener la vida (2023:21-22).

En les següents línies, s'anirà desgranant arran de la veu de les persones informants com es reproduïxen aquestes experiències de cura en la quotidianitat a les llars col·laboratives per a persones grans a Espanya analitzades i, com tot i replicar-se algunes dinàmiques de cura hegemòniques a la societat en general, d'altres s'articulen diferent posant especial èmfasi en la comunitat. També s'aprofundirà en la consciència col·lectiva sobre la importància del canvi i de posar allò invisible, feminitzat i tancat a l'espai domèstic, al centre.

4.1 Cuidar

La cura com a manteniment i sosteniment de la vida, en contextos de quotidianitat i dependència és una realitat dicotomitzada (no sempre), que les persones que conviuen a llars col·laboratives tenen molt present i emfatitzen molt la part intangible o de caire emocional i comunitari de la cura i la diferencien d'aquesta necessitat de resoldre la cura més material i de resposta a la dependència. La Vanesa, de 75 anys i vivint en una llar col·laborativa des de ja fa alguns anys, resumeix aquesta dualitat:

Una cura més social i l'altra més assistencial. Mira, seria la diferència, per exemple, entre, si hi ha algú que agafa la grip, una grip normal, de les d'abans. Ara no n'hi ha d'aquestes, però una de les que agafava la gent abans. Bueno, pues no sé, mirar a veure, per exemple, si estàs amb febre, que tinguis un caldet si és això el que et ve de gust, si tens tanta febre que no et pots fer una truita a la francesa, que algú te la pugui fer, i si te la pots fer, te la fas tu i si el que necessites és que et vagin a comprar els ous, pues algú te'ls anirà a comprar. O fer-te una estona de companyia, que et venen de gust uns bombons? Doncs et porto uns bombons. Això seria una cura social, tenir cura social, de la persona que està tenint una incapacitat permanent o transitòria amb la jerga aquesta. Una altra cosa és quan tu tens algo més serio... jo sempre poso un exemple, una cosa és portar-te un caldet i una altra és rentar-te el cul. Clar, quan la necessitat és més gran i s'ha de rentar-te el cul, llavors anem a parlar de professionals. Clar, perquè ni jo ni el meu veí ni ningú, ni possiblement al que se li tingui que rentar el cul, voldrà que li faci jo ni jo li voldré fer a ell. Això ha de ser un treball professional (Vanesa, 75, LLC).

La Vanesa destaca l'*estar allà* com una part de les experiències de cura, les intangibles, el que anomena una cura més social. Tot i que no hi ha una definició unànime del que és la cura a les llars col·laboratives, sí que es troben els consensos en aquesta doble vessant, la quotidiana vinculada al tarannà emocional i la centrada en resoldre la dependència. En aquesta mateixa línia, la Cintia, qui es troba en fase de formació d'una llar col·laborativa també subratlla aquesta dualitat que va més enllà d'allò físic "*la manera d'atendre les necessitats globals, diria jo, per dir-ho amb poques paraules, de les persones. Fet com una definició titular, les cures no és només lo físic, és la salut, però també el benestar, el benestar en general*" (Cintia, 62, LLCF). En aquest cas veiem l'assimilació de la cura com a necessitat, que aniria lligada a la definició més genèrica de cura com allò que manté i sosté la vida. En Lorenzo, que actualment conviu en una llar col·laborativa, també destaca aquesta necessitat de cura i ho fa entenent l'emocionalitat de la cura com un fet relacional i protagonitzat pel sentir-se acompanyat i vinculat a altres persones (Comas-d'Argemir i Bofill-Poch, 2022), així doncs, quan se li pregunta per la cura, respon que és "*la atención a las necesidades del otro, es una actitud de atención, que es estar despierto a las necesidades de los demás, no tiene por qué ser ni necesariamente de salud ni materiales*" (Lorenzo, 74, LLC).

Per poder continuar presentant què s'entén per cura, cal posar èmfasi en la rellevància de la cura intangible, la que és més invisibilitzada i que en ocasions, tot i ser cura, no se li dona

el reconeixement que mereix i s'atribueix com a accions moralment obligatòries o que provenen de la pròpia naturalesa de la persona. Com explica Joan Tronto, la cura no és una moral dels bons sentiments, és un projecte social (Tronto, 2013) i aquest capítol aprofundeix en aquestes experiències de cura en la quotidianitat.

Un altre adjectiu que acompanya la definició de cura emprada en aquest anàlisi és la transversalitat de la mateixa, les experiències de cura es troben presents a totes les etapes vitals i necessitats diverses que es donen al llarg de la vida. Per remarcar aquesta transversalitat de la cura, en Jan, pertanyent a una llar col·laborativa en formació, destaca aquesta aproximació a la cura com un element que no és nou d'aquesta etapa vital pel fet de plantejar-se com fer front a la dependència, sinó que és un element arrelat a totes les trajectòries i moments vitals:

Es fa molt difícil definir la cura perquè és molt transversal, jo no interpreto la cura com una cosa d'ara em dedico a curar, també hi ha aspectes de la cura que són aquests, però només és un aspecte. La cura és un eix transversal que travessa tota la vida. Jo precisament no em considero un bon cuidador. No m'hi considero, jo soc una mica reservat, una mica... al nord del país en diuen orc, no en el sentit d'esgarrapar, però sí en el sentit de tancat. Hi ha gent que té molta traça, que té una habilitat personal molt gran en aquest sentit, jo la noto en molta gent, no cal dir en moltíssima gent del projecte, que és capaç de tenir una paraula sincera. Jo és veritat que a mi m'agrada fer servir la paraula, per a mi la paraula és fonamental, és el que ens fa persones, a mi em molesten els mems, les emoticones i em molesten aquestes coses, a mi personalment, em molesten perquè no expressen, fan un retrat d'una cosa que no és ni teva, però ho dic en el sentit que, per mi la cura, comença amb la paraula. Comença amb el que dius, amb el que pots escoltar, amb el que pots contestar, amb pair el que t'estan dient. El primer nivell de la cura és aquest, això costa molt, a mi és la part que em costa més. A mi se m'acudeix la cura a partir que hi ha una necessitat, quina sigui. "Porta'm el pollastre a taula", per mi ja és cura, però aquesta és molt obvia. El sopar d'aquest vespre l'estic fent, això també és cura, això és supervivència. La part primera és la que jo no tinc, la més necessària, hi ha gent que en sap molt perquè li surt de dins, ho ha fet sempre. [...] Com es defineix? Jo la defineixo així i això ho arreplega tot: des de la cura amb la parella, fills... és el viure, el viure és cura constant, la teva presència en un lloc és un estat de cura. Tenir present a l'altre o no, saber, quan estàs parlant, què és el que farà que estiguis bé amb ell o amb ella. Això a mi em costa una mica, anem fent el que podem (Jan, 68, LLCF).

La idea d'aquest capítol és també la d'exemplificar el que s'estipulava pàgines enrere: la comunitat cuida i la cura forja comunitat. Les llars col·laboratives promouen aquesta proximitat i convivència que genera lligams de confiança i bon veïnatge que alhora faciliten aquesta comunitat cuidada i cuidadora, en paraules d'Herminia González i Menara Lube (2021) les aportacions que el procés d'envellir realitza en l'organització social de la cura es produeixen en comunitat i fan comunitat. Sintetitzant les línies anteriors sobre la doble vessant de la cura, la transversalitat de les mateixes i afegint la importància de la comunitat, l'Oriol, de 68 anys i part d'un projecte en formació, respon, quan se li pregunta què entén per cura:

Les cures jo les veig des d'un doble punt de vista, un més psicològic per una banda i emocional i és veritat que quan et vas fent més gran vas perdent a gent amb els que has fet determinats recorreguts. Saber que tindràs un grup de gent amb la que comparteixes moltes coses i molts valors i inquietuds i tu podràs donar-li un cop de mà en aquest recorregut emocional i psicològic, però que també pots rebre per part d'ella aixopluc, protecció, ànim, tenir cura, tranquil·litzar-te o estimular-te per determinades qüestions i després hi ha l'altra part, les cures de tipus físic que amb l'edat van pareixen cada vegada amb més freqüència (Oriol, 68, LLCF).

Després de presentar els abordatges conceptuals que es fan sobre les experiències de cura a les llars col·laboratives en formació i en convivència, en les següents pàgines presentaré la cura en la quotidianitat dels grups en formació i dels que es troben en convivència i en els propers capítols també explicaré la cura en relació a la dependència, als espais i per últim com va afectar-hi la COVID-19. Les últimes paraules que m'agradaria afegir per tancar aquesta introducció sobre la concepció de les experiències de cura a les llars col·laboratives és la que fa la Salima, que em diu que *"la cura és tota aquella activitat que fem perquè el món continuï funcionant i a més ho faci bé. Tot això és cura, aquí entra la sostenibilitat del planeta i aixecar del terra el que s'hagi caigut i el dinar de cada dia i el fregar plats"* (Salima, 60, LLCF).

4.2 Oliar l'engranatge

L'engranatge a les llars col·laboratives és el seguit de lligams que entrellacen les persones per tal de consolidar la comunitat que habiten. Per crear i sostenir aquest engranatge cal cuidar-lo quotidianament, oliar-lo intencionadament cada dia a dia. En aquest sentit, la Sabrina, pertanyent a una llar col·laborativa, reflexionava sobre unes paraules dites per Charles Durrett al *Manual del sènior cohousing* (Durrett, 2009) envers la importància del grup per davant del propi habitatge, *"si tens un grup ben consolidat, quan tinguis el solar, arribarà, però si no tens un grup ben consolidat i et cau un solar, això no arriba enlloc"* (Sabrina, 71, LLCF). Aquest manual, tanmateix, està basat en contextos nòrdics que difereixen molt del context en el que se situa aquesta investigació i, a més, en aquest manual hi manca una visió interseccional que s'empra en aquesta investigació, sense fer menció a com la cura i el gènere estan directament relacionats. Tot i que les llars col·laboratives estudiades estan formades majoritàriament per dones, es segueixin reproduint unes distribucions desiguals de les tasques de cura. Encara que les dones se senten alleujades en les responsabilitats de cura pel fet de viure en una llar col·laborativa perquè aquestes tasques es distribueixen entre més dones (Mogollón i Fernández, 2019) i perquè en alguns casos hi ha una major implicació dels homes, no deixen de produir-se desigualtats. Però sí

es pot apreciar una major conscienciació i que en alguns casos hi ha comissions que ho treballen, per democratitzar equitativament la cura. En Josep ho explica de la següent manera:

Estem en un grup en que la igualtat de gènere, no és molt... anivellada. Som un grup bastant masculista en aquest aspecte, i penso que s'ha de dir perquè és una realitat, no tots, no tothom, però partim d'unes bases culturals i unes realitats familiars, la divisió de treball està molt segregada, els homes normalment tenim les feines físiques i més fortes i les dones, cuinar i tal. Malgrat que no sempre és tot així, i molts col·laborem, però el pes de les feines tradicionals i familiars, recauen en el gènere femení (Josep, 72, LLC).

Un altre exemple d'aquesta desigualtat és que en gran part de les comissions dedicades a benestar o dependència, la representació és totalment de dones. En un grup focal amb una d'aquestes comissions, en ser preguntades per aquest protagonisme de les dones en la cura, responen "*d'entrada aquí ens veus, som tot dones en això de la cura*" (Marian, 62, LLCF).

Quines dinàmiques es donen per cuidar comunitàriament el grup? Les entrevistes i els grups focals mostren algunes tendències. D'una banda, estan els projectes en formació i, en aquests, no hi ha espais físics, ja que com es veurà més endavant, es creen espais virtuals que formin part del dia a dia en el que, fruit de la inèrcia es puguin forjar vincles, sinó que, cal posar-hi una implicació major en generar els espais de trobada. A més a més, les esperes disteses aguantant temes burocràtics normalment vinculats amb la consecució del sòl, que poden allargar-se anys, fan que el grup hagi d'implicar-se molt en seguir construint comunitat mentre les distàncies temporals afloren. Hi ha grups que treballen molt la cura grupals en aquest període "*hem treballat amb el grup de Per Viure i amb Fil a l'agulla que ens van donar suport i ens van ensenyar com organitzar-nos, el tema de la governança, com tractar els conflictes*" (Salima, 60, LLCF). Aquesta implicació sovint s'articula en format de comissions que s'encarreguen de cuidar el grup i les persones que formaran part de la futura llar col·laborativa, que en un temps compartiran l'espai de convivència, però que ara ja comparteixen el grup i, sense aquest, no hi haurà possibilitat d'arribar a crear l'habitatge. Conseqüentment i donat la importància de crear i forjar el grup, es creen comissions destinades, activament, a promoure aquesta aliança grupal.

En un grup focal realitzat a la comissió social d'una llar col·laborativa en formació, explicaven exactament quin tipus d'activitats i tasques realitzaven des de la comissió per tal de ser generadores de sinergies relacionals, concretament descriuen la seva tasca com a encarregades de "*cuidar la salut emocional del grup i cohesionar*" (Carla, 66, LLCF). En el mateix sentit, una altra informant d'aquesta comissió diu que:

La comissió social és la que s'encarrega, per una banda, de contactar amb les persones que demanen informació i estan interessades del projecte, i per altra banda, mantenir una mica la cohesió de grup. Aleshores és qui s'encarrega de fer activitats de coneixença, però en

aquests moments totes són virtuals, però són xerrades de temàtiques interessants, o un cercle de lectura, es fan cinefòrums, ens trobem quinzenalment nosaltres (Greta, 61, LLCF).

Recordo com a finals del 2021 em van convidar a acompanyar el grup de Can 70 en la que era l'última assemblea de l'any i aprofitaven també per fer una celebració, donades les dates, de tancament d'any i nadal alhora. Es va fer a l'aire lliure per tal de, tot i haver-hi repunts de la COVID-19, no hi hagués risc de contagi. Aquesta trobada va estar orquestrada per part de la comissió encarregada d'*oliar l'engranatge*, que cada llar col·laborativa anomena a la seva manera: comissió lúdica, de benestar, social, etc.

La trobada es va fer el 22 de desembre, a les quatre de la tarda, totes les persones dretes, amb amenaça de pluja, amb distància prudent i mascaretes posades en un parc del districte 22@ de Barcelona. Després d'un lleuger pica-pica post dinar, la comissió va fer un regal a totes les persones del grup, un regal que entre totes havien pagat, però que no sabien què era ja que és la comissió l'encarregada d'administrar els diners i fer la sorpresa. Aquest regal consistia en una motxilla amb el logotip del projecte dins la qual hi havia diverses coses que omplien la bossa, hi havia una pinça nadalenca, uns carquinyolis casolans fets per elles, una recepta de cuina marroquina que no només estava escrita per una de les persones d'aquesta comissió, sinó que portava un petit sobre amb les espècies necessàries per dur a terme la recepta i un calendari per al proper any fet amb frases recollides d'un WhatsApp grupal al que totes les persones havien escrit què era el que els semblava més interessant sobre Can 70. Quan van repartir els regals, van anar llegint les diverses frases que els havien tocat pel calendari. Una d'aquestes frases que tinc anotada deia "A Can 70 hi ha voluntat, constància, alegria i amstat i els braços ben oberts per l'ajuda mútua". Realment va ser un moment en el que, tot i les distàncies fruit de la pandèmia, se sentien molt a prop.

Figura 25: Can 70 celebrant l'assemblea de final d'any amb la motxilla que els hi han regalat. Font: Pi (2022)

Aquest foment del vincle social en els grups en formació es porta a terme amb fórmules molt diverses. Per exemple, amb les pròpies sessions de treball, reunions i assemblees que tenen

calendaritzades, cada grup té la seva organització i depèn de la feina de cada moment tenir una major periodicitat de jornades de treball. En Carles, d'una llar col·laborativa en formació especifica que *“les juntes cada 15 dies i les comissions pràcticament ara, les que són actives, cada setmana. Les assemblees es fan un cop al mes”* (Carles, 72, LLCF). En d'altres situacions, per exemple, en les pròpies jornades de difusió del projecte per aconseguir que noves persones s'adhereixin, les que ja formen part del projecte, aprofiten l'avinentsa de la jornada per després socialitzar i compartir estones amb el grup alhora que coneixen el territori. En alguns casos, les trobades es generen amb l'objectiu de fer comunitat però, en d'altres, és de manera més improvisada i, fruit d'altres objectius que tenia la jornada, es donen també espais de socialització. En Joan, forma part d'un projecte en formació i detalla aquest tipus d'experiències:

Combinàvem les presentacions amb trobades per fer excursions, dinar i coses així. Hi ha un grup de treball, de discutir temes, però hi ha un altre que és perquè la gent es conegui, i això a vegades, moltes vegades es fa amb una excursió, una trobada... Anàvem combinant els dos temes, a la mateixa vegada també coneixes el lloc on aniràs a viure. Si fas l'excursió, estàs al poble o ciutat, et quedes a dinar o fas qualsevol activitat al poble o ciutat, això també és positiu a nivell de que la gent s'ubiqui on anirà (Joan, 64, LLCF).

No tots els grups volen viure en un entorn rural, però sí que es dona una associació al context urbà amb una tendència més individualista i aïllada. A més a més les possibilitats d'obtenir terrenys en grans ciutats dificulta també projectar-se vivint allà. El fet de viure a una llar col·laborativa enfront d'un habitatge convencional, facilita la construcció del vincle, ja que aquesta propicia espais de trobada i dinàmiques quotidianes de proximitat on establir relacions socials. A la següent imatge, es pot observar la part frontal de les cases de La Muralleta (figura 26), aquesta llar col·laborativa es troba en un entorn rural.

Figura 26: Cases a La Muralleta amb vista del jardí frontal. Font: Pi (2021).

En l'imaginari dels grups de llars col·laboratives per a persones grans que he contactat, aflora el discurs de convida en una casa amb jardí en un entorn rural, aquesta utopia rural (Mogollón i Fernández, 2019) predominant, vol allunyar-se de les tendències individualistes més visibles a grans ciutats, a les que, parafrasejant el documental de "La teoria sueca de l'amor", l'ansia de l'individualisme ens ha enlluernat (Gandini, 2015). En Joan, d'una llar col·laborativa en formació, ho explica així:

El cohabitatge, el que soluciona és el problema de relació de la gent. A la ciutat, tens una edat i de cop agafes una grip, per dir alguna cosa, i no pots ni sortir a comprar, estàs amb febre i qui et porta el menjar? qui et fa un caldo? qui està una mica amb tu?. Això amb el cohabitatge està solucionat evidentment. És un dels motius del cohabitatge, llavors és el tema de les cures físiques, però les cures a nivell de relació, tenir una persona al costat sempre, el cohabitatge t'ho soluciona. De fet és l'objectiu final (Joan, 64, LLCF).

En Carles, en la mateixa línia de la desconexió soferta als habitatges convencionals de les grans ciutats i les distàncies socials agreujades per la pèrdua del veïnatge, fa una reflexió on vincula la soledat i la mort en soledat amb una experiència que coneix de primera mà:

Aquí hi ha 180.000 més grans de 80 anys que viuen soles a casa. I cada setmana, tu saps que a Barcelona, i això els bombers ho estan dient, es troben 2 persones mortes que viuen soles? [...] que han de rebentar la porta per la olor o perquè fa molt de temps que no veuen a la senyora Maria, i ara a més a més, el veïnatge ha canviat en la forma de treballar. Jo aquí al costat tinc un metge que amb 64 anys, va tenir un ictus a l'estranger, van trigar 4-5 dies a repatriar-lo. Va arribar aquí i va anar directament a la Guttman, que és una recuperació funcional, rehabilitació i tal. Fa 4 anys que viu sol, el seu fill li ve un cop al dia o un cop per setmana, visita de metge, d'un minut. Té una dona tot el dia que el cuida, i el marit d'aquesta dona hi va a les nits, no sé quant li costa, però això no es viu. Tu imagina aquesta persona, que està a la nostra comunitat i està a casa seva i ell en cadira de rodes o com sigui, tu el trauràs a passejar (Carles, 72, LLCF).

Aquestes trobades regulades per les comissions socials no treuen que, de manera informal també es generin encontres i activitats de caire més espontani i regits per relacions d'afinitat que també s'encarreguen de nodrir l'engranatge. Quedades per anar al cinema, al teatre, a passejar, de compres, a jornades i moltes altres activitats que donen amb persones que s'han conegut arran del projecte de convivència i que responen a noves amistats que s'han donat gràcies a aquests, també nous, espais de socialització creats arran de la formació d'un grup destinat a convida en una llar col·laborativa per a persones grans. Aquestes activitats que transcendeixen a les estipulades per les pròpies comissions es donen, tant als projectes en formació com aquells que es troben en convivència. Els darrers, també disposen de comissions o dinàmiques concretes que ajudin a sostenir quotidianament el grup, la participació s'ha de promoure proactivament i no esperar que sorgeixi per sí mateixa (Keller i Ezquerro, 2021) i que, fruit d'aquesta convivència, no es deixi de banda la importància de seguir construint, adaptant i cuidant la comunitat, ja que són precisament

aquests vincles el motor del grup i no es poden comprar com el terreny o els serveis que es decideixin, “*al final un cohabitatge no és un lloc ni és una arquitectura, són persones*” (Joan, 72, LLCF).

Les comissions encarregades del manteniment i sosteniment de la comunitat en els projectes en convivència, varien segons el projecte. En un dels projectes en convivència, fan una diferenciació general de comissions de manteniment per una banda i benestar per una altra, i d'aquí se'n deriven subcomissions més concretes. L'Antonia, que conviu en una llar col·laborativa fa uns quants anys, explica:

Hay actividades que son puramente físicas y otras que son para cuidar un poco a nivel personal y las relaciones y convivencia. Las comisiones actualmente están organizadas en dos tipos, unas que son las de trabajo de mantenimiento de la finca como son todo lo que hace relación al mantenimiento en todos los sentidos, incluido huertos, árboles, jardines y reparaciones varias así de poca monta y por otro lado están como digo, otras que son actividades lúdicas, o son actividades culturales o son actividades que están relacionadas con el bienestar de las personas (Antonia, 67, LLC).

Fent memòria i situant-me uns quants mesos enrere, l'estada a La Muralleta, va coincidir amb la Castanyada i va haver-hi una celebració orquestrada per la comissió de cuina i la lúdica, que es van coordinar per tal de dur a terme una Castanyada amb pinzellades de *Halloween*.

Figura 27: Elaborant decoració per la festa de la Castanyada-Halloween. Font: Pi (2021).

El dissabte 30 d'octubre es van organitzar per fer tota la decoració que ambientaria la festa, a més de preparar la massa dels panellats que cuinarien diumenge i per la qual ja havien fet tota la compra atenent a les confirmacions per WhatsApp que havien rebut de totes les persones que hi vindrien, algunes hi conviuen i altres hi conviurien en pocs mesos quan finalitzés la construcció de la segona fase de cases. És per aquest motiu que es va acordar fer la festa en cap de setmana, per garantir que les persones que no hi viuen, poguessin

assistir-hi també. Reprenent la feina de dissabte, la comissió de cuina, encapçalada per dues dones i, ajudades per la resta de dones de la llar col·laborativa, van preparar 147 panellets.

Figura 28: Panellets fornejats. Font: Pi (2021).

Aquell diumenge, en arribar i entrar a La Muralleta, tota la decoració ja estava penjada i la festa a punt per començar: repartició dels panellets, castanyes i moniatos a totes les persones, que es trobaven assegudes en una gran taula de forma quadrada de manera que totes es podien veure les cares. Es palpava l'estrès de les organitzadores que volien que tota la festa, amb la gran quantitat de detalls que havien treballat des de l'organització, sortissin perfectes. Va arribar el torn de dos participants del grup, que van explicar una història de por per ambientar el dinar amb el toc terrorífic de la versió americana de la Castanyada. Després va començar la banda sonora, molt preparada per l'ocasió per part de la comissió lúdica i que va acompanyar el dinar i el moscatell fins que la nit va començar a constrènyer. Van recollir i es va acabar la festa i, aquells que encara no vivien al recinte, van marxar a la que en aquells moments era casa seva, els que sí que hi vivien, van deixar la zona comunitària per marxar als seus espais d'intimitat però, prèviament, agraint la gran tasca de les organitzadores per una gran festa i haver brindat una nova oportunitat d'ajuntar-se.

Més enllà de les comissions, d'igual manera que passa amb els projectes en formació, flueixen relacions i vincles de manera menys organitzada, a un nivell personal i no de comissió que fan de la quotidianitat de la convivència un escenari propici per al cultiu de la cura comunitària. Recordo algunes anècdotes, que poden semblar irrellevants, però denoten aquesta proximitat que es genera a les llars col·laboratives. Estava realitzant una entrevista quan l'entrevistada va dir *"A alguien se le está quemando algo, le voy a picar*

porque se le está quemando algo" (Dolors, 68, LLC) i marxés a preguntar a la veïna si se li estava cremant alguna cosa. També tinc en ment la imatge de totes les portes de casa obertes o amb la clau per fora per tal de facilitar l'accés a les persones veïnes. O fins i tot en un cas on el vincle entre dues veïnes era molt estret, havien demanat permís per fer una porta interior que connectava els seus habitatges directament per la part del menjador i m'explicaven que, quan una d'elles va patir una operació ocular per la que necessitava que li posessin gotes tres vegades al dia; ella entrava per aquella porta a posar-li les gotes i, en moltes altres ocasions, només per acompanyar-se, aquesta porta ho facilitava. I tant és així que, durant l'entrevista amb una d'elles, l'altra va interrompre entrant corrents, nerviosa, a dir-li que anaven molt tard a una obra de teatre, però l'entrevistada va recordar-li l'hora i que encara tenien dues hores de marge, que la confusió era fruit que s'acabava de llevar de la migdiada i no havia mirat bé el rellotge.

Aquestes experiències de cura que es propicien a les llars col·laboratives, les descriu en Jacint, que conviu en una llar col·laborativa, de la següent manera "*sentirte acogido con la suerte, porque esto es una suerte, encontrar gente afable, acogedora, solidaria, y todo eso... que están "¿qué necesitas?", pendientes en cierto modo, hay mucho de eso aquí*" (Jacint, 89, LLC). La Diana, que viu a una llar col·laborativa, però que prèviament ja havia viscut en comunitat, destaca perquè aquests entorns propicien l'ajuda mútua:

Yo he vivido toda la vida en comunidad, desde los 14 años que me fui con mi hermano [...]. Yo lo he valorado siempre y lo valoro ahora. Yo lo valoro mucho, creo que es una riqueza grande. Piensa que lo que no se le ocurre a uno se le ocurre al otro, lo que no alcanza uno, alcanza el otro. Cada uno... cuando estás poniendo a disposición de los demás las cualidades que tienes, lo que sabes, es muy enriquecedor para todos (Diana, 80, LLC).

Aquesta facilitat per estar a la vida de l'altra, pot implicar, ocasionalment, que es traspassin límits difícils de revocar per la pròpia quotidianitat i solidaritat grupal preestablerta. En Lorenzo, en un moment vital complex transitant una malaltia greu, agraeix aquesta proximitat i fins i tot en planteja els límits. És una persona que li agrada estar sol, tot i viure en un projecte comunitari i que pugui semblar antagònic, porta molts anys al projecte i no voldria estar en cap altre lloc, agraeix aquest vincle, però sí que també manifesta que en aquest moment de la seva vida, sent que té massa atenció:

Aquí encuentro calor, hay gente que está próxima a mí, que no me deja a veces demasiado en paz, en el cuidado, que están pendientes de todo, en fin, hace un ratito he tenido que colgar a una persona que ya, que vale, que sí, que no me organices qué tengo que hacer, ya decidiré yo si me opero o no (Lorenzo, 74, LLC).

Les dinàmiques per oliar l'engranatge de les llars col·laboratives per a persones grans es donen tant en aquelles llars en formació com en aquelles en convivència, de manera intencionada amb les comissions i de manera menys tangible en el cas de les trobades

informals o dinàmiques quotidianes que també nodreixen i fan sentir a les persones que formen part d'aquests projectes, acompanyades, alhora que participen socialment d'un projecte, la qual cosa millora el benestar (Organización Mundial de la Salud, 2002). Aquests exemples denoten que la cura s'ha de pensar des de diversos àmbits de la vida quotidiana, ja que tots aquests àmbits contribueixen al manteniment de la vida, al desenvolupament de les capacitats humanes i a la protecció en cas d'adversitat (Comas-d'Argemir i Bofill-Poch, 2022:411).

4.2.1 *L'acollida i el ritual de traspàs dels valors del grup*

Els set projectes estudiats són diferents, tot i que n'hi ha alguns que no tenen estandarditzat el procediment d'entrada i altres que tenen comissions destinades a aquesta etapa. Per tant, en les següents línies s'expliquen alguns dels exemples de gestió de l'accés de noves persones als grups, tant en formació com en convivència.

Abans de pertànyer al grup, ja es generen dinàmiques de coneixença, entrevistes i trobades prèvies a l'acceptació, que a la persona li encaixi al grup i que al grup li encaixi la persona. La Sabrina forma part d'una comissió encarregada de la rebuda de peticions d'accés i la posterior acollida en un projecte que es troba en formació, explica quins són els passos a seguir una vegada rebuda la petició d'informació o accés:

Quan algú ens demana informació per participar al projecte [...] els enviem el mini resum del projecte i, si els hi agrada, tornen a contestar, llavors ja els hi diem de fer una cafè o infusió, abans veure'ns més enllà de la pantalla, els expliquem el... parlem amb ells, amb les persones i les dues persones que anem a l'entrevista som les seves padrines. Llavors tenen 6 mesos de coneixença, per anar explicant el projecte, que ens preguntin, enviar documentació... Quan ja hem tingut la primera trobada física els hi diem que ens han d'escriure un correu amb una carta, què n'esperen del projecte, què poden aportar... llavors ho presentem al grup i a la propera assemblea ja estan convidats [...] que es trobin ben acollides, que coneguin el projecte, que sigui el seu projecte [...] que aquestes persones se sentin integrades perquè no hi hagi diferència, perquè en aquest moment som persones que portem sis anys, altres tres, altres un. Hi ha persones que fa tres mesos... (Sabrina, 71, LLCF).

També en els projectes en convivència s'adopten dinàmiques de recepció similars i son considerades de gran importància ja que s'encarreguen de filtrar, d'acord amb els interessos, valors i requisits del grup, l'entrada de persones. *“Es una comisión muy importante, todas las comisiones son importantes pero el ir preparando el relevo de la casa creo que es importantísimo, vamos aprendiendo, a veces nos equivocamos, pero requiere un trabajo muy arduo de estar con las antenas muy abiertas, para hacer que sea lo mejor para la casa”* (Lorenzo, 74, LLC).

Un cop resolt el primer contacte, el procés d'acollida continua amb un procés molt protocol·litzat i que escala diferents nivells fins a l'acceptació final de la persona. En l'exemple següent, s'explica una dinàmica que ha adoptat un dels grups en formació en l'acceptació de les persones: el pagament de 5.000€ a mode de compromís. La justificació d'aquesta mesura és que, es reuneixen molt sovint amb les comissions, les assemblees, per prendre decisions rellevants sobre l'esdevenir del projecte i, el fet que hi participin persones amb encara poc bagatge al projecte, i encara també amb poc compromís, entorpeix aquestes trobades, ja que poden tenir opinions contràries a la resta, suggerir molts canvis, alentir les preses de decisions i, un cop fet això, marxar del grup perquè només volien conèixer, per curiositat, el projecte. Així doncs, hi ha grups que han considerat adient limitar la participació si no hi ha un compromís en ferm i, aquesta quota és retornable en cas que finalment la decisió sigui d'abandonar el projecte:

Després de l'entrevista, nosaltres elaborem un informe, aquest informe el passem a cures i la comissió de cures és la que s'encarrega d'aquestes històries, del benestar comú de tots els membres, de donar la benvinguda, tot això. Cures passa l'informe a la junta, la junta decideix una miqueta amb tots els ets i uts que hi ha i l'informe i tal, se li dona una mica d'entrada, una prèvia entrada, la qual, la gent que vol entrar, paguen 5.000 euros que són retornables immediatament si ens estan coneixent i veuen que no és el seu projecte, no hi ha cap problema, però nosaltres ho hem hagut de fer perquè venia molta gent a mirar i destorbaven molt (Juanma, 64, LLCF).

Els projectes en convivència disposen també de l'opció de permetre estades de curta durada prèvies a la convivència per tal de fer una immersió en el que és la quotidianitat del grup i situar-se a una mateixa o mateix en aquesta realitat, vivències valorades molt positivament per conèixer internament el projecte *"hicimos dos estancias de una semana u 8 días cada una, una fue en primavera y otra en otoño. [...] Eso fue fundamental porque fue saber esto como es"* (Estrella, 70, LLC). Tal com explica l'Estrella, haver fet aquestes estades va permetre un contacte immersiu amb el projecte i conèixer ben bé com era el dia a dia a la llar col·laborativa.

Requisits d'accés

Pel que fa a la part decisiva en el procés d'acollida que recau sobre el grup, les diferents llars tenen establerts quins són els requisits que s'han de complir per part de la gent interessada. D'una banda, i aquest és un criteri gairebé generalitzat en la totalitat dels projectes estudiats, l'edat. El context capitalista i la manca de recolzament administratiu en la majoria d'iniciatives fa que les cures de llarga durada recaiguin sobre la capacitat econòmica de les persones que integren els grups, pel que es limita la possibilitat d'acceptar persones que consideren que podrien entrar aviat en situació de dependència. A més a més, l'essència de

molts projectes és la de la participació social i l'activisme, posicions contraposades a les d'esdevenir un projecte exclusivament assistencialista (Artiaga, 2021). Amb la voluntat de garantir el relleu generacional tenen establertes unes edats límit d'accés per controlar que aquest esglaonament d'anys s'assoleixi. Molts projectes tenen els 70 anys com a edat límit d'accés, però hi ha projectes on totes les persones que volen accedir han de tenir màxim aquesta edat i, n'hi ha d'altres, que si són parelles les que volen accedir, si un dels dos no té encara l'edat, però l'altra sí, se'ls accepta també, tot i que, depèn del grup. En Carles, que pertany a un projecte en formació, explica en quin moment es plantegen les persones accedir a aquest tipus de projectes:

La gent de 65, 64 anys, treballen i estan actius, com jo estava actiu als 63. Clar, això porta que la gent s'ho plantegi anar a viure quan ja està jubilada, i clar, això vol dir gent més gran de 65 [...] com encara trigarem 3 anys en acabar la construcció, admitem a la gent màxim de 67 anys perquè quan anem a viure tindran 70. I els que ara tenim 70, tindrem 73 (Carles, 72, LLCF).

Aquests requisits d'edat poden generar dubtes en les persones interessades o fins i tot conflictes. Pel que fa als dubtes, la Patricia expressa que quan van rebre la trucada per informar-los que podien accedir al projecte, els va resultar massa aviat, havien realitzat una estada prèvia, els havia agradat, però donar el pas tan ràpid era contrari als imaginaris de futur que havien creat, processos d'anticipació que incloïen, abans d'anar a viure a un projecte d'aquestes característiques, viatjar pel món:

Sí que es verdad que nuestra intención no era ingresar tan pronto. La circunstancia es que el límite son 70 años, él ya los iba a cumplir, pero a mí me quedan 4 y la intención era un par de añitos de viajar, hacer vida de jubilada que no había hecho. Tener libertad en ese sentido. Si no es la libertad en el sentido que yo pensaba, lo haremos de otra manera (Patricia, 66, LLC).

També he pogut tenir converses amb persones que han decidit marxar dels projectes i conèixer què era el que les havia dut a prendre aquesta decisió. La Meritxell, de 62 anys, no va arribar a formar part del projecte ja que la seva parella no complia els requisits d'edat i, es van generar tensions entre el grup i ella, per desavinences en les maneres de ser i de fer i, també, pel requisit de l'edat. Com m'explicaven també des dels projectes, hi ha uns requisits i uns escenaris sobre els quals es pensen aquests requisits, però a vegades passa que com a grup no es tenen contemplats tots els escenaris possibles i, consegüentment és un procés dialèctic d'assaig-error i certes situacions donen peu també a reflexions futures per intentar encabir el major nombre de possibilitats, en aquests cas, referents als requisits d'accés:

Em van dir que escrivís una carta, vaig escriure una carta, va passar un temps, vaig escriure una carta on jo ja incloïa la possibilitat que s'incorporés la meva parella. La meva parella i jo des de fa 18 anys sortim plegats, tenim una relació de parella, però cadascú viu a casa seva,

estem separats amb fills i tal. Un projecte de cohabitatge sènior ens podia implicar remirar cap al futur d'una altra manera, [...] Però em van dir que com la meva parella farà 75 anys aquest any, que ni parlar-ne, però que si jo em volia postular com a candidata per formar part de Can 70, que escrivís una altra carta. Vaig escriure una altra carta on jo deixava fora la meva parella. Jo podia anar-hi i la situació entre la meva parella i jo continuava sent la de que cadascú a casa seva com si diguéssim. En aquest cas és un projecte de cohabitatge que m'interessava molt, de fet, jo era la que estava més interessada o m'havia informat més. Vaig entrar en els mesos de coneixença, [...] en aquests 3 mesos, jo estava a la comissió d'arquitectura, [...] Parlava amb diferents persones, no només amb les padrines i els hi plantejava, val, la meva parella no entra perquè té més de 70 anys, però la meva parella no desapareix de la meva vida (Meritzell, 62, LLCF).

L'autonomia per al desenvolupament de les tasques quotidianes és un altre element que apareix en la majoria dels projectes estudiats *“la persona que llegue tiene que tener un buen estado de salud, luego se puede estropear la salud, como es normal, vas a crecer, te vas a ir deteriorando y tal. Pero cuando llegas aquí tienes que estar en buenas condiciones”* (Juanjo, 86, LLC).

Recordo estar en algunes xerrades de difusió dels projectes en formació, xerrades per aconseguir que noves persones poguessin formar-ne part que, a l'hora de parlar de la vessant econòmica, despertaven la indignació de les assistents. Projectes diferents amb sumes de diners també diferents, però amb resultats similars, eren massa cars per a algunes de les persones oients que hi assistien. Aquestes dinàmiques, expliquen, esgoten a les persones que realitzen aquestes difusions, ja que no són aïllades i, darrera de tot el que es presenta, hi ha moltes hores de dedicació, d'estudis de viabilitat econòmica, de cerca de finançament. Tot i ser conscients que no tothom hi té accés, *“sabem que al model de cohabitatge en cessió d'ús per a gent gran, no hi pot entrar tothom. Una persona que té una pensió de 600 euros i no té res més, difícilment podrà entrar en un model d'aquest tipus, molt difícilment”* (Jan, 68, LLCF), sí que cerquen alternatives per intentar encabir el major nombre de realitats possibles, cuidant l'economia del grup i anticipant-se a possibles dificultats sobrevingudes. En apartats posteriors, s'emfatitzarà aquest element.

En un dels projectes de convivència, en Juanjo em quantificava els imports que són necessaris per accedir al projecte, després m'explicava les fórmules diverses que hi havia: vendre la propietat (calia tenir una propietat i prendre el risc de vendre-la per accedir a un nou projecte), cercar finançament, fragmentar el pagament. En tot cas, com deia en Juanjo: *“tienes que tener dinero suficiente para dar esos 145.000 o 150.000 en este caso y tienes que ser capaz de pagar todos los meses esa cantidad¹¹ y sobre todo, estar de acuerdo con los principios básicos y estar dispuesto a ponerlos en práctica”* (Juanjo, 86, LLC).

¹¹ En Juanjo es refereix, quan diu “esa cantidad” a les mensualitats que paguen totes les persones de la llar col·laborativa per l'ús i els serveis que disposen.

Tot el que envolta acollir a persones interessades en el projecte ve donat per la idiosincràsia del grup de voler acompanyar, acollir i cuidar a aquelles persones que pot ser que aviat formin part del projecte i mostrar de manera pràctica les dinàmiques de funcionament i com, al final, la cura organitza socialment les llars col·laboratives. A més a més, aquesta acollida vetlla per un bon engranatge, per satisfer les necessitats d'aquelles persones que dipositen els seus plantejaments de futur en aquests projectes però, alhora, que hi hagi un encaix amb les persones que ja hi conviuen.

4.2.2 Cura econòmica del grup

Després d'haver vist que l'economia és un dels requisits més destacats a les entrevistes, voldria posar en relleu com les llars vetllen per la sostenibilitat econòmica grupal i alhora per les dificultats personals que puguin travessar les persones que pertanyen al grup i les estratègies seguides per pal·liar-les comunitàriament perquè no suposin una dificultat per a la continuïtat al grup. Tot i la independència econòmica de les persones que viuen a una llar col·laborativa, sí que participen de les despeses comuns, (Gummà i Castilla, 2017). Malgrat aquesta independència, sí que es mutualitzen despeses com per exemple la gestió de la dependència, els serveis comunitaris o els fons de solidaritat. No seria un "*homo caritas*" versus un "*homo economicus*" (Thelen, 2015), però sí un "*homo communitas*" que vetlla pel bé comú.

En els projectes en formació és més difícil disposar de fons de solidaritat per a l'etapa formativa ja que no hi ha una trajectòria en el temps que permeti anar recollint sumes de diners per establir un fons. A més cal fer front a la descapitalització inicial que suposa l'accés. Tot i així, hi ha qui està acompanyat per cooperatives paraigües que poden tenir alternatives per alguns casos. La gestió econòmica dels grups en formació esdevé en alguns casos un trencacloques per anar fent front a les despeses que sorgeixen en el camí, un camí llarg fins arribar a la convivència en el que es poden donar molts canvis tant a nivell personal com social que afectin a l'economia.

Jo estic aquí des de fa 4 anys, per aquí han passat 60 o 65 persones, actualment som 30 i algo, hi ha hagut molta gent que ha entrat i ha marxat, per diferents motius, la majoria econòmics. Vull dir, pensa, tu penses que podràs assumir en el seu dia aquest repte i poc a poc te'n vas adonant que no és fàcil. Llavors clar, és possible que les circumstàncies que tens no són les més apropiades o hi ha gent que té una inversió feta, un pla de pensions i el pla de pensions fins que no tens 65 anys no es pot retirar i clar, nosaltres necessitem que quan tu entris, has d'aportar el capital social. Altra gent depèn de tenir un pis, una casa, per vendre-ho, per poder estar aquí, com nosaltres, jo mateix, jo he venut la casa perquè sinó... [...] Jo he tingut la sort que s'ha venut i pel que jo volia i tal, perfecte. Però no a tothom li passa. Hi ha molts condicionants (Juanma, 64, LLCF).

En els projectes en convivència, en alguns dels casos estudiats disposen de personal de gestió de la llar col·laborativa que s'encarrega, conjuntament amb el grup, del seguiment i planificació de les finances grupals

La veritat és que tant l'economia com la part de gestoria, es porta d'una forma admirable, no hi ha problemes econòmics, no estem endeutats, tenim inclús superàvit, una miqueta de superàvit, vull dir que la cosa... els comptes estan controlats per un cooperativista, per la gerent per un cantó, per la comissió d'economia, per una persona de la comissió aquesta que havia sigut interventor a hisenda, per un parell de cooperativistes que havien sigut directors d'empreses i portaven comptes [...] està tot molt controlat (Vanesa, 75, LLC)

Tot i aquests escenaris favorables, com a mesura d'anticipació a un futur incert, en alguns projectes en convivència disposen de les alternatives comunitàries mencionades que, en cap dels projectes estudiats, han hagut de posar en pràctica fins al moment:

Hay un fondo común, fondo solidario que está para eso, sabemos que hay algún compañero que puede tener una dificultad económica y al final del modelo, todo esto que te he contado antes de dependencia, diseñamos una encuesta, justamente para detectar posibles insolvencias a medio y largo plazo teniendo en cuenta los activos y eso lo han hecho todos. Y los que entran lo tienen que hacer, por eso sabemos que hay algunos, muy pocos, que podrían tener problemas de insolvencia, eso también sabemos que... se ha contemplado un fondo de solidaridad. Además, por ejemplo, para entender las situaciones, qué ocurriría si mañana me declaro económicamente insolvente. Estoy moralmente convencido que el proyecto no me dejaría marchar, seguro, prácticamente seguro, que el proyecto no me dejaría irme por no poder pagar, convencido, estoy seguro también que ningún compañero se fuera por no poder pagar, esto no estaría contemplado (Lorenzo, 74, LLC).

Aquest exemple es contraposa als projectes en formació, que sí que han patit gent que ha marxat per raons econòmiques:

Una parella del grup ha marxat perquè no es veuen en cor econòmicament de resistir el que es presenta. Justament eren una parella... bé, un dels dos és dels que estava des del principi i que a mi m'ha sobtat aquesta marxa, perquè precisament estan des del principi em semblava que havia de ser una cosa que havia d'estar més païda. Això què ha passat, el resultat és que diuen "econòmicament no ho podem suportar" (Jan, 68, LLCF).

I l'economia també esdevé un factor limitant en etapes primerenques dels projectes en formació, ja que amb horitzons tan llunyans i amb un percentatge de consecució baix, és difícil emmagatzemar, retornar i gestionar sumes de diners elevades:

Nosotros hemos puesto 5.000 y pico de euros cada uno, porque hemos tenido gastos y, lo que no queremos es, coger dinero... coger más socios, que esto implica coger más dinero, y que luego esto a lo mejor se desmonte, no podemos tirar adelante y hay que desmontarlo y... luego es un problema para devolver dinero (Pablo, 66, LLCF).

4.2.3 La gestió dels conflictes: “intentar eliminar el conflicte es como intentar eliminar el aire, no se puede, lo que hay que hacer es hacerlo respirable”¹²

Com diuen Christel Keller i Sandra Ezquerro (2021) “El núcleo duro de las viviendas colaborativas es la comunidad, es decir, el grupo humano comprometido con el proyecto colectivo; sin caer en ideas románticas y armónicas, y aceptando, más bien, los diferentes grados de afinidad y discordancia, los conflictos latentes y en ocasiones explícitos” (p.9). Tot i que inicialment parlar del conflicte a les entrevistes resultava incòmode per moltes de les persones entrevistades, un cop es generava un entorn de confiança es manifestaven les tensions grupals. Certament hi ha una tendència dels informants a idealitzar, a parlar del projecte com un espai protegit en el que no hi ha cabuda per les coses socialment enteses com a negatives. En Lorenzo parlava d’això i em feia una classe magistral sobre el conflicte (i sobre la vida en general durant tota l’entrevista):

Los informantes siempre suelen tender a idealizar, pues sí. Vamos a ver, quizás el primer choque con la realidad, más allá de ese mundo idealizado o utópico, fue cuando empezamos a convivir, los problemas de convivencia que se generaron, hubo conflictos importantes, no importantes por su contenido, que era contenidos perfectamente estúpidos, pero lo que importa es la valencia emocional y social que se le da... [...] todas las organizaciones tienen conflictos, el conflicto es estructural dentro de las organizaciones, pero eso que lo sabes a nivel teórico, cuando empiezas a vivirlo y chocas con ello...como podemos compartir los mismos valores y podemos tener este tipo de enfrentamientos, por cosas tan perfectamente estúpidas como la decoración de los espacios comunes. [...] tener un conflicto está bien, pero lo que importa es dotarse de mecanismos institucionales para abordar el conflicto, porque intentar eliminar el conflicto es como intentar eliminar el aire, no se puede, lo que hay que hacer es hacerlo respirable. Seguramente es un aprendizaje que tienen que pasar todas las iniciativas de este tipo, todas sin excepción. Este es un elemento que está en la misma naturaleza de las asociaciones el conflicto, además el conflicto siempre es una oportunidad y la cuestión es saber verlo así, pero cuando estás en fuego amigo y enemigo, resulta difícil verlo, y al principio aquí se chocó, a mí me chocó, nos chocó a todos, no sabíamos muy bien... pero luego ya vas dimensionando, y vas dándote cuenta y eso ya tiene menos importancia. Eso fue el primer choque de realidad, el famoso conflicto de decoración, que yo viví en primera persona porque me habían escogido mediador, no fue fácil, al contrario. Luego, más choques con la realidad, a veces te das cuenta de que uno es el punto de vista emic y otro es el etic y que eso que también sabes que es así en todas las sociedades humanas, en antropología lo sabemos muy bien y tú lo sabes de sobra, la perspectiva emic es la de los valores, donde todo se idealiza, luego está la perspectiva etic donde lo que realmente hacemos y no lo que decimos que hacemos, que no siempre coincide, pero eso que muchas veces a la gente le indigna "pero si decimos que somos, pero luego no somos, luego hacemos, como puede ser", ante todo, a pesar de que las cosas tienen que ser así, aunque antes veíamos que los conflictos son inherentes a las organizaciones, también sabemos [...] que la distancia entre lo que decimos que somos y lo que somos y lo que decimos que hacemos y lo que hacemos, realmente es universal, nadie se va a librar de eso, ni los cohousings, ni el gobierno, ni las universidades, nadie, es así, ni los partidos políticos, ni las congregaciones religiosas,

¹² Aquesta cita és del Lorenzo, 74 anys i d’una llar col·laborativa en convivència.

siempre es así y aquí también. [...]creo que eso no es escandaloso, que no hay que verlo como una muestra de traición a nosotros mismos, que no hay que rasgarse las vestiduras, que es lógico que así sea, forma parte de la naturaleza humana, naturaleza social, pero sobre todo, a mucha gente le hace cuestionarse... yo creo que hay que evitar ese cuestionamiento porque no es real, lo real es que haya esa distancia (Lorenzo, 74, LLCF).

D'aquesta llarga cita reflexiva d'en Lorenzo es pot veure que el conflicte forma part de la quotidianitat dels grups, però tot i així, prendre consciència d'això és un xoc per a moltes persones que hi conviuen, afectant a l'ideal utòpic de la convivència en comunitat. Alguns dels conflictes al·ludits per les persones informants estan relacionats amb els requisits d'accés al projecte. De forma similar, apareixen conflictes i tensions en relació amb els valors i/o la normativa del projecte, tant en els projectes en formació com aquells en convivència, que sorgeixen per la manca d'entesa de la manera de definir els valors i la normativa. Les persones que ja conviuen als projectes manifesten la necessitat d'integració per part de les persones novingudes i, aquest discurs té més força que el del canvi i l'adaptació, que també es dona, però l'accent el posen en aquesta necessitat d'acollir-se al que ja està establert: *"la persona que viene aquí debe conocer perfectamente a lo que se une. Eso es importantísimo en la vida, en todo lugar, y en todo sitio. Y si no lo haces, después te puedes llevar muchos chascos"* (Clara, 87, LLC). Però no a tothom li resulta senzill l'adaptació a l'aparent rigidesa normativa d'alguns projectes, com és el cas d'aquesta informant:

Mi lado negativo es la normativa. Yo, me parece, este se ha construido sobre muchas normas, vuelvo a decirte como soy yo: un pájaro que vuela, y he sido libre por elección. Aquí hay normas por casi todo, mueves una planta de un sitio a otro y tienes a alguien de otra comisión que cree que Le has pisado el terreno y que has movido algo sin permiso. Eso me molesta, no he de decir otra palabra, me molesta. Encima como soy rebelde por naturaleza, voy y molesto. Eso hay que andar teniéndolo bajo control, sino puedes convertirte no en un garbanzo negro sino en una mosca cojonera y te mandan a freír espárragos (Neus, 70, LLC).

Les diferències d'edat també s'utilitzen com a argument per justificar posicions o ideologies diverses. Diferències que, entre gerontolescents i persones velles, poden arribar als 30 anys. *"Ya se sabe que en el mundo hay de todo, en esta vida hay personas de todo tipo y te llevas mejor con unas que con otras. Además la diferencia de edad, parece que no, pero influye."* (Dolors, 68, LLC). Aquestes diferències s'associen també, en els projectes en convivència, que les persones originàries del grup motor, son les que tenen edats més avançades, en canvi, les persones que han arribat de manera més recent, amb els requisits d'edat vigents, acostumen a tenir forces anys de diferència amb les persones fundadores. D'això me'n parlava en Lluís i després especificava que:

En parte, porque ellos se consideran propietarios de la idea, porque la han hecho, la han sudado, la han trabajado, es mi idea y no quiero cambiarla ni que me la cambien 35 [...] Exactamente, es un cambio muy grande para la gente, por lo cual, esa resistencia a aceptar modificaciones, en cualquier caso, yo estoy convencido que he venido aquí con el deber de

respetar lo que hay hecho, pero también con el derecho a modificar, a sugerir modificaciones. También con el deber a colaborar a mejorar todo lo que se pueda. Yo más de una vez... "no es que eso está en los estatutos" y yo más de una vez he dicho "perdona, que las constituciones también se modifican" entonces nos quedamos con la constitución de 1812 (Lluís, 69, LLC).

Tot i que les temàtiques dels conflictes son diverses, pel que he concentrat en aquest apartat sobre tot les més reiterades, la darrera de les quals es refereix als límits de la privacitat. En entorns col·laboratius, on tothom té casa seva i després hi ha espais comunitaris, la proximitat entre uns i altres fa, que en ocasions, es puguin traspasar les voluntats d'independència de cada individu. El fet de tenir les portes obertes, les claus a la porta o senzillament la facilitat i confiança de picar a la porta del veí o veïna, pot portar a incomoditats. L'Eugènia conviu en una llar col·laborativa i li agraden molt els jocs de taula i, comparteix aquesta afició amb una de les convivents. Conviuen fa bastant de temps juntes, es coneixen i hi ha unes normes no escrites sobre amb quina periodicitat i quins horaris son els que destinen per jugar. Una altra persona, amb una trajectòria molt més recent a l'habitatge, va profanar la seva manera de fer, sense ser-ne conscient, sent ella la que proposava les activitats, presentant-se a casa d'aquestes dues persones amb jocs de taula a hores no acordades. Tot i que el joc de taula pugui semblar una raó banal, estava traspassant els límits. En una llar col·laborativa on valors com la cooperació, la solidaritat i l'ajuda mútua són vigents, i el compartir espais també, les maneres de fer i les necessitats de cadascú respecte a la seva privacitat sovint no queden explicitades i manifestades, donant peu ocasionalment, en aquest context tan obert, a tensions, com és el cas de l'Eugènia que, a dia d'avui, tot i la cordialitat en el tracte amb aquesta persona, manifesta haver-se distanciat.

La vivència del conflicte no queda exempta dels grups socials i conseqüentment tampoc de les llars col·laboratives. Tot i així disposen de sistemes de governança i complexes estructures de resolució de conflictes i aprenentatges sobre la democràcia interna que s'encarreguen de sostenir i abordar aquestes tensions (Fernández, 2015).

4.2.4 La comunicació

Un element transversal a les tres llars col·laboratives en convivència, són els plafons de suro a l'entrada replets de papers, plafons plens de comunicacions de caire divers i a disposició de totes les persones que hi conviuen un element però, que no es disposa de manera física a les llars en formació ja que encara no disposen d'un espai compartit, tot i que en ocasions, al núvol, sí que tenen estructures de comunicació compartida.

En aquests plafons hi ha informació diversa, des de informacions divulgatives d'activitats dins de la llar o a l'entorn pròxim, telèfons d'interès o distribució de les comissions de treball

i integrants de les mateixes a informacions variables setmanalment com poden ser menús o serveis compartits que cal completar per fer-ne ús: costura, autobús o qui s'encarrega de parar taula, de desparar-la.

Figura 29: Plafó de suro informatiu. Font: Pi (2021).

A més dels plafons de suro, també a l'entrada hi ha una pissarra amb el recull d'activitats setmanals que es fan a la llar col·laborativa. Dues de les llars en convivència disposaven de la pissarra, mentre que la tercera disposava d'un grup de WhatsApp específic per recordar les activitats. Algunes de les activitats que apareixen a les pissarres són: gimnàstica, ball en línia, rosari, karaoke, taller de memòria o castanyoles, bingo, missa, marxa nòrdica, Chi kung, meditació, bàdminton, audició musical, teatre llegit, petanca o cinema.

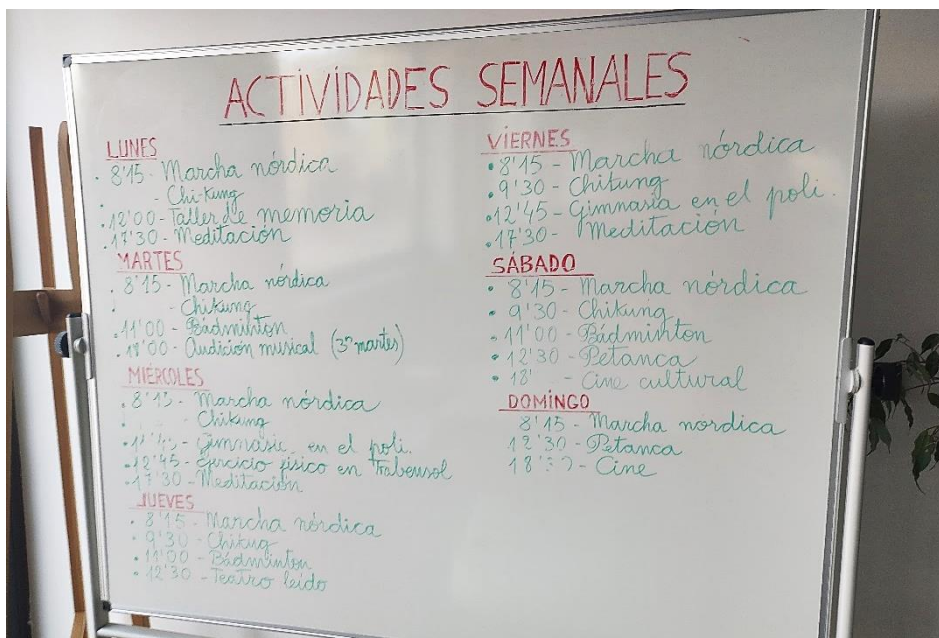

Figura 30: Pissarra d'activitats. Font: Pi (2021).

També hi ha comunicacions en referència a l'alimentació: quins son els menús setmanals i, en els casos en què es pot triar, quines opcions alimentàries disposen. La rutina diària sempre passa per compartir aquests espais, comprovar pissarres i plafons i inscriure's a allò que resulti d'interès. A més a més, aquests espais esdevenen, com s'explicarà més endavant, espais de socialització grupal.

Figura 31: Tria del menjar i selecció dels números corresponents. Font: Pi (2022).

En el cas de disposar d'un equip de treballadores i treballadors dins la llar col·laborativa en convivència, disposen de dinàmiques de comunicació establerta, per exemple en una de les llars col·laboratives on tenen contractat el servei de dinar, trien unes numeracions de colors dins el menjador, on cada número correspon a un plat diferent entre quatre opcions i, d'aquesta manera els resulta més eficient i àgil la comunicació amb la cuina i la preparació dels plats.

En alguns dels casos en convivència, tenen servei de recollida de la brossa a l'espai d'intimitat, la qual cosa m'expliquen que és també una manera de tenir constància que la persona que viu a l'apartament es troba bé i no necessita res, és una activitat diària que permet recollir la brossa i alhora fer una revisió de manera quotidiana que tothom es troba bé. En alguns casos deixen la brossa a la porta, altres deixen la casa oberta per tal que s'hi pugui accedir i, en cas de no necessitar-ho també tenen mecanismes de comunicació per fer-ho. D'altres serveis com el de fisioteràpia cal acordar les hores directament o en el cas de les

llars que disposen de perruqueria i costura, també cal inscripció prèvia per facilitar-ne l'organització.

Figura 32: Notificació brossa. Font: Pi (2022).

Les diverses formes de comunicació grupal esdevenen un lligam per les persones que formen part del projecte, una manera d'assegurar-se que la informació arriba a totes elles i permetent així una major participació social, factor que, juntament amb l'ajuda mutua, la col·laboració i l'autogestió esdevenen els pilars fonamentals d'aquests projectes (Brenton, 2013).

Les comunicacions per mitjà de tecnologia també formen part de la quotidianitat i la cura comunitària dels grups en convivència, amb una interacció molt més ràpida i fluida per arribar a tot el volum de persones que conviuen a les llars col·laboratives, sense suplantar la tasca de les comunicacions físiques que hi ha a les zones comunitàries, però sí complementant-les. Hi ha comissions que organitzen el seu dia a dia a través de WhatsApp i aquelles encarregades de les activitats lúdiques comparteixen i realitzen recordatoris també a través d'aquest mitjà: *"en el WhatsApp siempre ponemos: sábado y domingo petanca a las 5 y el que quiere jugar..."* (Encarna, 77, LLC). A més a més, aquest tipus de comunicacions esdevenen fonamentals pels projectes en formació, que necessiten poden forjar aquest lligam sense disposar de l'espai de convivència.

Aquestes comunicacions telemàtiques manifesten també que són de gran valor per les relacions dins i fora del projecte, en destaquen també la rellevància que van prendre en pandèmia i que hi ha un capítol destinat a la COVID-19 on es parla d'aquestes noves dinàmiques de relació a través de tecnologies de comunicació. Quan parlen de dins i fora,

fan referència a les relacions amb les persones de la pròpia llar col·laborativa i amb aquelles que no hi pertanyen, ja siguin familiars, amics o altres relacions que es puguin tenir.

No sabes lo que es tener un hijo... se fastidió el invento. Da sentido a tu vida, pero se lo llevan todo. Para mí Internet y el WhatsApp me ha dado la vida, me comunico y hablo con mis hijos cuando me da la gana, yo la de Canadá cuando se fue, el teléfono era teléfono y hay cambio horario, ella en el colegio cuando yo estaba libre. Nos hablábamos 10 minutos el sábado a las 4 de la tarde, que era la única hora que podíamos cuadrar y además yo sólo podía pagar esos 10 minutos que me costaban 10 mil pesetas. Yo no podía pagar ese dinero todos los días, sin trabajo. Cuando ya empezamos a escribirnos por internet, y luego con el teléfono que ella compraba unas tarjetas que salía más barato... y me llamaba para preguntarme como hacer una salsa de tomate [...]No es su obligación pero sabes que está ahí (Neus, 70, LLC)

Hi ha projectes, en convivència i formació, que disposen d'una intranet on compartir una revista periòdica amb els esdeveniments més rellevants del grup o, en un dels projectes en formació, tenen un xat intern dividit per temàtiques d'actuació on discuteixen sobre finançament, arquitectura, economia o formació de la cooperativa entre d'altres.

Les trobades les fem a través d'eines de trobades virtuals, del Jitsi, la web serveix per una altra història, la web té una funció explicativa, de presentació, la persona que no coneix el projecte, té tota la informació resumida, molt clara. Però per altra banda, hi ha una sèrie de pàgines, que són només per la gent que forma part del grup, que... bueno, les vaig modificar, vam començar amb una sèrie de temes, que tothom podia posar els temes que volgués i fer les intervencions que volgués i va ser una mica complicat, i ara el que hem fet és un xat que cadascú diu el que vol i es poden passar arxius, es poden passar... en fi, fotos, enllaços i qualsevol comentari (Joan, 64, LLCF).

4.3 Per què formar part d'un projecte (d'un grup de persones) que et cuida?

Com no? Semblaria la resposta, però les motivacions que hi ha al darrere de voler formar part d'una llar col·laborativa per a gent gran són molt més elaborades i diverses i generalment també van vinculades directa o indirectament a la cura (quotidianes i en la dependència).

Hi ha al·lusions relacionades amb la sensació de pertinença a un grup, a una *"big family"* (Marina, 75, LLCF). Aquesta pertinença a un grup es pot traduir també per co-presència, compartir espai amb algú, trobades i interaccions de caire informatiu, de coneixements, sensacions o béns. Aquesta co-presència és el caldo de cultiu per a l'ajuda mútua (Mogollón i Fernández, 2019). En Carles vincula aquesta pertinença a un grup amb un envelliment saludable i amb la possibilitat de triar quan vols compartir espais o quan prefereixes estar sol:

Tu vius a casa teva, en un petit apartament, ets independent, tens la teva clau i allà dintre si tu vols no entra ningú, però tens uns espais comunitaris, que no vol dir comuns, comuns vol dir compartir llum, ascensor, espais que la comunitat necessita, perquè si tu vius en un espai

de 40-50 metres, en principi necessites complements en tot això. A part de tot això, la filosofia de compartir, la filosofia de la generositat, la filosofia de l'antiegoisme, la filosofia de l'ego, és una lluita constant de creixement personal i col·lectiu i això, quan tens 70-80 anys, en una residència o sol a casa teva, acabes sent el viejo cascarrabias, però quan tens una persona que et contradiu a tu tota la vida, perquè hi ha gent amb qui tens més empatia i gent amb qui tens menys empatia, resulta que el teu cervell funciona (Carles, 72, LLCF).

En la mateixa línia, la Paqui reflexiona sobre la facilitat que t'aporta pertànyer a un grup per compartir i que, el que anteriorment trobava resolt per les amistats, no ho té a dia d'avui i, l'estar en un projecte d'aquestes característiques, ho facilita. També és representatiu i, en parlaré en propers apartats, aquesta distància respecte a la vellesa, com una etapa en la que s'ha de resoldre la dependència, però que a ella, encara no li pertany

Amb el meu segon marit, que ara farà 18 anys que estem junts, sempre havíem dit que ens agradava fer tertúlies amb altre gent per poder filosofar de la vida i anar millorant i, això amb els amics ho fèiem però al final no tant. Vam dir que ens agradaria un projecte per quan siguem més grans, jo he cuidat als meus pares i tinc una experiència de la vellesa, de totes les mancances molt... d'haver-les viscut (Paqui, 64, LLC).

La Rebeca emfatitza la paraula compartir, una acció que ve facilitada per pertànyer a un grup de convivència, en destaca que sempre trobis algú que "està allà", ja sigui per la mera raó de veure't com la de compartir activitats i ho contraposa directament amb la soledat que es viu a les ciutats

Aquesta manera de viure em sembla molt interessant per tothom. Jo tinc una filla, la meua filla està casada, té tres fills meravellosos, però jo estic divorciada, visc sola i crec que l'estadi de la vellesa, l'últim estadi de la vida, és bastant interessant compartir. [...] Això de compartir, de veure't cada dia, de xerrar, de veure una pel·lícula, comentar-la, és interessant. Això no cal que t'ho expliqui, certament, el problema de la gran ciutat és la solitud. Realment és una lacra que tenim, perquè a la ciutat els números son bestials de gent, especialment dones de més de 65 que viuen soles (Rebeca, 73, LLCF).

La Rebeca ja introduïa la constatació de la solitud, que també és un altre dels arguments que apareixen reiterats en els discursos sobre les motivacions per formar part d'aquests projectes i com, sentir-se acompanyat és part de la cura comunitària i ajuda a combatre el sentiment de solitud i aïllament social, contrari a la participació social i al sentir-se reconegut socialment, facilitades a les llars col·laboratives. La Carla i la Gemma són altres exemples de la por que genera la solitud:

La soledat, allò de pensar, arribar a tenir 80 o 90 anys, i estar sola, sola.. això no m'agrada, això sí que em creava una mica més de preocupació, per dir-ho d'alguna manera. Això. La soledat. Quan sento alguna vegada... sents alguna notícia d'algú, de certa edat que, o s'ha mort o ha caigut sol a casa o coses d'aquestes, això em dol, em fa mal (Carla, 66, LLCF).

La Gemma, que aviat passarà a formar part de la convivència en una llar col·laborativa, es va mudar a un poble proper a la llar a la que es mudarà per intentar vèncer la solitud, la que

no volia sentir i arran de la pandèmia havia patit, però mentre espera el trasllat, el sentir-se “requetesola”, no s’ha vist alleujat.

En un piso que vivo interior, no veo la luz, no veo el cielo... y me di cuenta, que lo de vivir sola y la soledad está muy bien. Me di cuenta de que hasta ahora había vivido sola muy bien, no me había sentido sola, pero el confinamiento fue como un choque, venir de golpe y decir... esto ya no tiene gracia, de ahora en adelante, esto ya no tiene gracia. Me fui, me alquilé un apartamento aquí este invierno en un pueblo y como teletrabajaba, he estado todo el invierno aquí, yo sola en un edificio vacío, sola requetesola. (Gemma, 62, LLC).

Una de les entrevistes més dures que he realitzat durant el meu treball de camp és la d’en Lorenzo. Coneixedor del seu final de vida proper, la situació se’m feia més difícil a mi, que no pas a ell, que parlava des de l’enteresa per justificar què és el que l’ha dut a viure a una llar col·laborativa i, parla de solitud, però també d’autogestió i solidaritat, sintetitzant tota l’argumentació presentada fins ara.

A raíz de la separación siempre uno es un momento importante en la vida en el que uno se replantea y se reformula qué hacer con su vida y me pareció buena idea, no estar aislado, porque nunca estás aislado, pero en fin, sí solo. Me pareció que la idea de hacer una cosa como esta y con este enfoque iba a ser interesante para mí y me convenció el enfoque de vivienda colaborativa, me convenció el enfoque de cesión de uso, no de propiedad y sobre todo me convenció el enfoque de la autogestión, yo de ninguna manera hubiera ido a una residencia convencional, ni entonces ni ahora tampoco iría, volvería a mi casa a Madrid y ya está. Pero eso no lo haría. Quiero decir, que tengo un sentido bastante arraigado de autonomía y de autogestión como para meterme en una residencia convencional, y esto sí me convenció. Luego claro, el conjunto de valores están un poco, orbitando, esto que he dicho, autogestión, autorresponsabilidad, solidaridad, ayuda mutua, me pareció que podía ser interesante, aunque luego los hechos no siempre son, como en todas las empresas humanas, no siempre son tan idílicos como al principio idealizas, pero bueno, como en cualquier empresa humana, con sus más y sus menos, yo estoy cómodo aquí, muy cómodo, en situaciones clave, tomo más conciencia. Por ejemplo con la pandemia, al haber pasado aquí la pandemia, ha sido una fortuna, agradezco a quien sea el haber estado aquí y no haber estado en mi casa en Madrid, que hubiera estado bien, pero no deja de estar uno solo, aquí en cambio estás solo pero no estás solo, estás acompañado, siempre tienes un montón de cosas que puedes hacer y, quiero decir, en estas situaciones difíciles se valora más todavía, yo he valorado más la decisión, y aún hoy, con una situación de salud muy complicada, altamente complicada, agradezco estar aquí, prefiero estar aquí (Lorenzo, 74, LLC).

En Lorenzo ja introduïa el prefix auto- en la seva justificació (autogestió, autorresponsabilitat) i en properes pàgines aprofundirem en l’autocura. Però al final no deixa de ser una reivindicació sobre poder prendre agència de la pròpia vida, sembla inversemblant haver-se de justificar afirmant que vols decidir sobre la teva vida i també sobre la teva cura: per qui i on ser cuidat i cuidar, són estaments molt defensats per les persones que viuen o preveuen viure en una llar col·laborativa. L’Alba, que ha treballat sempre en l’àmbit educatiu, concretament en la creació d’escoles cooperatives, ja sentia en

el seu recorregut laboral aquesta llibertat per decidir què i com fer les coses i, és una cosa que, arribada a aquesta etapa vital, no vol deixar que li conquereixin:

Jo he organitzat com volia l'escola, no he tingut mai qui em digués això ho has de fer així, hi ha un programa però nosaltres acordàvem quins tallers faríem com organitzaríem el centre, si faríem això abans o... O sigui, no he tingut ningú que em digui: ara et toca fer això. Pensar que de gran, per no donar feina als meus fills, me n'havia d'anar a un lloc que m'organitzarien, això em feia pànic (Alba, 67, LLCF).

En aquest on, com i per qui ser cuidat i cuidar, es dona una negativa imperant a anar a una residència, en alguns casos per la pròpia vivència d'haver cuidat als pares en aquesta situació i haver viscut d'a prop el que implica i, en altres, per la construcció i coneixement social que es té de les mateixes. Quan en entrevistes es donava la conversa de com viure la vellesa acostumava a ser una resposta molt dicotòmica: viure-la a casa o a residències geriàtriques i, poder triar una llar col·laborativa resolvia tot el que no agrada d'una i altra possibilitats. En aquesta línia, la Cintia parla de com percep la cura des del sector de les residències:

Deixa molt que desitjar, per bé que estigui és bastant difícil que puguin donar prou bon servei, tot i que a vegades ho sembli, ha d'haver una ràtio molt gran de cuidadors i això és bastant difícil i més ara que tot està en mans de grans empreses, que tenen això com poden tenir una fàbrica de joguines o del que vulguis (Cintia, 62, LLCF).

En Carles, junt amb aquesta crítica a les residències, en destaca el caire infantilista i edatista que se'n destil·la:

Jo sempre dic que, no sé si ho has sentit alguna vegada, els que hem fet la mili no volem anar a una caserna, que m'he d'aixecar a les 7 perquè han de passar l'aspirador per sota del llit, he d'esmorzar a les 8 i després he d'anar a una sala, tots allà juntets, amb molt bona voluntat, amb un nas de pallasso i et diu: "pasa la pelotita a la Marta", i la Marta, passa..." i et tracten com un nen petit, l'edatisme que se'n diu. "A ver niña, por qué no comes, señor José" bueno, jo no vull acabar així, això son les privades o públiques (Carles, 72, LLC).

Continuant amb aquesta imatge negativa sobre les residències contraposada als habitatges convencionals i annexionant-ho a la necessitat d'organitzar de manera anticipada la vellesa, anar a viure a una llar col·laborativa resoldria aquest fet. Tota aquesta argumentació es veu també complementada per les vivències sorgides arran de pertànyer a la generació sandvitx i frontissa, que en Carles l'explica així "*som la darrera generació que ens hem encarregat dels nostres majors, i no volem que els nostres fills s'encarreguin de nosaltres, això és molt bèstia, però és així*" (Carles, 72, LLCF). La Berta, que ha viscut el que al marc teòric s'aprofundia sobre generació sandvitx, cuidant tant als seus pares, com al seu fill i actualment nets, no vol, continuant amb el que es presentava en la introducció teòrica, que els seus fills hagin de carregar amb el pes de la cura, donant-se així la denominada generació

frontissa, i el que vol és emancipar als fills de les responsabilitats de cura (Soronellas-Masdeu, Chirinos, Alonso i Comas-d'Argemir, 2021).

Tenemos un hijo, hemos decidido que hemos pasado la situación de mi madre que falleció hace dos años, un tío de una residencia, su padre... la sensación las residencias no es nada buena y las alternativas eran una residencia y quedarte en casa y que te cuide alguien, pero esas cosas las tiene que supervisar un hijo... familiar. Solo tenemos a nuestro hijo y no me parecía darle esa carga hoy en día que estamos todos en una vorágine, yo misma me he dado cuenta lo que me ha costado hasta jubilarme, a mí no me parecía correcta y esta parecía una opción buena (Berta, 72, LLC).

Però si hi ha un argument que s'ha reiterat a la gairebé totalitat de les persones entrevistades que tenen fills i filles, és precisament el que ja es presentava amb l'exemple de la Berta, no voler ser una càrrega per ells i elles: *"una de les coses que a mi em preocupava molt és que jo no vull que els meus fills hipotequin part de la seva joventut cuidant-me"* (Maria, 82, LLC). El cercol salvavides tenia representada la dimensió de la família i, tot i que en aquests arguments se'ls vulgui excloure de les responsabilitats de cura, no significa que no pertanyin al cercol, sinó que ho facin en el que s'anomena cura en la quotidianitat, de caire més emocional i no pas amb l'obligatorietat de respondre davant la cura a la dependència que, en aquest cas, volen decidir les pròpies persones protagonistes, com gestionar-les i, per això, afirmen participar de projectes on puguin garantir-se aquestes llibertats.

Quan has vist els processos d'envelliment dels teus avis, veus els dels teus pares, com van les coses... comences a pensar que a tu t'agradaria que fos diferent, d'una altra manera i que donessis menys la llauna als teus fills i filles i que si venen a veure't sigui per passar bones estones i estar entretinguts però no per fer un treball extra perquè tu puguis estar atès correctament (Oriol, 68, LLCF).

Quan no es tenen fills, també esdevé una motivació deixar resolta una possible necessitat de cures de llarga durada. Aquesta anticipació d'un escenari futurible és també una preocupació per aquells que no tenen descendència, com és la Vanesa, de 75 anys: *"jo no tinc família, amb la qual cosa, m'ho he de plantejar a partir dels meus propis recursos i veient com m'espavilo per no quedar-me a sota un pont quan sigui velleja"* (Vanesa, 75, LLC) i, en aquest cas, de nou es parla de vellesa com una etapa que no correspon a la protagonista d'aquest discurs, com una etapa que arribarà, però que encara no transita. En la mateixa línia, la Gabriela defensa l'imperatiu de resoldre's la vellesa pel fet de no tenir fills que la puguin ajudar, alhora que introdueix l'element de l'espai com a motivació del canvi residencial, un espai més petit que s'adeqüi millor a la seva realitat actual:

El motivo es que yo no quería envejecer en mi casa, tenía una casa con dos plantas, me resultaba una carga demasiado pesada para mí y para mudarme a un sitio más pequeño que ya lo estuve intentando, me parecía una tontería hacer una mudanza para al poco tiempo volver a hacer otra y venirme aquí. Yo tenía claro que como no cuento con familia que me vayan a cuidar, me tenía que resolver el tema vejez (Gabriela, 68, LLC).

A mode de resum, les motivacions que duen a les persones a voler participar d'una llar col·laborativa per a gent gran són molt diverses alhora que reiterades, no són opinions aïllades si no que són compartides per la majoria. Les al·lusions que s'han fet són totes vinculades a la cura, de caire quotidià o en la dependència, per exemple, la pertinença a un grup i el que d'ella se'n deriva: solidaritat, ajuda mútua, reconeixement social. També no voler viure una vellesa en soledat, poder triar moments de privacitat però no estar determinat a l'aïllament social. L'autogestió i la capacitat d'agència és un altre element molt esmentat i es contraposa a la visió de viure a una residència, on predominen els horaris, les normatives externes i les actituds infantilstes i edatistes. L'argument més citat és el de no ser una càrrega pels fills i, lligat a aquest es troben les vivències com a generació sandvitx i frontissa. En el cas de no tenir descendència, també preocupa aquesta organització del futur i, anar a viure a una llar col·laborativa és una decisió que anticipa unes possibles necessitats que quedarien resoltes per la comunitat. Tots aquests arguments no responen (o no exclusivament) a resoldre un tema d'habitatge en la vellesa, sinó que responen a una altra manera de viure i entendre aquesta etapa. En Juanjo, de 86 anys ho resumeix així *“esto no es una aventura, no es un grupo de progres que van a hacer una forma de vida novedosa, nos vamos a juntar, vamos a poner cosas en común y tal. Es una respuesta a una necesidad”* (Juanjo, 86, LLC).

4.4 Autocura, per mi i pels altres: “yo me cuido para que tú no me tengas que cuidar”¹³

Fins ara, aquest capítol de cura en la quotidianitat ha abordat la dimensió comunitària del cercol salvavides, tot i que també s'han mencionat altres dimensions, perquè la delimitació entre unes i altres no és estanca i en molts casos poden estar interrelacionades (família, autocura, mercat, estat). En les properes pàgines es planteja l'autocura, no només com una experiència de cura individual sinó en relació i responsabilitat amb la comunitat a la que es pertany. Hi ha importants diferències entre què entenen unes persones i altres per autocura i això és fruit principalment per raons de gènere i classe que travessen aquesta percepció de cura d'una mateixa.

L'apartat anterior acabava amb com l'anticipació esdevé un argument motivacional per formar part d'una llar col·laborativa i, en relació també a l'anticipació, el fet de tenir resolt l'organització de la cura enfront d'una futura dependència repercuteix en una tranquil·litat i seguretat que és alhora un element de cura d'una mateixa.

¹³ Aquesta cita és de la Carmela, 76 anys i d'una llar col·laborativa en convivència

Nos estamos cuidando. Entonces, lo que tenemos previsto de cara a un futuro, de prever ciertos servicios, porque queremos cuidarnos. Que hay un cuidado físico inmediato, que no es tanto físico que es mental, pero que... y otro que es biológico, pero que en cualquier caso hay que estar pendiente de que... cuidarse es cuidarse de la salud, no solamente física sino mental, y es cuidarte y es proporcionarte unos medios y tenerlos previstos para que eso sea así. Para que tu salud esté siempre, dentro de tus posibilidades esté en el mejor estado (Antonia, 67, LLC).

Les persones entrevistades, moltes d'elles parlen d'autocuidar-se i, d'igual manera que la cura es concep de manera transversal a la vida, l'autocura també és així, no són dinàmiques que s'associïn a l'edat present. La Magalí, en un projecte en formació explica que cal *"tenir cura de tu mateix i de l'entorn, no has d'esperar a ser gran per cuidar-te. Jo penso que si ets jove, cuidar-te a tu mateix, al teu entorn, jo penso que això és de sempre s'ha de mantenir tota la vida [...] no espero a tenir 80 anys per cuidar-me"*(Magalí, 60, LLCF).

Cuidar d'una mateixa també s'associa a fer activitat i mantenir-se en forma i, també apareixen moltes al·lusions a tenir una alimentació saludable. *"Faig pilates, estiraments... l'alimentació és el primer medicament, que tu alimento sea tu medicamento. Jo he pensat sempre que del meu cos me n'he de responsabilitzar jo, de la meua salut també"* (Sabrina, 71, LLCF). La Sabrina no té fills ni filles, una decisió que manifesta haver tingut sempre molt clara, no només perquè mai ha volgut tenir descendència sinó perquè ella diu que, tenir-ne, és una font d'estrès i, tal com ella percep cuidar-se d'ella mateixa, això seria contrari. Manifesta el següent:

Per mi les cures, primer comença per cuidar-te a tu, està clar que per molt que et cuidis la genètica és molt important, la situació familiar... les malalties no és només... en fi, que t'hagi tocat un càncer, primer per com vivim, el naturòpata sempre em diu: si saps d'algú que té algun problema, digues-li que ho tregui, que no s'ho quedi dins, que això es converteix en una malaltia, en un càncer, les dones a un lloc i els homes a un altre. Clar, les malalties són una part de la vida, quan tens fills els tens per tota la vida i porten molts problemes i situacions complicades, les relacions personals... clar, tot això fa malalties, la vida que portem, com mengis i... l'estrès és la bomba (Sabrina, 71, LLCF).

Cuidar-se per tant, és també saber gestionar les emocions, la Sabrina parlava de l'estrès i l'Andreu de pensament positiu:

Para mí un cuidado tiene que ser el cuidado que cada uno tiene de su propia vida, yo creo quitando lo que el cardiólogo me dijo el otro día, yo me encuentro muy bien, para mí el cuidado es ejercicio físico razonable y pensamiento positivo. No tener que decir... hace una serie de años, leí una novela "la romana" de Alberto Moravia, y la protagonista es una prostituta romana, y recuerdo que esa mujer decía "el odio, el rencor, la envidia, son sentimientos que producen malestar interno y como yo no quiero experimentar ningún malestar interno, prefiero no experimentar ni odio, ni rencor ni envidia hacia nadie". A mí me parece de una sabiduría humana genial y desde entonces intento aplicármelo y muy bien (Andreu, 89, LLC).

Cuidar-se també es vincula amb fer activitat i, com es detalla en el següent subapartat, també els discursos de l'envelliment actiu tenen a veure amb cuidar d'un mateix o mateixa. Però també té a veure saber quan parar, conèixer-se a un mateix i saber quines limitacions es tenen, quins són els límits, principalment físics, que es manifesten en relació a la cura. La Carmela, amb la seva cita, dona nom a aquest apartat i exemplifica què vol dir responsabilitat col·lectiva i com es vincula això a l'autocura i als límits que es posa ella mateixa per tal de no esdevenir una càrrega pel grup:

Yo digo que yo me cuido para que tú no me tengas que cuidar, eso es un lema que yo lo tengo y lo hago así. Lo he tenido muy presente, tuve un accidente también estando aquí, porque venía demasiado cansada a la 1 y media de la tarde y de eso también aprendí, porque yo en la vida he pensado que podía con todo y llega un momento que vas pudiendo cada vez menos y entonces venía aquí y me faltaron las fuerzas. No me dio ni ictus, no, me faltaron las fuerzas y perdí el control del coche y choqué contra un camión, y nadie se explica porque salí de aquello, pero salí. A mí me cuidaron de día y de noche, los compañeros, pero me dijo la doctora, que al menos cuatro días tenía que estar vigilada día y noche, a los cuatro días les dije, que ya... fuera. Me dejé cuidar, pero también empecé yo a dar pasos, me cuido para que tú no me tengas que cuidar, eso es super importante (Carmela, 76, LLC).

El cas de la Serena, de 84 anys i convivent a una llar col·laborativa, també és un cas que denota la cura cap a ella mateixa. Durant la meua estada a la llar col·laborativa, va coincidir que traslladaven al seu marit a una residència geriàtrica convencional, ja que la convivència a la llar col·laborativa s'havia tornat inviable, no només per l'agressivitat derivada de la demència que patia i que no podia resoldre's amb el sistema d'atenció a la dependència que tenen establert, sinó pel seu propi descans i benestar emocional. Estar al costat de la Serena aquells dies em va permetre observar un batibull de sentiments confrontats, d'una banda la tristesa per la separació del marit després de tants anys, que ja s'havia començat a donar amb el trasllat d'aquest a una habitació especialitzada, però a la que ella sempre hi tenia accés ja que era a la mateixa llar, però a una altra planta. També em transmetia la lleugeresa que això li implicava i com era un punt d'inflexió per cuidar-se a ella mateixa. A continuació, unes línies de la transcripció d'una entrevista amb ella, en confiança, després de compartir hores d'observació i xerrades informals prèvies:

S: Tengo que reorganizar mi vida, va a ser un cambio muy grande, pero como otros cambios que hemos hecho... cuando vinimos aquí también fue un cambio muy grande. Ahora va a ser estar viva sin estarlo, los hijos dicen "mamá no te preocupes", y yo habiendo autobús, todavía estoy lo suficientemente... para coger un autobús, a lo mejor dentro de un año o dos días no, pero como los dos que están más cerca vienen todas las semanas, algunos días me van a llevar y un día iré yo sola. De momento iré tres días en semana, no me quiero poner el listón muy alto porque estoy muy cansada, ya tengo edad suficiente para cuidarme un poco, que no he sabido cuidarme en mi vida, es una cosa... que estoy descubriendo como recientemente.

M: ¿Te apetece liberarte?

S: Sí, me apetece mucho, estoy muy mal, tanto es así que he estado en tratamiento de una psicóloga, me dijeron mis hijos "mamá tienes que ir a algún sitio a que te ayuden" y estuve yendo pero es que las cosas que me ha dicho lo sé yo, ya lo he leído y lo he experimentado, si es que lo único que tengo que hacer es hacerlo, y es lo difícil, hacerlo. No me quiero poner el listón muy alto para no bajarlo, voy a ir 3 días a verle, a no ser que esté malo o cualquier circunstancia especial, no voy a ir más. No me quiero enterrar, quiero vivir mi vida, quererme un poco que no me he querido, la gente está harta de decírmelo, si es que no te quieres a ti misma y me tengo que mentalizar en ese sentido (Serena, 84, LLC).

Per últim, enllaçar aquesta autocura amb la responsabilitat col·lectiva, cuidar-se a un mateix per no ser una càrrega pel grup en un futur. No només una càrrega econòmica pel que suposa la gestió col·laborativa de la dependència, sinó també una càrrega social ja que, en graus diferents en funció del projecte, les persones que cohabituen intervenen socialment en la vida d'aquelles persones amb graus de dependència majors, ja sigui acompanyant a la persona o alliberant a la cuidadora principal periòdicament.

Para mí el cuidado es vida, el cuidarte, primero el personal, porque si quieres estar por todos, por ti, por comodidad, por amor a ti mismo, te tienes que cuidar, después hay otro cuidado, que si tú no te cuidas, mañana te van a tener que cuidar doblemente los demás, entonces haces más desgraciada a la pareja, al otro, porque no has querido estar pendiente de las cosas. El cuidado siempre lo deberemos tener y practicar, con nosotros mismos y con los demás (Diana, 80, LLC).

4.4.1 Envel·liment saludable i activista entès com una pràctica d'autocura

Les llars col·laboratives per a gent gran promouen la independència de les seves participants, la interacció social, la seguretat, la salut mental i els serveis de suport, tots ells són factors que interactuen per propiciar un envel·liment saludable (Puplampu, 2019). Fer moltes activitats es vincula a envellir saludablement i en conseqüència es vincula també a cuidar d'una mateixa o d'un mateix. En Josep destaca aquesta importància de l'autonomia en les tasques i de realitzar tot allò que pugui per ell mateix:

Fes-ho sempre tu, tot el que puguis i quan no puguis, una miqueta també, intenta-ho. Perquè som conscients que en el moment que et sentis a que et facin les coses, el deteriorament és exponencial. Ja sabem que tots ens deteriorarem, però hem d'evitar el màxim fer-ho. Com? Doncs, estar actiu en tots els aspectes: físic, mental, en tots els aspectes. I amb això estem així, per això també tenim pocs serveis. Això no vol dir que els necessitem i comencem a tenir una llista de com cobrir aquestes necessitats (Josep, 72, LLC).

Seguint les paraules d' Aske Juul Lassen (2015), sembla que l'envel·liment resulta modelable o fins i tot evitable en funció de les activitats i l'estil de vida saludable que adoptis. No es pot perdre de vista com la classe, el gènere, el nivell educatiu, entre d'altres, juguen un paper fonamental en les vides de les persones i, independentment de totes aquestes decisions presents que es prenguin per procurar adreçar la vellesa cap a una vellesa saludable,

desposseïda de tot allò de vell que té la vellesa, la trajectòria vital passada interseccionada pels factors esmentats, no és modelable.

Los modelos de la buena vida siempre excluyen algunos e incluyen otros, pero los modelos del envejecimiento activo son a menudo negociables y adaptables al día a día, hasta tal punto que pueden ser adaptados y apropiados por muchos. Por tanto, mientras algunos entienden que el imperativo de una vejez activa es demasiado exigente, también se adscriben a la creencia de que la buena vejez consiste en muchas actividades, independencia y la habilidad de tener el control de la vida propia. Siendo esto así, la circunscripción biopolítica de la vejez tiene éxito, pero siempre con los giros y paradojas propias inscritas en la complejidad de las vidas cotidianas (Lassen, 2015:352).

En aquesta línia, la Gabriela enumera totes les activitats que realitza, en el seu cas, gairebé en la seva totalitat son activitats que es promouen dins de la pròpia llar col·laborativa:

Un día a la semana tengo una videoconferencia con un grupo de esperanto que yo tengo en Sevilla y tenemos una hora y media de videoconferencia, después los dos días de voluntariado, aquí tenemos otra actividad que es una clase de castañuelas, que nos ocupa también dos horas en la mañana. Una tarde tenemos también una actividad de informática para manejo del móvil sobre todo y también tenemos una tarde baile en línea, vamos un grupito, estamos un rato divertido. Hay actividades de música, karaoke, hay películas, un grupo de lectura que se reúne para hacer tertulia de la lectura que se haya hecho. Hay un grupo de bienestar que viene una psicóloga y se reúnen para comentar y hacen juegos de memoria y así y bueno, se comentan cada uno sus actitudes o su modo de sentirse y de más (Gabriela, 68, LLC).

La realització d'activitats, *"d'estar actius, tenir projectes, estar ben acompanyats, poder parlar, tenir un balconet per sortir, tenir interessos"* en paraules de la Sabrina, *"crea millor salut"* (Sabrina, 71, LLCF). Però també aquesta capacitat d'agència de la pròpia vida, en aquest cas enfocada a la promoció d'una millor qualitat no recau exclusivament en les activitats sinó també en el foment dels vincles socials, en relacionar-se com a part d'un envelliment saludable i com a pràctica de cura d'una mateixa o mateix. Sobre tot això reflexiona la Sabrina mentre en el transcurs de 10 minuts d'entrevista, ha anat a controlar el menjar que s'estava cuinant amb les verdures ecològiques i de proximitat que ha comprat, ja que m'explica que és molt important la procedència del menjar per tal que aquest afavoreixi a una alimentació que promogui una vida saludable. També ha respost un correu de la comissió de benvinguda de la qual en forma part i, ha respost a unes amigues del projecte, amb les que anava a fer un cafè i a visitar una exposició aquesta tarda. Resumia aquest lligam entre envelliment saludable i tenir cura d'ella mateixa així *"part de la cura és relacionar-te, estar actiu dins les teves possibilitats, sentir-te viu, poder expressar-te, tenir interessos...tot això"* (Sabrina, 71, LLCF).

Figura 33: Ball en línia. Font: Pi (2022).

També hi ha comissions que encoratgen les pràctiques d'autocura d'una manera directa i d'altres que ho fan de manera indirecta amb la promoció, per exemple, d'activitats culturals. Algunes de les moltes activitats ofertades son les presentades en la imatge anterior (figura 33), de ball en línia o una altra d'aquestes activitats son els estiraments (figura 34).

Figura 34: Estiraments. Font: Pi (2022).

En Jacint, pertanyent a una d'aquestes comissions i encarregat de l'activitat de música clàssica, explica com relaciona el foment de la cultura amb la promoció de la salut mental:

Música clásica que la llevo yo un día al mes, hemos constituido también recientemente, un par de sábados al mes, lo que llamamos sábados culturales donde damos charlas, películas, pero que no son comerciales, más de mensaje. Ha habido también, que ha estado un poco paralizado, clases de idiomas, que las dan algún nativo que hay aquí, algún inglés. Quiero decir que es un conjunto de cosas que le da mucha vitalidad al centro [...], Además que es un aspecto muy de enriquecimiento personal, mientras uno mantiene la cabeza bien (Jacint, 89, LLC).

Fer i organitzar tantes activitats també suposa un desgast i esgotament per a les persones que viuen a llars col·laboratives. Primerament, aquelles activitats de caire organitzatiu i que han de fer per vetllar pel bon funcionament de la llar i, després, el gran volum d'activitats atractives de caire social i cultural al propi abast, que pot resultar, ocasionalment, també excessiu. En la part organitzacional de la llar, la Vanesa expressa quina és la seva rutina

“sempre hi ha moltes reunions, i totes son molt important i totes son molt llargues, llavors, bueno al matí sempre pots tenir una, dues o tres reunions, després de reunir-te crescadament, t'arribava el migdia, la comissió a la que estiguis sempre et dona una mica de feina extra reunió” (Vanesa, 75, LLC). La Berta, complementa aquesta opinió afegint la part d'activitats d'oci que realitza i, totes aquestes, juntament amb les múltiples comissions de treball a les que pertanyia, la van fer adonar-se que havia de reduir el ritme *“Sí, soy muy activa yo, muy activa. Me metí de lleno en muchas cosas, luego me di cuenta de que era demasiado”* (Berta, 72, LLC).

Així doncs, s'ha exemplificat la promoció d'un envelliment saludable a les llars col·laboratives a través de l'activitat física, l'alimentació, la salut, i les relacions socials. Però també pren especial rellevància en aquest discurs que va més enllà de l'envelliment saludable, l'activisme. En molts casos, vincular-se a aquests projectes té una forta ideologia i argumentari de defensa de drets, que es troba també directament relacionat amb el fet de cuidar d'una mateixa i d'un mateix. Aquest envelliment activista no se centra tant en l'activitat física o cognitiva, sinó en involucrar-se en projectes propis i col·lectius amb la finalitat d'aprendre i gaudir, incloent aquí el voluntariat i l'activisme que reivindica el paper de les persones grans (Mogollón i Fernández, 2019). Des de l'administració pública local d'un dels municipis on es troben les llars col·laboratives analitzades explicaven:

Tienes otros 30 años, de los 60 a los 90, que tienes que elegir qué es lo que quieres, la tienes que mimar tú vida. Ser un mueble en una residencia concertada o tener una vida paralela, con muchas inquietudes, muchas ganas de hacer cosas... aquí están todo el día ocupados con mil cosas, un dinamismo que a mí me sorprende, nos ha llamado la atención a todos. Participan en todo, la asociación de mayores de aquí, el 80% son del hogar colaborativo, en el coro de música, están ahí metidos. En todos los sitios, he tenido dos concejales..., uno de ellos concejal con 84 años, que digo... qué ganas de trabajar en un pueblo que no es tuyo, cuando tienes a otros jóvenes del pueblo que rehúsan cualquier tipo de responsabilidad (Cristian, AP).

Hi ha un discurs molt fort envers promoure aquesta alternativa per viure la vellesa com una via d'escapament de l'especulació on no queda lloc per fer negocis. *“¿Qué gran ventaja tiene este sistema? Que no se puede especular”* (Pablo, 66, LLCF). En aquest sentit es fa una forta crítica a les residències, doncs les assimilen també a un habitatge per a persones grans, com el projecte que estan duent a terme, però a la vegada molt contrari als valors que consideren necessaris per garantir el benestar a la vellesa. En aquesta direcció, la Greta argumenta el següent:

Les residències han de deixar de ser negoci i ens hem de conscienciar tots que, igual que volem una sanitat pública i gratuïta i una educació pública i gratuïta, hem de tenir diguéssim, sigui cohabitatge o residència, una cosa més personalitzada, més humanitzada i que no sigui negoci, sempre que sigui negoci, anem als salvatges del que estem veient que està passant

amb les residències [...] és trist, veure com l'ésser humà no és res i tot està en mans de l'economia i ens continuem empassant el que ens donen. Ens donin el que ens donin, ens adaptem a tot, som boníssims. Si fóssim conscients del potencial d'adaptació que tenim i de lluitar contra l'adversitat, faríem canvis brutals. Perquè estem aguantant l'hòstia (Greta, 61, LLCF)

Tot i així, també hi ha veus que no són tan crítiques amb les residències i que defensen que cada manera de viure la vellesa té uns adeptes. En Jan és un d'ells i explica com, a més d'aquesta construcció del projecte i del que ell defineix com a model, no és exclusiu i, regit per la solidaritat, destaca que s'ha de treballar també per forjar unes bases per projectes futurs:

Algú que sents que diu: les residències són una merda. No, les residències són les residències, tenen... poso residències com a exemple típic, les residències tenen moltes pegues, però no, una merda no, s'han de millorar, hem de treballar perquè ho siguin, però és un model que molta gent voldrà anar-hi, d'una forma més digna, que estigui més bé, però és una sortida natural i plausible. La sortida nostra "és molt millor perquè..." tampoc, és una sortida que a nosaltres ens va bé, fins i tot diria que humanament el que hem estat fent i el que volem fer, afavoreix més al que voldríem, però millor que una altra cosa no ho sé, per una altra persona pot ser molt pitjor. perquè embolicar-se en una cosa com el que estem embolicats nosaltres... embolicar-se en el millor dels sentits. [...] Nosaltres hem triat un camí, amb la pega que aquest camí, en aquest moment existeix molt poc, no té gaire paradigmes [...] l'estem vestint, fent, creant i això em satisfà molt i a la meua companya també. Inclús és una qüestió que de vegades, amb temes de grup, es tendeix a tancar-se a la pròpia capelleta i, un moment, pensem més amb el model. Coordinem-ho dins el model, no ens ha de convenir a nosaltres, ha de convenir a un sector de gent, tampoc a tothom, però ha de convenir a un sector, si només pensem en la nostra problemàtica no estem treballant perquè altra gent s'hi pugui sentir identificat. No ho sé, és aquestes dues vessants les que a mi em satisfan més: treballar per mi però oferint alguna cosa de la feina que estem fent (Jan, 68, LLCF).

La motivació pel canvi, creure i crear camins que defensen els drets de les persones grans és un dels motors de les llars col·laboratives que, encoratjades per la força del grup, reivindiquen la necessitat d'un canvi de mirada envers el seu col·lectiu. Aquesta ideologia reivindicativa, activista, es veu en nombroses ocasions nodrida per unes vides vinculades al món de l'associacionisme i la lluita social. L'Alba explica aquest recorregut de lluita transversal a les diverses etapes vitals:

Jo que vinc, que he treballat pel drets dels infants a desenvolupar-se al seu ritme, aprendre segons les seves necessitats, tot això, et trobes que a l'etapa final, has de reivindicar el mateix, que no tothom... o sigui, jo quan entro a una residència i veig allà a tots els avis pintant papa noels... Se'm posen els pels de punta, què és això o pintant las nuvecitas i la virgen... jo ja vaig batallar per tenir una escola laica, no em voldran posar en una residència i perquè ve el Nadal fer el pessebre, què m'estan dient. Això no pot ser. Tota la vida batallant pel mateix, pels drets en una època dels infants i ara em toca el dret de les persones grans, entremig el de la persona treballadora, també una mica m'he dedicat (Alba, 67, LLCF).

Continuant amb aquesta embranzida ideològica com a part de l'envelliment activista i saludable de les llars col·laboratives, la defensa de l'autogestió i de la capacitat d'agència se

cita en moltes ocasions, *“autogestionar la teva pròpia vellesa, no t’has de descuidar”* (Carles, 72, LLC), és també una pràctica d’autocura, decidir què passa amb les vides pròpies, també és cuidar-se.

Nosaltres volem decidir com cuidar-nos, com ens cuidaran, com volem que ens cuidin i com cuidarem qui ens cuidarà. Per què? Nosaltres hem tingut uns sous dignes, hem pogut viure, i la gent que treballi per nosaltres ha de tenir un sou digne, uns horaris dignes, això és molt important. Vull dir, el projecte no és... mira aniran a viure i allà els hi faran tot, ens faran el que necessitem que ens facin i tots podem aportar i el que no ho aprens, així les neurones funcionen (Sabrina, 71, LLCF).

En aquest apartat hi ha una menció específica a la lluita contra l’edatisme, un element repetit en les entrevistes i que esdevé crucial en la seva reivindicació de la figura de les persones grans. L’edatisme associa a les persones velles amb pèrdues diverses i aquestes es veuen agreujades si ets dona, ja que aquestes afecten a la pròpia identitat de la feminitat, associada principalment amb la joventut (Ramos Toro, 2018). Son un col·lectiu que pateix discriminació per edat, l’Alba, a un nivell més macro, fa una crítica social sobre com s’entén la vellesa:

Nosaltres no som uns iaies xoxos com es pot pensar de la gent gran moltes vegades, et faig servir aquesta expressió vulgar, sé que la paraula tècnica és edatisme, és aquest menyspreu, no estem en aquest nivell. Segur que necessitem que ens diguin les coses dues vegades, perquè entenem més lentament, però sí que és veritat que tothom té clar que vol aquest projecte, com el vol, de quina manera (Alba, 67, LLCF).

La Clara, en la mateixa línia de mostrar aquesta discriminació, ho fa a un nivell més micro, centrat en les dinàmiques que no vol que es reproduïxin al lloc on viuen, una línia vermella que no es pot traspassar. El respecte passa per no tenir una actitud infantilista i paternalista a l’hora de dirigir-se a les persones grans, respecte a la decisió, respecte en la cura, respecte, en definitiva, a la capacitat d’agència de la persona i, aquesta capacitat, no s’ha de d’infravalorar amb el pas dels anys. La Clara esgrimeix que no es pot justificar aquesta rebaixa de reconeixement i respecte social per haver de donar una atenció ràpida fruit de la pressió de la jornada laboral, si no que s’han de donar espais per tal que la llibertat individual pugui ser escoltada i sobretot, vetllar perquè es compleixi.

El respeto a la persona y no sólo a la enferma, también a nosotros, el respeto a las decisiones que entren dentro del marco que hemos escogido, entonces ese respeto. A mí no me gusta, nunca me ha gustado eso de "ai abuelo, cómo estás", no, no, esa manera de atender al mayor no, no me gusta. Me gusta que si la persona enferma quiere ponerse una ropa, pues que se le ponga la ropa que decide, que se quiere poner unos zapatos, que se los ponga. Pero que no haya una imposición ocasionada por el tiempo, que no nos agobie el tiempo, que todo el tiempo que dediquemos a atender en sus gustos, en sus aspiraciones, en sus deseos al mayor, que sea respetado por parte de cada uno de los empleados y por supuesto de los socios que componemos el residencial (Clara, 87, LLC).

4.4.2 Una nova etapa vital

Per tancar aquest bloc temàtic de l'autocura i com aquesta es fa present en els discursos de l'envelliment saludable i activista, no volia deixar de mencionar com s'emmarca tot plegat dins d'una nova etapa vital. Aquesta etapa avançada de l'edat adulta i prèvia a la vellesa més pronunciada, una etapa emergent que es troba manifestada a les llars col·laboratives. Recordo estar parlant amb la comissió de benestar d'una de les llars col·laboratives i que em parlessin de les accions preses per preveure la fragilitat (en aquest cas la paraula fragilitat emprada tenia una connotació sanitària ja que la persona que en feia ús provenia de l'àmbit laboral de la sanitat), advocaven per la promoció d'activitats saludables, de la importància i la facilitat que donen aquests projectes per relacionar-se. Tot el discurs, tenia com a finalitat no arribar a velles i, que aquelles persones que sí que estiguessin en aquesta etapa, que no era el seu cas, la visquessin de la millor manera possible. Per tant, parlaven de vellesa com una etapa que no els pertany i no és que manifestessin de forma explícita estar en l'etapa prèvia, l'adultesa, sinó que senzillament, no són velles. D'aquí la importància de posar nom a aquesta etapa que sembla ser un limbe vital impronunciable. A més a més, manifesten que, si fan totes aquests canvis en els estils de vida, accions per prevenir, alleujar o endarrerir l'arribada de la vellesa, pot ser fins i tot que no hi arribin o que si ho fan sigui durant pocs anys ja que poden viure saludablement fins la mort. D'aquesta manera trenquen amb la visió de la vellesa com una etapa llarga, que pot durar 30 anys i que és un període de declivi des que et jubiles fins la mort.

La Neus té 70 anys i conviu en una llar col·laborativa i destaca aquestes diferències que ella percep amb les persones velles del projecte *"los jóvenes, entre comillas, somos los que tenemos que dar el empujón cada vez, tomar el relevo de los mayores que ya no van pudiendo, no tienen las mismas ideas creativas y renovadas. Alguna vez te las intentan machacar, porque la tradición es la tradición y yo soy antitradicional"* (Neus, 70, LLC). En la mateixa línia, L'Estrella, que porta un any de convivència, i té també 70 anys, parla de les distàncies entre ella i persones que conviuen a la llar col·laborativa que tenen gairebé 20 anys més *"venimos gente que tenemos 15 o incluso 19 años menos que este hombre por ejemplo, no ya en 15 años, en mucho menos, el mundo ha cambiado muchísimo, tu cabeza también ha cambiado"* (Estrella, 70, LLC). La Sabrina, també gerontoescent, mentre reflexionàvem sobre les característiques de la vellesa i de la llunyania que li desperta a ella amb 71 anys, m'explicava que passejant amb una amiga pel carrer, van veure una dona gran i es van preguntar *"nosaltres quan siguem més grans serem així?"* (Sabrina, 71, LLC), atribuint-li a aquesta persona unes característiques en les que elles no es reconeixien.

4.4.3 *“La vida s’ha allargat molt, no sempre amb qualitat de vida i, viure està molt bé si verdaderament per tu la vida és digne”¹⁴*

La Vanesa em deia aquestes paraules i considero que resumeixen aquest últim apartat de l'autocura, relacionat amb les voluntats anticipades en la gestió del final de vida i també amb el dret a morir dignament. Certament en els entorns de gent gran amb els que havia treballat i compartit temps prèviament a l'elaboració de la tesi, el tractament d'aquestes temàtiques era gairebé residual, un tabú en certa manera i una anticipació a la qual no li volien donar cabuda. També és cert que, moltes de les persones que formen part de llars col·laboratives en formació i en convivència, tenen un capital econòmic i social superior al d'un elevat percentatge de persones grans amb les que m'havia relacionat fins al moment de la investigació. Un altre fet que també trobo d'interès és que, el tema de la cura i de la pròpia experiència d'autocura, ha pres més rellevància en els discursos a mida que avançava la investigació, les primeres entrevistes sí que parlaven d'envelliment actiu i de fer comunitat, però mai de cura, cura comunitària o fins i tot autocura, paraules que sí que han sortit de manera reiterada en el transcurs del temps. Avui en dia, la paraula cura no és només central a les llars col·laboratives, sinó que a nivell social i polític ha pres una dimensió protagonista (que no s'interpreti erròniament, la cura sempre ha estat protagonista pel sosteniment i manteniment de la vida però, darrerament, ha adoptat una centralitat en els discursos que confio, permetin visibilitzar moltes de les experiències que fins ara passaven desapercubudes). Conseqüentment, a les llars col·laboratives han volgut treballar-la a nivell de grup, fent formacions, xerrades i debats sobre la cura individual i la col·lectiva. És precisament en aquests espais que s'han generat que sorgeixen temes que, socialment no estan tan estesos o no formen part de la quotidianitat de les converses com són el dret a morir dignament o les voluntats anticipades. I, és una pràctica d'autocura que, com la resta que es duen a terme en aquests entorns, té un pes molt rellevant en la responsabilitat col·lectiva.

D'una banda, el tabú a parlar i anticipar sobre aquests temes, tot i que puguin ser més visibles en aquests entorns de convivència. No deixa de ser una realitat que a la cultura occidental s'evita parlar de la mort i s'associa amb la por a allò desconegut, al patiment i al dolor, generant en conseqüència una negativa permanent i col·lectiva (Uribe i Valderrama, 2007). La Salima ho explica així:

El document de voluntats anticipades i, hi ha una bona part de la colla que el tenim fet i hi ha una part que encara no. És així, això cadascú sap fins on vol arribar. La gent que ho tenim fet, a vegades som una mica pesadetes dient "bueno, si t'atropella un camió, no sé què fer amb

¹⁴ Aquesta cita és de la Vanesa, 75 anys i d'una llar col·laborativa en convivència

tu". "Ja ho saben els meus fills", "doncs ja els trucaràs" (riu). Una vegada has entrat a aquesta història de la mort digna, no tenir el document de voluntats anticipades és com no saber llegir i escriure, sempre defensem que això s'hauria d'estudiar a la ESO, allà on t'haurien d'ensenyar com fer un contracte de lloguer a un pis, t'haurien d'ensenyar com fer el document de voluntats anticipades, és que forma part de les necessitats vitals, però bueno, és un tabú, sabem que és un tabú i ho portem així, com a tabú per algunes és un tabú i per altres no (Salima, 60, LLCF).

A més a més, prendre aquestes decisions va molt lligat al que s'esmentava en línies anteriors, anticipar i no ser una càrrega pels fills, també a l'hora de prendre aquestes decisions:

Yo el testamento vital lo hice hace años, cinco años, siete años... hace años, entre otras cosas porque no quería que mis hijos fueran los que tuvieran que decidir por mí. Creo que es un papón para un hijo y si yo lo tengo escrito, no tienen que pensar, no quiero que discutan. [...] Yo veía a mis padres mucho mayores que yo, como se ve a los padres y de repente siento que les he alcanzado en edad, en que ya soy mayor como lo eran ellos, pero siendo mayor quiero tomar yo las decisiones de mi vida y no hacer lo que hicieron ellos, quiero prepararme (Neus, 70, LLC).

Una altra temàtica que també s'ha esmentat és la de l'autogestió i la defensa de la capacitat d'agència de les persones grans i, quan tracten de la gestió del final de la vida, també emfatitzen la importància de poder prendre partida: "*soc una persona que sempre he decidit i també vull decidir el meu final*" (Vanesa, 75, LLC), manifestava la Vanesa o, en la mateixa línia, però d'una manera més descriptiva, la Neus expressa "*no tengo muchos intereses en estar con la baba cayendo. A ser posible haré para que no llegue ese punto*" (Neus, 70, LLC). En aquesta conversa que vam tenir amb la Neus, em manifestava també quin era el seu posicionament envers l'eutanàsia ara que ja havia pres forma, legalment parlant, a Espanya i com formar part d'un grup, dona sentit a la seva vida:

No voy a decir un barbaridad pero yo no voy a alargar mi vida, no tengo ningún interés en alargarla. [...]Tengo hecho el testamento vital, hay que añadir ahora el tema de la eutanasia, no sé tanto si es eutanasia o por favor no me pongáis ningún remedio, por favor no me pongan remedio. Si me tengo que morir me muero, lo tengo muy asumido, creo que la vida hay que vivirla y disfrutarla, lo que te decía al principio de la conversación: si yo tengo que vivir encerrada en una habitación, sin ver amigos, sin ver a la familia, sin poder salir, porque soy infeccioso, o porque no quieren cuidarme, no tiene sentido mi vida. La vida tiene sentido si estoy con los demás, si puedo moverme, participar. No digo tanto movimiento, pero sí que me parece que no quiero prolongar nada (Neus, 70, LLC).

Amb l'Aitor, de 62 anys i pertanyent a una llar col·laborativa en formació, després de l'entrevista vam tenir una conversa sobre aquesta temàtica en la que invertíem els rols, ell entrevistava i jo responia. Ell, justificant que jo tenia la mateixa edat que la seva filla i que amb ella ja havien parlat això a casa de manera oberta, em va voler demostrar com, el que per ell és un tema de conversa com qualsevol altre, no ho és per gran part de la societat. Em va preguntar si el meu pare i la meva mare disposaven d'aquest document de voluntats

anticipades, si s'havia parlat en algun moment del final de vida, de què volien que passés amb ells un cop arribades certes dependències, de la responsabilitat d'un o d'una mateixa sobre la pròpia vida i no delegar aquesta responsabilitat en els fills i filles. La resposta a totes aquestes preguntes, va ser que no i, tot i que ja era conscient d'aquesta realitat, aquesta xerrada em va servir per entendre la magnitud del tabú.

Tot i que més endavant s'aprofundeix en les tensions que afloren a les llars col·laboratives, malgrat que molta gent que en parla i pren partida sobre aquestes temàtiques a les llars col·laboratives, també hi ha persones que no ho volen fer i, sobretot, en temàtiques vinculades a la gestió de la dependència, es presenten tensions:

Jo sempre he dit: Jo soc solidari a muntar l'edifici, si aquí han d'anar tres unitats de cures, jo soc solidari a muntar aquestes unitats de cura, per la gent que vulgui arribar fins al final a la seva manera, però jo no li pagaré un cuidador, un metge 24 hores, això no ho penso pagar. Jo estic a favor de l'eutanàsia, jo he signat les voluntats anticipades, jo vull que quan arribi el moment que jo no conegui ningú ni sàpiga on estigui, fuera. No vull que em cuidin allà tirat com una fulla... que no conec a ningú... això ja no és viure, ja no estic en aquest món, com que no estic, vull marxar tranquil·lament, jo no tinc perquè pagar-te a tu que vulguis estar tota la vida així, si vols estar així, que t'ho paguin els teus fills o t'ho pagues tu amb els teus... la meua solidaritat arriba fins on arriba (Aitor, 62, LLCF).

4.5 En quin lloc queda la família

Les llars col·laboratives suposen una nova mirada a l'organització social de la cura, entenen l'economia més enllà de finalitats capitalistes, allò polític amb un caire més ideològic que no pas assistencial i allò familiar més enllà dels lligams de sang o famílies legalment constituïdes (Artiaga, 2021), a les llars col·laboratives, com citava en línies anteriors, són una "*big family*" (Marina, 75, LLCF). Tot i que els serveis professionals i l'atenció personal no són components formals en la construcció d'una llar col·laborativa, sinó que són serveis que poden decidir si contractar o no, els residents s'ofereixen atenció informal entre ells, reflectint l'atenció que els membres de la família proporcionarien (Puplampu, 2019). Així doncs, els propers paràgrafs s'endinsaran en com es reconfigura la cura familiar a les llars col·laboratives i alhora com, l'estretor dels lligams generats, poden derivar en entendre allò familiar, més enllà de la família.

Per una banda, en els discursos alliberadors i de no voler ser una càrrega per la família, també apareix l'emancipació en la presa de decisions, és a dir, les filles i fills acompanyen, però no reben un rol de lideratge en la vida de les persones que formen part d'un projecte de llar col·laborativa, reforçant així la capacitat d'agència. Tot i que no es pot estendre en la totalitat de casos, sí que és una tendència generalitzada i que pren més rellevància en els projectes en formació, com és el cas de la Rebeca:

La meua família jo els hi explico, ells escolten i no opinen absolutament de res, sempre he fet, jo estic divorciada de fa mil anys i sempre he fet la meua santa voluntat. Jo un dia els vaig sentir i els vaig dir que faria això, això, això. Si em quedo grillada pel camí em feu això, això, això. O sigui, ells tenen les premisses, però els hi sembla bé, interessant, però no coneixen ningú dels que hi ha al projecte. Son coses meves. Evidentment quan hi anem a viure vindran, coneixeran i tal i tal, però és cosa meua, jo tinc que decidir-ho i ho faig i ja està. Però que estan contents que no els hi vulguis complicar l'existència. Els fills, quan els hi dius que això ho fas per no donar feina, estan feliços, però implicació poca (Rebeca, 73, LLCF).

També en els projectes en convivència, com és el cas d'en Lorenzo i com, tot i l'opinió contrària de la seva família a anar un projecte d'aquesta mena i reiterar-li que no feia per la seva personalitat, ell va decidir conviure-hi i, d'això, ja en fa vuit anys:

Quando se lo comenté a mis hijas y al resto de mi familia que me conocen, la idea de venir a un cohousing de este tipo, con tanta gente, me dijeron que era una contradicción "tú eres un triángulo y te vas a meter en un círculo, no va a cuadrar", siempre me lo recuerdan, sobre todo mi hermana, "todavía no dejamos de sorprendernos de cómo has podido aguantar ocho años, conociéndote, con lo poco social que eres" pero aquí estoy, muy bien, la verdad es que estoy bien (Lorenzo, 74, LLC).

Formar part de projectes d'aquestes característiques suposa també, en alguns casos, trencar amb la tradició familista, deixant de ser persones disposades i disponibles per cuidar en situacions on l'ètica i la moral imperen responsabilitats de cura. Recordo estar entrevistant a una dona, mentre cuidava de la seva neta, que estava passant el cap de setmana amb ella i el seu marit a la llar col·laborativa, ja que la filla no podia fer-se'n càrrec aquell cap de setmana. Aquesta dona m'explicava que abans de la pandèmia no vivien de manera permanent a la llar col·laborativa ja que havien d'anar i venir sovint per recollir a la neta diàriament d'escola i ajudar la seva filla amb les gestions del dia a dia. La pandèmia els havia permès trencar amb aquestes responsabilitats, la rutina de la filla havia canviat arran de la pandèmia i l'organització també, alliberant entre setmana a aquestes persones de les responsabilitats implícites en ser àvia i avi. Continuaven prestant aquesta ajuda, però de manera puntual i no diària com fins llavors.

La presència de la família a les llars col·laboratives per visites abans i després de la COVID-19 es dona, tot i que en alguns dels projectes tenen limitat l'accés d'infants i les hores de descans i migdiada per tal de no alterar la convivència, d'altres projectes en canvi, l'accés és lliure independentment de l'horari "*cuando vienen familiares, nietos, se mueven como Pedro por su casa, porque no tenemos restricciones de ese tipo*" (Josep, 72, LLC).

El següent cas és el d'una dona que volia viure en una llar col·laborativa i, fins que el seu marit, que no hi volia anar *encara*, no va morir, no va poder fer el pas de viure-hi. A més a més, va estar cuidant del seu marit malalt durant 14 anys, sense voler simplificar perquè la conversa va ser llarga i distesa, però va haver d'acceptar el posicionament que pel fet de ser

dona, la dona, del seu marit (fent ús dels possessius), no va poder triar, ni consensuar ni tan sols debatre anar a una llar col·laborativa *encara*, sinó acceptar que no hi podia anar, d'igual manera que pel fet de ser dona, la seva dona, no va poder triar, consensuar, ni tan sols debatre, cuidar-lo durant els 14 anys de malaltia.

Tres años antes se compró el terreno, y me lo comentaron pero mi marido no estaba de acuerdo, decía que para el día de mañana, total, que yo nada, seguí en amistad en la parroquia [...] pero bueno, yo estaba siempre pendiente de esto, a mí esta idea me agradaba bastante para el día de mañana, [...] mi marido se murió y cuando se murió yo le dije a mis hijos que había estado 14 años malo, que yo he estado... y les dije a mis hijos que iba a vender la casa, que era muy grande, muy trabajosa y me voy a ir a la residencia. A uno le pareció bien, al otro no le pareció tan bien, pero bueno, yo normalmente, tengo mis ideas, las tenía muy claras, hablé, uno de mis hijos vino, le gustó también y aquí estoy, llevo cinco años (Cati, 78, LLC).

El cas de l'Encarna té similituds amb el de la Cati, però en el seu cas, ella preferiria viure al domicili d'abans d'estar a la llar col·laborativa, però el seu marit, que no para de fer activitats a la llar, sobretot vinculades a l'hort, prefereix estar a la llar col·laborativa. L'Encarna no ha establert forts lligams amb les persones de la llar col·laborativa, els té, va diàriament a fer activitats amb les persones de la llar col·laborativa, però ella vol tenir a la família a prop i, a la llar col·laborativa, no la té. Independentment de tenir la comunitat formant part de la seva quotidianitat, en el seu cas, no tenir la família a prop és sinònim de soledat.

A veces pienso, si me quedo yo sola, qué hago yo aquí sola. Aunque yo sé que van a venir todos, pero luego también pienso, cada uno tiene su casa y la que está sola eres tú, ya sé que me iré allí y también voy a estar sola, yo o mi marido, pero yo pienso, siempre tendré... mi cuñada vive allí al lado mío y mis sobrinos y hermanas de mi marido que viven al lado de mi hijo y son jóvenes, más que yo, y tengo mi hijo que me puede solucionar cualquier cosa, aquel mismo día y en aquel momento, pero aquí... Eso es lo que a mí me retiene, luego pienso, si vivimos los dos y mi marido no conduce, yo para ver a mis hijos y a mis nietos qué haré, ¿esperar 2 meses a que puedan subir? Cuando mi nieto ya me está diciendo: "yaya, cuando me vaya a la universidad me quedaré contigo hasta que la acabe" y yo siempre le digo: "si yo estoy en el hogar colaborativo, tú te vienes igual al piso". Pero él me dice "yo quiero que estés tú..." y esas cosas son las que a mí...Me retienen un poco, lo demás no, yo por decir... si ya veo yo que estoy aquí a gusto y no falta de nada, el pueblo está muy cerca, pero yo pienso, si tú no te puedes valer, por muy cerca que esté... Aunque tú te muevas por aquí y todo, pero si tú tienes que estar siempre pendiente de alguien (Encarna, 77, LLC).

La família queda en el lloc que quedava abans de la convivència en una llar col·laborativa, sí que és cert que el canvi de domicili pot implicar distància i aquesta distància dificultar les visites, però el vincle i el lligam amb familiars i especialment amb filles i fills és el que s'ha anat construint al llarg de la trajectòria vital i, es reproduceix en un escenari diferent. Sí que és cert que en situacions de dependència, els fills, o sobretot les filles, no han de fer-se càrrec directament de la cura, però sí que en alguns casos, segueixen fent-se càrrec de la gestió o sent participants de la mateixa, d'igual manera que es donaria fora de la llar col·laborativa, però

és un escenari que tampoc es pot comparar, ja que la realitat que viuen és la de la llar col·laborativa i no com seria si estiguessin fora. Per tant hi ha exemples on haver trencat el vincle ha suposat un dol, d'altres on ha suposat un alliberament i d'altres, com el cas de la Serena, on no hi ha hagut trencament sinó que el lligam s'ha mantingut a través de la reciprocitat esperada en la que se sosté i circula la cura (Offenhenden, 2017).

Yo me siento muy arropada, muy acompañada. Tenía la intuición que los hijos nos iba a apoyar mucho, pero tanto nunca lo hubiera pensado. Nunca. Teníamos claro que de los hijos y las personas que no son hijos, tienes que aceptar lo que te den, y lo que no te den, sufrirlo, porque lo sufres. Cuando tú crees que has hecho todo y no te devuelven nada, no es que lo hagas por interés... pero siempre esperas un reconocimiento, una palabra (Serena, 84, LLC).

En aquest capítol sobre cura en la quotidianitat s'han enumerat diversos exemples sobre com el vincle social que sorgeix fruit de les relacions sorgides en aquest fer diari, esdevenen un element d'estructura social i, a les llars col·laboratives, la seva governança, manteniment i sosteniment, es basa precisament en aquesta organització social de la cura. Per tant, considero rellevant, fins al punt de poder-ho anomenar revolució, que el vincle social és tan important com per arribar a estructurar la societat.¹⁵

A les primeres pàgines d'aquesta investigació feia esment al cercol social i com aquest estava format per l'autocura, la família, la comunitat, el mercat i l'estat. Alguns dels elements han passat més desapercebuts en quant a menció directa en aquest capítol, però rebran aquesta rellevància en el proper. D'altres, com és el cas de l'autocura, la comunitat i també la família, han centrat aquestes pàgines.

Utilitzant com a punt de partida les paraules de Mari Luz Esteban (2017), però adaptant-les als discursos de les persones informants d'aquesta investigació, l'autocura és el nivell d'atenció al benestar que es troba al marge de l'àmbit professional i institucional, des de l'autocura que les persones ens fem a nosaltres mateixes, fins al paper de les xarxes familiars, veïnals i socials. S'escapa de ser un crit a l'individualisme com podria semblar començar una paraula pel prefix auto- i, no només això, sinó que és un crit a la responsabilitat col·lectiva. Cuidar d'una mateixa o mateix, no només per caminar per la vida de manera saludable i intentar modelar la salut - tenint present la influència factors com el gènere i la classe que interseccionen en les trajectòries vitals - per arribar el més tard possible a la vellesa i fer-ho en les millors condicions possibles. I poso aquesta distància a la vellesa, que és la que les persones gerontolescents d'aquesta investigació, que no ho són

¹⁵ Marcel Mauss (2009) ja introdueix en el seu *Ensayo sobre el don: forma y función del intercambio en las sociedades arcaicas* publicat per primera vegada al 1923 com els intercanvis - en el cas de les llars col·laboratives, poden ser materials o immaterials- articulen i construeixen relacions.

totes, però sí que ho són un percentatge molt elevat, consideren que encara no transiten la vellesa, relegant-la a la tercera persona, no els hi pertany.

En un moment social tant convuls i de canvis, on la pressió del neoliberalisme, el capitalisme ferotge i l'individualisme estan presents a totes les esferes i contextos socials, projectes que prenen la direcció contrària alimenten l'esperança, que no hi ha un únic camí traçat. A més, el curt tram (quant a anys i quantitat de projectes, i no en quant a les nombroses fites aconseguides) que porten recorregut i la manca de recolzament rebut fins al moment fa que encara hagin de millorar en molts aspectes, sent-ne les pròpies convivents i futures convivents d'aquests projectes les primeres coneixedores de les limitacions que cal anar superant.

5.

CURA EN LA DEPENDÈNCIA: MECANISMES DE GESTIÓ DE LA DEPENDÈNCIA EN COMUNITAT

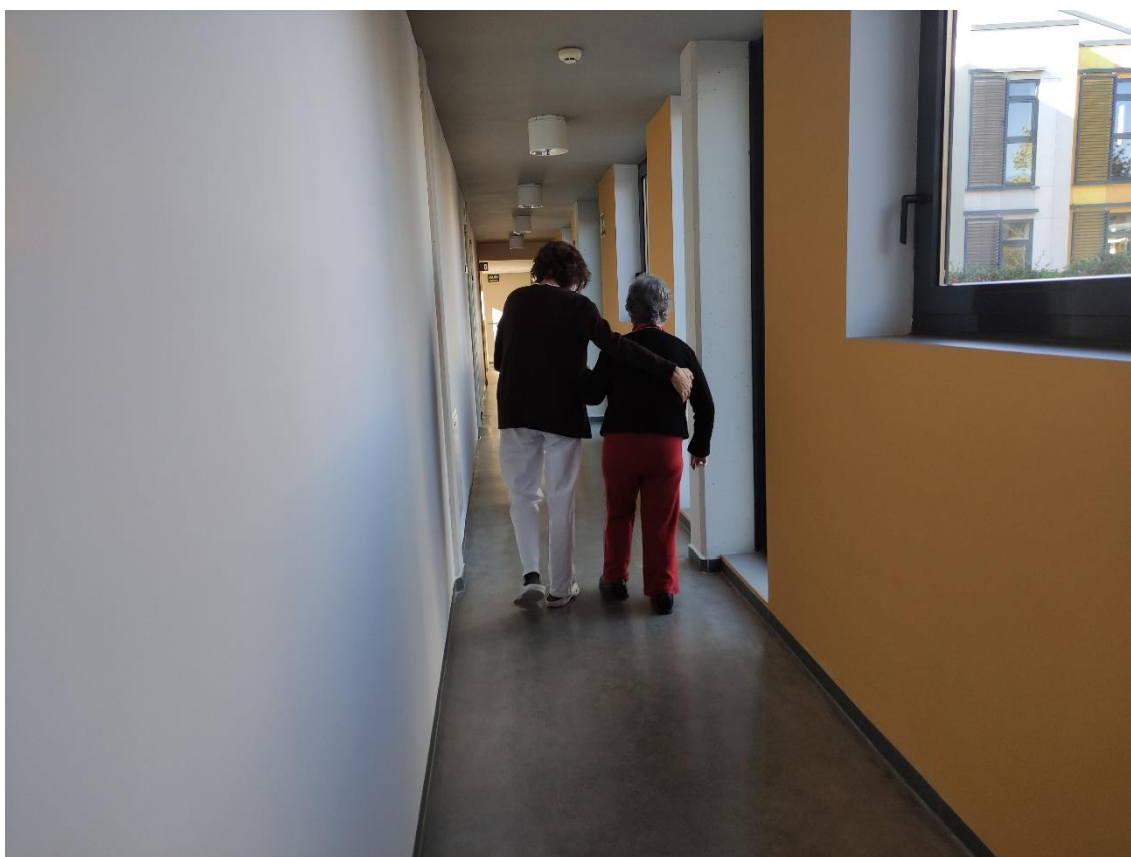

Figura 35: Auxiliar de geriatría acompañant a una dona d'una llar col·laborativa. Font: Pi (2021).

A les llars col·laboratives en formació i en convivència, la gestió de la dependència és un dels elements que sovint requereixen de més reflexió i consens grupal en quant a trobar una fórmula que sigui sostenible econòmica i comunitàriament, satisfent a totes les persones que formen part de cada projecte. Aquestes llars col·laboratives conviuen o s'estan creant en un context en que l'administració encara no les reconeix com a alternatives per envellir. Es fa necessari, per al desenvolupament d'aquests projectes, que els poders públics facilitin la seva consecució a través d'una major flexibilitat a la vegada que els legislin per tal que en un futur sigui una opció generalitzada. L'anticipació, prendre decisions a temps, planificar el futur, son accions preses per les persones que opten per aquesta alternativa d'habitatge, la qual cosa esdevé un estalvi per l'administració pública (Sancho, 2020).

Tenir present la gestió de la dependència a les llars col·laboratives en formació, consisteix en anticipar-se a uns escenaris possibles i, en les llars col·laboratives en convivència, poder resoldre situacions de cures de llarga durada amb les que ja conviuen i de noves que els puguin sobrevenir. El desenvolupament de mecanismes de gestió de la dependència en les llars col·laboratives en formació analitzades no està desenvolupat fins al mateix grau d'especificitat que aquells en convivència, que necessiten poder tangibilitzar-ho per tal de resoldre les dificultats vigents amb les que es troben.

Les llars col·laboratives en convivència que formen part d'aquesta recerca, realitzen pagaments mensuals que corresponen a les quotes d'ús de l'habitatge, quotes pels serveis contractats - cuina, administració, recepció, gerència, jardineria, perruqueria, bugaderia, entre d'altres - i també una altra divisió que es fa als pagaments mensuals és en referència a la gestió de la dependència - fisioteràpia, terapeutes ocupacionals, auxiliars de geriatria, etc. -. Disposar d'uns o altres serveis i, conseqüentment de les quotes que correspongui, és una decisió de cada grup i varia en funció de la voluntat grupal i la capacitat per fer-hi front. En els casos analitzats, la manera consensuada de gestionar la quota de cura es per mitjà de mutualitzar-ho amb tot el grup, independentment de si fan ús del servei de cura en la dependència o no, en alguns dels casos es divideix la totalitat del cost entre totes les persones del projecte i, d'altres, parcialment, havent-hi una part que ha de costejar la persona que ho necessita.

Tot i que actualment des de l'administració pública, en els seus diferents nivells, hi ha hagut mostres d'interès en les llars col·laboratives oferint o cercant fórmules per tal de procurar fer-les més accessibles, sobretot pel que fa a l'adquisició del sòl o al seu reconeixement a la cartera de drets socials per tal de poder rebre prestacions per a la gestió de la dependència, encara queda recorregut per fer per tal d'assolir aquesta accessibilitat.

Hi ha llars col·laboratives reconegudes com a centres residencials i aquest fet els permet rebre les prestacions que els pertocuen per aquesta categoria però, alhora, suposa que han de complir amb el perfil i les ràtios de personal a contractar, han de disposar de mesures arquitectòniques concretes. Esdevenir una centre residencial o no fer-ho, és una decisió que majoritàriament els grups prenen en fase formativa ja que en depèn el disseny arquitectònic de l'edifici, per tal de no haver de fer després una gran inversió per adaptar-lo. Tot i així, suposa una decisió en alguns casos de difícil consens degut a que a l'hora de crear el projecte no acostuma a haver-hi persones amb dependència ja que alguns dels requisits d'accés van relacionats amb l'autonomia per a la realització de les tasques quotidianes i amb edats que no superin els setanta anys. Assumir les despeses arquitectòniques i de contractació de personal quan no és necessari, fa elevar més les despeses des d'un inici, però assumir aquesta declaració com a centre residencial posteriorment, també suposarà dificultats econòmiques i d'arquitectura a resoldre un cop ja iniciada la convivència. A més a més, si s'és un centre residencial, la contractació de personal dedicat a la cura en la dependència es pot fer directament, però si no s'està acreditat com a tal, cal contractar el personal permès a través d'una altra empresa, i això generalment suposa un increment de les despeses degut a la presència d'empreses intermediàries. En aquest capítol s'explicarà quins mecanismes han adoptat els projectes en formació i en convivència analitzats en relació a la gestió de la dependència.

5.1 L'anticipació

Rebecca Bryant i Daniel Knight (2019) al seu llibre *The Anthropology of the future* conceptualitzen l'anticipació fent un símil amb la pluja: anticipar la pluja és sentir-la i olorar-la a l'aire, tancar les finestres i cobrir el mobiliari mentre imagines el futur en el present. A nivell individual, l'anticipació impregna les accions de la vida quotidiana, a nivell col·lectiu trobem que l'anticipació està vinculada a moments particulars de futurs incerts o amenaçadors. L'anticipació, en aquests casos, és una forma col·lectiva d'abordar l'ansietat de la incertesa i de prevenir o alterar una cosa que amenaça una revisió radical del present. Els projectes en formació analitzats anticipen la possible arribada de dependències protagonitzant aquestes eixos centrals de debat en les reunions a les comissions pertinents i a les assemblees grupals. Tot i així, aquesta anticipació ve molt marcada per la presentació d'escenaris possibles i límits que no es volen traspasar, més que, generalment, per l'elaboració d'un pla de gestió de dependència detallat en quant a tasques i implicació econòmica. Hi ha una consciència individual i col·lectiva sobre la importància de la gestió de la dependència per la sostenibilitat que això pot comportar al projecte i també per la

pròpia preocupació que, en cas d'arribar necessitats de cura de caire més intensiu, com es resolarien. És un factor però, que els escenaris canviants dels processos formatius i també el canvi en les persones que formen part del projecte durant el seu llarg recorregut formatiu, fa que no es pugui especificar el detall d'aquesta gestió tot i que en molts casos sí que s'estableixen les línies generals que es volen seguir.

La dependència es planteja com quelcom que arribarà segur en un futur, i es una temàtica molt recurrent en els projectes en formació que volen anticipar i resoldre aquesta gestió. La Maria explica perquè tenen previstes les cures de llarga durada al projecte:

Igual estem totes estupendes fins als 105, però... les tenim previstes per si un cas i evidentment que a nivell personal preocupen, i tant. Perquè doncs... tu veus el teu voltant, gent que estava bé i de cop i volta han fet un baixon... Entres a certa edat i es creen dependències, gent que en principi no li tocava i es crea una dependència, és un tema que està al voltant i, nosaltres per edat suposo que el tenim més present (Marian, 62, LLCF).

La Rebeca, també en un projecte en formació fa referència a aquest mateix procés d'anticipació, però explica també el per què no acaba de concloure de manera específica l'elaboració d'un pla, protocol o si més no, establir com serà la gestió de la dependència i va lligat al tabú i la por que suscita pensar en la dependència com una realitat apressant a la qual aparentment, ningú en pot escapar. No sempre expliciten aquest pensament que la dependència arribarà a tothom i, en els discursos manifesten que no té per què arribar a totes les persones i que només un percentatge necessitaran d'ajudes per resoldre situacions de cura més intensiva però, a l'hora de gestionar-ho, sí que és un neguit generalitzat i, saber que es pot pertànyer a aquest percentatge, en moltes de les persones entrevistades, tal com expressa la Rebeca, preocupa.

Hem parlat, però no hem sigut capaços, ho dic sincerament, de dir fins a on podrem pagar, fins a on voldrem pagar, no hem sigut capaços. Del grau màxim, del grau mínim més o menys. Però quan parlem del grau màxim, ens agafa una espècie de suor freda i entre tots diem, bueno, ja es veurà no ens posarem malalts... Bueno, no podem posar una pistola al pit de, bueno noies això ho tenim que decidir ara. Que ningú està malament. No sé si t'ho va explicar la companya, però una de les condicions per entrar en aquest habitatge és precisament que no siguis dependent. O sigui, per entrar has d'estar vàlid, pot ser que al dia següent, a tots ens pot passar, et vinguin totes les dolències del món, però en el moment que vagi a viure-hi has d'estar bé (Rebeca, 73, LLCF).

En paraules de Zygmunt Bauman en una realitat tan efímera, sembla complex preveure què passarà i això genera incertesa, aquesta incertesa es vol resoldre per mitjà de l'anticipació, que precisament ha de cercar fórmules que s'ajustin a aquesta societat canviant (Bauman, 2013). En aquest sentit, molts dels discursos dels projectes que encara no tenen cap cas de dependència al qual acompanyar, no entren en la concreció, sinó que contempen fer-ho un cop arribada la situació, tot i així sí que vetllen per una visió conjunta sobre la direcció a

seguir donat el cas i sobre quins seran els límits establerts, límits que, com s'exemplificarà més endavant, canvien un cop transitades les vivències. En Juanma, d'una llar col·laborativa en formació, explica com considera que afrontaran la dependència en la futura convivència:

En el moment que vagin venint les coses les anirem entomant tranquil·lament, analitzant, veient quines són les solucions més normals, més fàcils, més agradables i les anirem fent. Per què? A veure, nosaltres estem tots amb la qüestió sanitària, tenim la seguretat social i estarem en marxa amb la seguretat social, de seguida que tinguem, evidentment ja ens prepararem amb el Centre d'Atenció Primària, parlar amb ells, de dir, arribem un grup d'aquestes característiques i com ho farem i com ho veieu i començarem a parlar amb ells a veure quines implementacions hem de fer a nivell sanitari i, evidentment tots sabem que la sanitat pública, la necessitem, esta clar, de manera col·lectiva, solidària, si necessitem infermers, cuidadors, metgesses, osteòpates o sigui el que sigui, haurem d'anar contractant el que necessitem. [...] Tenim decidit que serà comunitari, no que cadascú es pagui lo seu sinó que tots pagarem una quota, que anirem incrementant a mida que la necessitem, però tots pagarem aquesta quota i es beneficiarà qui la necessiti, aquest és el nostre lema i ho farem fins al final, suposo que serà que si un es queda vegetal... estem parlant amb l'associació de l'eutanàsia, ho estem parlant entre nosaltres, perquè és una discussió que hem de tenir, que hem de parlar i sobretot, evidentment, si has d'estar així, millor anar-se'n, això està clar, això ho hem de tenir clar i el que no... hi ha uns hospitals que ja són per això, nosaltres arribarem on hem d'arribar, el benestar total i absolut de la gent fins al final (Juanma, 64, LLCF).

L'abordatge de la dependència en els casos en convivència es detallarà en propers apartats. Tot i així, l'Estrella explica com, a la llar col·laborativa on viu, van realitzar un estudi estadístic, ja que disposaven de persones que en el seu recorregut laboral havien treballat en temàtiques estadístiques i sociològiques i, conseqüentment, disposar d'aquest capital de coneixement els va permetre fer projeccions acurades de futurs venidors - un capital però, que no és extensiu a totes les llars en convivència ni en formació-. Un cop amb la necessitat de resoldre alguns casos de dependència instaurada i les xifres resultants de l'estudi que van quantificar les fórmules econòmiques per resoldre la dependència de manera sostenible. D'aquesta necessitat de millorar la planificació també en aquests casos on la pròpia vivència i les xifres són vigents en fa esment l'Estrella. Planteja el requisit d'anticiparse, també a la convivència, on la distància entre l'anticipació i l'arribada de les necessitats de caire intensiu és més curta (o de vegades inexistent perquè ja conviuen amb aquestes necessitats):

Vamos a ver, la herida va a salir, no sabemos a quién ni con qué intensidad, pero estadísticamente hay entre un 10-15% de salir, tenemos un porcentaje de posibilidad que tengamos dependencia. Eso va a ocurrir obligatoriamente, porque mira a tu alrededor y a tu alrededor ocurre. Si a tu alrededor ocurre, aquí va a ocurrir obligatoriamente. Entonces decía a ellas (en referència a la comissió de dependència), vamos a esperar a un incendio, y pensamos donde ponemos las mangueras. Hacemos una asamblea, luego una asamblea y luego esperamos a que el Consejo Rector nos diga cómo lo apagamos. Contamos con que no va a haberlo, pero si lo hay, hay que tenerlo previsto ahora. Porque además sabes que se puede plantear. Y mientras los incendios, que también se producen y los porcentajes desde

luego son más bajos que la dependencia, hay planes antiincendios y porque no tienen planes antidependencia sabiendo que eso sí que va a ocurrir (Estrella, 70, LLC).

La disposició de coneixements específics en temàtiques molt diverses com pot ser la gestió de la cura en la quotidianitat o la dependència, l'economia, l'arquitectura, entre d'altres, són temàtiques necessàries per dur a terme un projecte d'abast tan ampli com són les llars col·laboratives per a persones grans i fa que, en alguns dels casos, hi hagi entitats que acompanyen i assessoren en diversos aspectes del procés formatiu i de convivència i que alhora vetllen pel foment d'aquesta tipologia d'habitatge.

5.2 Acompanyament i assessorament extern

Tot i que els projectes en convivència analitzats no van realitzar el procés formatiu de la mà de cap entitat, sinó que el capital necessari, econòmic, social, cultural, va arribar per part de totes les persones integrants, en l'actualitat alguns d'ells sí que pertanyen a federacions o entitats paraigües no tant per l'assessorament, però sí per la difusió d'aquesta alternativa de convivència per a la gent gran. En canvi, els projectes en formació, sí que en nombrosos casos es troben acompanyats per aquestes entitats. També és un fet que, en el moment de construcció dels projectes en convivència analitzats, eren agrupacions molt aïllades i consegüentment no existien aquestes entitats facilitadores d'aquests processos de convivència, mentre que en l'actualitat i ha hagut un creixement exponencial en l'interès per aquestes llars i són molts els grups que es troben en fase formativa i que poden acabar en convivència si aconsegueixen recórrer el camí entre la idea i el resultat final. La Rebecca, d'una llar col·laborativa en formació, reflexiona sobre el fet de poder estar acompanyades per una entitat que les assessora:

Ens pensem que aixecar un edifici és bufar i fer ampolles, i no és bufar i fer ampolles. És un món molt complex, que fins fa res només estava dominant per voltors, que només volien especulació. És un món molt complex i jo estic molt feliç que amb el paraigües... pot ser que un dia no t'hi entenguis i pot ser que un dia discuteixis. Tot això té una pràctica que individualment no tenim. A mi, em sembla un bon paraigües, té una massa crítica que ja som molts socis, m'interessa estar sota aquest paraigües. Repeteixo, segur que un dia pots tenir una cosa per discutir, res és idíl·lic, però crec que et dona bastanta tranquil·litat, que a l'ajuntament els hi dona molta tranquil·litat el que sigui un grup una mica més gran, que tingui més experiència i, repeteixo, fer cases no és senzill (Rebeca, 73, LLCF).

L'Aitor puntualitza quines són les dificultats amb les que es troben en la relació amb l'entitat que els acompanya i que tenen a veure amb la rapidesa i atenció que el grup necessita per donar resposta a qüestions que són de caire vital per al grup i en conseqüència s'entenen com a necessitat a ser resoltes prioritària i ràpidament per tal de poder avançar i no dilatar

encara més, i el que això implica, processos que ja de per sí tenen d'altres obstacles a depassar:

Com inconvenient, a vegades la informació no arriba amb la rapidesa que hauria d'arribar. Això sí que ho estic observant i ho porto observant des de fa bastant temps. Quan estàs ficat a una cooperativa mare, sempre hi ha algun fill que queda desatès. Aquí sempre hi ha una fase que o li costa arribar... la informació és: necessitem això i triga una setmana, quan hauria de trigar hores o un dia. Li falta una mica més de feeling, contacte. Si tu em demanes que et baixi un paper, te'l faig i al moment el reps. Jo quan et dic: necessito això o aquesta reunió. Sempre hi ha esperes, pegues, aquest contacte és el que hem d'evitar, hem d'intentar que sigui més ràpid i fluid. A vegades.. portem una setmana o més esperant que diguis algo i després tot és de pressa i corrents, no es pot anar així (Aitor, 62, LLCF).

La Camila és integrant d'una d'aquestes iniciatives que acompanyen i difonen les llars col·laboratives i aporta la visió des de l'altra òptica, justificant la necessitat del seu rol amb les següents paraules:

Se ha visto también que aunque los proyectos sean autopromovidos y autogestionados es muy importante que se acompañen de profesionales, ¿por qué? Porque te estás metiendo en un proyecto de vida, que además hay una inversión a nivel económico muy potente. Piensa que en una comunidad de 40 personas, se van a meter en un proyecto de 3 o 4 millones de euros. Es que no te estás comprando un balón de playa. Luego tiene toda la dimensión social. Venimos del individualismo, cómo confluyamos. Las necesidades individuales y las colectivas y luego consensuamos el modelo de convivencia, si esto requiere un acompañamiento y una educación también. Toda la parte de desarrollo de proyecto. A final vas a montar una empresa, porque una cooperativa es una empresa, y aunque no sea una cooperativa, que sea fundación, si no es viable, se hunde el barco. Toda la parte financiera, estimación de costes, la parte legal, toda la parte de ideación del modelo de convivencia, los servicios que vamos a necesitar, todos los servicios generales. Sean servicios generales, sean de cuidados, la dimensión arquitectónica, la urbanista, es apasionante pero es bastante complejo (Camila, F).

Aterrant el paper d'aquestes iniciatives a la gestió de la dependència està el fet de materialitzar i fer tangible tot el que engloba aquest procés. Cada grup, com s'ha vingut reiterant en tota la investigació és diferent i no hi ha un model de llars col·laboratives per a gent gran precisament perquè en la construcció dels grups està la diversitat i la heterogeneïtat de valors, ideologies i, en definitiva, d'idiosincràsies variades que conflueixen en projectes distints. Tot i així, en més d'un grup en formació s'ha fet palès aquest voler anticipar el futur visionant la gestió de la dependència, alhora que no arribar a concrecions per la glopada de distància que això representa a una realitat manifestadament, en boca de moltes persones que han participat de la investigació, preocupant: l'arribada de la dependència a nivell individual i al gestió de la mateixa a nivell comunitari. Acompanyar en aquest procés d'anticipació, en molts casos vol dir concretar:

Lo que pasaba es que existía la falsa creencia de que con la ayuda mutua ya lo tenemos todo resuelto, pues no. Con la ayuda mutua no tienes nada resuelto, puedes tener el que te hagan

compañía resuelto, hasta a ver cómo. También es algo que hay que profundizar mucho, desde que rol va a jugar la comunidad entre sí, a qué nivel, qué compañía, de cuidados. Claro, cuando una persona desarrolla una dependencia, necesita compañía pero sobre todo necesita cuidados formales, especializados, la comunidad por mucho que quiera, o bien no va a tener competencia técnica, o si la tiene, igual tampoco lo quiere hacer.[...] Las nuevas comunidades entiendo que esto lo están teniendo en cuenta porque tanto los profesionales que estamos en esto como las propias comunidades que llevan conviviendo ya unos años, estamos todos diciendo: señores, aborden el tema de la dependencia antes de que llegue a ir a vivir incluso, plantearse el cómo lo vamos a hacer, hasta qué grado de dependencia vamos a ser capaces de atender. Luego lo que te digo, también en una residencia hay determinados cuadros que son agudos, infartos que te tienen que mandar al hospital, o una demencia con un cuadro de alteración de conducta grave, hay que derivar un tiempo a un psicogeriátrico y que la persona se estabilice y luego si está apta para volver al centro y el centro está preparado para atender ese perfil, fenomenal, pero si no, tendrá que ir a otro recurso. Esto pasará, pero siempre que lo planifiques y preveas, el centro y la comunidad va a estar mucho mejor preparada y se habrán hecho las preguntas. Quién va a cambiar los pañales? Y ahí se verá. "Tendremos que contratar personal de enfermería, auxiliar, fisioterapia" e incluso contratar si la comunidad es muy grande, y de entrada lo gestionan, pero luego contratar una persona o empresa que lleve la gestión. Todo esto hoy en día se está abordando, al menos se recomienda y me consta que cada vez más iniciativas lo van abordando pero se ven reticencias (Camila, F).

Amb acompanyants en els diferents processos o sense, en convivència o formació, tots els projectes analitzats han socialitzat la preocupació sobre com fer front a la gestió de la dependència. El creixement de les llars col·laboratives ha permès emergir també entitats que tenen la voluntat de facilitar els processos de formació alhora que tenen també la vessant ideològica de difondre una alternativa de convivència. Aquestes entitats són coneixedores, fruit de la pròpia experiència i la feina d'investigació que desenvolupen, de les limitacions d'aquests habitatges, però vetllen per, a través de la difusió i la pressió social i política, recórrer camí comunitàriament per anar sobrepassant les limitacions aparentment inherents a aquesta manera de viure.

5.3 Pràctiques de cura en la dependència

Com s'entén la cura en la dependència a les llars col·laboratives

Les llars col·laboratives esdevenen espais de regularització de la cura, on aquestes es posen al centre donant la importància i rellevància que tenen en el sosteniment de la vida, entenent aquests espais com a promotors d'alliberacions de sobrecàrregues en la cura, sovint dirigides per explotacions i lògiques familiars aclaparadores. En els casos estudiats en aquesta investigació es manifesta que hi ha responsabilitats de cura construïdes sota premisses de gènere que encara es reproduïxen a les llars col·laboratives, però també ho és que la consciència comunitària alleuja, distribueix i en reorganitza moltes d'altres.

En les pàgines anteriors ja es presentava la idea que, tot i al distinció de cura en la quotidianitat i en la dependència no són dues esferes aïllades i inconnexes sinó tot el contrari, hi ha moltes situacions a les que comparteixen espai. També en els discursos es dona aquesta distinció, de manera molt clara pel que fa a posar nom a la dependència i a alguns límits que no es volen traspasar. Aquests discursos alhora estan impregnats de referències al suport mutu que consideren implícit en aquesta manera de conuiu que han triat, a vegades fent al·lusions directes i d'altres, explicant experiències que no atribueixen a pràctiques de cura comunitària per la manca de reconeixement i consciència envers la cura o de comprendre aquestes com a pràctiques merescudes per la senzilla i transcendent raó de ser les pràctiques que garanteixen la vida i forgen comunitat.

Tot i així, no sempre els resulta senzill establir línies vermelles i les ideologies o, en alguns casos, les influències religioses de les trajectòries vitals, poden incidir en prioritzar valors com la caritat que poden acabar resultant en l'assumpció de tasques de cura que, altres persones poden considerar que no els pertocuen. Aquestes influències s'extreuen principalment de discursos de projectes en convivència, gairebé tots ells amb trajectòries de més de 10 anys de convivència i més de 20 de començar a gestar el projecte i, on moltes de les persones que encapçalaven el lideratge en la formació d'aquestes llars analitzades, estaven vinculades a l'església. Després del pas dels anys, els grups s'han anat ampliant i, les creences i la diversitat també: dels grups llavor, a les persones que actualment conviuen, que arriben, en alguns casos a les 80 persones, moltes d'elles amb diferències d'edat de 30 anys i maneres de viure i entendre la cura també molt diferents, però amb la necessitat de confluir i trobar el consens en tot allò que repercuteix comunitàriament.

La quantitat de persones respecte a la totalitat del grup que en l'actualitat manifesten la creença cristiana com a prioritària a les seves vides s'ha vist disminuïda i, conseqüentment, alguns dels valors inherents a aquesta, també. La fraternitat universal, l'ajuda desinteressada, la benevolència són alguns d'aquests valors que poden anar lligats a la religió i que es vinculen amb la cura en quant als límits que cada persona està disposada a assumir o quin paper se li dona al voluntariat en la gestió de la cura en la dependència.

La religió no és l'element que organitza la cura, és la comunitat, a les llars col·laboratives, però sí que en alguns casos guia la manera de fer-los-hi front i, conseqüentment era rellevant descriure-ho. En les properes línies es descriurà com és aquesta gestió de la cura a la dependència, què estan disposades les persones que hi conviuen a assumir, què volen externalitzar, quins són els límits i com i què es consensua per gestionar-les. També fins a quin punt esdevenen un element prioritari en la sostenibilitat social i econòmica del grup. També en la dependència, la comunitat cuida i la cura forja comunitat.

5.3.1 *Ajudar-se sí...*

En els projectes en formació, l'encara no arribada convivència amb la dependència fa que en molts casos no es concreti com es farà la gestió de la dependència, més enllà de les pròpies reticències a tractar aquestes temàtiques, també influeix el fet que encara no es poden quantificar necessitats socials i econòmiques degut als canvis constants als que estan subjectes els projectes en formació -tot i que en alguns casos sí que disposen d'aproximacions i plans de viabilitat-. Considerar l'horitzó de la dependència lleugerament més llunyà que aquells qui conviuen amb ella, fa que algunes persones que es troben en projectes en formació assumeixin la voluntarietat en algunes de les tasques que implica la gestió de la cura com un desig que agradaria complir. Arribada la convivència, acostumen a acotar-se aquests límits, degut a la necessitat d'especificar tasques concretes, preus i personal que gestioni la dependència d'acord amb les casuístiques personals que s'estiguin produint i també en alguns casos on hi ha hagut aquesta pràctica voluntària ha esdevingut esgotadora o inassolible tot i la voluntat inicial.

La pràctica voluntària en la gestió de la dependència a les llars col·laboratives es troba informalment organitzada, tot i no haver-hi comissions que l'articulen sí que hi ha relacions socials que en depenen. La solidaritat, la col·laboració, l'ajuda mútua, forma part de la idiosincràsia d'aquests projectes i, en la cura quotidiana hi ha moltes més accions, com explica la Neus, que suggereixen aquestes maneres de fer.

No estás sola, hay en esta casa un sentimiento de solidaridad, acompañamiento, una filosofía de vida. Yo diría que eso es muy importante también, la filosofía de ayudarse mutuamente está ahí. Lo sabemos cuándo entramos, hasta te lo venden, te lo dicen y lo esperan de ti, por eso se dice, para que sepas que vienes a colaborar con el otro, a cuidar al otro (Neus, 70, LLC).

En el cas de la gestió de la dependència que refereix a una esfera més petita, i més intensa, de la cura a la comunitat, no totes les persones participen d'aquestes pràctiques. Recordo un cas en el que una dona sortia a fer una activitat concreta de lleure que es realitzava una tarda entre setmana, en un moment en el que el seu marit no estava sent atès pels serveis de dependència i en el que s'havia acordat que era ella la responsable de l'acompanyament del marit aquelles hores, tenint la possibilitat de cridar a auxiliars de geriatria si ho requeria per alguna tasca concreta. Una companya de la llar col·laborativa, anava a cobrir aquesta necessitat d'acompanyament per tal que ella pogués sortir, una voluntarietat oferta i no demanada, però que resol una necessitat d'aquesta dona cuidadora de poder sortir i tenir una petita estona d'oci.

La gestió de la dependència és un tema que es tracta freqüentment i experimenta canvis a les llars col·laboratives en convivència. En alguns casos s'havia arribat a plantejar una

pràctica voluntària organitzada formalment per part d'alguna comissió responsable que donés resposta a necessitats sorgides de la gestió de la dependència. Tot i tenir en òrbita aquesta possibilitat s'ha acabat consensuant que no era adient degut a que era una minoria la que estava disposada a fer-ho i que a més les pràctiques informals ja havien deixat palès l'esgotament físic i mental que això suposava.

		15:00-16:30	16:30-18:00	18:00-19:30	19:30-21:00
29	LUNES	F			M
30	MARTES	e	elo c		
1	MIÉRCOLES	M			
2	JUEVES	AZ			
3	VIERNES				AZ
4	SÁBADO			WB	
5	DOMINGO			MB	

Figura 36: Quadre de voluntariat per l'atenció a la recepció. Font: Pi (2021).

Sí que hi ha pràctiques voluntàries a la quotidianitat que no requereixen d'una regulació tan exhausta sinó que s'autoregulen pel propi dia a dia i, fins al moment, no els han faltat mai persones disposades –conducció al supermercat, parar i desparar taula, recepcionistes durant el torn de tarda quan no hi ha auxiliars (figura 36), etcètera-.

En els casos formatius, es parla de voluntariat i dependència però és difícil aterrar a la vida diària per la dificultat de preveure la multiplicitat de situacions amb les que poden conviure i establir mesures voluntàries o no per gestionar-les. En Carles encara no ha arribat a la fase de convivència, però sí que s'imagina com vol que sigui aquesta voluntarietat, no especifica però si aquesta estarà organitzada formalment o si dependrà del que abelleixi a les persones voluntàries, que com sí matisa poden ser molt diferents entre sí, havent-hi doncs la possibilitat que les necessitats de la persona dependent no sempre estiguin cobertes:

Hi ha altres nivells, com per exemple, acompanyar a la persona al metge, o si està en cadira de rodes, portar-la amunt i avall quan vas d'excursió o inclús a casa. Aquest esperit de col·laboració és important. I això, molta gent, perquè ho ha viscut, i ha viscut en comunes, i han muntat mil coses d'aquestes, però hi ha gent que no, que ha sigut funcionari o mestres i estan allà i bueno, no han pres la iniciativa de la seva vida. Hi ha una etapa de la teva vida, que vols seguir autogestionat, vols autogestionar la teva salut, vols autogestionar on vols anar, que és el principi filosòfic nostre, jo vull seguir autogestionant la meva vellesa, i amb l'ajuda, evidentment de la comunitat, en aquest cas del grup, o de comunitat, però quan

arriba el moment ja més crítics, necessitem l'ajuda dels gerontòlegs, d'auxiliars d'infermeria, etc. (Carles, 72, LLCF).

En aquest cas ja presenta que hi ha límits, tot i que com encara no es conviu, no ha calgut arribar a especificar quins són. Més endavant hi ha un apartat que s'endinsa en les limitacions en la gestió de la cura a la dependència. La voluntarietat individual però, en els casos en convivència pot topiar amb la manera de fer comunitària, no sempre coincidint, però com regular el voluntariat si la raó de ser del mateix és la no obligatorietat?. *"Hay voluntariado, pero el voluntariado nunca es obligatorio, tú no puedes obligar a nadie. Hay gente que se ofrece voluntariamente y otra que no, eso es así, porque ha venido aquí también a que le asistan, no a asistir"* (Rodolfa, 84, LLC). En Lorenzo explica com conflueixen aquestes maneres diferents d'entendre l'atenció a la cura en la dependència i com, independentment al consens que s'arriba, són diferències latents que van esquerdant la comunitat. De fet, al projecte al qual conviu, en el moment de fer les entrevistes, s'estaven realitzant assemblees per decidir com havia de continuar essent la gestió de la dependència i quin era el paper del voluntariat en tot plegat.

Hay un grupo de gente que reclamó de manera muy enfática que el cuidado de Trabensol no podía depender solamente de profesionales, sino de voluntarios, que hemos venido a ayudarnos unos a otros y que reclaman el papel del voluntariado y más voluntariado y menos profesionales externos. Es un punto de vista, yo no lo comparto, el voluntariado es una expresión muy bien intencionada pero poco realista de lo que se necesita, hay gente que sí lo comparte y es legítimo. Esas demandas y otras son las que van poniendo grietas en el edificio (Lorenzo, 74, LLC)

En un grup focal amb una comissió de dependència es va estar parlant sobre el paper del voluntariat en la gestió de la cura en la dependència i, la Bruna va resumir el posicionament que, després de mesos de treball i de cercar fórmules per procurar fer un consens, moltes vegades difícil, s'havia pres: no homogeneïtzar, continuar amb el seguiment i les mesures específiques per cada persona amb dependència atesa a la llar col·laborativa alhora que encaixar, si s'escau per la casuística i per les aptituds, el paper dels voluntaris. Per tant, havien arribat a l'acord que el voluntariat no pot substituir l'atenció professional, però sí que es poden trobar tasques, analitzant personalment cada cas, que es puguin realitzar per part d'aquelles persones que desitgin acompanyar de manera voluntària les persones dependents: *"no todo voluntario sirve para todo y que no todo lo que hay que hacer tiene que ser por un voluntario, hemos aprendido que los casos se tienen que ver separadamente y se tienen que entender separadamente para poder dar respuesta"* (Bruna, 80, LLC). D'aquesta manera es cerca l'equilibri recíproc d'aquelles persones que volen donar i aquelles que necessiten rebre, potenciant espais d'interacció on es genera el que la Johana Kunin (2019) anomena pràctiques d'autocura paradoxal, en les que cuidar d'una mateixa i de la resta no és necessàriament exclouent.

5.3.2 Però fins a on?

Els límits

En les observacions i converses mantingudes aprofundint en les experiències de cura i concretament en la gestió de la dependència, les línies vermelles que personalment no es volien traspassar van aparèixer reiteradament manifestades i, en molts casos, es repetien exactament quines eren aquestes barreres que les persones no estaven disposades a flanquejar. El fet de triar viure en una llar col·laborativa es considera per part de moltes persones una manifestació de llibertat i, precisament per tal que aquesta llibertat no es vulneri, veuen necessari establir quines son les responsabilitats que no poden, - i en alguns casos no volen - assumir. Amb això no vol dir que no vulguin cuidar i cuidar-se, tot el contrari, és el que empeny aquests projectes, però sí que ho volen fer dignament i disposant dels recursos necessaris per fer front a les diverses casuístiques que es donen. La comunitat cerca fórmules i es troba en constant adaptació per poder resoldre la gestió de la dependència alineada amb el consens grupal que es procura establir envers aquesta temàtica.

Todos queremos quedarnos aquí hasta el final, envejecer sin que se nos perturbe la cabeza y que los cuidados que necesitamos, nos traigan la cena, tutelados por un servicio que sabe cuál es nuestra hora de cenar, de merendar, que nos vigila, que tenemos nuestro botoncito si queremos algo, llamamos y que vengan, que vienen a acostarnos que a la mañana siguiente ayudan a vestirnos, pero nos dejan vivir tranquilamente a un coste mucho menos que si lo tuviéramos que hacer en nuestra casa con una persona que nos lo hiciera, porque esa que nos atiende a nosotros, puede atender a cinco familias más. Eso sería lo ideal, pero luego tenemos que implementar, organizar un ala, pensamos en la operativa, donde haya una vigilancia intensa a las personas que se han demenciado. En el momento que la cabeza falla no puedes hacer esa vida sin vigilancia intensiva, sino sencillamente cubrir servicios, en ese caso, creo que vamos a llegar a esa conclusión, porque ahora estamos en discusión... Adaptar un ala que ya está prevista dentro del complejo para tener un centro de día, vigilancia intensiva y nocturna, camas con grúa, oxígeno, para este tipo de patologías ya más difíciles, poderlas atender si tener que irnos fuera, pero puede suceder que hay demencias, de hecho hay uno ahora mismo, que entonces nosotros no podamos manejarlas bien y se ha pensado, tenemos en frente una residencia de mayores al uso, que si están preparados para este tipo de cosas... (Jacint, 89, LLC).

En Jacint expressa el procés al qual es troben immerses les persones que conviuen a la seva llar, un procés per decidir les limitacions en la gestió de la dependència que presenta dificultats que poden fer trontollar el sosteniment a les llars col·laboratives. A través de l'adaptació constant, les discussions, debats, assemblees es cerquen fórmules de gestió, però també plantegen problemes vers allò comunitari i ho situen lluny d'una visió harmònica. Fruit de totes aquestes situacions però, en sorgeixen propostes consensuades i adaptades a la realitat del moment, que resolen situacions personals concretes. No idealitzar la gestió

comunitària no vol dir descartar-la, sinó impulsar entramats que vetllin per una satisfacció comunitària, propostes sòlides, riques i dinàmiques (Vega-Solís, Martínez-Buján, i Paredes-Chauca, 2018).

La por a la pèrdua d'agència, a ser més vulnerables, però sobretot la por a patir alguna demència es reitera en les persones entrevistades. L'anticipació en processos de final de vida, l'elaboració del document de voluntats anticipades i els posicionaments respecte a l'eutanàsia es mencionen en moltes entrevistes lligats a la pèrdua de la capacitat mental, el temut imaginari social (Higgs i Gilleard, 2016). La gestió de la demència també és una línia vermella, a les llars col·laboratives analitzades suposa moltes dificultats limitar què es pot gestionar i què no, la Neus aprofundeix amb un exemple concret que es dona a la llar col·laborativa a la que conviu:

Ayer hablábamos de dependencia, una de las personas de la casa, que vive en este pasillo, se perdió. Ella tiene Alzheimer, se perdió. La encontraron unos chicos en el campo, sin abrigo, con el frío que hace, perdida sin saber cómo volver. A parte de la responsabilidad del hogar colaborativo, que es lo que menos me preocupa, ella me preocupa. No es consciente y te ve y es una preciosidad de mujer, es dulce, es bonita, es una sonrisa, tienes tu cariño con ella, esta mujer ya no pinta nada, está sola. Se la cuida mucho, tiene una hermana aquí que hace que alguien supervise, hay muchas horas que se le dedican, le hacen desayuno, cena en su casa, se la está cuidando. Pero ¿ella se entera? Quién lo sabe. A ella dale un lugar fijo, no le des cambios, a ella le da igual estar aquí que en la residencia [...] Es que realmente no podemos, el problema era serio, imagínate que la atropella un coche. Está perdida. Se queda perdida por la noche y se muere de frío, de congelación. No hablo de la responsabilidad del hogar colaborativo, hablo de la pena que se encuentra perdida. En otros sitios la puerta está cerrada, no se puede ir. Yo ayer lo decía, en esta tertulia, me parece perfecto que se intente abarcar todas las áreas, es lo que nos pide humanamente, podemos intentarlo un año más y ver qué ocurre y si no se puede, hay que llevar a los dependientes donde sí que los puedan cuidar, no podemos cuidarles (Neus, 70, LLC).

En aquest cas és una demència que no va acompanyada d'agressivitat, però el grau d'intensitat d'atenció i acompanyament que requereix i la pròpia manera de conviure a la llar col·laborativa regida per la llibertat de moviment dificulta l'abordatge del seu cas. Tot i així, es va actuar de manera urgent per tal d'impedir que aquesta situació es tornés a repetir, establint mesures com ara la doble validació a l'hora de sortir per la porta secundària de l'edifici, ja que la principal sempre té algú vigilant i quan no es troba tancada.

Una altra dificultat a gestionar és la d'aquelles malalties acompanyades d'agressivitat que requereixen d'un tipus d'atenció, volum de personal i d'altres mecanismes que no es disposen. Mentre que resulta més clar establir com fer front a les dependències físiques, es torna complicat i de fet, en tots els casos analitzats, continuen revisant les fórmules més adients i menys colpidores per a la persona i la comunitat de fer front a aquestes malalties de caire neurodegeneratiu.

L'Andreu explica diversos casos que s'han donat a la llar col·laborativa on conviu i què els ha implicat la gestió d'uns i altres, fent referència a aquestes dificultats d'abordatge en casos d'agressivitat i també en aquells que requereixen d'una atenció sanitària que no es pot proveir des de la llar col·laborativa.

El problema que tenemos ahora es el problema de la atención a la dependencia, que es un poco más o menos nuevo. Hasta hace un par de años, prácticamente no... hay uno que está ya con Alzheimer, casi desde el principio pero es un hombre tan positivo, tan creyente, que da la lata, porque ahora está en silla de ruedas, es pesado, pero por lo demás no hay ninguna dificultad con él, todo lo que le dices, muy bien... Estupendo. Y su mujer lo atiende bien, según el mismo neurólogo, está extrañado de lo poco que le avanza el Alzheimer. Es el mayor de la casa, tiene 91. En cambio hay otro, que se le ha declarado casi recientemente. Ha estado bastantes años haciendo vida normal, pero eso no sé exactamente el diagnóstico, está mucho más agresivo, dándose cuenta de que le pasa algo y no aceptándolo. [...] Tenemos gente que los cuida, [...] El problema, que es donde hay más división es si aquí vamos a poder atender cualquier dependencia o no, o hay que mandarlos a otro sitio. Según los estatutos, cuidado sanitario no se van a dar, si necesita un hospital, si necesita... tendrá que ir a otro sitio, pero una cosa que se pueda atender incluso en una familia con suficientes ayudas, eso se tendría que ayudar aquí hasta el final (Andreu, 89, LLC).

De les paraules de l'Andreu, destacar també que, a més de la provisió de cura des de la pròpia llar, el rol de les esposes d'aquestes persones amb demència que, en els casos que cita, son cuidadores a temps complet, tot i les ajudes que poden disposar, dels seus marits.

La Rodolfa és una d'aquestes dones:

Es que somos mayores, si fuera que yo tengo diez años menos, pero no es el caso, yo tengo tres años más que él y de momento estoy bien para poderlo hacer, aquí no viene nadie a acostarle, ni levantarlo, todo lo hago yo, puedo hacerlo y ojalá pueda seguir haciéndolo, pero pienso si llega el caso, esto no está todavía... tendríamos que contratar más personal, yo ya lo pienso, cuando veo que una auxiliar sola va a acostar a una persona que está en silla de ruedas, es que ¿como lo puede hacer? Es verdad que hay una grúa, pero... yo he trabajado en hospital y sé que necesitas ayuda, una auxiliar sola no puede trabajar con él, se necesita un celador, un señor y a veces dos y aquí no lo tenemos, tenemos falta de personal, estas chicas, las pobres, también se agotan, no puede hacer una persona sola esos trabajos. Menos mal que se está en estudio, yo pienso que ya cuando estás muy mal, tendrías que ir a otro sitio, aquí no hay los medios suficientes, que es muy doloroso para las parejas (Rodolfa, 84, LLC).

La Serena és una altra dona que cuida del seu marit, però en el seu cas en molt poc temps ha virat cap a una agressivitat insostenible. Tot i així manifesta l'acompanyament que ha tingut per part de la comunitat i és un exemple de com s'entrellacen la cura quotidiana i en la dependència, en aquest cas revertides cap a ella i cap al seu marit. Altres persones de la llar col·laborativa van oferir-li cuidar al seu marit juntament amb l'equip professional de la llar mentre ella marxava uns dies per tal de poder d'esbargir-se, perquè com explica, ha arribat a un punt que s'ha tornat molt difícil la convivència amb ell:

Pues mira, es que los temas crónicos son muy difíciles para familia y amigos y toda la gente: "lo que necesites", a mí me cuesta mucho trabajo pedir, eso es cierto, en una ocasión, hace

cuatro meses que yo estaba pasando un mal momento y me dijeron que me tenía que marchar, que no podía seguir así... y se ofrecieron tres personas de la casa a quedarse con él, y se quedaron con él [...] Es que lleva tres semanas sin ir a talleres, si hubiera ido yo lo habría llevado mejor, pero tú sabes lo que es tener una persona en casa que no habla nada, que si te tiene que decir sí lo dice con la cabeza, no porque no pueda, porque no le sale hablar. Lllaman los hijos y le digo: "habla tú con ellos" pues son pocas las veces que se pone "¿Cómo estás? ¿Bien? Pues adiós", tenemos un nieto que es un cerebritito en Estados Unidos, yo hablo con él como tres cuartos de hora cada semana, nos llama. Y yo pongo el altavoz para que lo oiga y al momento se va. [...] La asistencia que tenía yo ahora, nos limpia como a todo el mundo, a él le atendían porque iba a talleres, que estuviera fuera de casa dos horas y media y por la tarde tres horas, te desahogaba mucho, te oxigenaba, te aireabas, pero ahora se ha negado, eso también ha sido el detonante lo que ha ayudado para ingresarle, porque tuvimos la duda de llevarlo a centro de día o ingresarlo, entonces pensamos que si lo ingresamos en un centro de día y al tercer día dice no voy, ¿qué haces? ¿lo fuerzas? ¿Le pones una camisa de fuerza? ¿Le sedan para llevarle? Y mis hijos dijeron "mamá, si tú dices que sí... si tú dices que no, hazlo como quieras que te vamos a apoyar en lo que hagas, pero si dices que sí, lo ingresamos". He estado pasando unos días muy malos, pero dije, ingresadle. (Serena, 84, LLC).

Per ella, com a cuidadora principal, al situació s'havia tornat insostenible tot i el conflicte intern d'haver de decidir sobre la vida d'una altra persona, i aquest és el seu marit, amb qui has conviscut molts anys i també implica trencar amb aquesta convivència, que fa uns mesos en el seu cas que ja s'ha trencat, però ara aquesta distància deixaria de ser no només emocional, que és invisible, sinó també una distància física. Tot i així ella manifesta el recolzament per part del seus fills, sentir-se, acompanyada per ells, per la comissió de dependència i per la comunitat de la llar en general.

Es verdad que mi marido... cuando esto se hizo esto era un poco idílico, vamos a envejecer, qué bien nos va a ir, hemos tenido 7 años y medio maravillosos de convivencia y todo, ha muerto poca gente, pero ahora ya se empieza a notar que las personas necesitamos unas atenciones y que el centro no está habilitado para eso. Es muy difícil, mi marido que ahora tiene demencia senil hace muchas cosas fuera de lo normal, me lo llevo a otra residencia con el dinero que me cuesta. Se está gestionando, pero estas cosas son muy lentas. Yo me estoy perjudicando mucho, los hijos ya han intervenido y han dicho, "es que mamá en vez de un enfermo vamos a tener dos". Por eso hemos activado esto, de llevarlo a otro centro que sí está capacitado (Serena, 84, LLC).

Hi ha grups que disposen de comissió de dependència, sota aquest o altres noms, però que vetllen per aquesta adaptació constant, intenten trobar l'equilibri entre la llibertat inherent a aquests projectes i les limitacions i necessitat de control requerit en aquestes situacions, alhora que acompanyen a les persones que ho requereixin en aquests processos de transició esdevenint un punt de referència i recolzament emocional en la gestió de tot plegat. Però darrere d'aquestes comissions hi ha moltes jornades de reflexió, treballar sobre les mesures a adoptar que posteriorment s'hauran d'aprovar grupalment i que en ocasions poden semblar aparentment contràries a la idiosincràsia del projecte. També moltes hores de

treball i dedicació a expenses de la possible majoria contrària a aquests pensaments i amb manifestacions explícites d'aquest descontent amb la feina feta per la comissió de dependència, la qual cosa també sobrecarrega i esgota a aquesta comissió, que en ocasions descriuen la seva tasca com a remar a contracorrent. Aquest remar contracorrent es deu a que consideren que les polítiques públiques són insuficients pel que fa a les cures de llarga durada. L'Eugènia reflexiona sobre com percep l'escenari de les prestacions per part de l'administració i a la vegada ho relaciona amb quines limitacions té la seva llar col·laborativa en les cures de llarga durada.

La ley ha marcado bastante pegada la concesión del grado con la concesión del recurso, eso está muy bien, es más garantista, pero juega muy en contra porque cuando no hay recursos, ¿qué se hace? Rebajar el grado, como no podemos darle un centro de día que es lo que le correspondería, pues les ponemos grado 1 y le damos una ayuda a la familia para cuidados en su domicilio. Eso es lo único que nos llega de ayudas públicas. Y ahora mismo tenemos cinco dependientes graves, de necesidad de supervisión las 24 horas, cotidianamente. Una casa que no está preparada, una dispersión de los dependientes, cada uno vive en un apartamento, con lo cual es una locura las carreras que tienen que dar las cuidadoras y una dificultad de supervisión, si los tuvieras juntos en una zona que estuviera determinada como enfermería o cuidados especiales, o a zona verde, como le quieras llamar, lo más bonito que encuentres, zona de cuidados asistidos en definitiva. Eso contradice por una parte nuestra propia definición: no queremos ser residencia, que esto se ha repetido: "esto es nuestra casa no es una residencia", ese mantra que se ha repetido ahora está jugando en contra de todo lo que estamos haciendo en dependencia de una manera feroz. Por una parte porque, esto que te digo, la casa no está preparada pero sobre todo las mentalidades no están preparadas [...] Por ejemplo. Estar en su apartamento además es un riesgo permanente. De que te dejes el horno encendido, que te quemes, que ya ha pasado, que te dejes el fuego encendido con la sartén, que ya ha pasado. Una persona que esté con un taladro en la mano, una persona que tiene un Parkinson muy avanzado, o cortándose las cejas con las tijeras, que se va a saltar un ojo, pero como está en su casa... entonces la idea de "esto es mi casa", está creando unas resistencias absolutamente incoherentes si lo ves con un poquito de distancia desde fuera (Eugenia, 76, LLC).

També hi ha grups que a més de disposar de comissions de dependència, tenen una persona gerent que s'encarrega de tasques administratives, financeres i de contractacions entre d'altres. Una de les persones gerents entrevistades explica la seva visió envers la dependència i com això afecta també al seu rol i quins són els límits amb els que es troba i com aquests es tensionen amb l'ètica i la moral:

¿Es sostenible el sistema? Sí, siempre que estemos dispuestos a subvencionarlo, de ayudas públicas no tenemos ninguna, es verdad que se está trabajando en ello. Pero hay un trasfondo más ético que económico, y es el hecho de aceptar las dependencias, y es el hecho de aceptar las dependencias cognitivas dentro de la casa. ¿Por qué? Porque en una institución horizontal, lo que yo piense vale exactamente lo mismo que lo que pienses tú. Cuando se están emitiendo juicios de valor y no eres un profesional que te dedicas a ello, chocan las cosas, chocan, "porque esto lo puede hacer cualquiera" y no, cualquiera lo puede hacer en tu casa, aquí no. Aquí no lo puede hacer cualquiera en el momento en el que yo, gerente, tengo

que darle una indicación a un trabajador. Ya no lo puede hacer cualquiera. Hay un trasfondo ético, moral... en el hecho que hay socios que no están incapacitados, que a lo largo del devenir de los años, se tendrán que incapacitar. Te vas a encontrar con un número X, no será la mitad, pero un número representativo de 5-10 personas, a nivel cognitivo, no incapacitados, y que forman parte de una cooperativa de decisión horizontal, pero no pueden votar en una asamblea y que yo no puedo tomar decisiones, ni yo ni el consejo rector, sobre su vida, no somos un equipo colegiado, cuando se tiene que tomar la decisión de "esta persona ya no puede estar sola viviendo" o "esta persona necesita un localizador y tiene que llevarlo puesto y no se lo puede quitar" y "hay que buscar uno que no lo pueda manipular..." nosotros no somos nadie, es uno de los retos que se tiene en los cohousings, ya no tanto la logística, infraestructura, eso es todo... buscarte las mañas, mirar... es más el trasfondo ético y moral. Que cuando tú decides acabar los días en tu casa, mientras no necesites implicación de los demás, tú te las compones, pero cuando necesites implicación de profesionales no vale. ¿Quién decide lo que tú necesitas cuando tú ya no puedes decidir? [...] Porque el consejo rector no deja de ser socios de la cooperativa, iguales que los demás, es donde yo veo la barrera, en ese órgano colegiado que pueda en un momento poder decidir, "esta persona hay que iniciar un trámite de incapacitación porque tenemos un problema aquí dentro, si no puede estar aquí y nosotros no la podemos atender y a la familia le parece que está estupenda y maravillosa, ¿qué hacemos con ella? [...] hemos tenido con una de las socias un problema... se marchó fuera de la casa, que ya se había alertado hace mucho tiempo a la familia, pero claro, una pulsera, geolocalizador no manipulable, es una sujeción mecánica, entonces... yo no soy nadie para poner eso, y la gente del hogar colaborativo... yo aquí no tengo responsabilidad sobre ninguno de los socios, "hay que hacerlo", ¿cómo que hay que hacerlo?, "pues lo compra el hogar colaborativo", pero si no es problema de dinero. Lo compra el hogar colaborativo, ¿quién se lo pone? ¿Tú? Pónselo tú, yo no se lo voy a poner, "la familia", pero es que la familia no quiere, considera que no es necesario, entonces, ahí entramos en el contrapunto de familia y los que más o menos entendemos algo, no somos expertísimos, pero algo de esto sabemos. Es algo recurrente que este año ha sido... postpandemia, ha sido un run, run muy constante y ahora cada vez mucho más (Josefina, TLLC).

Fins ara s'ha exemplificat les limitacions que grupalment no es poden fer càrrec o que ha calgut anar readaptant en funció a les experiències viscudes. Però també hi ha una manifestació explícita a aquelles limitacions que personalment no es volen assumir en pràctiques de cura concreta i són aquelles atribuïdes a l'esfera íntima de la persona cuidada.

Hi ha la intimitat d'aquella persona, amb persones que ens coneixem, per mi és sagrada. Vull dir, això té que fer-ho un professional. [...] El límit personal, per mi, és la higiene íntima. Jo si un dia tinc que fer un massatge a les cames, no m'importa. Jo personalment tinc una història, això és meu. Jo fa molts anys que em vaig divorciar, jo és que els homes... em fan una mandra els homes grans... Per tant, em fan mandra, és cosa meva. A veure, si calgués el recolliria, però fer un massatge o fer no sé què... Igual que a una dona em sortiria de fer-li sense cap tipus de problema, a un home em costaria una mica més. Però jo no faig massatges als homes en la meva vida privada, de fa molt. Per tant, a un conegut, tampoc se m'acudiria. Però sí, és el cos i és per respecte a la seva intimitat. Ara, repeteixo, si un dia passés un daltabaix, es fa el que sigui, però d'una manera continuada i tal... (Rebeca, 73, LLCF).

A moltes entrevistes s'ha arribat a concretar molt quina pràctica de l'esfera íntima no concebien com a possible realitzar-la, i és la del canvi de bolquers, s'estableix un consens no parlat però socialment assumit, especialment manifestat per aquelles persones que es

troben en llars col·laboratives en formació i encara no conviuen amb persones que requereixin d'aquesta atenció, però sí que anticipen que han de ser tasques que necessàriament externalitzaran. En canvi, les persones que ja es troben convivint no fan aquestes al·lusions doncs, amb l'arribada d'altres necessitats prèvies ja van haver d'activar els mecanismes de gestió de la dependència i, conseqüentment en els casos estudiats, no han hagut de fer front a les situacions que les llars col·laboratives en formació entrevistades, reiteren com a línies vermelles.

Canviar bolquers, que és molt senzill, jo no ho faré mai, cap de nosaltres, ni exigirem que hi hagi gent canviant bolquers. No vull que els meus fills s'encarreguin de mi, imagina els meus amics que em canviïn els bolquers, hi haurà una gerontòloga, una auxiliar d'infermeria, qui sigui (Carles, LLCF).

La idea és, que això ha de ser com un barri i que com tots tindrem unes edats molt similars tindrem necessitats i ens ajudarem en el que podem. Una cosa és ajudar i l'altre és... fer totes les tasques, diguem, que necessita una persona depenent. Això no. [...] l'altre dia aquí hi havia una persona que estava constipada, doncs bueno, varies persones li oferien: "escolta com estàs, et porto una sopeta, vols que no sé què o vols que no sé quantos". Sense atabalar tampoc, però bueno, una cosa de grup aquesta. Ara, doncs no ho sé, haver de canviar bolquers o coses d'aquestes, la línia és bastant... (Josep, 72, LLC).

Tenim que ser suficientment adults i persones compromeses com per dir, ajuda'm que ho necessito, però en el moment que no la demanis, que ningú et vingui a salvar la vida. Tenim una lleugera inclinació a vegades a dir, et porto, et faig... i no, ni em portis ni em facis. Certament, poder una persona quan fa anys anirà més a poc a poc, o fa una cosa no tan polida, però precisament el que vol és fer-la com a ell se li acut, per mi això és important. Després una cura física que seria la conseqüència de si necessites res, suposo que t'ho han explicat. Nosaltres hi ha unes primeres cures que, si un dia tens febre i vols una sopa, jo te la puc fer, però jo no canviaré bolquers (Rebeca, 73, LLCF).

Una altra de les dificultats, no és un límit de cura, però sí que esdevé limitador al dur a terme les pràctiques de cura en la gestió de la dependència és la relació que es dona entre la persona cuidada, els familiars que conviuen a la llar col·laborativa d'aquesta persona i les persones professionals que treballen en aquestes tasques de cura. No és un fet generalitzat, però sí que es produeix en algunes ocasions a les llars col·laboratives estudiades i és la intervenció i supervisió de la persona familiar sobre les tasques que realitzen les professionals. En aquestes situacions es genera en les persones treballadores una sensació de ser controlades en excés i qüestionades i interpel·lades constantment en el seu treball. Aquesta proximitat que es dona per la convivència a la mateixa llar col·laborativa permet d'una banda que la persona cuidada i familiar puguin continuar estant a prop tot i el requeriment de cura més intensiva, però alhora aquesta accessibilitat a la quotidianitat de la persona cuidada i les implicacions de cara a les persones treballadores que això pugui tenir. Més endavant s'explicarà un exemple concret on intervenen diferents agents de cura

i com no en totes les situacions és senzill trobar l'equilibri entre totes les parts. L'Eugènia, de la comissió de dependència, presenta aquesta problemàtica:

Las familias de los dependientes están creando muchísimos problemas, más de los que te puedes imaginar. Porque como es tu casa, es como que las cuidadoras están a tu servicio, es supervisarlas, bajas a ver qué están haciendo, como le duchan, cómo le quitan esto, como le ponen lo otro, si le han dado la crema, si no le han dado la crema, qué actividades está haciendo... nos han quemado a siete u ocho personas este año, que se han ido quemadas, y no lo pueden reconocer. Porque están tan cogidas por su situación, tan cansadas (Eugenia, 76, LLC).

5.4 Mecanismos de gestió de la dependència

En el següent apartat es presenten alguns dels mecanismes per fer front a la gestió de la dependència de les llars col·laboratives analitzades en aquesta investigació. En primer lloc s'expliquen els estudis realitzats per les pròpies llars per tal de saber el punt de partida i els possibles escenaris futurs. A continuació es presenta com es tradueixen a la pràctica aquests mecanismes, seguit de les fórmules econòmiques establertes i en constant adaptació i, per últim, les dificultats que es troben en aquesta autogestió de la dependència.

Per tal de formular quins mecanismes són més adients per la gestió de la dependència, s'han realitzat en alguns casos estudis de viabilitat que tenen presents àrees com la demografia o l'economia per tal de procurar ajustar-se al màxim als escenaris possibles a sorgir en al gestió de la dependència. En un dels projectes expliquen que el punt d'inflexió per decidir-se a fer l'estudi va ser veure *"el deterioro que por las edades que vamos cumpliendo y vamos teniendo, tenemos aquí dentro de la casa"* (Juanjo, 86, LLC). En què consistia exactament aquest estudi? En Lorenzo, que formava part de la comissió impulsora, ho detalla:

Primero estuvimos analizando las tendencias demográficas, la demografía es la otra platilla de la balanza de la economía, economía y demografía van unidas. Como íbamos a evolucionar desde el punto de vista demográfico, las tasas de sustitución y relevo... todo eso está, fue diseñado, para situarnos en tres escenarios, uno muy adverso, otro realista y otro positivo. Una vez hicimos esto vimos cómo podía evolucionar el número de dependientes por grado de dependencia. Para esto están las encuestas del INE, efectivamente en este proyecto, con el número de personas que somos, con esta media de edad, con esta distribución por género, puede haber en torno a ocho dependientes, tantos de grado 1, de grado 2, de grado 3, ajustándonos a la media nacional, ajustada a su vez a esta comunidad autónoma. En efecto, eso es así, las cosas han evolucionado luego así. ¿Problema? Una vez hecho esto, las diversas cohortes de edades, cómo evolucionarían el número de dependientes, pues establecimos cuales eran las ratios, según la ley de dependencia, las ratios de personal que habría que contratar para el número de dependientes distribuido en grados. Eso lo hicimos, hicimos una estimación de costes, de las personas a contratar y luego ya, una vez que sabemos cómo van a evolucionar las edades, los dependientes y cuánto va a costar en cada uno de ellos, la tercera cuestión era cómo se paga esto, qué va a costar. Ahí quisimos hacer coherentes una seña de identidad del proyecto que es la solidaridad, un pago solidario, pero sin olvidarnos

de eso que los economistas llamaban el riesgo moral, el riesgo moral es cuando un bien o un servicio es gratis total, la gente llega a un momento que tiende a abandonar y a abusar, no abusar con mala fe seguramente (Lorenzo, 74, LLC).

Un cop conegut l'escenari, en un dels projectes es plantejaven tres possibles maneres d'afrontar econòmicament aquesta realitat que anticipaven, fer-hi front de manera individual, fer-hi front de manera col·lectiva o un sistema mixt on tothom pagava una part destinada a la cura i la persona que les rebia pagava a més un import específic:

Tres models de pagar la sostenibilitat, o bé que cadascú se la pagués de la seva butxaca quan ho necessités o bé pagar-ho tot entre tots, o bé una fórmula alternativa que era, que a tots se'ns pujava la quota una quantitat, ara t'ho explico més, i el dependent pagava, una part del cost del que utilitzava i al resta quedava cobert pel que pagàvem entre tots (Vanessa, 75, LLC).

5.4.1 Traducció pràctica

Tot i que a cada projecte l'abordatge de la dependència s'ha ajustat a la realitat pròpia que s'estava donant, sí que hi ha un sentiment compartit d'estar fent un camí amable, responsable i solidari *"un sistema colectivo, cooperativo, que me parece que es de lo más bonito que se ha hecho, es inédito en España y no sé si en el mundo, [...] yo estoy pagando una cuota de dependencia, no soy dependiente ni nadie a mi cargo"* (Eugenia, 76, LLC).

Tot i aquesta consideració positiva sobre com s'està gestionant la dependència, en la quotidianitat no deixen de sortir esclatxes que tensen les relacions en aquesta llar col·laborativa, sobretot envers la comissió de dependència que és l'encarregada, voluntàriament, de dur a terme tota la tasca de gestió de dependència, cercant fórmules i adaptant-se i readaptant-se constantment a les necessitats sorgides i a la voluntat comunitària. Com es comentava en línies anteriors, en alguns casos l'elevat volum de feina que hi ha al darrere d'algunes comissions pot en ocasions resultar en una sobrecàrrega de feina i esgotament si, en afegit, no hi ha un reconeixement grupal de la feina feta i, aquesta és una sensació que des de la comissió de dependència en diversos dels projectes analitzats, han manifestat:

No todo se ha hecho perfecto, hay errores, hay fallos, hay huecos porque es una obra humana, no había referencias y con la dependencia nos ha pasado igual. Ha sido poner en marcha un sistema cooperativo de dependencia que no existe en ningún sitio, inventado desde cero como aquel que dice. Y bueno, tiene errores, y fallos y nosotros mismos nos damos cuenta (Eugenia, 76, LLC).

En Lorenzo emfatitza una de les esclatxes que sorgeixen a l'hora de materialitzar la gestió de la dependència, no per no haver estudiat o previst els escenaris, sinó pel desgast de la pròpia gestió amb opinions heterogènies que dificulten avançar: el consens, els grups de treball o les comissions, són processos que requereixen de temps i aquest, no va en

consonància amb la temporalitat que requereixen les necessitats de cura en la dependència, tot i que en nombroses ocasions la voluntat de cuidar està, la plasmació en la rutina es dilueix:

El hogar colaborativo no ha resuelto y podría haberlo hecho, la organización formal de ese cuidado, la materialización de esa tendencia que espontáneamente sí se da. La gente quiere cuidar, con mi enfermedad yo tengo que irme apartando, no me preguntéis, pero no lo hacen de manera... les sale del corazón y los que no lo hacen es porque no saben, les gustaría saber cómo ayudarme, pero no lo saben. Yo creo que la tendencia espontánea, es en la inmensa mayoría, siempre hay alguna excepción, pero en su inmensa mayoría, es muy proactiva, mucho más... muy por encima de la media social. Su cristalización en cambio, no, es deficiente, ¿por qué? Porque no sabemos hacerlo mejor seguramente, o porque a veces pensamos que... que las cosas que hacemos no están bien. [...] ¿Significa que fracasará siempre? No lo sé, yo algunas veces digo que en el proyecto somos muy antrópicos, producimos mucha energía y consumimos mucha energía, ideando cosas, diseñando cosas, el modelo de dependencia, pero al mismo tiempo esa energía se difumina porque uno va para aquí, otro para allá... En ese sentido falta rigor (Lorenzo, 74, LLC).

La cura entesa com a manteniment i sosteniment de la vida (Comas-d'Argemir, 2019b) implica anar més enllà de la dependència, hibridar amb la quotidianitat, entenent la cura com una manera d'organització social (Thelen, 2015) que situa a societat com a cuidadora (Comas-d'Argemir i Bofill-Poch, 2022). Per tal d'alleujar possibles malentesos respecte als límits i les expectatives de cura alhora que mantenir l'equilibri recíproc entre comunitat cuidadora i cura com element vertebrador per fer comunitat, es fa necessari en la gestió de la dependència establir el marc d'acció i detallar quins són aquests límits i les excepcions a tenir presents:

Había un conjunto de reglas, al principio que también incluían el modelo, por ejemplo no vale que cada uno se traiga su cuidadora a su casa, el cuidado tiene que ser colectivo, muchas cosas de este tipo. Este modelo se aprobó en asamblea y empezó a funcionar, pero insisto, yo creo que aquí hemos sido poco rigurosos aplicándolo, pero no porque no lo hayan intentado quienes lo aplican, sino porque en el clima social del proyecto a veces es muy difícil aplicarlo, uno se queja, el otro protesta, una dice que sí, el otro dice que no... Se me olvidaba una de las señas de este modelo que una vez hemos determinado que si yo soy dependiente de grado 3 y me están cuidando aquí con las cuotas que pagan entre todos 8 de cada 10 euros, naturalmente si yo tengo reconocido mi grado de dependencia yo tengo que retornar al sistema de dependencia del proyecto ese dinero, sino sería injusto (Lorenzo, 74, LLC).¹⁶

Un altre element que dona resposta a qui s'encarrega de què i com s'interrelacionen els diferents agents de cura i la responsabilitat de cadascun d'aquest en la gestió de la cura és la contractació de personal. En un dels projectes descriuen el següent:

¹⁶ En Lorenzo en aquest cas fa referència a la "Prestación económica para cuidados en el entorno familiar y apoyo a cuidadores no profesionales" que perceben familiars d'alguna persona amb dependència i que es pot trobar descrita a: Ley 39/2006, de 14 de diciembre, de Promoción de la Autonomía Personal y Atención a las personas en situación de dependencia. (BOE núm. 299, de 15 de diciembre de 2006)

Nosotros tenemos una plantilla nuestra que está formada por la persona que dirige, la gerente, una profesional de residencias y, lógicamente, ella no tiene poder decisorio pero sí tiene... ejecuta, se la oye con todo el respeto del mundo porque es la que sabe de cómo mover el personal, todo eso. Es una profesional. Luego hay una administrativa. Tenemos un jefe de mantenimiento, tenemos una jardinera y nueve mujeres que se ocupan de la limpieza del edificio y la lavandería, tenemos una lavandería industrial muy potente, donde se nos lava la ropa y se nos plancha. Así vamos de aseados todos. [...] Limpieza, lavandería y tal son contratadas directamente por nosotros. Lo que pasa que nosotros, dado como está la ley de cooperativas, no podemos hacer contrataciones de personal sociosanitario, entonces, eso lo tenemos contratado... Es un personal que está trabajando para nosotros pero a través de una empresa homologada. (Juanjo, 86, LLC)

En un dels projectes la persona gerent explica quin pas intermedi realitzen entre estudiar la gestió de la dependència i la traducció pràctica en contractació del personal. Aquest pas consisteix en detallar les necessitats de les persones que conviuen al projecte per tal de personalitzar al màxim l'atenció i, precisament el camí que han anat transitant és cada vegada cap a una atenció més personalitzada:

Cuando se ideó el sistema de dependencia, lo que se les dijo a las familias era que cada uno tenía que expresar, a través de un documento escrito, que es lo que necesitaba. Así fue, cada familiar, dependiente tiene un documento donde el familiar, ha expresado: necesito ayuda para levantarle, necesito ayuda para arreglar la casa, necesito actividad psicoestimulación, actividad física... así a grandes rasgos y en función de eso se diseñó: qué personal había que contratar, así es como se hizo. Según ha ido avanzando, se ha ido adaptando, cada vez hay más atenciones personales e individuales en domicilio, cada vez es más necesaria la actividad dentro de sala y además demanda de mucha atención por parte del profesional, porque en los deterioros también han ido aumentando entonces, lo que antes se hacía como más liviano y participativo o grupal, valía para todos, ya no, cada uno necesita, de manera individualizada, un plan de trabajo y se hace en conjunto con la familia: "yo necesito, me estoy apañado mal... cómo hacemos" y organizamos horario de atención. "Necesito que alguien me lleve la basura porque me cuesta trabajo sacarla", se organiza (Josefina, LLC).

Les necessitats varien a mida que avança la vida i, conseqüentment, la gestió de la dependència s'ha d'entendre com un procediment dinàmic i adaptatiu. Les persones es van fent grans es fa necessari la continua adaptació tant en l'esfera física com emocional (Sancho i Yanguas, 2012). La Gabriela parla dels canvis que s'han anat succeint durant els anys de convivència a la llar col·laborativa que habita:

Esa planta en un principio no existía porque los fundadores y fundadoras era jóvenes, de 60 años en adelante y cuando entraron todos estaban en buenas condiciones de salud. Tras 21 años van surgiendo incapacidades y sí se requería. La planta dedicada a eso, se está avanzando progresivamente. Antes no había ni una persona dependiente, ahora hay cinco o seis. No sé exactamente. Se van abriendo habitaciones, se va haciendo... se prevé que hará falta alguna otra a medida que la población va envejeciendo (Gabriela, 68, LLC).

Però aquest dinamisme no sempre encaixa amb les expectatives generades per les noves incorporacions, que entre les seves motivacions pot haver-hi la necessitat d'anticipar futuribles per una possible dependència i demanden la seguretat que això quedi resolt per

part de la llar col·laborativa, però processos sotmesos a consens sociocràtic que a més es troben en canvi constant degut als propis canvis que acompanyen la seva realitat fa que la seva necessitat de seguretat trontolli.

Pregunté antes de tomar la decisión, si yo pierdo la cabeza, dentro de unos años... no sé lo que me va a pasar y si pierdo la cabeza qué va a pasar, ¿me tengo que marchar a un centro o aquí me atienden hasta el final? Y me dijeron que aquí. Fue hace tres años, esto es para venir a terminar nuestra vida aquí. Tendrás tus amigos, tu hábito, costumbres, las habrás cogido y no estar en un sitio extraño cuando llegue ese momento. Es lo que yo buscaba, pero ahora cuando he venido me he encontrado con la asamblea el problema, es que yo creí que estaba solucionado. A ver, yo he pedido hablar con la comisión de dependencia, quiero aclarar todo eso, uno de los principales motivos por el que he venido ha sido ese. No quiero tener que marcharme a un centro de día porque no me pueden atender... o acabar en una residencia. Para eso me quedo en mi casa, que mi hijo acabará llevándome cuando yo pierda la cabeza. Que es a lo que yo voy, que no quiere decir que sí que aquí mientras yo estoy hábil y bien, participo en un montón de cosas que estando en mi casa no, pero estoy bien y puedo buscarlas (Patricia, 66, LLC).

Per tal d'incloure l'opinió de tot el grup en els canvis, més enllà de les consideracions en assemblea, es realitzen grups de treball o es treballa en les comissions específiques les diverses temàtiques a resoldre. L'adaptació constant en la gestió de la dependència, ha estat precisament una de les temàtiques aprofundides en aquest treball comunitari per tal d'incloure l'opinió de tot el grup a l'hora de donar respostes acurades. En Juanjo explica com ha funcionat el grup de treball per millorar i adaptar la fórmula de gestió de la dependència instaurada a la llar col·laborativa a la que conviu:

Ya lo llevamos trabajando, hemos hecho una primera ronda de grupo de trabajo, esos grupos presentaron unas conclusiones, se hizo una asamblea, se trabajó por parte del consejo, de algún componente concretamente, conoces a una persona de la comisión de dependencia. Bueno pues estuvo trabajando fundamentalmente ella y alguien más del consejo hizo un aporte. Pero ella aglutinó todos aquellos trabajos, se hizo una asamblea y se volvieron a formar otros grupos más pequeños para eso. De forma que, los integrantes de estos grupos nuevos no hubieran participado en los anteriores y, si antes hicimos seis, me parece, ahora se han hecho nueve. De seis a ocho personas nada más y esto con las conclusiones que se saquen ahora, el día 13 está prevista una... aquí llamamos asambleas porque no es decisoria, pero es de puesta en común y debate (Juanjo, 86, LLC).

Les llars col·laboratives són entorns facilitadors de les pràctiques de cura necessàries en la dependència ja que funcionen, amb molta feina de treball de sostenibilitat al darrere, amb ràtios d'atenció molt diferents a les residències convencionals, donant peu a un tracte més humanitzat fruit de la proximitat i del propi temps de dedicació. Per tant, en les pràctiques de cura a la dependència hi ha una contractació de personal que fomenta i facilita la gestió de cura i també l'adaptació als possibles canvis i necessitats de la persona i és una visió compartida també per les persones treballadores de les llars col·laboratives. En Jordi, treballador a una llar col·laborativa explica la dificultat d'atendre la dependència en casos

de tenir una ràtio de persones molt elevada i com aquest volum de persones és molt més reduït en una llar col·laborativa, la qual cosa facilita l'atenció a la dependència i la pròpia feina de la persona treballadora:

Para mí, en un centro, ya no hablo de este, que quieras que no tienes 10-12 dependientes de 80 o no sé los que son. Pero en un centro que a lo mejor hay 100 dependientes, que hay un fisio solo media jornada, no lo entiendo. O un auxiliar por cada 20 personas, tampoco lo entiendo. Siempre yo creo que está por mejorar, mi opinión es que se podría mejorar siempre. A nivel, si tengo que poner una nota... un seis, soy muy positivo, en relación a todos los sitios que he estado. Aquí no estaría un seis, estaría por encima (Jordi, TLLC).

En aquesta mateixa línia, la Belén descriu la seva tasca com a treballadora de cura a les llars col·laboratives i ho fa comparant feines anteriors en residències convencionals, exposant les diferències que a nivell d'atenció a la persona i de dignificació professional considera:

Esto no es una residencia pero que ahora mismo mi trabajo de dependencia si es de residencia, levantas a la persona, la tienes que duchar, no son las prisas que en una residencia, pero yo te puedo decir... en las residencias que he estado, en dos horas tienes que levantar entre 10-12 personas, eso significa que tienes que estar 10 minutos como mucho con cada persona, eso significa, que tienes que entrar a una habitación que está oscura porque es de noche, encender la luz, levantar rápidamente esa persona, Le vas diciendo: "buenos días ¿qué tal has dormido?", pero la estás moviendo. Tú vas hablando para disimular la rapidez con la que le tienes que levantar, desvestirla, que se medio espabile porque la vas a meter al baño, ducharla, secarla, volverla a vestir y llevarla al sitio donde va a desayunar, todo eso en ese lapsus de tiempo y lo que significa, corriendo a todos los sitios, luego una vez que ha desayunado, por regla general se les lleva a una sala donde en ningún sitio, en muy poquitos, hacen algo. Se tiran la mañana ahí, sentados, ir al servicio... a media a mañana darles un zumito o vaso de agua. Eso por regla general en casi todas las residencias, la diferencia con esto es abismal, aquí se hacen actividades y no solamente las actividades, sino personalizar a cada persona, aquí es un individuo, una persona, en el resto de los sitios, francamente... (Belén, TLLC).

En Jacint descriu com és aquesta pràctica en atenció a la dependència a la llar col·laborativa a la que conviu, fent una diferenciació entre les persones que requereixen una atenció degut a malalties neurodegeneratives i aquelles que és per un tema físic i també posa en relleu aquelles pràctiques de cura cap a ell que continua fent la seva dona i les dificultats que a ella li suposa.

Mi mujer, que es muy apañada en este sentido, está también dentro de ese trajín y gestiona la cuestión de las atenciones a cada uno de nosotros, porque no somos muchos, pero los hay de dos clases: los que han perdido la cabeza, cuatro o cinco que hay, ya sabes, que requieren una atención directa, inmediata, constante y muy responsable, porque si no uno se escapa "que me voy a mi casa" y lo han encontrado alguna vez en la parada del bus "tú que haces aquí?" "esperando al bus que me voy a mi casa ". Eso son unos poquitos. Luego unos poquitos que dicen, mantenemos bien la cabeza y entonces, la atención es más de tipo... que vienen aquí todos los días media hora, tenemos asignada una asistente que viene aquí a limpiar, barrer, hacer las camas, y las cosas... claro, mi mujer está bien pero también tiene 80 años y

se queja que no pude hacer determinadas cosas. Digamos que lo de la dependencia los hay que nos dejamos llevar (Jacint, 89, LLC).

Per tant a nivell pràctic hi ha llars col·laboratives que tenen externalitzada gran part de la cura a la dependència i això els permet donar una atenció que tant a nivell de professionals com a convivents, comparen amb les residències convencionals i la cataloguen de millor, tenint al propi entorn els recursos i persones necessàries per resoldre les necessitats de cura.

Tot i així, la gestió i heterogeneïtat implícites als grups, fa que hi hagi un desgast fruit d'aquesta autogestió de la dependència que, en algunes ocasions, recau sobre les comissions o persones que encapçalen aquests processos. A més a més, hi ha espais intermedis, on hibriden quotidianitat i dependència, que no acaben de resoldre les necessitats de cura. Per exemple, la cura més emocional de persones que es troben moltes hores separades del grup per rebre atencions degut a les seves dependències en espais de l'habitatge allunyats del grup i fora del propi apartament o casa. També el cas de persones que tenen malalties neurodegeneratives i això les fa limitar les interaccions amb la resta de convivents, la cura en la quotidianitat per part de la comunitat en alguns de terrenys intermedis, es troba diluïda.

Tot i en molts casos haver-hi voluntat de cuidar comunitàriament i poder resoldre aquests espais intermedis, encara no s'ha canalitzat aquesta voluntat en la pràctica i, els espais que no son intermedis, els que fan referència a la cura en la dependència, sí que van adaptant-se constantment a les necessitats i buscant la sostenibilitat grupal, però també, com s'explica a continuació, la sostenibilitat econòmica.

5.4.1 El trencaclosques econòmic

La solució econòmica en quant a percentatge i hores d'atenció varia segons el grup, amb grups que tenen tot el temps a les persones que ho requereixen separades en plantes destinades a aquesta atenció, d'altres que tot i requerir atenció tot el dia, part del temps el continuen passant als seus apartaments. Per tant, les fórmules econòmiques que adopten a uns grups o altres dels analitzats varien no només per les necessitats i manera de fer del propi grup, sinó també d'acord al moment en el que es va fer el treball de camp ja que, com s'ha esmentat en línies anteriors, són processos dinàmics i adaptatius.

La Clara exemplifica com a la llar col·laborativa on viu, s'ha estipulat una quota de 75 euros mensuals a totes les persones que hi conviuen per la gestió de la dependència i que paguen tots els apartaments, independentment si hi viuen una o dues persones. Per altra banda, les

persones que requereixen d'atenció a la dependència, paguen un altre import afegit a aquests 75 euros en funció de les necessitats que tinguin: *“la residencia es lo que sube para estos enfermos un poco más de lo que nosotros pagamos, entre esto que pagan de más y lo que nosotros aportamos, pues podemos hacer toda la asistencia que necesitan”* (Clara, 87, LLC).

En un dels projectes analitzats detallen com quantifiquen l'import a pagar i és d'acord a les hores d'atenció que reben i ho escalen en tres graus, tot i que no equivalen als graus de la Llei de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència.

Un grau de dependència 1 vol dir que... no equival al grau 1 de dependència de la comunitat que sigui, sinó que té uns dèficits que es poden atendre a lo millor amb una hora diària, aquests tenen un increment de 46 euros al mes. El que paga més que seria el grau 3, que pot tenir... mira hi ha un que ho té, que aquest té, una atenció potser de 8 hores al dia i per la nit dorm amb habitació diferent, perquè va arribar un moment que la seva dona era la que es moria i és la que cuida i perquè la dona pogués descansar a ell se'l va traslladar en una habitació sol per dormir, i després viu a casa seva. Aquest deu pagar, t'ho dic malament, no és exacte cap quantitat, no arriba als 400 euros al mes. Clar, amb lo qual surt molt més barato que qualsevol atenció d'aquest munto, que pogués tenir a casa seva o a una institució. (Vanesa, 75, LLC).

En el mateix projecte, en Juanjo detalla com es tradueixen les hores de cura en cost econòmic: *“Los grados aquí se traducen en horas de cuidado, por tanto, en jornadas laborales, por tanto en euros y esos euros los paga, según el sistema de cuotas y franquicia”* (Juanjo, 86, LLC). Aquest sistema funciona per percentatges variables de pagament per la gestió de la dependència i aquests percentatges -en el moment del treball de camp aquests percentatges eren del 70 per cent del cost pagat per tota la comunitat i el 30 per cent per la persona que ho requereix- són variables cada sis mesos per tal de garantir la sostenibilitat econòmica ja que pot ser que el número de persones ateses o les hores de dependència variïn i en conseqüència la fórmula econòmica s'hagi d'ajustar amb uns percentatges diferents, però sempre oscil·lant entre 60-40, 70-30 o 80-20.

El sistema que tenemos establecido es que para un dependiente de grado 1, el número de horas de atención es de 1 hora, grado 2 son 3 horas y grado 3 son 5 horas. En función de eso es como se imputan los gastos. El sistema de dependencia si te ha comentado, a efectos de soporte económico por parte del proyecto, los dependientes en este momento cargan con un 30% y entre todos con un 70. Es decir el coste concreto de las personas que están recibiendo la atención de dependencia, se divide el 100%, el 70% lo pagamos entre todos, ellos también pagan esa parte del 70% y además, pagan los que reciben el servicio, el 30% de las horas que corresponde (Juanjo, 86, LLC).

Cada projecte cerca l'equilibri econòmic a la seva manera, aquests percentatges són un exemple, però hi ha projectes més petits que no veuen possible fer-ho, ja que per tal que aquestes xifres siguin suficients per cobrir la dependència i que suposin un alleujament

econòmic a les persones que requereixen de l'atenció a la dependència i que per tant paguen un cost més elevat, es fa necessari que la base sigui àmplia. A més a més, la majoria de persones d'aquest projecte en concret tenen pensions baixes, fet que encara dificulta més l'ús d'aquesta fórmula: *"a altres llocs ho sabem, intentem mutualitzar un percentatge de les despeses, però clar, són 80 i tantes persones, nosaltres com a màxim en serem 44. L'aportació que es pot fer com a grup és mínima"* (Josep, 72, LLC).

Una altra problemàtica específica que pateix un dels grups és que, en el seu moment van permetre les adquisicions dels apartaments sense obligatorietat d'anar-hi a viure en aquell moment i no pagar la quota de cura fins al moment de la incorporació a la convivència. Altres projectes analitzats no permeten aquesta pràctica. Si totes les persones sòcies paguessin la quota de cura, alleujaria les tensions econòmiques que preveuen poder travessar si els escenaris previstos de dependència es compleixen i no aconseguen rebre cap ajuda pública ni més persones van a viure a la llar col·laborativa de manera permanent, com en el cas següent:

Hay socios que no residen aquí, eso es un problema que genera pérdidas, eso hay que resolverlo, porque las pérdidas hay que pagarlas entre todos. Los que residimos y los que no residen, los que no residen porque están en sus casas y les parece pronto para venir aquí. Hay una forma de pago que es la suma de un concepto de comunidad y de otro concepto que es residencia, de modo que los que residimos todo el año pagamos una cuota fija y el que no reside, aunque sea temporalmente la cuota de residencia se deja de percibir y eso genera una pérdida que la pagamos entre todos, los que estamos residiendo y los que no. Eso es una desigualdad que no vemos bien muchos de los que estamos aquí (Gabriela, 68, LLC).

Més enllà de les estratègies d'afrontament econòmic grupals, hi ha casos en els que a nivell individual també se cerquen mecanismes de sostenibilitat econòmica. Com s'ha esmentat anteriorment, tot i l'adaptació constant del grup i la promoció de mecanismes que no deixin a ningú enrere per raons econòmiques - fet que encara no s'ha donat a cap dels grups analitzats i que si es donés tenen mecanismes de resistència -. En un dels projectes, expliquen una de les maneres que tindrien per abordar un cas en el que no es poguessin fer front als pagaments:

G: Yo estoy en el apartamento de la planta dos, si yo necesito pasar donde están los asistidos, tengo que seguir pagando por mi apartamento en la segunda planta más la estancia allí (quota específica de dependència). Ahí hay una serie de personas que están 24h que hay que pagar aparte, eso sube el presupuesto bastante, para que sea asistido, lógicamente, se dobla el gasto y todo el mundo no puede...

M: De momento no se ha dado el caso que alguien no pueda pagarlo, ¿no?

G: No, porque siempre se podría recurrir a su patrimonio, entonces con eso también dice los estatutos que se puede recurrir a lo que se paga aquí que una vez se fallece, los herederos recuperan el importe del apartamento. En base a esto se podría recuperar el gasto del capital que se invierte. También existe la cuestión que si empiezan a rescatarte de capital que tu has

invertido aquí, eso equivale a unos títulos. Yo por ejemplo, soy única propietaria de mi apartamento por valor de seis títulos, si yo tuviera que ingresar en la planta de asistidos y no pudiera sufragar los gastos, recatarían de ese importe que yo he pagado de este apartamento, pero ya no tendría los seis títulos (Gabriela, 68, LLC).

Hi ha persones que adopten actituds preventives ja que se situen en llinars econòmics més baixos que la resta de persones amb les que conviuen i preveuen que en un futur poden tenir dificultats econòmiques. La Ruth explica les motivacions darrera de conviure compartint apartament amb la seva germana i, per part seva, hi ha una voluntat de compartir espai amb la seva germana per un millor benestar social però també econòmic:

Que se viniera ella (la seva germana), la pobre como no sabía ni lo que le iba a quedar de pensión... se jubiló ese año. Le dije “te vienes a mi apartamento, estamos las dos” y me dijo que ella no quería, y yo “niña, si es que es de cajón, hasta que no sepas lo que te va a quedar de él” (el seu marit)... y de él le quedo poquísima pensión, de pensión de viuda le quedaron 200 euros o por ahí y le dije “niña, piénsalo bien”, siempre le digo niña, las dos juntas, primero que estamos más a gusto y segundo que tú te ahorras la comunidad, lo otro, lo otro... eso es más bien carillo, te lo ahorras porque estas en mi apartamento, conmigo y juntas estamos mejor (Ruth, 86, LLC).

Un altre cas particular és en un dels projectes en el que un matrimoni que hi conviu, voldria no haver d'oferir al grup la prestació que reben de dependència. En el seu cas, el marit requereix d'atenció a la dependència que ofereix la llar alhora que aquestes es complementen amb les pràctiques de cura que realitza la dona. En el seu cas, després de tramitar l'ajuda a la dependència de la seva comunitat autònoma van haver de donar-la al grup¹⁷, ja que paguen entre totes les persones un percentatge d'entre el 60 i el 80 per cent del cost i les persones que ho requereixen en paguen el 20. Per justícia grupal es va establir que aquestes ajudes anirien destinades a reduir el cost grupal però, tot i entendre-ho, en el cas d'aquest matrimoni manifesten el descontent d'aquesta mesura que no gaudiran a títol individual. Per tant, és una situació on els interessos individuals se sobreposen als grupals per la pressió econòmica que requereix la cura en la dependència, donat que l'administració no reconeix amb una legislació específica les llars col·laboratives i les pràctiques de cura que es poden donar i per tant no s'ajusta la realitat de convivència amb les prestacions a títol individual que, en alguns casos, poden percebre:

Le reconocieron el grado 1, como otros tardaron mucho tiempo, nos lo reconocieron rápido, y nos preguntaron si queríamos que fuera una persona o dinero, digo dinero, como la persona yo no la puedo contratar, prefiero dinero, eran 200 euros, poquito pero una ayuda. Aquí se cuestionó en la cooperativa que esa ayuda puesto que había que poner dinero, había que entregarla al centro. Esa ayuda me la dan, pero hay que entregarla [...] para qué me voy a molestar en ir a asistente social para aquí y para allá si yo no lo voy a disfrutar, que lo gestione el hogar colaborativo que es quien lo va a disfrutar. El hogar colaborativo se va a

¹⁷ Fa referència a la PECEF “Prestación económica para cuidados en el entorno familiar y apoyo a cuidadores no profesionales”. Revisar nota 16 a la pàgina 183.

quedar con ello, yo estoy pagando grado 2 ahora, porque dicen que con los servicios que tengo... o grado 3 no sé ahora (en l'escala gradual interna del projecte). Lo tengo que pagar, pero si yo gestiono una ayuda, me pueden dar 400 euros y no me los dan a mí, pues que la cooperativa trabaje y lo consiga, con la trabajadora social, que gestionen, como centro... nadie se está moviendo con eso de los grados, para que la administración nos abone algo, se lo va a abonar al hogar colaborativo. Yo cuando hago la declaración consta que tengo esa ayuda, que es lo que yo he dicho... a mí la administración nos reconoce que tenemos los ingresos de la pensión más ese ingreso de él, que se lo dan a él, pero en los papeles viene como ayuda a la cuidadora (Rodolfa, 84, LLC).

Tot i les passes que han començat a donar algunes administracions, reivindiquen la necessitat de major implicació per tal de poder destensar econòmicament el que suposa viure a una llar col·laborativa i haver de gestionar la dependència. Com a projectes promotors d'aquesta alternativa de viure la vellesa, volen trobar fórmules extrapolables a altres projectes per tal de permetre una major proliferació d'aquesta alternativa però, igual que passava en fases constitutives del projecte com és l'adquisició del sòl, també per gestionar en la convivència mecanismes per fer front a la dependència cal un reconeixement administratiu i sinergies que fomentin aquest vincle publico-comunitari.

Me gustaría que igual que han hecho en Asturias, que la consejería de servicios sociales ha hecho y ha dado una serie de normativas para incluir al cohousing senior en la ayuda domiciliaria, que también se hiciera en las distintas comunidades autónomas donde ya hay residenciales. Entonces esto es una de las cosas por la que a mí me gustaría que las administraciones se dieran cuenta, que somos personas que tenemos los mismos derechos que el que vive en su casa, porque esta es nuestra casa, es que estamos empadronados aquí, entonces si necesitáramos una ayuda de tipo económico para sufragar el coste de tener empleados más horas para que nos atiendan, entonces que también fueran reconocidos en estas comunidades autónoma (Clara, 87, LLC).

En aquesta mateixa línia l'Amalia reitera aquesta voluntat d'implicació de l'administració, però a més tenint present que els requisits que demanen a les residències convencionals no s'ajusten a les realitats de les llars col·laboratives on, només un percentatge minoritari de persones requereixen d'aquesta atenció:

Al final no cal fer una llei nova, només que posis i en aquests casos també, ja està. I que aquests casos recullin els habitatges col·laboratius. Que no ens demanin que tinguem passadissos a tot arreu amb baranes i a més una rati de cuidadors de no sé què, perquè això ho podem tenir pel grup que visqui en aquesta unitat de suport, però la resta és que seria una despesa que no... a més estem bé, si no estem allà dins (Amalia, 60, LLCF).

La sostenibilitat econòmica a les llars col·laboratives quan es tracta de fer front a la dependència és una temàtica de complexa solució per diverses raons: la diversitat d'opinions en la temàtica i el desgast en els processos de presa de decisions que això suposa, la manca de reconeixement per part de l'administració, l'elevat cost que suposa i quina fórmula estableixen per poder-ho solidaritzar o com s'entrellacen els interessos personals amb els grupals. Tot i així, es van trobant fórmules diverses d'acord amb les realitats de cada

projecte analitzat que es troben en un procés d'adaptació continu que permet reajustar-se a les necessitats sorgides.

5.5 Un cas: en José

Un exemple concret permetrà analitzar les implicacions que comporta la gestió de la dependència a una llar col·laborativa. La María és la cuidadora principal del José, el seu marit, amb el qual porta 63 anys casada i té sis fills, ella té 82 anys i ell 91. Ell porta diagnosticat d'Alzheimer al voltant de set anys i mig. Formen part d'una llar col·laborativa des dels inicis, ja que estaven en el grup impulsor. Manifesta que li dol molt quan els metges o l'entorn li diu que deixi d'estar tan pendent de la seva cura, que el deixi tranquil, ella no vol resignar-se a veure'l apagar-se, a no fer res. És una situació tensa, ja que ella és conscient que en ocasions pot resultar "pesada" (com ella es defineix), però sent que així l'ajuda i vol saber quines activitats realitzen amb ell per portar un control de la seva salut i evolució. Al llarg del temps ha tingut crides d'atenció i fins i tot ella ho qualifica de sermons, la justificació que afirma que li donen és la de ser massa tafanera i voler controlar el treball de les persones professionals que acompanyen en José en la seva cura, en algun cas s'ha donat per al·ludida, en d'altres no.

En José dorm en una habitació adaptada des que la comissió de dependència va suggerir a María que així ho fes, fet que facilitaria la seva atenció i alhora ella descansaria millor. La Maria està molt agraïda a la feina de la comissió de dependència i l'acompanyament que li han brindat durant aquest temps. El dia a dia de la Maria està subjecte a l'horari d'atenció que té el José i consisteix en que ell s'aixeca sobre dos quarts de nou a l'habitació adaptada (en una altra zona de l'edifici) i ella va deu minuts abans per revisar la sonda i que ell la vegi només obrir els ulls. Després el vesteixen i preparen i a les nou i deu minuts el pugen al seu apartament on la María ja li té preparat l'esmorzar, esmorza i es posen a fer activitats d'estimulació cognitiva fins les onze o dos quarts de dotze que se l'enduen al taller o a la sessió de fisioteràpia que tingui. Al migdia menja a l'apartament i després se'l baixen a l'habitació per fer la migdiada, de nou la María torna a baixar per tal que a les cinc la vegi en despertar-se. Posteriorment, realitza el taller de teràpia ocupacional i a les vuit sopa. Quan acaba, tornen a baixar-lo a l'habitació, la María baixa també, xerren, resen i ell es dorm. Ella marxa tranquil·la al seu apartament sabent que ell allà està atès.

5.5.1 Compartint el dia a dia amb la María i el José

Un exemple de cura a la dependència, quotidianitat i espais intermedis

Quan ja portava un parell de setmanes a una de les llars col·laboratives en convivència realitzant treball de camp, vaig trobar una tarda a la María pels passadissos, venia d'acompanyar al José en un dels tallers que realitzava i tenia un descans de poc més d'una hora abans d'anar a recollir-lo. Tot i que ens havien presentat abans, vaig aprofitar aquella trobada per proposar-li una entrevista i, tot i la voluntat de fer-la, em va dir que ens emplaavem a l'endema ja que en aquell moment no podia i que, abans de les deu del matí de l'endema, que era l'hora que havem acordat, la truques per tornar a confirmar, ja que el seu dia a dia depenia de com es trobés en José.

Dimarts al matí vaig anar a l'apartament de la María i m'estava esperant alla amb el José, que en aquell moment es trobava a l'apartament esmorzant i després farien activitats d'estimulació cognitiva. Ella li havia preparat unes torrades amb pernil dolç i formatge i un got d'aigua per esmorzar i es trobava assegut amb la cadira de rodes a una taula situada entre el menjador i la cuina. Nosaltres dues vam seure al seu costat, al sofà del menjador. Vam començar l'entrevista i als pocs minuts, van trucar a la María per telèfon per saber si participaria d'una activitat a la comunitat, però ella va dir que no, que no tenia temps amb la cura del José. Vam tornar a reprendre l'entrevista i, també uns minuts més tard, el José li va dir que no entenia els exercicis, ella es va disculpar i el va acompanyar una estona per tal que entengués quines activitats havia de fer.

Em va explicar que habitualment esta al seu costat i l'ajuda i que, al realitzar l'entrevista i deixar-lo fent els exercicis de manera individual, era possible que ell la necessités i així va ser. Quan va poder, vam continuar xerrant fins que ell va demanar ajuda urgent, necessitava anar al bany i la María va engegar el dispositiu habitual, ja que no pot anar al bany sol: va trucar per telèfon a una auxiliar, mentre ell cridava que necessitava anar urgentment al bany, en molt poc temps, va pujar l'auxiliar a l'apartament i se'l va endur amb la cadira de rodes a la planta baixa, on disposen de grua per poder-lo moure i facilitar el moviment fins al bany. Un cop van acabar tot el procediment, van tornar a pujar-lo a l'apartament i vam aturar l'entrevista per tal de poder-lo rebre i tornar a acomodar a la taula amb l'activitat que estava realitzant. De nou va demanar ajuda i la Maria li va proposar que reses, que deixés estar l'activitat i es posés a resar, i així va fer fins que vam acabar l'entrevista.

Figura 37: La María explicant exercicis d'estimulació cognitiva al José. Font: Pi (2021).

L'entrevista va ser molt interrompuda degut a la necessitat de cura constant que requereix el José i, tot i rebre durant moltes hores atenció professional per part del personal de la llar col·laborativa, en els moments de quotidianitat també es generen aquestes necessitats de cura a la dependència i, com s'explicava en línies anteriors, no es poden considerar les experiències de cura en la quotidianitat i dependència com a experiències aïllades i independents sinó complementàries. La María manifestava que aquell era el millor moment per fer l'entrevista i, tot i que per ella ho era i en certa manera ja m'havia manifestat les necessitats del José, em va permetre observar fins a quin punt la seva organització i la seva vida en general, gira en torn a les necessitat de cura del José.

La història de vida de la Maria comença amb la seva infància i joventut i, un cop casada, els seus fills i filles:

Una vida de casados muy feliz y contentos, hemos tenido seis hijos, cinco muy seguidos y el sexto cuando el mayor ya tenía 20 años, pero ha sido un gozo tener ese hijo pequeño y dedicarle el tiempo que realmente merece un niño, con los otros la verdad que ha sido una locura (María, 82, LLC).

Figura 38: Retall del diari “La Voz de la mujer – Periódico feminista” emmarcat a la paret de casa de la María i en José. Font: Pi (2021).

Abans d’arribar a viure al projecte, m’explicava que havia estat molt activa en moviments feministes (figura 38) i la seva vinculació al món social tant ella, com el José:

Siempre he estado ligada a temas sociales y entonces colaboraba con los centros de cultura popular de la iglesia y en una asociación que hicimos, centro de animación sociocultural, nos separamos de la iglesia porque empezaron a restringir mucho, no nos dejaban... claro, te estoy hablando de los años 75-80. No se podía hablar de nada, a las mujeres, que los grupos eran para grupos populares de los barrios, había que hablarles de la píldora, los anticonceptivos, y la iglesia no estaba por la labor así que decidimos marcharnos de los centros de cultura popular y todos los centros nos fuimos, que éramos 14-15, éramos muchísimos, estábamos ubicados en la iglesia y empezamos con los centros de animación sociocultural y estuvimos muchísimos años, [...] José y yo hemos sido personas muy religiosas, José lo sigue siendo y él reza y habla con Dios y le cuenta lo que le cuenta, yo estoy más descreída últimamente. (María, 82, LLC).

En un moment de la conversa, la María va començar a explicar-me com era el José amb llàgrimes als ulls, el seu caràcter i l’amor que sempre s’han tingut i es tenen:

Es una persona, yo te diría extraordinaria, extraordinariamente bueno, cariñoso, normalmente no nos enfadamos y no levanta la voz, pero hoy estaba con problemas. Pero siempre dando las gracias a todo el mundo por lo que le hacen, consciente. [...] yo le quiero mucho, le he querido siempre, me casé muy enamorada y ahora refunfuñando pero sigo enamorada, pero refunfuño mucho (María, 82, LLC).

La María em va parlar també dels canvis en la seva quotidianitat, l’abans i després de la malaltia del José. Descriu aquest dia a dia previ a la necessitat de cura de caire intensiu del José:

Muy bien, aquí los primeros años me parecía como... como salíamos y entrábamos, ahora no puedo, ya hace muchos años que no voy a ningún lado, pero cuando salíamos y entrábamos, hacíamos un viaje del IMSERSO y llegabas y como si estuvieras en un hotel de cuatro estrellas, llegabas con la casita limpia, si habías dejado ropa sucia toda planchadita en un ladito. Si era invierno con calorcito, si era verano, fresquito, y decíamos "qué a gusto, qué bien estamos aquí"(María, 82, LLC).

A continuació em descriu com és la vida des que la dependència és present i com això la fa sentir, especialment com se sent amb aquelles persones que, generalment amb una voluntat d'alleujar-la de la càrrega de cuidar, rep missatges que a ella no li resulten d'ajuda, tot el contrari:

Pues le cuido... llevamos aquí desde mayo, hará nueve años y ya... al año y medio de estar aquí le diagnosticaron el Alzheimer, llevo siete años y medio con José con el Alzheimer y trabajando muchísimo con él. A veces me duele mucho cuando me dicen "déjale ya". Porque además mira, el año pasado se cayó y cuando fui a la segunda revisión la doctora del hospital... Le dije "¿la rehabilitación?" y dice "la rehabilitación se tarda mucho, además para la edad que tiene...". Entonces, "¿qué pasa que con la edad que tiene ya no se puede hacer nada?" "no, es que aquí va a tardar muchísimo, tiene que venir al hospital..." (En José ens interromp per dir que ja ha acabat i la María li diu que si sap fer la segona filera d'exercicis, els faci i que si no, deixi el llapis i es posi a resar, ell diu que prefereix resar i comença a fer-ho en veu molt alta, ella molt afectuosament li demana que baixi una miqueta la veu per tal que nosaltres seguim parlant i ell ho fa) José acaba de cumplir 91 y yo 82, cuando me dijo eso, le dije "me voy super triste" y ella me dijo "¿por qué?" y le dije "me está usted diciendo que se va a morir, que no merece la pena ahora ponerse a hacer rehabilitación" y ella me decía que no había dicho eso... "qué pasa, que me siento y espero a ver cómo se muere", con dolores, la pierna torcida... Qué hago. Eso me lo ha dicho el traumatólogo, la doctora del ambulatorio "llévelo usted a una residencia", como diciendo... Aquí también me lo han dicho... cuando me empeño en que ande un poco agarrado a las barandillas, "pero déjalo ya" no me da la gana, porque pretendo que lo que le quede de vida sea una vida... que muera dignamente. A veces vas a las residencias y ves cómo está la gente... ni hablan... también está mal, pero lleva ocho años de Alzheimer. "Es que tienes que dejarle ir", pues no me da la gana. Así de claro. En el fondo lo que pasa es que la gente enferma molesta, yo sé que a José mucha gente le aprecia y le quiere, pero hay mucha gente que le importa un pito. Con que haya un par de personas que tú percibas que una persona enferma molesta, es suficiente para que yo me sienta mal. Él a lo mejor no se da cuenta pero yo... Sí que se da cuenta cuando alguien se acerca a él y le dice "Oye José, ¿cómo estás?, cuanto pelo tienes, qué envidia..." Enseguida hace un verso, porque él ha escrito poesía y hace versitos, a mí todo eso me tranquiliza mucho, que le traten mal me pone de los nervios (María, 82, LLC).

La María continua explicant aquesta situació i ara destaca l'ajuda que li brinda viure en una llar col·laborativa i com va sorgir la comissió de dependència que ara l'acompanya:

Ahora tengo muy poca relación con la gente porque no bajo a comer, no voy al bocata, no voy a los aperitivos porque no quiero relacionarme con la gente (per la por al contagi de COVID-19 i poder contagiar-lo a ell). Entonces, lo que me paseo por el pasillo... Y la gente que viene a verme y que cuando necesito algo, enseguida tengo muchísima ayuda. Mi vecina Clara que es una bendita, mi vecina Ana Belén, Diego que es amigo de toda la vida y más gente que me echa una mano, mi hermana Paula, ahora sí puedo decir mucha gente. Yo no es que me

encuentre desatendida ni personalmente, también sabes que existe una comisión de dependencia, y la comisión de dependencia nace precisamente para ayudar a las cuidadoras. Estábamos una compañera, que ya se fue, y su marido, que estaban los dos un poco mal y nosotras estábamos al principio... Yo he tenido buen humor siempre y ahora no lo tengo. He sido hasta una persona divertida, y ahora desde luego... de divertida ni de ganas de reírme ninguna tengo. Pero había aquí una compañera, esta que te comento, que vivía justo aquí debajo, que dijo "vamos a hacer una cosa, para que vosotras descanséis un poco, vamos a decirle a los maridos dependientes que vengan un poco". Era terapeuta ella, era una señora que iba en silla de ruedas pero era un sol, vamos a hacer un poco a la hora de la merienda... Los bajábamos y teníamos todo ese respiro de estar así. Así empieza el proceso de dependencia. Después se pensó en que además de esta mujer, hubiera voluntarios, que estuvieran con ellos... luego en lugar de la merienda empezaron a jugar y entonces la señora decía: "aquí hace falta un profesional porque los voluntarios se cansan" sobre todo cuando ven que no se acaba. Un voluntario viene y hace lo que haga falta dos días, al tercero dice "vaya carga me he echado encima" se cansan, lo entiendo. Eso pasa, hasta tal punto, que ya no sólo el voluntariado... (María, 82, LLC).

Li vaig preguntar sobre qui prenía les decisions envers les necessitats de cura del José i quin paper tenia la comissió de dependència en tot plegat. La María em va explicar el funcionament i també l'agraïment cap a aquesta comissió no només per la cura que brinden al José, sinó per les que ella mateixa rep:

M: Quién decide sobre el cuidado de José?

María: Mira, casi siempre, yo creo que ha sido la comisión de dependencia la que me ha sugerido. Yo tenía un problema y ellos trataban de solucionármelo, pero no porque lo dijera yo, sino porque ellos lo veían. Eso ha sido de siempre, inventaron la... primero mesa camilla, después tuvo otro nombre... Alguien veía el problema que teníamos y alguien trataba de solucionarlo como cooperativa, eso ha sido hermosísimo, y así sigue siendo de vez en cuando, cuando José se rompió el brazo, se cayó encima de mí, además me rompió dos costillas, él todavía andaba, pero yo ya no podía levantarlo, además dormía mal... Un día decidieron... vinieron a decirme: "mañana bajaremos a José a dormir a la habitación sociosanitaria para que tú puedas dormir". Por encima de las necesidades de él, también han mirado las mías. Desde que él baja, yo duermo muy bien. Entre tener que estar pendiente si respiraba, me da siempre miedo. Ahora duermo muchísimo mejor sola y él está abajo y sé que está bien, cada dos o tres horas pasan a ver cómo está, él duerme también bien. Si tiene la barriga suelta le cambian, no tengo nada más que agradecimiento a la comisión de dependencia. A veces también hay cosas que no me gusta cómo las hacen... Pero el agradecimiento a mis compañeros y compañeras de dependencia son enormes (María, 82, LLC).

L'últim apartat el vam dedicar a la seva quotidianitat però en l'espai íntim del seu apartament i com, tot i la malaltia, la importància de la part afectiva segueix molt present. Entre d'altres estratègies per fer aflorar aquest benestar, la María m'explica que continuen jugant al *Tute*, un joc de cartes que tot la vida han jugat i, això és una cosa que la malaltia no ha aconseguit esborrar:

José ha jugado muy bien al Mus toda la vida, ha sido una persona muy competitiva, para los juegos, juega con sus hijos al tenis y nunca se dejaba ganar, ni que los niños fueran pequeños. A mí nunca me enseñó a jugar al Mus, porque cuando se ponía quería ganarme. Ha jugado al

Tute, a la Brisca... cuando sus compañeros vieron que ya no jugaba bien al Mus porque había que decirle que no o lo que fuera, ya no le llamaban para jugar al Mus, con lo cual como yo no sabía jugar se le ha olvidado, yo intenté porque él recordara, lo más básico del Mus, pero no fui capaz de echar para adelante, sin embargo, con él sigo jugando al Tute y juega muy bien, porque todos los días... Me parece fundamental el juego para los enfermos de Alzheimer (M'ensenya una llibreta amb les anotacions dels punts de tots els anys que porten jugant al Tute) (María, 82, LLC).

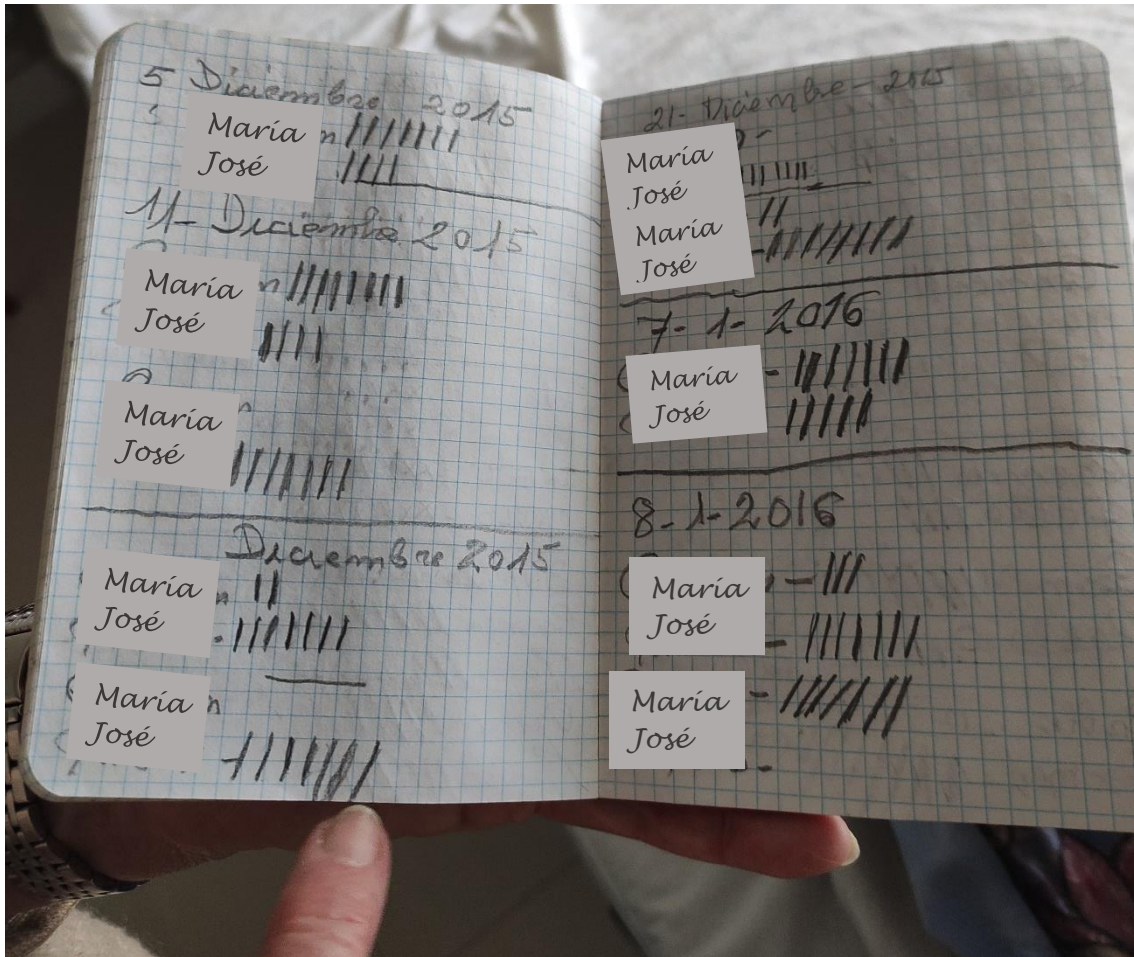

Figura 39: Una de les llibretes anonimitzada amb les puntuacions del Tute. Font: Pi (2021).

L'exemple de la María i el José és la concreció de com es viu la dependència (i la quotidianitat) en una de les llars col·laboratives analitzades i tanca un capítol en el que s'ha abordat la importància de la gestió de la dependència a les llars col·laboratives en convivència i en aquelles en formació, amb uns mecanismes d'anticipació més o menys distants a possibles necessitats futures o presents. En alguns dels casos analitzats, l'acompanyament i assessorament extern esdevé fonamental, tot i que en ocasions sorgeixen dificultats en les relacions entre els grups i les entitats que els acompanyen.

A continuació s'ha detallat com es la cura a la dependència a les llars col·laboratives estudiades, totes elles amb mecanismes diversos d'abordatge però amb el denominador comú de la solidaritat i l'ajuda mútua. S'ha descrit aquesta voluntat de cuidar

comunitàriament, però també quins són els límits que es manifesten. Per últim, s'ha fet un recorregut per la tangibilitat d'aquesta cura a la dependència, des dels estudis inicials, la traducció pràctica d'aquesta cura i com se sosté social i econòmicament pel grup, fent paleses les ambivalències inherents al fet d'habitar en un sistema capitalista, però entendre la cura com un element de construcció comunitària i consegüentment donant-se pràctiques com l'externalització al mercat de la prestació d'alguns serveis (Artiaga, 2021), ja que no hi ha altra fórmula sostenible en el moment de la realització d'aquesta investigació.

6.

LA LLAR COM A ESPAI DE CURA

Figura 40: Reunió al menjador d'una llar col·laborativa. Font: Pi (2021)

Aquest capítol se centra en com influeix l'espai en les experiències de cura. Habitar les llars col·laboratives vol dir habitar en la cura. Habitar doncs, és construir espais i vincles arran de la implicació continua de les persones (Heidegger, 1975, citat a Gonzálvez et al. 2019).

Per tal de comprendre millor les dinàmiques relacionals que s'estableixen, els espais analitzats en aquesta investigació s'han classificat entenent les llars col·laboratives com a espais d'equilibri entre la part d'intimitat i la comunitària i, alhora aquesta llar es troba ubicada en un entorn amb el que s'estableixen també relacions. Com es venia presentant en capítols anteriors, els límits entre els espais poden ser difusos, generant zones de permeabilitat on les fronteres de la cura entre la quotidianitat i la dependència, la intimitat i la comunitat, la pròpia llar i l'entorn exterior, es veuen desdibuixades (figura 41).

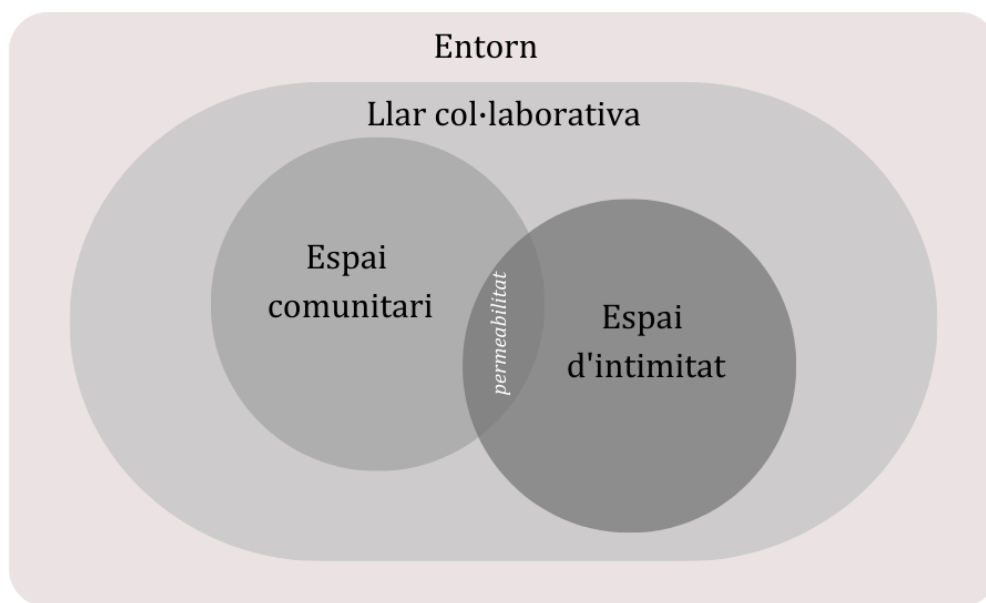

Figura 41: Esquema sobre l'habitar a les llars col·laboratives. Font: elaboració pròpia.

Els espais a les llars col·laboratives tenen estadis diversos, d'una banda quan es pensen i es construeixen aquests espais i de l'altra una vegada construïts, com s'habiten. Pensar els espais en l'etapa formativa o en la pròpia convivència en el cas de necessitar adaptacions, implica, i això és un element especialment plausible en l'actualitat de les llars col·laboratives, fer-ho des de la centralitat de la cura, en la quotidianitat i en la dependència, entenent la cura com a eix vertebrador en l'organització espacial – i social- de les llars col·laboratives. Cuidar és implicar-se, però fer-ho a les llars col·laboratives en convivència esdevé més amable degut a que l'espai és acollidor i amable amb la socialització de la comunitat, facilitant que les dinàmiques de cura es teixeixin.

“El termino cuidado está siendo un elemento aglutinador de diferentes utopías sociales que reivindican el valor de lo común y lo comunitario”(Pérez, Girón i Ruiz-Giménez, 2019:183). Cuidar també és no sentir-se sola, prevenir la salut mental, relacionar-se, sentir seguretat

emocional i d'habitatge entre d'altres i, les llars col·laboratives ho tenen present tant en l'etapa formativa com en la de convivència, doncs la cura no és un element dissociat del lloc on es viu. En les properes línies es farà un recorregut sobre els diferents espais i la seva significació a les llars col·laboratives analitzades, mantenint com a element transversal a tots els espais les dinàmiques de cura que s'hi donen.

6.1 Espais d'intimitat

Les fórmules arquitectòniques que s'utilitzen en les diferents llars col·laboratives poden ser diferents, ja siguin edificis d'apartaments, cases, masies, o d'altres. També els espais d'intimitat que les formen adopten configuracions molt diverses. Però el que sí que es reproduceix a tots els espais analitzats és el sentiment de pertinença a una comunitat, la llibertat d'elecció i autogestió i l'adaptació constant a les necessitats individuals i col·lectives que van sorgint. En les properes pàgines s'aniran desgranant què volen dir de manera més concreta aquests atributs a les llars col·laboratives.

L'abordatge a l'envelliment es fa en ocasions sota la conceptualització de moment crític, en el que la persona travessa diverses crisis associades a l'autonomia, la identitat i la pertinença (Laforest, 1991). Aquest abordatge situa a les persones en una situació vulnerable, passiva i homogènia que dista de la heterogeneïtat que pot haver-hi en aquesta etapa vital que, com s'avançava prèviament, no només està formada per persones velles, sinó també les gerontolescents. Les persones gerontolescents que decideixen formar part d'una llar col·laborativa no és que visquin permanentment en una crisi de pertinença i d'identitat sinó que, degut als canvis en l'entorn, en els diversos agents de cura que les acompanyen i en l'habitatge en sí, fa que la pertinença i la identitat, en moltes ocasions, se resignifiquin: pertànyer a una llar col·laborativa és pertànyer a un grup, una comunitat que et cuida i a qui cuidar i que promou el vincle social.

Aquesta "*vida comunitaria, el pelear en común en grupo*" (Carmela, 76, LLC) implica, com s'introduïa, molts canvis i resignificacions, en alguns casos canvis com deixar enrere la ciutat per viure en un entorn rural, canviar el tipus d'activitats que ofereixen uns entorns per d'altres de diferents, canviar d'amistats o si més no, tenir-ne de noves. A nivell d'espai, el canvi de casa implica un dol, tot el que acompanyava la teva antiga llar ara es veu redimensionat a la llar col·laborativa. Totes les persones entrevistades troben característiques positives i negatives en aquest canvi, però moltes reiteren que la llar col·laborativa és casa, es genera un sentiment d'identitat com es podia haver generat amb habitatges anteriors. L'Empar explica com quan torna a la ciutat d'on és originària, no se

sent seu el pis, han fet canvis que fa que hagi perdut aquest sentiment d'arrelament, sumat a tots els anys que porta convivint a la llar col·laborativa, fa que cada cop senti més distància del que havia estat casa seva "En tot aquest temps, a la ciutat també ens ha canviat la situació perquè vam fer obres i d'un pis en vam fer dos... i el que passa, jo, el pis de la ciutat no me'l sento meu, és com si fos postís" (Empar, 72, LLC).

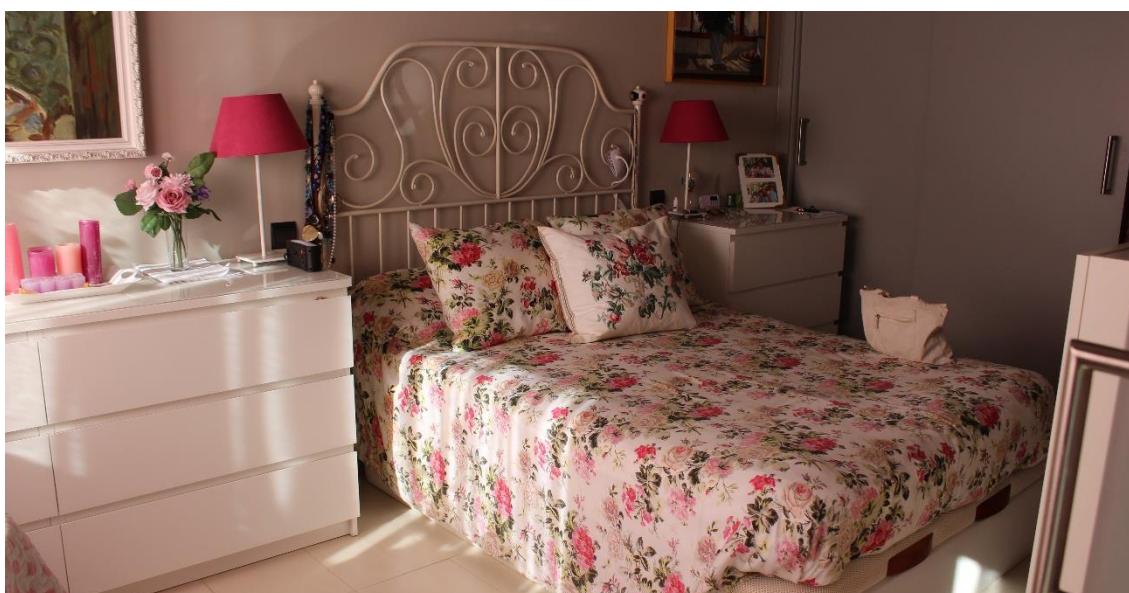

Figura 42: Decoració d'un espai d'intimitat: exterior, cuina, menjador, bany i habitació. Font: Pi (2021)

El procés de convivència i formació a una llar col·laborativa que s'ha dibuixat en aquestes línies es percep com a forjador de vincles socials i promotor de sentiments de pertinença a un grup. Però la seguretat emocional i d'habitatge que et dona el fet de pertànyer a una llar col·laborativa, pot tenir, en ocasions, una altra cara de la moneda. Per tal de poder accedir a les llars col·laboratives analitzades, cal un capital inicial que no tothom disposa, i ja s'ha comentat que és una de les limitacions d'aquesta alternativa a viure la vellesa, però que alhora és també una de les línies que s'estan treballant en les relacions públic-comunitàries per tal d'aconseguir fer d'aquesta opció, una alternativa accessible. Si disposes del capital, la fórmula de pertinença és senzilla, si no disposes, cal cercar fórmules per poder reunir-lo: *"No podíamos pagar lo que hay que pagar si no vendíamos la vivienda, eso también te supone un desprendimiento de tu vida, de tu casa, de tus amigos, en la ciudad"* (Rodolfa, 84, LLC), un altre exemple, el de la Carmela *"ella en octubre cambió su testamento y su piso que era lo único que tenía, me lo dejó, y gracias a ella estoy yo aquí, en mis haberes no estaba el estar aquí"* (Carmela, 76, LLC).

Hi ha persones que viuen el desprendiment de l'antiga llar i allò que va amb ella -amistats, entorn, activitats, proximitat familiar, records, costums, etc.- de manera més trencadora que d'altres. Aquelles que s'han de desprendre per un tema imperiós com és l'econòmic i que els hi dona accés a la nova llar, senten que arrisquen molt, no tenen la casella de salvació, de retorn, en cas de voler revocar la decisió d'anar a viure a una llar col·laborativa. Per tant, si accedir a una llar col·laborativa en els moments de realitzar aquesta recerca ja parteix d'un biaix de classe, un cop pots accedir, el vertigen de no poder desdir-te, també es troba travessat pel llindar econòmic. La Patricia i l'Andreu expliquen com s'han sentit respecte a la seguretat de tenir un lloc on retornar si no s'adapten a la llar col·laborativa:

M: ¿Os da seguridad el tener una casa a la que poder volver? Si no nos gusta podemos volver

P: Sí, y sobre todo a mí particularmente con respecto a él, el que tiene más dudas, es él, no es que yo no tenga... Me quedo más tranquila de decir, que si no nos habituamos, damos marcha atrás.

A: Yo tengo un sentido más práctico de las cosas y sé que al final no va a ocurrir. Realmente el tiempo va a pasar y cuanto más tiempo pase... En cierto modo da cierta tranquilidad. Yo creo que el futuro va a ser esto en mi caso. Pero tienes esa posibilidad si es que llegará un momento en el que no me adapte. Lo tienes ahí. No creo que volvamos (Patricia i Andreu, 66, LLC)

La Neus també disposa de lloc de tornada, explica com es va sentir alleujada quan li van dir que, igual que venia, podia marxar.

Vine una semana porque tenía cierto miedo a tomar una decisión y siempre tomamos decisiones y nos podemos equivocar. Cuando me dijo una persona aquí que siempre me podía ir, me quitaba el problema. Hay que decidir y hay que hacerlo ahora. No era fácil, yo acababa comprar la casa, no llevaba ni 5 años, me hacía ilusión pero es verdad que no tengo

mucho apego. Yo diría que en casi nada, no soy nostálgica, los muebles sí que son los que compré cuando fui a Guadalajara y me hacen cierta ilusión, pero reconozco que no hay nada importante. Viví en un momento determinado sin nada de nada, cuando me separé y fue un aprendizaje. Esa sensación de no tengo nada, mi ropa vieja. Me costó, pero luego aprendía a andar más ligera (Neus, 70, LLC).

En aquestes línies la Neus explica aquesta possibilitat que, en el seu cas disposa, de tornar a casa si no volia romandre a la llar col·laborativa. També introdueix la llibertat d'endur-se – mobles, records materials – allò que vulgui a la seva nova casa per tal de fer-la seva. Els objectes són part del ritual d'incorporació a una llar col·laborativa i ho són en mode de sacrifici. En el moment d'anar a viure a una llar col·laborativa, hi ha persones que volen endur-se aquests objectes per la seguretat i la significació que tenen, hi ha objectes que poden endur-se i d'altres dels que s'han de desprendre en un acte de sacrifici. La llibertat de decisió, d'autogestió, també queda retractada quan les persones entrevistades expressen com s'han sentit podent decorar la seva llar amb tot allò que necessiten per sentir-se confortables a casa. *“porque otra de las cosas bonitas que tiene es que lo que tú tienes en tu casa, que añoras, que puede ser un sillón, una mesa, unos cuadros, tú lo tienes aquí”* (Clara, 87, LLC).

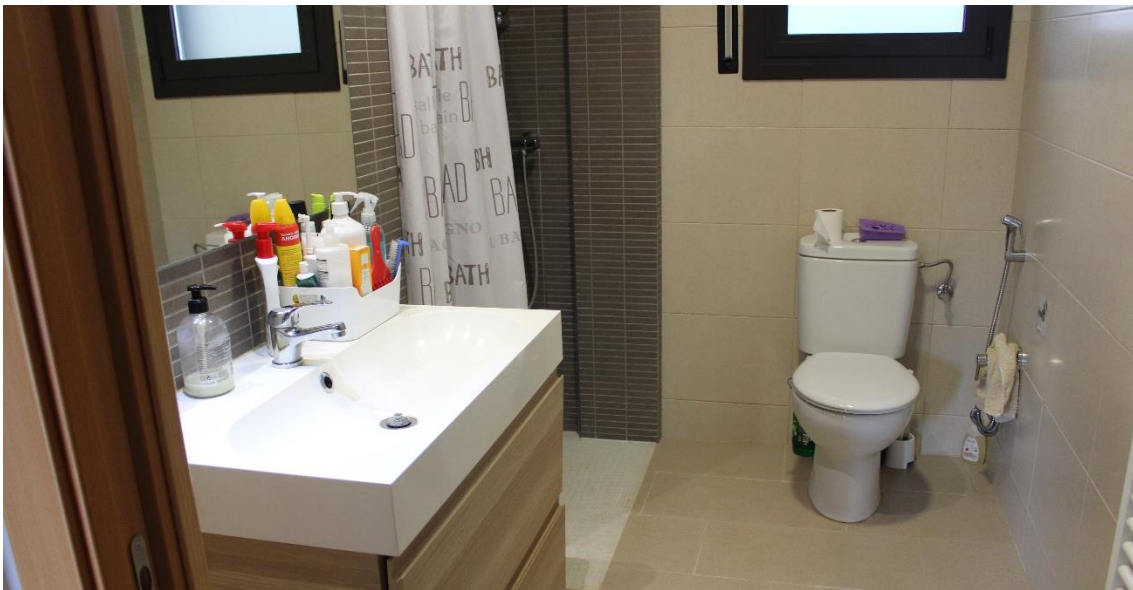

Figura 43: Decoració d'un espai d'intimitat: exterior, cuina, menjador, bany i habitació. Font: Pi (2021)

La llibertat en la decoració, tal com s'aprecia en les imatges de les figures ja presentades (42 i 43) i en la següent seqüència de fotografies (Figura 44) és present. Els exemples mostrats corresponen a tres llars col·laboratives diferents, però a més a més, cadascun dels apartaments d'aquestes llars, està decorat personalment al gust de la persona que hi conviu, deixant veure les seves mostres d'identitat i el que vol transmetre amb el seu espai:

L'apartament de la Silvia, que és pintora, és com ella, ple de colors i moltíssims quadres. Té unes làmpades balineses a l'entrada que li van portar els seus fills, sofàs amb coixins fets artesanalment amb *patchwork* i color rosa per tot arreu, que com s'intueix i m'ha dit, és el seu color preferit. (fragment diari de camp: 16/11/2021).

A cada projecte funciona lleugerament diferent, però una vegada s'inicia la convivència, cada persona tria en quina casa o allotjament viurà, generalment l'antiguitat al projecte serveix d'ordre per triar. Una vegada ja en convivència, les persones nouvingudes s'emplacen a aquell habitatge que estigui disponible en el moment de la seva incorporació però, en el cas de voler canviar d'habitatge, abans d'obrir-se la incorporació a un habitatge a persones de la llista d'espera, s'ofereix a les persones que ja conviuen a la llar col·laborativa per si alguna volgués canviar-s'hi.

Quando yo entré a vivir aquí quedaba libre el apartamento de visitar, me dije, prefiero entrar en un apartamento de visitas que en el apartamento de alguien que acaba de morir. La sensación de no estar invadiendo el espacio de otro, no sustituir a otro, fue algo que yo pensé, pero aquel apartamento me ahogaba, no tenía vistas. Necesito ver esta niebla. El caso es que durante el COVID murió quien vivía aquí y no me lo planteé, asumes la muerte de otra manera porque la tiñes al lado (Neus, 70, LLC).

L'espai d'intimitat també és refugi per quan la persona decideix estar sola. Tot i la voluntat imperiosa de col·laborar subjecte a formar part d'aquests projectes, poder triar quan compartir estones amb el grup i quan disposar d'espai íntim per una mateixa, esdevé un argument de pes alhora de valorar molt positivament aquesta manera de viure.

Obviamente intento tener buenas relaciones con todo el mundo y obviamente no todo el mundo me cae igual de simpático, cosa perfectamente lógica, mentiría o bien sería estúpido si dijera que todos me caen igual de bien, no me caen todos igual de bien, a todos los respeto igual, pero no todos me caen igual de bien. Tengo mi propio grupo primario, aunque junto a esto he de decir que yo me caracterizo por una tendencia a la misantropía, al aislamiento, me gusta estar en mi casa, en mi casa, en estas cuatro paredes, entre estos libros, encuentro todo lo que me hace falta, o casi, casi todo lo que me hace falta para estar confortablemente viviendo mi vida, soy muy poco de pasear por ahí fuera por los pasillos, de jugar a las cartas, me invitan a cenar y cada vez que me invitan digo que sí por educación y por cariños, pero realmente mi reacción primaria es "qué putada esta noche ir a cenar si yo no quiero salir de aquí que estoy muy bien aquí". Si me oyeran mis compañeros decir que me invitan y que... me darían un manotazo, con razón, porque ellos lo hacen con todo el amor. Pero es verdad, es algo que no comprenden, a Lorenzo le gusta aislarse, no, es que encuentro aquí los incentivos que necesito en la vida, no todos obviamente, claro que las relaciones forman parte... pero no me hace falta estar saliendo de aquí para ser razonablemente feliz. Esa

imagen que yo proyecto a los demás compañeros... cómo lo vivo yo? Yo vivo que he conseguido un nivel de confort, haciendo comprender a los compañeros por la vía de los hechos, que no me gusta salir mucho, que no pasilleo mucho, que no bajo a jugar a las cartas, pero que apporto cosas y estoy si me necesitan, y eso lo saben. Al final he conseguido ese equilibrio y bueno, estoy cómodo en él, me siento cómodo (Lorenzo, 74, LLC).

Figura 44: Decoració d'un espai d'intimitat: exterior, menjador, bany, habitació i cuina. Font: Pi (2022)

Cada espai d'intimitat decorat per la persona que hi conviu és una projecció de la mateixa i aquesta és una sensació percebuda als diferents espais d'intimitat als que m'han donat accés. En un d'aquests espais, vaig prendre anotacions al diari de camp per tal de recordar de manera fidedigna a la meua mirada i percepció del moment, què era el que estava observant:

Tot i que els apartaments tenen una distribució similar, a cada espai íntim que m'han permès entrar, he pogut observar realitats completament diverses. Avui he entrat al seu apartament i el primer que he sentit és l'olor a fusta antiga, tot el mobiliari és el que, segons m'ha dit, ha tingut tota la vida a casa, i també l'ha portat aquí, perquè això és casa.

Entro i a mà esquerra em queda la cuina, una cuina molt petita, m'explica que, pel que ha de cuinar, en té més que suficient ja que al migdia dina al menjador comunitari i, a vegades li sobra menjar i el guarda pel sopar o si no, es fa alguna cosa ràpida per sopar que no requereix de molts estris ni espai a la cuina. Aquesta cuina és oberta al menjador, m'explica que d'aquesta manera té la sensació de tenir més espai i amplitud en els pocs metres que afirma tenir l'apartament (aquesta mesura de pocs metres, ve de la relació que en fa al compararlo a la casa on vivia abans, una casa que ben bé quadruplicava l'espai d'intimitat que té ara). Pocs armaris, un parell de fogons, la nevera i l'aigüera per rentar plats, tot plegat dividit per una petita barra amb el menjador. Sota de la barra hi té dos tamborets, imagino que per ella i per si ve alguna persona convidada a menjar.

Avancem un parell de metres i arribem al menjador, el museu, l'espai de la casa que acumula les fotografies familiars, les figures de viatges, altres decoracions que desconec l'origen i un retall d'una notícia de diari bastant antiga. Tot el que té al menjador és la seva carta de presentació, la part d'intimitat que vol compartir amb totes aquelles persones que accedeixin a aquest racó. L'olor a fusta és encara més intensa al menjador, mobles molt grans que no semblen anar en consonància amb les dimensions de l'espai, però imagino que, quan els va comprar per l'altra casa on hi viva, si que hi tenien una major cabuda. Dos mobles de fusta massissa, una taula molt gran, un sofà, una butaca i una petita tauleta, vesteixen cada centímetre del menjador, bastant atapeït.

Continuem en línia recta i arribem al balcó, que ella anomena terrassa i jo no sé quin és el nom que li atribuïm, a mi em sembla petit per una terrassa, però a ella li sembla molt gran per netejar-lo tan sovint. Però com tot és fruit de la realitat de cadascuna i el que per una pot ser petit, per una altra pot ser gran, ella té l'autoritat com a convivent per atribuir-li el nom: la terrassa. Em resulta molt acollidora, repleta de plantes que donen color i que gràcies a l'orientació sud de la casa, tenien prou sol, fins i tot a l'hivern, per créixer. Hi té una cadireta per llegir al sol, li agrada molt llegir.

Tornem a l'interior, caminem enrere en direcció a la porta d'entrada, a l'altra banda del menjador, ens queda una habitació, a la qual hi ha un llit doble, una calaixera i un armari encastat. Té l'armari obert i puc observar moltes faldilles i pantalons que segueixen la gama cromàtica de la casa, color de tardor: molt marró amb algun toc de taronja i groc. Em diu que a l'habitació no hi entra mai ningú, que ella la té sempre endreçada perquè és endreçada, però avui especialment perquè sabia que vindria. Sortim cap al menjador i seguim en direcció a la porta.

Davant de la cuina, a l'altra banda del petit passadís, ens queda el bany, amb una porta ampla per poder passar una cadira de rodes, és la mesura que utilitza per designar-me l'amplada, però també em diu que ella no la necessitarà mai una cadira de rodes i que si al necessita, ja

no voldrà viure tota sola allà. El bany és tot adaptat. Els sabons, les cremes i les manyoples decoren els estants de la sala.

Després del recorregut per casa, seiem al menjador a xerrar, amb unes galetes i un cafè que acompanyen la conversa (fragment diari de camp: 31/10/2022).

Més enllà del sentiment de pertinença i la llibertat que es desenvolupen als espais d'intimitat, també es caracteritzen per estar adaptats a les activitats de la vida diària, des de la seva planificació, construcció fins al propi període de convivència, els espais estan subjectes a canvis per tal que facin la vida el més agradable possible, tant a nivell arquitectònic com a facilitador de comunitat. L'orientació, l'alçada dels endolls, la distribució, el bany adaptat, l'amplada de les portes, entre d'altres, són algunes de les coses que en el moment de consensuar com han de ser els habitatges, s'han trobat acords per tal de fer la vida més accessible. En molts casos també, les dimensions de l'habitatge es consideren favorables, moltes de les persones entrevistades vivien en grans habitatges, la qual cosa dificultava el manteniment quotidià, en canvi, un espai més petit és de més àgil manteniment i, les zones comunitàries donen l'afegit espacial que es pugui necessitar. Tot i així, el canvi d'un espai gran a un de petit, també requereix d'un període adaptatiu, la Patricia i l'Andreu (66, 70, LLC) que duïen una setmana de convivència a una llar col·laborativa en el moment de l'entrevista es troben en ple període d'adaptació al nou espai:

Sí que es cierto que idealizas todo antes de llegar. Cuando llegas te das cuenta de que hay cosas que tú no habías pensado... pero creo que son cosas menores, que se puede ir salvando y que también es verdad que tienes que cambiar la forma de vida que tienes. La independencia que tenías en tu casa no la tienes aquí, vienes de un sitio mucho más grande, en mi caso, la casa era muy grande, y vengo aquí y me encuentro que tengo 50 metros, tengo que ajustar todo. Todo eso son hándicaps poco a poco que vas superando. Yo veo que nos vamos integrando, esa es la sensación [...] Pienso que es un periodo de adaptación, necesita un tiempo, es un cambio de vida radical. Estamos en eso (Patricia, 66, LLC).

Els espais d'intimitat són la pròpia llar i la gent que hi viu se la sent seva, no està de pas i el fet de poder-la adequar, decorar i adaptar a les seves necessitats fa que aquest sentiment de pertinença es vegi consolidat, amb portes sense tancar o les claus de casa a la porta que permeten que aquest límit entre la part íntima i la comunitària es pugui fàcilment traspasar en cas de voler-ho o necessitar-ho.

6.2 Espais comunitaris

Pel que fa als espais comunitaris, de nou hi ha tanta diversitat com projectes i, el que uns prioritzen, d'altres no ho necessiten, espais com una biblioteca, una capella, una perruqueria, una pista de petanca, l'hort, sales polivalents, sala de fisioteràpia, gimnàs, sala

d'eines, sala de pintura, sala de costura, aparcament de cotxes, espais verds, recepció, sala de reunions o la piscina són alguns dels exemples del que alguns dels projectes en formació volen tenir o dels que estan en convivència ja disposen. El que sí que coincideixen tots els projectes entrevistats és en la disposició d'un menjador i una cuina comunitària i, coincideixen també que és l'espai de màxima socialització.

Les biblioteques visitades als projectes en convivència estaven formades per llibres que havien portat les pròpies persones residents i han anat actualitzant amb noves adquisicions que han anat comprant a títol individual. Tot i que en els casos estudiats no hi ha una comissió de biblioteca encarregada del seu funcionament, sí que hi ha persones encarregades de vetllar per la seva actualització i ordre. És un espai poc concorregut que no només té racons de lectura sinó que disposa d'ordinadors i taules per tal de poder treballar en tasques que requereixin d'aquestes eines i de silenci. Aquells projectes que no disposen de biblioteca a la pròpia llar, sí que tenen un grup que assisteix periòdicament al club de lectura de la biblioteca municipal.

Figura 45: Biblioteques de llars col·laboratives. Font: Pi (2021 i 2022)

Els horts són un altre dels elements compartits tan per aquells projectes en formació com per aquells en convivència i, tot i que no tots en disposen, aquells que ho fan en dediquen una part considerable del seu terreny. Hi ha projectes que disposen d'un hort per cada unitat de convivència, fet que ha comportat moments de desacords ja que no tothom qui ha format part del projecte disposava dels coneixements per cultivar la terra. Durant la meua estada en un d'aquests projectes vaig poder observar dinàmiques on, aquells qui eren més coneixedors de l'art del cultiu, acompanyaven i assessoraven a aquells qui ho eren menys per tal que la seva participació d'hort estigués cuidada i fos fructífera. Així doncs, el fet de tenir particions d'hort promovia relacions al voltant d'aquesta temàtica que tenien una finalitat comunitària ja que, hi ha una part de la collita que es comparteix amb tota la comunitat independentment que l'hort sigui individual. A més a més, en aquest cas concret, hi ha tota una part d'horta i jardineria que és totalment compartida de la que tothom se'n fa càrrec. Altres projectes però, que disposaven d'hort però on no tothom hi estava implicat, sí que

disposaven d'una comissió encarregada de la gestió. Com repartien el codony casa per casa per aquelles persones que en volguessin o com preparaven manualment les olives després de jornades batollant les oliveres són algunes de les experiències de cura comunitària dels horts compartides durant el treball de camp.

Figura 46: Hivernacle, horts individuals, preparació de les olives i recollida de codony. Font: Pi (2021)

Algunes llars col·laboratives disposen de servei de fisioteràpia, altres de servei de perruqueria i aquests es duen a terme en sales que tenen adequades a aquestes finalitats. Tots els matins en que hi havia servei de perruqueria a una de les llars analitzades, la perruquera tenia l'horari complet ja que gairebé la majoria de persones en fan ús. D'igual manera passa amb el servei de fisioteràpia, en alguns casos disposaven d'opció de tractament individual i en d'altres teràpies grupals que, de nou, sempre tenien molta afluència. Trobar-se amb les veïnes i veïns a la perruqueria o a la sessió de fisioteràpia era un habitual, una manera de fer comunitat. De fet, hi ha persones que no anaven a fer ús de cap d'aquests serveis, però sent coneixedores de l'horari, aprofitaven per sortir al passadís o anar a la recepció per així trobar-se amb les veïnes i veïns.

També és habitual anar a la sala de pintura o a la de costura o a qualsevol de les altres sales especialitzades per activitats puntuals, per reunions, jocs de taula, per sessions de música, per la quedada per xerrar que realitzaven a una de les llars col·laboratives cada nit després de sopar o per qualsevol altra finalitat per la utilitzin les sales polivalents.

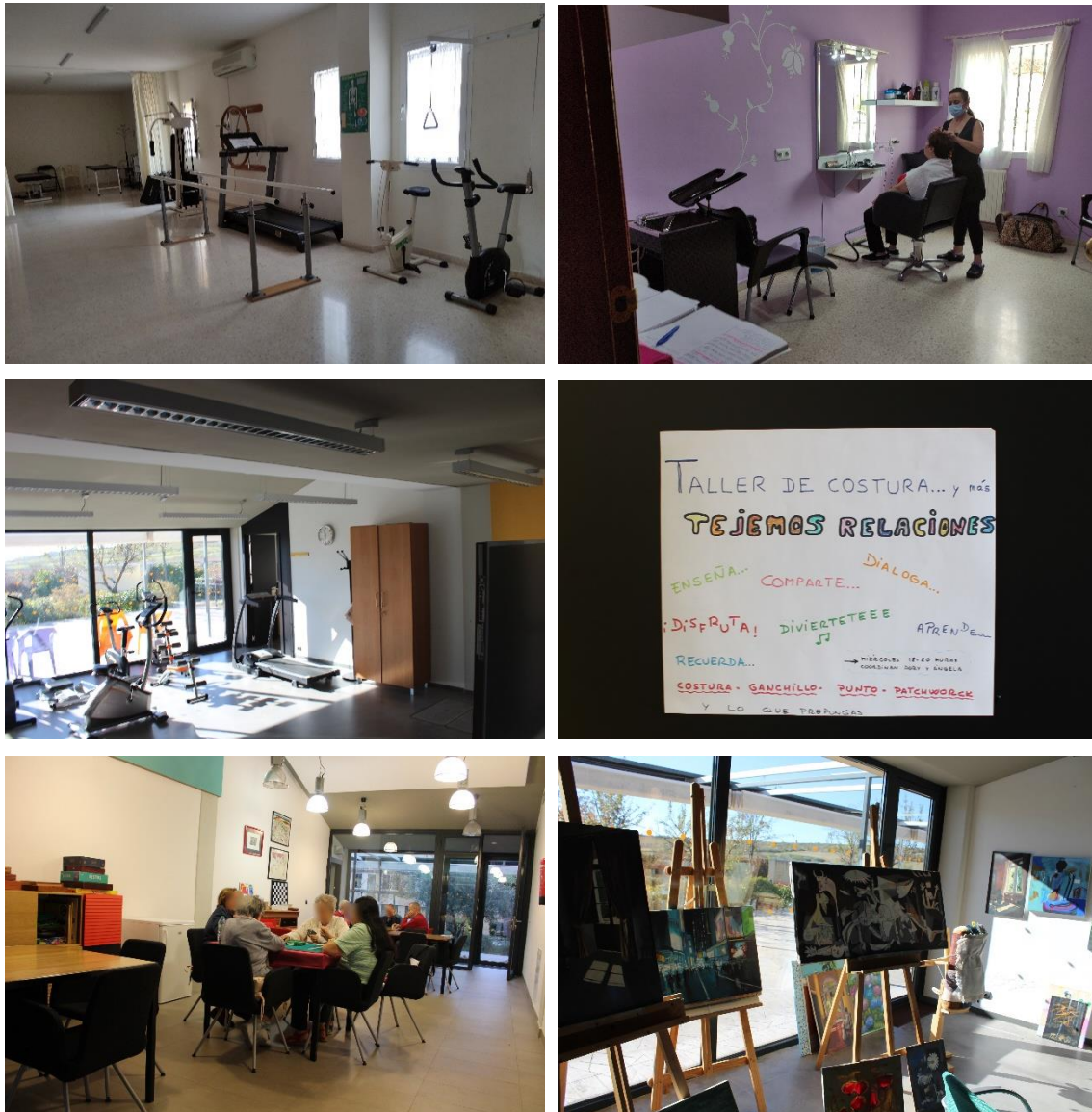

Figura 47: Sala fisioteràpia, perruqueria, Gimnàs, sala costura, sala jocs, sala pintura. Font: Pi (2021)

Els espais de trànsit o de trobada com poden ser els passadissos, la recepció, la zona enjardinada o els exteriors de l'edifici també esdevenen punts de confluència ja sigui intencionada o fortuïtament. De fet hi ha persones que amb la voluntat de poder interactuar sovint amb les veïnes i veïns que passen, decideixen seure a la recepció per tal de facilitar les trobades o bé llegir algun llibre o el diari allà mentre esperen aquestes trobades. També hi ha projectes que han dissenyat els passadissos amb bancs per poder seure-hi i promoure així la interacció. A més a més, en el cas de decidir fer alguna trobada a la fresca, els espais enjardinats i exteriors són el lloc per fer-ho i, disposen de taules i cadires per poder fer d'aquestes trobades un espai còmode. La relació innegociable entre persones i comunitat, es fomenta en aquests espais, no hi ha comunitat sense persones ni tampoc persones sense comunitat, i aquest vincle recíproc és fàcilment cultivable a les llars col·laboratives.

Figura 48: Jardins, passadís amb bancs, antic pou i zona enjardinada amb piscina. Font: Pi (2021 i 2022)

Hi ha una recull del diari de camp on queda explicada la trobada amb una dona d'una llar col·laborativa a casa seva per fer una entrevista i com després ella m'ensenyava gran part de les zones comunes i, en aquesta breu estona de visita, ens creuem, xerrem i relacionem amb moltes persones de la llar col·laborativa, ja que aquests espais comunitaris esdevenen l'escenari promotor d'aquests vincles.

Tot això m'ho explica a la comoditat de casa seva, ella amb els peus d'amunt del sofà i jo al mateix sofà asseguda amb ella. Hem estat dues hores en què la conversa s'ha centrat principalment en un conflicte que va haver-hi i que encara està latent a la llar col·laborativa, que a ella a més d'afectar-li a nivell de convivent, l'afecta a nivell familiar, ja que té llaços familiars amb persones implicades. Tot i així, les conclusions de la conversa han estat que a la llar col·laborativa s'està molt i molt bé i que la vida allà permet gaudir d'una diversitat d'activitats inesgotable i, sempre que vol, està acompanyada.

Hem sortit de casa seva i m'ha ensenyat tota la finca, començant per la caseta d'eines amb tractor inclòs que tenen ubicada a la zona dels horts. M'ha ensenyat també totes les cases, les zones comunes i l'antiga cuina. M'explica que aquesta cuina ha estat des dels inicis del projecte el nexa d'unió, sempre han cuinat allà els àpats comuns. També visitem els aparcaments dels cotxes, i les noves construccions. Aviat construiran en tota la zona central un passeig que travessarà la propietat i permetrà que la gent de la llar camini i es trobi per allà en una zona enjardinada i còmode.

Mentre caminem per la finca, ens saludem amb el Josep, el Marià i el Martínez, que s'encarrega de supervisar les obres de les zones comunes. Una mica més endavant en troben al Pere, que camina cada tarda al voltant de la llar col·laborativa ja que el paviment es troba asfaltat i li va bé per estirar i exercitar les cames, caminar fora de la finca és massa per ell i

hauria de trepitjar terreny irregular, mentre que m'explica que a la finca se sent segur i pot anar saludant a totes les veïnes i veïns. Uns metres més enllà ens trobem amb l'Encarna, que igual que el Pere, passeja per la casa, els seus genolls diu, no li deixen anar més lluny. És hora de marxar, però abans passem per la pista de petanca i ens trobem amb un grup de veïnes i veïns que es troben cada tarda per jugar (fragment diari de camp: 18/10/2021).

De tots els espais esmentats, com es presentava a l'inici d'aquest apartat, en el que sí que coincideixen tots els projectes analitzats és en el del menjador i cuina comunitària i coincideixen també en la gran importància que té aquest espai per al grup, ja que és on més socialització es dona.

La cocina empezó porque cuando no teníamos nada ya empezamos... que el fin de semana teníamos que comer juntos. Entonces cuando veníamos el fin de semana organizábamos una comida y comíamos todos juntos, comprábamos, lo traíamos aquí, hacíamos la comida, cuentas, hoy tocamos a seis, mañana a tres y pasado mañana a dos y así, aquello a la gente le gustaba mucho, la hora de la comida era un rato relajante, bonito, hablábamos nada más que del proyecto y era muy bonito. Además todo el mundo le gustaba mucho y además así seguimos hasta que tuvimos... cuando tuvimos la cocina ya hecha, empezamos a cocinar dentro, comíamos dentro, hacíamos las reuniones dentro, eso nos ayudó muchísimo, y eso que era pequeño, allí nos juntábamos y comíamos si llovía, si hacía frío... Hemos hecho nuestras reuniones y lo hemos hecho todo. Hasta... luego ya después cuando la construcción de los comunes, pues eso también nos dio mucha vida, aunque no estaba cubierto, pero el verano y todo ese tiempo lo pasamos allí, allí comíamos, hacíamos la fiesta, hemos celebrado Navidad, San Juan... el año pasado con la pandemia, nos comimos las uvas allí, cada uno con su anorak. Te quiero decir que... ha sido muy bonito, se ha trabajado, hemos luchado mucho, pero ha sido muy bonito (Encarna, 77, LLC).

El funcionament d'aquest divergeix tant en les projeccions que plantegen els projectes en formació - "*un menjar diari el volem fer perquè això crea comunitat*" (Carles, 72, LLCF) - com per l'ús actual dels projectes en convivència: hi ha projectes que utilitzen el menjador diàriament i tenen un servei contractat per als àpats mentre que, n'hi ha d'altres, que el menjador i la cuina són utilitzats pels dinars grupals del cap de setmana. El menjador és un espai de gran aflluència, en els casos on el dinar és ofert, la majoria de les persones fan ús d'aquest servei i hi ha uns horaris i protocols de parar i desparar taula establerts:

Todos los socios hemos pagado la misma cantidad, es decir, son 145.000 euros, si multiplicas 145.000 euros por todos, te sale lo que ha costado la totalidad de coste del terreno, la construcción y el adecuamiento de las zonas comunes, no sólo estas cosas, sino lo que es la cocina, una cocina muy moderna, muy bien acondicionada, en la cocina no entramos nunca, porque en este momento, desde el principio, ha sido una empresa, cooperativa, que nos hace la comida en nuestra propia cocina y no entramos nunca en la cocina, sacan con carros la comida al comedor y luego tres personas del grupo, de la cooperativa, se ocupan de servir, 3 personas que cambian todos los días, son voluntarios, no hay un turno, sino que el que quiere se apunta dos días seguidos o tres, nadie le dice nada, es decir, es libre y en los 8 años que llevamos no ha faltado... tres personas para servir, poner encima de las mesas lo que sale de la cocina y luego en cabecera de mesa el que está, que se ha puesto en cabecera de mesa, sirve a los seis que componen cada mesa. Como verás en el comedor son 15 mesas de seis cada una, caben 90 personas y en este momento estamos viviendo 80 o 81 personas. Y a ver,

qué más... luego recogida de mesa, hay otras tres personas que recogen cuando termina todo el mundo de comer, recogen las mesas, limpian el comedor, lo dejan dispuesto como estaba inicialmente (Juanjo, 86, LLC).

Hi ha persones que decideixen no participar dels dinars comunitaris, ja sigui per preferències o particularitats culinàries o per por al contagi posterior a la COVID-19 les fa preferir estar al propi domicili. A més a més, per tal de dinar al menjador cal fer-ho a l'hora establerta i hi ha persones que prefereixen tenir menys organització horària a l'hora de dinar com és el cas de la Cati:

Me gusta mucho cocinar, como poquito pero yo me hago mi comida, la congelo, y yo como aquí (assenyala el menjador de casa seva), me agrada aquí en mi comedor, en mi casa, en el salón me agrada más. Algunas veces he comido, cuando hay alguna fiesta, antes de la pandemia se hacían muchas fiestas, entonces sí, han habido actuaciones y ahí sí me he apuntado al comedor y después actuaciones y lo he pasado bien, pero comer diariamente no, porque lo que hago de comer, yo para mí, ya tengo una olla, yo como más tarde, aunque desayuno temprano, yo como más tarde (Cati, 78, LLC).

La Serena explica que tampoc participa dels dinars comunitaris, en el seu cas no assisteix ni ella ni el seu marit. Fins fa poc ho feien però, degut a les disrupcions que ella sent que genera el seu marit, ha preferit que ambdós dinin a casa, supeditant ella la seva elecció a la realitat del seu marit:

Se pone a comer sin tino, y es una persona que siempre ha sido muy poco comedor, valoraba muy poco la comida, todos los años que he estado casada, jamás me ha dicho, "vamos a comer o qué hay de comer", no le ha dado importancia a la comida, y tal es así que ha llegado un momento, que como va tan deprisa todo, le he dicho a gerencia "si es posible voy a comer en casa" porque noto que a la gente no le apetece estar comiendo... a algunas personas. Otras te ven y te dicen "me pongo contigo", pero la verdad es que come muy mal, mal en cuanto a formas, se come lo que le pongas, y si fuera un plato en el centro para compartir, si no lo retiras se lo come todo (Serena, 84, LLC).

Figura 49: Menjadors comunitaris. Font: Pi (2021 i 2022)

En tots els casos analitzats, el sopar no es fa al menjador comunitari, tot i que moltes persones aprofiten allò que no han dinat per utilitzar-ho pel sopar o hi ha altres casos amb necessitats especials que els deixen el sopar enllestit.

Una altra classificació dels espais comunitaris és la d'aquells destinats a facilitar la gestió de la dependència, que poden referir a espais concrets destinats a aquesta finalitat o també a l'abordatge general en la construcció tenint present els elements que puguin facilitar la vida en aquest àmbit. Generalment en la fase formativa ja es té present i es construeix pensant en dependències futures ja que, el cost d'una remodelació arquitectònica pot ser elevat i no arribar amb la urgència necessària. Per tal d'evitar l'exclusió de persones del grup degut a necessitats de dependència, es dissenyen les llars tenint present l'accessibilitat, la flexibilitat espacial i aquelles provisions que permetin assolir les necessitats d'assistència (Coele, 2014).

Un dels arquitectes nostres, és la Carla, una doctora arquitecte, va patir un accident de cotxe quan era jove. Aquesta noia va en cadira de rodes, tot el disseny de la casa, ha sigut un disseny fet per ella: el metre i mig per poder-te moure, rampes, no hi ha escales, bueno escales d'emergència, l'ascensor i el que vulguis, dos ascensors, un per persones i l'altre més llarg per si un dia cal entrar-hi una *camilla*. Tot està preparat per això (Carles, 72, LLCF).

Hi ha projectes que han portat l'adaptació de l'espai als requisits de poder ser reconeguts com a residències, mentre que n'hi ha d'altres que, tot i haver construït pensant en fer la quotidianitat més accessible, no han considerat adient la inversió fins al nivell del reconeixement com a residència, en alguns projectes pel cost econòmic i en d'altres perquè no es consideraven una residència de persones grans.

Vimos que para obtener la residencia teníamos que mantener ya casi de inicio unos servicios que a nosotros no nos hacían falta ni los necesitamos y luego las normativas... para poner una residencia en marcha, hoy en día son muy duras y quisimos obviarlo. Aquí tenemos servicios justitos: agua, luz y gas, de momento que es lo que compartimos entre todos y, posiblemente, cuando necesitemos estos otros servicios los pondremos en marcha, pero de momento, no era necesario ponerlos hace 10 años atrás y esto fue lo que nos hizo cambiar el tema (Romeo, 78, LLC).

Aquelles llars que porten més trajectòria de convivència i a dia d'avui tenen casos de dependència reflexionen sobre aquesta decisió que van haver de prendre anys enrere on havien de sospesar la decisió econòmica i ideològica entre d'altres amb la realitat que tenien en aquell moment.

Nunca podríamos tener la calificación de residencia porque los pasillos de las habitaciones no permiten que se crucen dos camillas o dos sillas de ruedas y esa es una condición sine qua non, y se hizo intencionadamente porque no queríamos ser residencia, porque aquí íbamos a estar... tocando castañuelas y un día cerrabas los ojos y ya te ibas. Resulta que no, que desgraciadamente pasa lo que está pasando a todo el mundo... los médicos han alargado los cuidados a la vejez, fenomenal, pero eso... no siempre la calidad de vida en la vejez, ni el manejo de tu autonomía, entonces ¿qué pasa? Tenemos una población más activa, más cuidada, pero mucho más envejecida y más dependiente que lo que podían ser nuestros padres, que estaban dos o cuatro años y normalmente fallecían, pero ahora te alargan mucho más la vida y tienes personas con 90 y otras personas con 89, que hay muchas en la casa y dices bueno, esta es la vida misma y en esto no se pensó (Eugènia, 76, LLC).

Els espais comunitaris esdevenen facilitadors de la creació de vincle social. Com s'ha anat aprofundint, hi ha espais de trànsit, de joc, de menjador, de reunions, de gestió de la dependència i molts més usos que en ocasions es van reformulant en funció de les necessitats que van sorgint. La cura comunitària té menys obstacles quan els espais donen cabuda a la promoció de vincles socials, allunyant-se de les dinàmiques individualistes, del *divideix i venceràs* i del *campi qui pugui* imperants en la majora social. LaCol i la Ciutat Invisible (2018) aprofundeixen sobre com les llars col·laboratives esdevenen espais que promouen les relacions socials:

La ciudad moderna ofrece una forma de vida cada vez más individualista y basada en el consumo. La sociedad ha traspasado los cuidados al Estado o a relaciones mercantilizadas, perdiendo antiguos espacios de vida doméstica que, a la vez, eran espacios de socialización. Eso se ha trasladado también a las viviendas pensadas para núcleos de convivencia más pequeños y compactos, que se relacionan directamente con el resto de la ciudad. Se salta prácticamente de la habitación a la gran avenida y se crea una dualidad entre lo privado y lo público, donde, en el primer caso, las personas se relacionan con el entorno más próximo y, en el segundo, con desconocidos. El rellano, la entrada, la calle, la plaza o el Carrió han dejado de ser espacios de encuentro o interacción. Los proyectos cooperativos permiten desarrollar espacios de relación entre lo individual, el núcleo de convivencia, la comunidad y la sociedad. Se trata de reencontrar una forma de funcionamiento solidaria entre las personas, como la que ya existía y existe en muchos barrios o pueblos. La comunidad, resultado de una cercanía física y social, es la definición de pertenencia a un lugar. En la creación de esta identidad, los lazos superficiales (como pequeñas charlas de escalera) tienen una gran importancia. Estos intercambios son suficientes para generar un sentimiento de integración y de sentirse en casa (p.101-102)

6.2.1 Permeabilitat entre espais

Els espais d'intimitat i espais comunitaris no són espais estancs sinó que hi ha dinàmiques que sorgeixen en el que podrien aparentment ser els límits. El mateix succeeix amb les dinàmiques amb l'entorn, tot i que al parlar de dinàmiques amb l'entorn - com es veurà en el següent apartat - es fa referència a aquelles on les persones de la llar col·laborativa es relacionen *cap a fora* de les parets de la llar, també hi ha dinàmiques de l'entorn que es produeixen a la inversa, l'entorn accedint *cap a dins* de la llar.

Les relacions que es donen ens els espais de permeabilitat entre l'espai d'intimitat i l'espai comunitari són per exemple aquelles on les persones decideixen que tot i la privacitat dels espais íntims, volen obrir al grup casa seva mantenint la porta oberta per facilitar la interacció, o deixant les claus a la porta. Amb això no vol dir que es generin dinàmiques intrusives, sinó que és més fàcil interactuar en cas de necessitat.

Figura 50: Passadís i bossa amb un encàrrec fet per una veïna a la porta d'un espai d'intimitat. Font: Pi (2021)

En entrar, traspasar i compartir aquests espais, les reflexions sobre com es relacionen les persones amb el lloc que habiten van aflorar. La porta d'entrada a una habitatge, acostuma a ser una frontera d'entrada, el límit entre la part privada i la part pública. Antigament, en una casa de pagès, la barrera no era la porta d'entrada, sinó que hi havia una barrera invisible a la cuina, ja que era un espai brut que no es volia mostrar. Dins les cases es generen uns espais de frontera simbòlics i això és perceput també a les llars col·laboratives. Moltes de les portes d'accés als espais d'intimitat, estan obertes, sent semifronteres que, en cas de voler-ho, són permeables¹⁸.

Les claus de casa, esdevenen també un element simbòlic que denoten el grau de confiança, per exemple, qui té la clau d'un habitatge, es pot donar el cas que més enllà de la persona que hi conviu, alguns familiars o amistats properes disposin de la clau de l'habitatge. També està el fet que, en funció del grau de confiança, una persona pot anar directament a casa i obrir, sense previ avís, pot trucar al timbre si no disposa de claus i per tant hi ha menys vincle, o bé trucarà per telèfon abans de presentar-se a l'habitatge. Aquest exemple, tot i poder tenir molts matisos, és per denotar com hi ha elements que esdevenen frontera simbòlica en els habitatges i, com a aquests mateixos elements, se'ls hi dona una significació diferent a les llars col·laboratives analitzades: moltes d'elles amb la porta oberta o la clau posada al pany. Depenent dels projectes tenen espais a les zones comunitàries que es poden demanar per tal d'allotjar a família i/o amics en cas de visita. Aquests espais esdevenen també permeables, són comunitaris però d'ús privatiu en cas de requerir-ho. Hi ha altres

¹⁸ La distribució dels espais, les fronteres i la permeabilitat de les mateixes a les llars col·laboratives em fa pensar en la reflexió d'Amos Rapoport (1972) sobre l'arquitectura de l'habitatge: no són les necessitats bàsiques com el menjar o el dormir les que determinen l'habitatge, és el tipus de resposta que la persona dona a aquestes necessitats, com es menja, quan i on, el que acaba configurant els espais.

projectes que tenen espais dins del propi espai d'intimitat, una segona habitació, pensada per poder acollir a visites, la qual cosa fa que l'espai d'intimitat hagi de ser més gran per tal de poder albergar dues habitacions. Hi ha projectes que prefereixen reduir aquest espai i que formi part de l'espai comunitari ja que, al considerar-ho d'ús puntual, no veuen necessari que formi part de l'espai d'intimitat.

Alguns projectes en formació plantegen en el seu disseny arquitectònic disposar de clústers, que consisteixen en espais d'intimitat i compartits tots ells dins d'una mateixa planta o habitatge. És a dir, en aquests casos es disposaria d'un altre nivell de privacitat en el que es té l'espai propi d'intimitat, l'espai comunitari amb les persones residents del clúster i després l'espai comunitari general amb tota la llar col·laborativa. De manera que, l'accessibilitat a l'espai comunitari del clúster queda restringida a les persones que l'habiten - entenent restringida com una barrera permeable per la resta de persones sempre que així es vulgui -.

El darrer espai permeable observat és el de les habitacions per a persones amb necessitats intensives de cura a la dependència. El grau de permeabilitat depèn del projecte, havent projectes que tenen aquestes sales en plantes de molt trànsit de persones i, facilitant per exemple el trasllat d'aquestes persones en el cas d'anar del seu apartament a les sales en cadira de rodes, fomentant així la interacció amb la resta de persones de la llar.

Figura 51: Habitació adaptada per una persona amb necessitat de cures de llarga durada. Font: Pi (2022)

L'accessibilitat a aquests espais, com s'ha explicat anteriorment, no queda exempta de que en ocasions, aquesta facilitat d'accés, pugui generar tensions entre les diverses parts implicades - familiars, persona depenent, persones treballadores -. Hi ha altres projectes que situen aquestes sales en una planta separada, la qual cosa es justifica per una millora laboral per a les persones treballadores tenint concentrats els recursos i persones en un mateix espai, però alhora allunyen aquestes persones del nucli de convivència i de la

quotidianitat del projecte. A continuació, l'Eugènia (76, LLC), que pertany a la comissió de dependència i en aquest cas esdevé el nexa d'unió entre persones proveïdores de cura, receptores i en el cas que hi hagi, familiars, presenta la seva opinió al respecte:

Nos hemos equivocado al no pensar en la dependencia, al no hacer un espacio al que se traslade a las personas sin hacer un drama. "Es que le van a sacar de su apartamento" como si le fueras a llevar a prisión... pero si va a seguir en la casa, solamente va a estar durmiendo ahí. Está más supervisado y va a estar más cercano y a lo mejor hay que acondicionar esa zona con una pequeña sala de estar, un pequeño espacio cuidados protegidos (Eugènia, 76, LLC).

Els projectes en formació també plantegen a l'hora de reflexionar sobre els espais de cura a la dependència com donar cabuda en la totalitat de la llar a aquests espais i quin tipus d'avantatges hi veuen a l'hora de procurar garantir que la persona pugui continuar sent atesa a casa seva si té una incapacitat transitòria, i com fer que les persones que conviuen a la llar puguin participar de la seva cura. Aquest tema però, com s'ha vist anteriorment, no queda exempt de debat, les limitacions de fins on es pot i es vol arribar com a grup formen part de la gestió de la dependència. Envellir a casa és una de les voluntats, sempre que sigui possible, de les persones que habiten les llars col·laboratives i no haver d'enfrontar-se a una possible mudança de casa. Per tal de poder quedar-se a la llar col·laborativa, n'hi ha que contempen la previsió d'espais per a l'atenció a la dependència, d'igual manera que si es contempla la contractació de personal per a aquesta tasca, es planteja que certa proporció d'allotjament estigui disponible per a les persones que proveeixen les cures (Coele, 2014). Aquesta anticipació i adaptació de l'espai permetrà que les persones que viuen o preveuen fer-ho en una llar col·laborativa i que consideren important poder envellir a casa, valorin la seguretat que els ofereix les llars col·laboratives per fer-ho.

Allà hi ha la intenció que la gent... fins i tot està pensant, que a veure com ho solucionem amb els arquitectes, tenim pensat que hi hagi com dos o tres habitacions o dos o tres espais que estiguin destinats per a persones, que d'una forma transitòria puguin necessitar el suport dels altres. Això serà el compromís per donar suporta aquestes persones fins que sigui possible (Oriol, 68, LLCF).

Els espais comunitaris es troben entre l'espai públic: l'entorn, el barri, el poble... i l'espai d'intimitat. És interessant que el projecte de convivència es plantegi en relació amb l'entorn i no de manera aïllada i tancada. D'aquesta manera, els espais comunitaris esdevenen transitius entre l'àmbit públic i el privat dels habitatges (Lacol i La Ciutat Invisible, 2018). De ben segur que si les estades a les llars col·laboratives haguessin estat més llargues o en altres moments, s'haguessin donat dinàmiques relacionals en les zones limítrofes més enllà de les aquí esmentades, però el que pretenen recollir aquestes línies és que els espais a les llars col·laboratives no tenen una delimitació infranquejable, sinó que aquests límits són permeables per tal de facilitar la cura comunitària.

6.3 L'entorn

Les llars col·laboratives tenen un efecte directe en l'entorn on se situen i es donen relacions bidireccionals entre l'entorn i la llar col·laborativa. En paraules de Dorit Fromm (2012), les llars col·laboratives tindrien efectes sobre el barri com a força estabilitzadora i instigadora, en la prestació de serveis, o com a ajuda a les necessitats de col·lectius concrets de veïns. No obstant això, una comunitat col·laborativa que funcioni bé pot ser un model de bon veïnat dins del barri més gran, que ofereixi els ulls al carrer, que s'impliqui en la política de la comunitat i que s'impliqui en moments difícils.

En algunes de les entrevistes realitzades s'ha donat molta rellevància a la importància de la sostenibilitat ambiental. Tal com refereixen aquestes paraules de Marina Garcés, és responsabilitat col·lectiva tenir cura del medi ambient:

No solo somos seres vulnerables, como se insiste tanto hoy. Nuestra vulnerabilidad es inseparable de una gran potencia colectiva de creatividad, de invención y de resolución práctica de nuestros problemas comunes. No hay que olvidarnos: no solo somos enfermeros de un planeta enfermo, somos cocreadores de un mundo en el que queremos vivir dignamente (Marina Garcés a Pérez, Girón i Ruiz-Giménez, 2019:s/n).

Bona part dels projectes analitzats posen en relleu la consciència ambiental i les pràctiques de reciclatge, de reducció de consum d'aigua, electricitat i gas. En alguns casos disposen també de plaques fotovoltaiques per autoabastir-se (figura 52) i en d'altres casos allò que cultiven és part important del consum alimentari. Hi ha projectes en formació que també tenen en el seu ideari l'autosuficiència i plantegen la creació de la llar col·laborativa en aquesta direcció.

Además de una manera muy ecológica, muy en contacto con la naturaleza, muy con los valores que son propios de las personas que se preocupan por su entorno, por el reciclaje, en fin, un conjunto de cosas en las que todos coincidimos (Dolors, 68, LLC).

Figura 52: Plaques fotovoltaiques a la teulada d'una llar col·laborativa. Font: Pi (2021)

El col·lapse del planeta és un fet present, la pròpia civilització -nord global- va contra ella mateixa liderant una guerra destructiva al planeta i la vida (Herrero, 2022). A les crisis d'habitatge, d'economia, de cures, se suma la crisi climàtica, l'excepcionalitat que radica de la paraula crisi ha quedat substituïda per la seva cronicitat. En aquest escenari, les llars col·laboratives actuen construint la comunitat en direcció a pal·liar aquests efectes, el camí marcat, salvant les diferències entre unes i altres, és el de disposar d'un habitatge assequible on la cura quedi resolta i redistribuïda, en el que hi hagi el menor impacte ambiental possible, alhora que amb consciència mediambiental per procurar que la quotidianitat sigui sostenible, tot plegat en el sí de la comunitat. És el camí, i això és un fet que reiteren les persones entrevistades, algunes poden haver aconseguit més fites que d'altres en alguns àmbits, però la consciència col·lectiva és aquesta i van sobrepassant els entrebancs -i les retallades i privatitzacions- de les lògiques neoliberals.

En la construcció dels habitatges, especialment de la segona onada, també se cerca que tinguin la menor petjada ambiental possible, tenint present el tipus de materials utilitzats i l'obtenció d'aquests, el trasllat dels mateixos per minimitzar l'empremta del carboni apostant per la proximitat o la importància de l'aïllament o l'orientació per procurar tenir una temperatura agradable sense necessitat de consumir o sobreconsumir calefacció o aire condicionat. Sense voler aprofundir en l'apartat arquitectònic, que no és la temàtica que centra aquesta investigació, sí que aquests són alguns dels arguments que s'han donat al treball de camp sobre la importància de la sostenibilitat ambiental i són una manera d'interpretar també la cura de manera extensiva a l'entorn, reprenent la definició de cura introduïda als primers capítols d'aquest monogràfic: "la cura és el cúmul d'activitats que es realitzen per sostenir i regenerar les vides, ja siguin humanes, animals i fins i tot el conjunt del planeta"(Mogollón i Fernández, 2019:15).

Un altre factor rellevant és què implica la ubicació de la llar col·laborativa per a la persona que hi conviu o preveu fer-ho. Del projectes en convivència, hi ha alguns d'ells que es troben àmbits rurals, com seria el cas de La Muralleta a la població de Santa Oliva o Trabensol a Torremocha de Jarama. La seqüència d'imatges de Torremocha de Jarama (figura 53) pretén il·lustrar com és l'entorn al que s'ubica la llar col·laborativa, un poble de la serra madrilenya. En el cas del Residencial Santa Clara – Los Milagros, pertany a Màlaga capital, tot i que per arribar al centre és necessari utilitzar el transport públic o privat, ja que es troba en la part alta d'un turó.

Figura 53: Centre artesanal Torrearte, farmàcia, església, carrers del poble, residència per a gent gran, consultori mèdic, poliesportiu municipal, façanes - perruqueria i forn de pa -, parada del bibliobús. Font: Pi (2021)

Hi ha moltes persones que han anat a viure a Trabensol que provenen de la ciutat de Madrid o d'altres ciutats d'Espanya i, el mateix passa amb Santa Oliva, on moltes de les persones que hi viuen venen de l'àrea metropolitana de Barcelona. Aquesta puntualització sobre el lloc d'origen apareix reiterada a les entrevistes i converses informals, i acostuma a anar acompanyada de les diferències percebudes entre viure en entorns més urbans o fer-ho en entorns més rurals. En una conversa informal amb l'Encarna recollida al diari de camp, es recull aquesta importància que ella dona a l'entorn, i en concret a les facilitats que aquest li proporciona:

Ella, juntament amb el seu marit, són els quarts socis del projecte i fa ja 20 anys que formen part d'aquesta aventura. El seu fill viu relativament a prop, però la seva filla a l'altra punta de la península i m'explica també, que si la seva filla no estigués tan lluny, de ben segur ella no estaria al projecte, sinó que estaria vivint a prop d'ella. M'explica que el seu fill i la seva jove treballen molt i gairebé no poden venir a visitar-los així que són ells els que van habitualment a veure'ls a la seva ciutat i com el fill té una casa gran, es queden allà a dormir quan van de visita o a cuidar dels nets. A la ciutat on vivien abans em diu que ella tenia una vida molt activa, feia ball, gimnàstica, memòria i més activitats, però em diu que aquí és diferent, però que al seu marit li encanta. Ella pateix per les cures de llarga durada, no creu que estiguin prou resoltes, també pateix per si un dia falta el seu marit o deixa de poder conduir, ja que és la única manera d'anar a veure a la família, diu que per ella perdria tot el sentit seguir a la llar col·laborativa si el seu marit no hi fos. A més a més, a la seva ciutat afegeix, té l'hospital davant de casa i va a tot arreu caminant, mentre aquí necessita el transport per tot, l'única cosa que no es salta cap dia em diu, és una hora de caminar diària pels terrenys de la llar col·laborativa (fragment diari de camp: 19/10/2021).

Aquest tema a ella li preocupa i no només en vam parlar en converses informals sinó que també es tracta a les entrevistes:

Si tú te puedes mover, puedes hacerte tu comida y puedes hacerte tus cositas indispensables y luego pones a una persona, no para atender a una persona sola, sino para todas, que me venga un día a limpiar y el día que la necesite para algo, que sepas que está eso ahí. Y si dicen de hacer comedor, pues también estará bien, para el momento que tú no puedas moverte. Si algún día llega que tú no te puedes mover de verdad... Yo para mí, para mí, no hablo por nadie, pienso que yo irme a mi casa (*es refereix a la ciutat d'origen, que per ella segueix sent casa*) lo tengo más fácil, no que voy a estar mejor, no, eso no lo digo nunca, pero pienso que voy a estar mejor tal y como yo lo tengo montado. Al menos allí tengo a mi hijo, a mi nuera, que es como si fuera una hija para mí y tengo a mis dos nietos [...] Mi marido no se iría de aquí para nada, no se movería. Porque ya cuando bajamos y nos quedamos unos días, porque claro, aquella casa también hay que mantenerla limpia y en orden y bueno y ya nada más que llegamos allí ya empieza " cuando nos vamos..." a mí también me gusta estar aquí y me ha costado y me cuesta, yo allí tenía muchas actividades también, estaba en el casal del barrio, estábamos en una Coral los dos. Es decir, que yo no estaba... no he estado nunca metida... una mujer de decir... a mí me ha gustado hacer cosas y claro, aquí también hacemos, pero ya te digo, yo no hablo por nadie, no quiero que nadie piense... yo simplemente veo mi caso, que ahora tuviera que decidir ahora mismo, pues tendría dudas. ¿Dónde me quedo? Pero también te digo, si mi hija viviera aquí, ahora diría, no me quedo aquí, me voy al lado de mi hija, no

por mí, por ella, ponérselo más fácil, si me tiene que echar una mano va a ser mi hija, y mi hijo... yo lo veo así (Encarna, 77, LLC).

Hi ha casos on preval el haver pogut anar a viure a un ambient rural per l'associació que es fa d'aquest amb una alliberació del ritme de la gran ciutat, *"en la misma capital no buscamos porque nos pareció que sería inútil, además tampoco nos importaba casi nos apetecía más marcharnos un poco fuera"* (Andreu, 89, LLC) mentre que hi ha d'altres persones que troben en aquesta ruralitat dificultats per arribar a l'oferta variada d'activitats que disposaven a la ciutat. La balança es decanta cap a un bàndol o l'altre en funció de molts factors: l'oferta de la pròpia llar col·laborativa, el vincle d'aquesta persona amb el grup o amb persones de la llar, l'oferta d'activitats a l'entorn o la distància amb la família, entre d'altres. En molts també, el que s'emfatitza és la capacitat d'adaptació:

El canvi és com tots els canvis... nosaltres hem viscut a molts llocs, hem fet molts canvis a la nostra vida, som gent que no estem estàtics gaire temps, no sé per què però és així i bueno, com tots els canvis. No ens ha suposat cap problema ni cap història, simplement estem bé allà on estem (Juanma, 64, LLCF).

Mentre alguns projectes no han considerat tan rellevant mantenir-se a l'entorn d'origen de la majoria de les persones que hi formen part, n'hi ha d'altres que ha estat condició sine qua non per establir-se. Can 70 per exemple, volen mantenir-se a la ciutat de Barcelona i així ho culminaran amb la construcció propera de la seva llar col·laborativa al barri de Sarrià de la capital, tot i que les persones del grup impulsor no pertanyen a aquest barri, la cessió pública del solar els permet desenvolupar el projecte a la ciutat. En aquest cas, es volen crear xarxes i vincles a nivell comunitari amb l'entorn on viuran *"fer-ho obert al barri perquè pugui venir qui vulgui com a activitat de barri. Ens sembla important estar vinculats al lloc on estem vivint"* (Salima, 60, LLCF). Bona part de les persones entrevistades afirmen que mantindran els seus lligams amistosos, d'activitat i socialització també al barri del qual provenen, per tant en aquest cas, no seria un despreniment com a tal del barri d'origen sinó que, el fet d'estar a la mateixa ciutat implica l'adhesió a un nou entorn mantenint l'antic, en alguns casos però, aquest lligam no es donarà amb una freqüència tan recurrent.

Som més de ciutat que un semàfor que diem nosaltres i volem, no tant seguir vinculats al barri, perquè canviarem de barri, però sí a les propostes de ciutat a les que estem molt acostumades i acostumats. Anar al cinema, anar al teatre, obrir-nos al nostre barri per tenir un entorn amb el que conviure bé. No és que nos ens agradi sortir de la ciutat, som molt de fer excursions i caminades i tal, però vivim aquí la majoria. Hi ha una que viu entre aquí i allà i una de la ciutat veïna, però nosaltres sempre diem el projecte ha de ser o a ciutat o molt a prop, a més també una cosa que jo sempre havia defensat és que si la teva família et vol venir a veure, no se li ha de posar difícil (Salima, 60, LLCF).

Nous vincles socials es generen especialment dins la llar col·laborativa i en alguns casos s'estén a l'entorn on aquesta s'ubica. Mentre que aquells lligams que radiquen a la població d'origen són, en alguns casos, més difícils de cuidar en la distància

Tengo amigas que han venido, dos veces al año. Yo voy, tengo coche hoy, puedo cogerlo, pero cuando he estado con la rodilla tres meses sin conducir, veía a mi hija gracias a dios. A mí me parece que esto aísla. Es verdad que creas otro mundo, pero pierdes, a veces, lo más esencial que son tus hijos, salvo que los hijos se muevan. Aquí hay una persona que cuando no viene un hijo viene el otro, además que cuando viene el hijo, brilla. Es lo que nos interesa al final. Si tus hijos están en Madrid y tú aquí, estás lejos, si se les pone difícil... (Neus, 70, LLC).

Tot i així, hi ha persones que mantenen aquestes activitats, persones, rutines, visites al metge i altres fets quotidians a la ciutat d'origen, de fet algunes continuen empadronades allà tot i conviure a la llar col·laborativa, com és el cas de l'Àngel:

Yo vivo oficialmente en Cornellá, pero vaya, yo estoy aquí, hace dos años que comenzó esto, nosotros vamos a Cornellá, mi mujer y yo, por dar una vuelta al piso. Por los médicos que seguimos teniendo allí, todavía todo lo tenemos... los médicos los tenemos allí (Àngel, 80, LLC).

En una de les entrevistes virtuals realitzades, la persona entrevistada parlava des de la casa que encara manté a la ciutat d'origen "*precisamente estoy aquí, he venido al quiropráctico aquí*" (Romeo, 78, LLC). Generalment en aquests casos, la persona condueix i pot tornar amb el seu transport a la ciutat d'origen o, en cas de fer ús del transport públic, hi ha d'haver connexió i la persona trobar-se en disposició física i/o econòmica d'agafar-lo i fer-ho amb l'assiduïtat que consideri. Si aquests factors no es donen, el vincle amb la població d'origen no esdevé una elecció, sinó una determinació pels condicionants que envolten aquesta persona.

Per altra banda està el vincle amb la població d'acollida, en molts casos ja fa 20 anys que hi tenen vincle i la consideren, la seva població. Tot i així, hi ha qui percep que sempre seran persones foranes tot i l'acollida, però aquesta distinció de nosaltres i ells i elles no limita a l'hora de vincular-se comunitàriament i formar part de la quotidianitat del poble o la ciutat:

V: els pobles petits i agrícoles, de l'Espanya profunda, de la Catalunya profunda, de l'Andalusia profunda, del lloc profund que tu vulguis, son gent molt tancada. Molt tancada suposo que per supervivència, no per altra cosa. És molt difícil el contacte, aquí hi ha gent que porta vivint 40 anys, al poble aquest, i no son del poble, ni ningú els considera del poble. Llavors sí que hi ha relació, han vingut fa uns cinc anys, un grup d'alternatius, que han muntat una cooperativa agrícola, llavors amb aquests hi ha una part gent del projecte que s'han involucrat més, que ells s'han involucrat també, i hi ha una relació com més personal. Però de persona a persona diríem. Amb una gent del poble s'ha muntat un grup d'atenció al refugiat, perquè això és un poble de petit, però té una quantitat de peculiaritats curioses, com és que, han arribat... Creu Roja va enviar uns refugiats iraquians i després uns altres, una altra família. Ara no t'ho sé dir, perquè son d'un país d'aquests de l'Àfrica poc... bueno no t'ho sé dir, però anem a suposar que siguin del Sudan, un lloc d'aquests així, com força exòtic.

Llavors entre una metgessa del poble, algú més del poble i algú del projecte, han muntat un grup d'ajuda a aquesta gent, es d'orientació amb la tramitació dels papers, que és la cosa més requete complicada del món, per legalitzar mínimament les coses, com d'ajuda a aprendre el castellà, si hi ha nanos, per un reforç escolar... hi ha una casa de nanos en risc de marginalitat, que estan ja més marginats que l'hòstia pobres meus, una casa d'acollida. Amb aquests també es col·labora, naturalment no són del poble, però que està aquí, al poble aquest. S'ha fet algun tipus de reforç escolar, venen aquí, i bueno, se'ls ha ajudat de forma individual, ja et dic i amb la casa d'acollida dels nanos, quan hi ha hagut algun nano que necessitava alguna cosa més especial i se li ha pogut donar aquí, se li ha donat. Com en algun moment han ajudat al jardiner, en un altre moment han fet un reforç de castellà.

M: Quanta activitat

V: I et parlo de les coses marginals, després no marginals hi ha una escola de música que funciona molt bé, hi ha una escola de primària que venen tots els nanos de la regió, la rogalia, perquè és bona (Vanesa, 75, LLC).

Durant l'estada a una de les llars col·laboratives, em van convidar a assistir als tallers que realitzaven a instal·lacions municipals (figura 54). En un dels casos, el taller de cant era compartit amb altres veïnes i veïns del poble i, en el cas de bàdminton i ball en línia, eren les persones de la llar col·laborativa a fora del propi espai i fent ús de l'espai municipal, que disposa d'allò necessari pel desenvolupament òptim de l'activitat.

El bàdminton, en el polideportivo que está aquí en frente, es del ayuntamiento, pues se hace. Estamos abiertas a gente del pueblo, en este momento ha estado todo esto restringido, aquí venía gente al cinefórum. Todavía viene gente a hacer yoga (Juanjo, 86, LLC).

Figura 54: Ball en línia al poliesportiu municipal. Font: Pi (2021)

El fet de participar d'activitats dins i fora de la llar col·laborativa esdevé una forma de classificar i fomentar les relacions, és a dir, les preferències per un tipus d'activitats o altres és un element que fomenta l'homofília i alhora genera espais de trobada, de compartir més estones i conseqüentment que es puguin fomentar vincles més intensos.

Te llevas a lo mejor con unos que con otros, no quiere decir que el grupo este... siempre hay dos o tres... Por ejemplo esto que te digo de ir a andar, pues igual van cuatro o cinco personas a caminar, otras nos quedamos jugando a la petanca, otros, a lo mejor los hombres, les gusta

jugar al domino y lo que ellos quieren y por la mañana juegan en los comunes, cada grupo hace lo que le gusta y luego pues... hay tres que van a una coral (Encarna, 77, LLC).

Per concloure sobre la significació dels espais a les llars col·laboratives en relació a les dinàmiques de cura, unes reflexions recollides al diari de camp sobre aquesta temàtica:

Avui mentre estava asseguda a la recepció de la llar col·laborativa on estic fent treball de camp, m'ha vingut una reflexió sobre el que simbolitzen els espais a les llars col·laboratives, una metàfora que recull els vincles que vaig observant i les pràctiques de cura que aquests espais acullen.

Els espais són un conjunt de telers, en funció del que necessitis i del que necessiti la comunitat en cada moment, faràs ús d'uns o altres, telers destinats a fer grans estovalles, teles més petites, d'un material, d'un altre, verticals, circulars... el mateix que si necessites intimitat, compartir amb el grup, amb l'entorn, amb el veïnat, habitaràs uns espais o uns altres... Les necessitats i preferències canvien, per tant cal tenir present aquesta capacitat d'adaptació i dinamisme que ofereixen els telers -els espais- i com cerquen l'equilibri entre les pluralitats entrelaçant fils -persones, col·lectius, proveïdors de cura- diversos. Entrelaçar fils és sinònim de sumar forces, i la diversitat dels fils, n'hi ha moltíssims, és l'exemple de l'heterogeneïtat social. Alguns dels fils, de fet, queden tapats per altres, menys visibles, però el teler necessita la complicitat de totes, visibles i invisibles, per això es ressituen els fils, posant-los tots al mateix nivell, visibilitzant també, aquells que quedaven als marges, per poder teixir una peça òptima, que repari les ruptures existents i en previngui de noves. La comunitat és la mà que teixeix, la que autogestiona pel bé comú en funció de la peça que es necessita teixir (fragment diari de camp: 19/11/2021).

L'entorn ofereix moltes possibilitats a les persones de la llar col·laborativa, però també a la comunitat extensiva on s'ubica, de manera que les llars col·laboratives esdevenen un element d'impacte, positiu, al veïnat. Les administracions públiques i les persones veïnes dels municipis i ciutats on s'ubiquen les llars col·laboratives analitzades, així ho manifesten. La comunitat cuida i es cuida en tota la seva extensió: a l'espai d'intimitat, a la llar col·laborativa, a l'entorn i als espais permeables entre unes esferes i altres.

Així doncs, quan es parla de cura no queda espai per la individualitat, sinó per la comunitat, la cura implica de més d'una persona, fins i tot en els casos que les persones entrevistades han mencionat autocuidar-se (i de nou, sense caure en una trampa neoliberal), ho feien en aquest cas per cuidar al grup.

Quan es parla de cura també es parla de cuidar el lloc on vivim. Viure en l'antropocè vol dir que l'ésser humà ha deixat una petjada inesborrable, la responsabilitat que té l'espècie humana -uns molt més que d'altres- en la crisi climàtica a través de la generació de plàstics, contaminació, residus, gasos efecte hivernacle, a través també de conseqüències com l'estrès i l'ansietat, l'obesitat, les malalties derivades de la pol·lució i una llista molt més llarga fan que fites com el creixement de l'esperança de vida trontollin. Les persones no som propietàries de la natura, som part de l'ecosistema, però aquesta visió utilitarista tan estesa està desdibuixant l'horitzó de la sostenibilitat ambiental.

Per assolir el manteniment i sosteniment de la vida, calen dues coses, i ambdues sembla que han quedat trepitjades per un capitalisme i individualisme ferotge: cuidar de la comunitat i en comunitat i cuidar del medi ambient, sense alguna d'aquestes dues, no hi ha vida. I aquest és l'únic camí, caminar plegades en equilibri i respecte a l'entorn on vivim a través d'una mirada ecologista i feminista.

No funciona associar progrés a superar límits, a créixer infinitament a nivell econòmic independentment que això suposi passar per damunt de la vida i la natura -vida amb natura, sense dicotomies, interdependents-. Aquest funcionament ha relegat la cura, el que permet que pugui haver-hi quotidianitat, que la vida existeixi i se sostingui, a l'opacitat i la privacitat. Les llars col·laboratives han construït una comunitat cuidadora, caminen en una altra direcció, permeten la permeabilitat entre dins i fora, fins al punt en que a vegades, més enllà de l'arquitectura, es fa difícil saber què és dins i què és fora. De fet promouen aquestes relacions i la seva quotidianitat és la comunitat, vetllar per totes les persones que formen part de la comunitat, construir per totes. Reprenent la perspectiva interseccional, classe, gènere, capital cultural, són factors que generen desigualtats i hi són presents també a les llars col·laboratives, però aquesta presència és conscient i els projectes, bastant incipients a Espanya, projecten el futur i adapten el present a partir d'una mirada de justícia social més present que a la societat en general.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA

Marta Pi Martin

7.

COVID-19 I LLARS COL·LABORATIVES

Figura 55: Adhesiu situat a una porta d'un espai d'intimitat. Font: Pi (2021)

L'11 de març de 2020, el Director General de l'Organització Mundial de la Salut, Tedros Adhanom Ghebreyesus, va comunicar que la COVID-19 prenia la dimensió de pandèmia. Arran d'aquestes declaracions, es van establir mesures arreu del món i, el 14 de març, Espanya inicia l'Estat d'Alarma i estableix un confinament domiciliari obligatori. No hi havia vacuna ni fàrmacs per fer-hi front, i des de les autoritats s'apel·lava per l'autoatenció i l'autocura com a mesura més eficaç per evitar la propagació. Aquesta autocura no requeria exclusivament en l'individu sinó també en el seu espai de socialització, a casa, a les botigues o amb el grup en el cas de les llars col·laboratives, entenent que la cura d'un mateix tenia a veure amb la cura amb l'altre (Menéndez, 2020).

La crisi generada per la pandèmia de la COVID-19 va evidenciar la fragilitat dels sistemes de protecció (socials i sanitaris) envers les necessitats de la població, especialment en l'atenció a les cures de llarga durada. Aquesta problemàtica no és nova, però, la COVID-19 l'ha deixada al descobert, manifestant les desigualtats sobre les que s'articula la provisió i l'accés a la cura. En un context marcat pel progressiu envelliment de la població i el conseqüent augment de necessitats específiques de cura, els canvis en les famílies, els rols de gènere i un Estat del Benestar deficitari (Navarro i Pazos, 2020), la pandèmia ha mostrat la importància del compromís amb la cura no només a nivell individual, sinó també social. En aquest context, moltes varen veure necessari la urgència de reivindicar la democratització de la cura (Ezquerria i Mansilla, 2018).

La pandèmia va afectar amb virulència a les persones grans, tant a les persones que vivien a les pròpies llars com, i de manera molt significativa, a les residències (Espinel, 2020). En aquest escenari de confinament, els habitatges van esdevenir, majoritàriament, refugi, però també aïllament. A les llars col·laboratives, hi ha part d'espais compartits i moltes dinàmiques socials que formen part de la quotidianitat, una quotidianitat que les restriccions per la COVID-19 obligaven a que fos aïllada, tan a nivell d'espais com, conseqüentment, de vincles socials, si més no, tal com es venien desenvolupant fins a aquell moment. Així doncs, quan formes part d'un grup més ampli de convivència, com es resol aquest aïllament en comunitat? En aquest capítol es presenta com les llars col·laboratives per a persones grans analitzades han viscut l'impacte de la COVID-19 als seus entorns de convivència, per no passar pàgina oblidant, és important recordar-ho¹⁹.

¹⁹ Alguns aspectes treballats en aquest capítol varen ser tractats en un article previ: (Pi-Martin, Offenhenden i Bodoque-Puerta, 2021).

7.1 L'impacte de la pandèmia als projectes que encara no comparteixen convivència

Mantenir els vincles quan no hi ha una convivència, va ser tot un repte per als grups en formació. L'arribada de la COVID-19 va comportar grans dificultats per mantenir el funcionament d'aquests grups, que van haver de cercar fórmules substitutives per generar caliu entre els seus membres, per mantenir els òrgans de governança i, per seguir trobant-se – virtualment en el confinament estricte - tot i no tenir espais comuns. Va esdevenir un repte que es va treballar, en moltes ocasions, amb comissions que s'encarreguen de desenvolupar aquesta tasca.

Els espais físics de trobada van haver de tancar-se tot seguint les normatives derivades de la pandèmia. La presencialitat de les trobades també es va interrompre, pel que el vincle amb el propi grup es va trencar. Moltes de les persones que formen part d'aquests projectes, formen part alhora d'altres activitats i projectes de caire social que també es van veure interromputs. Així doncs, de cop, tot el volum d'activitat s'aturava, la qual cosa va comportar un increment de les situacions de soledat i aïllament que va repercutir en una presa major de consciència de la rellevància dels espais compartits en el benestar emocional i social tant de les pròpies persones com del grup (Comas-d'Argemir i Bofill-Poch, 2022). En aquest sentit, en Pablo, participant d'un projecte en formació, explica comparativament com la incursió de la COVID-19 va modificar el dia a dia al projecte del que forma part:

Ahora con el COVID lo hemos tenido muy difícil, pero hasta ahora, hacíamos ahí una de las cooperativistas vive en una masía de alquiler por debajo de Montserrat y, de cuando en cuando, quedábamos allí, hacíamos... quedábamos un fin de semana, cuando no, hacemos excursiones. La gente que está interesada en la cooperativa, quedamos un día y nos vamos a hacer una calçotada, nos íbamos a hacer, ahora con la COVID... Está más difícil (Pablo, 66, LLCF).

La sostenibilitat dels grups en formació depèn, entre d'altres, que hi hagi una sostenibilitat comunitària en quant a la relació de les persones que formen els projectes i que aquesta relació perduri i es cuidi durant el període de formació del projecte, a la vegada que assolir les persones per poder fer front a la despesa econòmica que suposa la creació d'una llar col·laborativa. Aquests dos elements es van veure travessats completament amb l'arribada de la COVID-19, d'una banda l'entrada i sortida de persones al projecte va modificar els patrons i, de l'altra, la quotidianitat s'havia d'adaptar a una realitat de distàncies, mesures de protecció i virtualitat. A continuació es detalla com van fer front a aquests canvis els projectes en formació analitzats.

7.1.1 Noves incorporacions i abandonaments en temps de pandèmia

Les llars col·laboratives en formació triguen anys fins a assolir la convivència i això genera que hi hagi entrades i sortides de persones al projecte degut a que els interessos, motivacions i situacions personals van canviant. L'arribada de la COVID-19, va comportar també que aquestes entrades i sortides es veiessin emfatitzades pels efectes derivats de la pandèmia. En alguns dels projectes analitzats van atribuir un creixement en l'interès per les llars col·laboratives arran de la COVID-19, concretament pel fet que la convivència forçada en soledat va generar la necessitat de viure en comunitat, perquè la soledat és bona sempre que puguis triar tenir a algú a qui explicar-li. La ubicació de les llars col·laboratives i els espais que les formen, espais oberts, que promouen les relacions, amb lluminositat, jardins i terrasses, van ser també factors que les persones dels projectes en formació van considerar influents en el creixent interès per les llars col·laboratives durant la pandèmia. En Joan reflexiona sobre les necessitats de les persones que s'interessen per aquesta tipologia de convivència en pandèmia:

No és que la gent que ha entrat ara no hagués pensat mai en el cohabitatge, feia temps que li donava voltes, però això l'ha fet decidir-se. Sí, hi ha dos temes, un és viure amb gent, quan ens han confinat, no és el mateix estar confinat en un pis en una ciutat, que estar confinat en un poble que pots estar a la natura, pots donar un passeig, pots fer el que vulguis. De fet molta gent que estava a la ciutat, ha sortit corrents cap a la segona residència que la tenia i clar, és que és normal, de viure a una casa, amb un jardí, a viure a un pis tancat... La diferència és total, però a més d'això, la idea de poder constituir una bombolla tancada, amb persones i que de dia no et varii gens (Joan, 64, LLCF).

Figura 56: Trobada al carrer amb mascaretes. Font: persona d'un projecte en formació (2021)

Molt sovint, les persones grans viuen en pisos més grans que el conjunt de la població, el que pot incrementar els sentiments de soledat. Això pot deure's, per exemple, al fet de tenir l'habitatge en propietat, una tipologia de tinença molt estesa a Espanya, però no a tota Europa. Tal com explica Mayte Sancho (2020) els habitatges a la Unió Europea al 2017 tenien un mitjana d'1'7 habitacions per persona, però en el cas de persones grans - referides a l'article a aquelles majors de 65 anys - en habitatges formats per dues persones arribaven a les 2'1 habitacions, que arribaven a les 3,4 habitacions per persona en el cas d'habitatges unipersonals amb persones de 65 anys o més. En el cas d'Espanya, aquesta xifra, en majors de 65 anys, arriba a les 4,5-4,7 habitacions. Tot i que aparentment se'n podria fer una lectura que indiqués que això seria una situació de privilegi pel fet de tenir habitatges més grans, el que succeeix en moltes ocasions és el contrari, perquè tenir més espai comporta més despeses, *"situaciones asociadas a precariedad, pobreza energética y en general carencias, se producen especialmente en estos perfiles de mujeres solas que no pueden asumir los gastos que generan este tipo de viviendas si se quieren mantener con niveles aceptables de habitabilidad y bienestar"* (Sancho, 2020:185). Tot i que no hi ha una relació causa-efecte directa, si que és important tenir present aquest escenari, al que se li suma la COVID-19, per entendre les motivacions que poden haver-hi per optar per un tipus de convivència com son les llars col·laboratives, basades en espais d'intimitat petits, amb moltes zones comunitàries compartides a les que la interacció diària, si es vol, està garantida.

Com a part d'una planificació futura, hi ha hagut persones que, descoratjades per les notícies que es rebien del que succeïa a les residències, van mostrar un major interès en les llars col·laboratives, no només per la part de vida comunitària sinó també com una solució a futur en el cas de trobar-se en situacions de dependència. Així ho explica aquest informant:

Hi ha gent que ha entrat o s'ha interessat per nosaltres perquè ha vist el que està passant a les residències, però altres, no han entrat perquè clar, "ara guanyo..." i si ens baixen les pensions, i si el meu fill necessita el pis aquest que jo visc ara i no puc llogar-lo per complementar la pensió (Carles, 72, LLCF).

Com ja anticipa la cita d'en Carles, també hi ha hagut retirades dels projectes, persones que els han abandonat degut a casuístiques derivades de la COVID-19 i del fet de ser els pilars que sustenten econòmicament la família en cas de crisi. A les llars col·laboratives es produeix un cert grau de desfamiliarització de la cura degut al rol que adopta la comunitat en aquest àmbit, tant en la cura en la quotidianitat com en la gestió de la dependència. El lligam familiar i la responsabilitat moral implícita d'aquests lligams, ha fet que algunes persones dels projectes analitzats decidissin marxar dels projectes en formació en els que es trobaven. Els motius darrere d'aquestes decisions han estat que, el fet de ser el suport econòmic familiar i que aquesta necessitat econòmica s'hagi agreujat degut a

problemàtiques derivades de la COVID-19, necessitin que els diners que tenien previstos per destinar al projecte, es prioritzin per cuidar a la família i conseqüentment hagin de relegar la voluntat d'anar a viure a una llar col·laborativa, en detriment d'ajudar a la família. Així ho explica la Marian, de 62 anys i participant d'un projecte en formació:

Hi ha hagut altes i baixes de persones usuàries, que no sempre, però en algun cas sí que ha passat de que alguna persona ha tingut que deixar el projecte perquè la situació del COVID ha afectat a la seva família i per un tema econòmic han vist que les persones que estaven al projecte és qui havia de sustentar als seus descendents. A mi és una cosa que em fa pensar, que no potser d'una manera directa, com... ningú del projecte ha perdut la feina per l'edat o... però sí indirectament la crisi econòmica ha afectat en aquest projecte, aquestes coses sembla que a vegades no passen, però acaben passant. Llavors al final també és un tema l'economia i com afecta la crisi econòmica i també aquests projectes se'n repercuteixen. Jo vaig tenir una conversa molt xula i molt bonica amb una persona que va marxar, precisament parlant d'aquest tema, no és una qüestió que no m'agradi el projecte, no és una qüestió que no estigui encantada amb les persones sinó de la situació econòmica de la meva família, que ha variat tant, que tinc una altra prioritat. I em va donar molt que pensar a mi també (Marian, 62, LLCF).

En un dels projectes acompanyats, la COVID-19 va implicar la desfeta del grup motor que en aquell moment hi havia. Una de les persones informants explicava que, arran de la pandèmia es van manifestar opinions contraposades que eren prou importants com per trencar el grup que es coneixia fins al moment. Es van generar opinions dicotòmiques sobre com s'entenia la COVID-19, entre aquelles persones que eren negacionistes i aquelles que no ho eren. L'enviament reiterat de vídeos a través de les plataformes virtuals de comunicació difonent missatges negacionistes sobre la pandèmia i el conflicte posterior que es generava va derivar en que aquesta dualitat acabés desfent el grup i que aquest hagués de refer-se de nou amb noves persones interessades.

També el procés d'incorporació de noves persones als projectes es va viure de manera diferent. En pandèmia, es feia necessari un volum de confiança molt elevat degut a que el procés d'inclusió al projecte es feia en base al que s'havia dit que es feia abans de la pandèmia i a les projeccions que hi havia respecte al futur. Però la realitat present no permetia desenvolupar les dinàmiques que feien possible tot això que es projectava i a més a més es bellugava en la incertesa de no saber la durada de la situació d'excepcionalitat.

El meu procés d'incorporació ha estat una mica diferent perquè quan jo vaig començar vam tenir amb la Maria i l'Elena que vaig tenir amb les dues entrevistes, amb la mascareta i al carrer i tal i sí que és veritat que moltes de les activitats que habitualment feia Can 70, van quedar aturades o es feien telemàticament, les reunions i tal... Però bueno, la veritat és que hi ha gent molt dinàmica, que té moltes idees i encara que sigui a al distància, hem fet moltes qüestions i moltes activitats (Oriol, 68, LLCF).

La gestió dels nous processos d'incorporació és una temàtica valorada també des de l'òptica del grup receptor i la dificultat que presenta el compartir i expressar amb les barreres físiques i virtuals sorgides per la pandèmia:

La gent que s'ha integrant últimament ha hagut de fer una integració no massa viscuda, simplement a base d'escrits i zooms i per tant pot haver-hi un decalatge en aquest sentit, entendre, més tranquil·lament, perquè no hem tingut temps de fer aquestes estones tranquil·les on un simplement veu la cara del davant, a més les màscares també deuen fer... Veu la cara del davant, el que tu li contestes, amb els ulls, amb el somriure, amb la cara, tot això és anar creant aquest lligam de cures continu. Això no s'ha pogut fer. Jo crec que amb el grup sí que l'afecta i l'afectarà i això és possible que hagi creat algun decalatge, que pot ser una rèmora per tots, pels que ja hi érem en el sentit que tenim coses molt sòlides, però justament no s'han contrastat amb la gent que ha entrat. La gent que ha entrat, vull dir la gent que no ha tingut aquest bagatge, d'aquesta manera, mirant-se als ulls. Parlar-ho per zoom ho hem parlat bastant, però mirant-nos als ulls i amb una trobada conjunta que és quan les coses calen a l'interior no s'ha pogut fer tant. I això crec que sí, que al grup ha influenciat (Jan, 68, LLCF).

Una altra temàtica menys comentada però present als projectes en formació que ja tenen avançada la part arquitectònica i pressupostària és la preocupació envers la pujada dels materials, el retard en l'arribada d'aquests i les noves normatives referents a climatització i arquitectura que es preveu que surti i com això pot afectar i generar canvis pressupostaris no previstos i que, a al vegada, pugi afectar en un increment de costos i/o de temps no assumible per totes les persones interessades ja formin part del projecte o s'estiguin plantejant la incorporació. A nivell d'exemple, en Carles explica com afecta una d'aquestes normatives a la planificació arquitectònica *"sobretot part d'arquitectura i climatització, ara ha sortit una normativa, o sortirà properament, que has de tenir, ho has vist al Liceu i aquests grans espais, la renovació d'aire"* (Carles, 72, LLCF).

Les fórmules per resoldre aquest canvi en el dia a dia dels projectes en formació degut a les normatives derivades de la COVID-19 han estat diverses i, en molts casos la presència de tecnologies de la informació i la comunicació hi ha jugat un paper primordial. Així doncs, la pandèmia a les llars col·laboratives, especialment a aquelles en formació, s'ha hagut de fer en la distància, a través d'una digitalització de la cura. Abans de la pandèmia, digitalització de la cura sonava més a oxímoron que a realitat, però l'etnografia a les llars col·laboratives analitzades denota la força d'aquesta tendència.

7.1.2 Tecnologia i cura, en tàndem durant la pandèmia

Mentre el confinament estricte estava vigent, els projectes en formació, seguint les restriccions establertes, van haver de suspendre les activitats en grup, les assemblees, les reunions presencials i qualsevol altra activitat que impliqués sortir de casa. Malgrat això,

tot i que es va deixar de fer ús físic dels espais habituals de trobada, es va intentar mantenir el sentiment de pertinença al grup mitjançant la cerca de mètodes alternatius. En aquest sentit, les tecnologies digitals, anomenades infraestructures dures (hardware) segons Irati Mogollón (2012), van adquirir un paper crucial en la gestió de la crisi social. Els projectes en formació – i també les llars col·laboratives en convivència - van optar per utilitzar mètodes de contacte virtual per continuar amb les activitats habituals, les reunions i les assemblees, així com per establir nous mecanismes per afrontar la dimensió de l'atenció emocional i relacional de manera virtual, com ara l'ús de grups de WhatsApp (Pi-Martin, Offenhenden, i Bodoque-Puerta, 2021).

Vegem, per exemple, com es va desenvolupar una trobada en la fotografia adjunta anterior (figura 56). La trobada de membres d'un projecte en formació es va fer al carrer amb les distàncies marcades i utilitzant mascaretes. En aquest cas, l'encontre es va fer quan es podien fer aquestes trobades presencialment tot i no poder acollir-se a un espai tancat. En canvi, en l'època del confinament estricte, les trobades eren totes virtuals i per això, l'etnografia, també va haver de ser-ho. Tant a les entrevistes, com a les pròpies assemblees virtuals que formen part del treball de camp, es fa referència a les tecnologies digitals i el paper central com a vertebradores en aquesta situació d'emergència alhora que el seu paper transformador en les relacions socials. Així va quedar registrat al diari de camp:

Avui han tingut assemblea virtual, es donen periòdicament aquestes reunions i han trobat mecanismes per optimitzar les trobades, millorar contínuament, que tothom se senti còmode i que hi hagi espai per compartir més enllà de la burocràcia pròpia més urgent. La reunió ha començat comprovant el funcionament de tots els dispositius de micròfon i altaveus, cal preveure aquests minuts de posada a punt. A continuació comencen una ronda anomenada "com estic, com estàs, com estem", una per una, totes les persones del grup comparteixen com han passat el dia, la setmana i tot allò que els hi vingui de gust compartir. Esdevé un espai real de compartir, a vegades es poden donar respostes breus i d'altres no tant, intenten no automatitzar la resposta amb un "bé i tu", però no sempre es fàcil fer a través de la pantalla, en ocasions s'expliquen detalls i coneixen bé la vida les unes de les altres, les dificultats i les prosperitats de la vida de cadascú. Hi ha hagut reunions on les respostes han estat més o menys llargues, en funció del que a cada persona li ve de gust i sent que ha d'explicar aquell dia, però sempre des de la sinceritat i la proximitat (virtual). En aquestes reunions hi ha un ordre del dia, i la ronda de "com estic, com estàs, com estem", forma part del primer punt. A continuació es tracten les altres temàtiques que incumbeixin, havent una persona que modera les paraules, una altra que pren acta i una altra que té un paper coordinatiu comprovant que es segueixi l'ordre del dia. Aquest ordre del dia, que prèviament s'ha enviat per correu electrònic i s'ha construït conjuntament, disposa dels objectius i decisions a prendre en cada punt, de la comissió o persona que parlarà d'aquesta temàtica i el temps que es disposa per fer-ho, per tal així, de poder arribar a tot el que s'han proposat. A més a més, hi ha un recompte de les paraules i temps de parlar per comprovar que tothom diu la seva i, si algú no ho ha pogut fer-ho, convidar a que ho faci si li ve de gust. Finalment hi ha un altre espai lliure per compartir opinió o altres notícies, ja sigui de caire personal o del projecte. Tot el procés està molt estudiat, tot i que realment ha estat una nova

manera de comunicar-se imposada per la pandèmia, però és sorprenent, l'agilitat, l'eficàcia i el respecte que sorgeix d'aquest tipus de trobades (fragment diari de camp: 24/03/2022).

Durant el confinament, les tecnologies varen tenir un paper fonamental en la dimensió emocional de la cura, acompanyant i recolzant-se en situacions de soledat, dol i por i altres problemes sorgits arran de la COVID-19 (Bodoque-Puerta, Sanz-Abad, i Martínez Pozo, 2022). En una de les entrevistes realitzades es parlava precisament d'aquestes trobades virtuals i de l'espai del "com estic, com estàs, com estem" i com grupalment havien arribat a la reflexió de realitzar una assemblea emocional per tal de crear un espai de cura en el que el temps, el clima i la disposició, estigués tot pensat per fer d'aquell moment un encontre amable de cura comunitària.

Sempre quan comencem una trobada tenim uns minutets que diem allò de com estàs, com estem, com estic, com estàs, com estem, acaba sent un, estic bé gràcies. Què has de dir per la pantalla.. no. És una cosa que tenim pendent l'assemblea emocional per exemple. Tenim ganes de tocar-nos (Salima, 60, LLCF).

La digitalització de la cura, entenent-la com l'ús de recursos de comunicació digital per al manteniment dels grups, va esdevenir primordial en temps de pandèmia. Les tecnologies de la informació i comunicació van ser protagonistes indispensables per al sosteniment del grup en la distància, fent possible la continuïtat dels vincles relacionals alhora que la coordinació com a grup. L'apropiació de les tecnologies digitals va venir imposada directament pel distanciament físic i socials derivat de la gestió sanitària i política de la pandèmia de la COVID-19 (Comas-d'Argemir i Bofill-Poch, 2022). A la vegada també, ha suposat un repte per tal de superar els obstacles provinents de la bretxa digital, així ho explica una informant:

Ha travessat dinàmiques grupals, que de repent no pots trobar-te i et trobes a través d'una pantalla i tot ha de passar a través d'aquí. També hi ha hagut un aprenentatge a nivell tecnològic, vull dir, com moltes persones potser normalitzaven tant i al final han acabat aprenent, jo recordo com les primeres vegades que això passava (Carla, 66, LLCF).

En un dels casos analitzats, expliquen que durant la pandèmia van plantejar una dinàmica que consistia en respondre a preguntes de caire personal per conèixer més de les vides de les persones que formaven el grup i anar més enllà del que implica la gestió del projecte, passar a la part emocional i relacional del grup i alimentar-la a través d'aquesta dinàmica, una manera de cuidar-se a través de la pantalla. En aquest cas, el resultat d'aquesta dinàmica es va traduir en l'edició d'un llibre (figura 57) que es va fer per totes les persones que formaven part d'aquesta llar col·laborativa en formació. Així ho explica una de les seves protagonistes:

Després va arribar la pandèmia i hem estat capaços fins i tot d'editar un llibre amb els jocs i les xerrades que hem tingut online, amb el tema pandèmia [...] Quina joguina t'agrada més, quin programa de televisió recordes de quan eres petit, quines plantes t'agraden més... Una

altra part és sobre els avantpassats, d'on venim, els nostres avis a què es dedicaven, què feien... (Salima, 60, LLCF).

Figura 57: llibre autoeditat pel projecte. Font: imatge cedida per una participant del projecte.

Hi ha elements compartits i d'altres específics per cada projecte analitzat en relació a les tecnologies digitals, per exemple, tots van fer servir serveis de missatgeria instantània, telefonia, videotrucades i xarxes socials. Aquestes tecnologies responien a la necessitat de coordinar-se, continuar difonent el projecte i aquesta alternativa d'habitatge, aconseguir persones interessades en el projecte, autoorganitzar-se pel propi desenvolupament del projecte i relacionar-se amb entitats que els acompanyen en el procés o bé altres entitats o l'administració en cas de requerir-ho per algun procediment específic. Per tant aquestes tecnologies facilitaven per una banda la coordinació d'activitats, l'organització interna del propi grup i el seu funcionament a la vegada que la possible detecció de necessitats i, per altra banda, servia com a mitjà de comunicació entre les persones del projecte (Bodoque-Puerta, Sanz-Abad i Pozo, 2022). En aquest sentit, l'ús del WhatsApp va ser fonamental:

Tenemos el WhatsApp, grupos de WhatsApp e intentamos vernos de cuando en cuando, cada dos meses, pero si antes nos veíamos cada 15 días, ahora cada dos meses y "¿Cómo te va la vida?, ¿Cómo estás? y ¿qué hacemos?". Bueno, eso, y así se ha ido pasando este año. Esperemos que esto se acabe ya (Pablo, 66, LLCF).

Aquesta xarxa social es va utilitzar reformulant-la i adaptant-la a la situació, tant en la manera d'organitzar-se com de relacionar-se durant la pandèmia. Un dels projectes a més, va establir una web pròpia amb un apartat per comunicar-se i una intranet amb xat intern organitzat per temàtiques com ara l'arquitectura, l'àmbit jurídic o l'economia, per continuar donant resposta de manera organitzada a les necessitats derivades de la creació d'un

projecte d'aquestes característiques. La creació de la web i de la intranet, va ser feta per part d'una de les persones del grup que disposava de coneixements informàtics. Com s'ha anat veient durant tota la recerca, el fet de disposar de capital social, cultural i també econòmic, és un factor present en gran part dels projectes.

També les tecnologies per a la comunicació van servir per activar xarxes de suport mutu i mantenir la dimensió més material de la cura. La missatgeria instantània i les trucades que es realitzaven permetien que la comunicació fos fluida i es detectessin casos de necessitat de suport que no podia ser cobert mitjançant la virtualitat. Dins del caos pandèmic, les estructures informals van resoldre casuístiques presencials a través de la detecció virtual: així en una conversa informal, una persona d'una llar col·laborativa en formació comenta que havia de cuidar d'una familiar que vivia amb ella a casa i, la cuidadora habitual no podia venir per contagi de COVID-19, per tant ella no podia sortir perquè havia de cuidar a aquesta persona i no disposava dels mitjans ni d'una xarxa familiar que pogués ajudar-la en aquest moment. La rutina comunicativa amb algunes persones que també formaven part del projecte en formació de la llar col·laborativa, en detectar aquesta necessitat, van posar-hi solució, que consistia en que una persona feia la compra que necessitava i li portava a la porta de casa. La xarxa comunitària va funcionar com una xarxa de vida, no sent només una xarxa que respongués exclusivament a l'esfera de creació del projecte de la llar col·laborativa com un element aïllat. En aquests projectes, consideren les persones que els impulsen, el benestar personal va directament lligat al benestar del grup, es veu com a una relació bidireccional que s'encarreguen de cuidar i mantenir, encara que en aquest context, cuidar-se fos, principalment, a distància.

Totes les persones amb les que s'ha parlat sobre tecnologia i afectació al grup, valoren positivament l'adaptació que han tingut i que aquestes tecnologies hagin permès tirar endavant la quotidianitat i mantenir el vincle tot i que fos en un format diferent. Han trobat també elements positius en aquesta virtualitat com ara poder compartir i *entrar* (virtualment) a casa de les persones en el seu dia a dia, sense ser moments de festivitat com estaven acostumades a compartir abans de la pandèmia, la qual cosa permet conèixer a la persona en altres registres que formen part de la vida. La COVID-19, doncs, va comportar un canvi en la manera de relacionar-se, com explica la Rebeca:

Sense COVID, no haguéssim conegut aquesta part menys atractiva de les persones. Com ens ha posat davant del mirall, què ens ha fet? Hem sortit del jiji jaja, hem sortit de les trobades presencials i hem anat a buscar aquesta part més trista, més fosca, més de pocs recursos. Jo estic feliç, conec millor a les persones. Aquest any i mig, degut al COVID i a tot el món telemàtic i tot això, conegui una part d'algunes persones que no coneixia, per tant, benvingut sigui el COVID, entre cometes, que no hagués matat la pobre gent. Vull dir, ens ha posat aquesta situació límit a que coneixem i t'ho dic sincerament, hi ha persones que els ha afectat

i molt. Persones que no han estat bé, persones que han tingut problemes, s'ha mort el pare... han tingut problemes que els han fet estar malament, la situació que no podies donar l'empar a la persona estimada, et trobaves sol, vull dir, hi ha persones que ho han portat malament. Si jo vist des de la manera sociològica, he conegut part dels meus companys de grup que no coneixia i per mi això ha estat interessant (Rebeca, 73, LLCF).

Tot i haver utilitzat aquestes relacions virtuals, cap d'aquestes persones ha mostrat una preferència per la virtualitat, més aviat el contrari: tot i apreciar els beneficis que han extret en període de pandèmia, trobaven a faltar el que la presencialitat els brindava. Ho resumeix en Juanma:

La veritat és que ens ha tallat molt, nosaltres ho fèiem tot presencial, sortides, fèiem les reunions de comissions presencials, fèiem sortides de cap de setmana, anàvem a algun lloc i dormíem allà i discutíem les coses que hi hagués en aquell moment. La veritat és que ha sigut durillo, ho hem hagut de fer a través d'aquest aparato i no és que hagi anat malament, però no té res a veure. Hi ha coses que sí que es poden fer, tranquil·lament, de feina normal, però una assemblea, és molt complicat, no hi ha les interaccions de la gent de la persona, és tot molt impersonal, però ho hem hagut de fer i ho hem fet, ens hem adaptat (Juanma, 64, LLCF).

7.2 Materialització de la governança: conviure en comunitat en pandèmia

A l'apartat anterior s'explica com ha afectat la COVID-19 als projectes en formació que formen part d'aquesta recerca, mentre que en les properes pàgines s'incidirà en com ha afectat a aquells projectes en convivència²⁰. En aquests casos, tot i compartir l'espai físic de la llar, tampoc no es podien relacionar directament, pel que també van haver de crear un espai virtual. Com es mostrarà a continuació, la COVID-19, de dimensions devastadores i alhora imprevisibles, es presenta a les llars col·laboratives en un context en el que s'estava cercant la sostenibilitat en qüestions relatives a l'envelliment i les dependències de les persones residents, fent trontollar les formes de governança tal com s'havien dut a terme fins al moment. La formes d'organització i els espais de coordinació juntament amb altres espais relacionals o simbòlics han tingut un gran pes a l'hora de fer front a la pandèmia, esdevenint un repte sostenir la governança en quant a efectivitat i operativitat es refereix sense poder gaudir de les rutines, espais i contacte, que es tenia fins al moment.

Una de les llars col·laboratives en convivència analitzades, és reconeguda com a residència, mentre que les altres dues no tenen aquesta condició. Aquest element, com es veurà més endavant és diferencial a l'hora de prendre decisions en pandèmia i, tot i que totes s'articulen a través de consells rectors, assemblees i comissions de treball i han tingut espais

²⁰ El 18 de setembre de 2021 es publica al diari "El País" una notícia que situa Trabensol com a model de referència en gestió de la pandèmia. La notícia es troba disponible a: <https://elpais.com/sociedad/2021-09-18/la-vivienda-colaborativa-un-modelo-alternativo-al-residencial-para-mayores-en-tiempos-de-pandemia.html>

d'autogovern per gestionar la crisi, el protocol autonòmic de residències i les decisions derivades d'aquest, s'han hagut de seguir d'acord amb el ritme estipulat a la llar col·laborativa declarada com a tal.

Més enllà de les dimensions organitzatives i com va repercutir en les dinàmiques habituals de les llars col·laboratives en convivència, en les properes línies també es detallarà, des d'un punt de vista sanitari, l'afectació que ha tingut la COVID-19 a les llars col·laboratives presents en aquesta investigació. Les persones informants han compartit que, tot i haver contagiat i alguns d'ells greus, el número de decessos no ha superat els quatre en el pitjor dels casos. De cap manera és irrellevant la xifra i té tota la seva transcendència, però desafortunadament i comparant amb l'escenari que paral·lelament s'estava donant a moltes residències d'Espanya i a les llars privades, hi ha una diferència molt significativa.

7.2.1 Gestió de la COVID-19

Les llars col·laboratives es consideren espais de llibertat i de consens, de diàleg i debat, de compartir i de col·laborar, però aquestes dinàmiques no es van poder desenvolupar de la mateixa manera, durant la pandèmia, forçant-les a adoptar restriccions de manera ràpida per procurar evitar el contagi.

Com s'ha mencionat anteriorment, el menjador és l'espai de socialització per excel·lència a totes les llars col·laboratives presentades i, conseqüentment, era l'espai de major focus i possibilitat de contagi. Aquest fet va provocar que, com a mesura des de l'inici de la pandèmia, totes les llars analitzades suspenguessin els àpats comunitaris i la socialització al menjador, per tal d'intentar contenir una possible font de contagi.

Figura 58: Menjador buit. Font: Pi (2021)

Els menjadors, els espais de materialització de la dimensió relacional i emocional de la cura, on no hi havia espai per la soledat o l'aïllament, estaven buits (figura 58). Una mesura que, tot i l'èxit epidemiològicament establert, va fer balancejar les bases sobre les que s'assenta la vida quotidiana d'aquests projectes.

Més enllà de la part de socialització, el menjador és l'espai on dinen diàriament en alguns dels projectes, amb la qual cosa, van haver d'establir altres mecanismes per poder abastir a totes les persones. El que es va fer va ser continuar amb el servei de cuina a aquelles llars que en disposaven i, enlloc de compartir espais, que cadascú rebés a la porta de casa seva el menjar evitant no només el menjador, sinó transitar pels passadissos per anar a buscar-lo.

La temporalitat en la represa dels àpats al menjador i el decalatge establert a cada projecte va ser diferent. En el moment de l'estada del treball de camp, a una de les llars col·laboratives ja hi havia normalitat en quant a la presència de les persones al menjador i el servei dels àpats allà i, personalment, se'm va convidar a formar part dels àpats mentre que, a una altra llar, la normativa interna que tenien vigent, no ho permetia. En aquest darrer exemple, tot i que es trobaven ja en fase d'haver retornat al menjador, no se'm va permetre l'accés a aquest espai, ja que seguia restringit a persones alienes al projecte, no només el menjador, sinó qualsevol sala comunitària dins la llar col·laborativa. Només es podia accedir, si no hi convivies, als espais de trànsit, la recepció i als espais d'intimitat en cas que la persona que hi vivia així ho oferís. En la descripció d'una informant es posa èmfasi en aquestes diferències:

Previo a la pandemia, comían 20-30 personas en el comedor, hoy en día sólo puede haber tres personas por mesa y con mascarilla que se quitan para comer. Además ya puede venir de visita la familia (pidiendo hora y de uno en uno). Las excursiones que hacían han quedado suspendidas, pero ya han retomado ciertas actividades como guitarra, castañuelas, gimnasia... Poco a poco vuelven a la normalidad y tanto empleados como convivientes están todos vacunados (Clara, 87, LLC),

En els casos analitzats, alguns disposen de la possibilitat de dinar al menjador comunitari amb un servei de cuina contractat mentre que, d'altres casos, tots els àpats els fan a l'espai d'intimitat. Per tant, en els tres casos, requerien de fer compres al supermercat per tal de poder preparar-se els àpats que no formaven part del servei. Durant la pandèmia, no només els àpats es repartien a domicili, sinó també la medicació o altres demandes que poguessin necessitar. En els moments més estrictes pel que fa a les restriccions, aquest avituallament es feia a través de xarxes informals creades amb veïnes i veïns del municipi, personal dels comerços, etc. que feien aquest repartiment. Quan les restriccions van ser més laxes, aquelles persones de les llars col·laboratives que es trobaven en disposició de fer-ho,

s'encarregaven voluntàriament d'anar a comprar i aprovisionar a aquelles altres persones que no podien anar-hi.

Per tal de coordinar totes aquestes accions, gestionar la vida a les llars col·laboratives i també per continuar mantenint les relacions comunitàries, es van activar mecanismes de comunicació a través de les xarxes que resolien aquestes tasques. Es van crear grups de WhatsApp, s'enviaven les llistes de la compra a través d'aquests grups o de xats privats, es realitzaven videotrucades a d'altres membres que podien estar passant per moments difícils, es citaven a través de missatges per trobar-se a les finestres o terrasses, o es van crear noves activitats que es podien seguir telemàticament. La Clara explica com es van organitzar a la seva llar:

Hicimos un grupo del teléfono "los confinados" y por la mañana, inclusive ahora, nos damos los buenos días, y después a las 12 del día, acordamos salir a la terraza, que si tú has visto el edificio, las terrazas, como están escalonadas, poníamos música, cantábamos, pero cada una en su terraza, en su casa, y entonces a las 12 salíamos y estábamos un rato comunicándonos unos con otros, que también eso ha facilitado que no perdamos mucho... Porque yo conozco amigas que están en residencias que tienen un problema de... yo qué sé, están como introvertidas, no quieren ver a nadie, en este reclutamiento les ha sentado fatal y, nosotros, gracias a Dios, eso no lo hemos tenido (Clara, 87, LLC).

El poder mantenir la quotidianitat de la cura, en aquesta dimensió relacional i emocional, va alleujar la sensació de soledat, evidenciant que l'ajuda mútua, el suport, i el fet d'estar pendents els uns dels altres durant el confinament, han reforçat les llars col·laboratives.

Es va crear un grup de WhatsApp. És curiós perquè jo em vaig passar tot el... jo i tothom, el confinament sols a l'apartament, i en cap moment tenies la sensació d'estar sola. Perquè clar, funcionava tot lo extern, si necessitaves algo ho tenies, la medicació, si necessitaves medicació o el personal sociosanitari ho anava a comprar, el personal es va organitzar per atendre a tothom que ho necessités al projecte i a una residència que hi ha a l'ús aquí al davant, llavors bueno, hi havia un comitè de protecció civil que et portava la compra del super, que la feies... el del super es va modernitzar de cop i volta, agafava les comandes per WhatsApp, te les portava el de protecció civil, una cosa... realment commovedora. Et veies amb la gent quan sorties a aplaudir, perquè clar, no et sentia ningú... bueno et sentien sí, nosaltres també sentíem algunes cases de per aquí amb els aplaudiments, amb el telèfon que treia fum, naturalment. Parlant amb la gent d'aquí i amb la gent de fora. El grup de WhatsApp per anar explicant com anàvem de salut tots plegats i... no, no, es va organitzar força bé (Vanesa, 75, LLC).

Majoritàriament ha quedat resolt a través de la xarxa comunitària però, en algun cas concret, aquesta activació també ha estat resolta per la família. En el cas següent, la filla d'aquesta convivent viu a prop i, durant el confinament, s'encarregava de portar-li la compra i deixar-li a la porta per tal que ella no hagués de sortir de casa. Una altra informant, la Cati, explica també la importància dels grups de WhatsApp:

Aquí tenemos una furgoneta que le llamamos la blanquita y baja por la mañana a las nueve y media y sube a la una y media. Por la tarde no. Entonces yo bajo, compro, que mi hijo algunas veces me trae la compra y de hecho en la pandemia me la traía, la dejaba en la puerta, aquí abajo (Cati, 78, LLC).

Més enllà de les gestions alimentàries i altres avituallaments necessaris, també es va haver de reestructurar la manera d'interactuar -amb les mesures de protecció- en els moments de la pandèmia en que es permetia aquesta interacció, tant de les persones residents com del personal treballador. Malgrat que gairebé en la totalitat de la pandèmia, el personal contractat per l'atenció a les cures de llarga durada va estar present a les dues llars col·laboratives analitzades que en disposen, sí que va haver-hi un curt transcurs de temps que el personal que realitzava tasques de neteja es va acordar que no vingués per tal de reduir riscos.

Les xarxes de suport, en tot cas, es van poder desenvolupar de formes diferents, però en paraules de la Mireia sí van funcionar malgrat les dificultats d'aconseguir mecanismes de cura i protecció per a la COVID-19:

Fins que vam poder comprar, que per internet vam comprar guants, vam comprar mascaretes i vam tenir per tots. Aquella col·laboració d'aquell moment, que quan anàvem a comprar, si un necessitava ous, li portava. Jo penso que és el que hauria de ser, va funcionar. Ens vam tirar dos mesos i mig aquí. L'únic problema és que no ens veiem, però era per dir, venim cap aquí, aquí al menys la nena... havíem d'anar al terrat perquè es desfogués una miqueta. Un moment que va ser molt dur, aquí no el vam viure tan dur. Gens. A més amb una tos de cavall, em va agafar l'al·lèrgia, un refredat que no hi havia manera de cuidar-lo. Menys mal que tinc un metge de confiança i pel WhatsApp em va enviar medicació i m'ho vaig poder cuidar. Tampoc teníem PCR ni res... és que pràcticament no sabíem de què anava aquesta malaltia, una pandèmia i punto. Aquí ho vam viure, bueno, al marge. T'enteraves de les coses per la televisió, però aquí era un altre món. Teníem aire per un cantó, aire per un altre. Estàvem al carrer (Mireia, 64, LLC).

El més dur, tanmateix, va ser quedar tancats en els espais d'intimitat, de petites dimensions, sense possibilitat de veure's en els espais comunitaris, el que trencava molts dels principis de les llars. Per això es buscaven procediments diversos per poder-se veure. En un dels casos, en que es regien pels protocols de residències, a finals de febrer-principis de març ja els van avisar de les normes d'actuació. Primerament van haver d'estar tancats als apartaments, ni tan sols el personal de neteja podia venir i, per tal de seguir connectades, a les 12 sortien a les terrasses, però el confinament era generalment estricte:

Estábamos totalmente informados por la unidad de residencia, por los médicos, y entonces nos pusieron unas normas de actuación. Nosotros tuvimos que estar confinados dentro de los apartamentos, sin poder salir para nada, hasta se nos traía la comida aquí. Los primeros días tampoco venían los empleados a limpiar, estuvimos en lo posible nosotros tratando de limpiar en lo posible, sin que nadie entrara (Clara, 87, LLC).

Durant el confinament estricte, els consells rectors i les direccions de les llars col·laboratives van treballar contrarellotge per assegurar-se de disposar de material de protecció per distribuir entre les persones treballadores. Aquestes persones, més enllà de dur tots els equips de protecció individual, es prenen la temperatura diàriament abans d'entrar a treballar i totes estaven vacunades, com explica la Clara:

Entonces cada siete u ocho días se han tenido que estar haciendo pruebas todos los empleados y ya te digo, aquí hemos estado en el apartamento, nosotros los apartamentos tienen 50 metros cuadrados, nos podemos mover muy bien, y la terraza te da vida, las terrazas son extraordinarias. Entonces tal como es la circunstancia en que nosotros estamos, hay un abismo a lo que son las residencias tradicionales (Clara, 87, LLC).

Figura 59: Dues persones d'una llar col·laborativa amb la mascareta posada en un espai comunitari. Font: Pi (2022)

En el moment en el que es va permetre l'accés a les llars col·laboratives de persones no residents, aquestes havien de prendre's la temperatura al entrar, disposar de mascareta (figura 59) i venir convidades per alguna persona de la llar col·laborativa, calia esperar a la recepció i que allà aquesta persona la recollís per anar a l'espai d'intimitat o bé quedar-se en un espai de trànsit, però no als espais compartits. Aquest va ser el protocol vigent en una de les llars col·laboratives en el moment de realitzar el treball de camp. A més a més, aquelles activitats a les que persones veïnes, no residents, assistien a dins de la llar col·laborativa, no van poder reprendre-les fins que es van flexibilitzar les mesures. Per tant, les activitats que en un primer moment de confinament estricte van ser cancel·lades per a qualsevol persona, a mesura que s'anaven flexibilitzant les mesures, també es podien anar reprenent: primer entre les pròpies residents amb mascareta, després convidant a les persones alienes a la llar col·laborativa que hi participaven abans del confinament, totes amb mascareta i havent passat els controls de temperatura i, posteriorment, les persones que vivien dins la llar col·laborativa, si se sentien còmodes, podien treure's la mascareta.

Totes les mesures instaurades varen comportar una pèrdua de relacions socials entre els membres de la llar, si més no, en la manera en com es socialitzava fins al moment. Especialment aquelles persones que havien patit la COVID-19, que es trobaven en situacions de risc per alguna altra malaltia, que havien perdut a algú proper per la COVID-19 o que compartien l'espai d'intimitat amb una persona vulnerable en aquest sentit, manifestaven

tenir por o patir més l'aïllament. A més a més, aquestes persones tot i la desescalada i la flexibilització de mesures generals implantades a la llar col·laborativa, van seguir una temporalitat personal que s'adeqüés a els seves percepcions del moment per fer aquest trànsit menys traumàtic. De fet, durant el treball de camp, els àpats al menjador estaven ja instaurats però algunes d'aquestes persones preferien continuar als seus espais íntims per prudència, com ho explica l'Estrella:

Son gente que ha pasado por el hospital. Esa gente está bastante traumatizados. Y luego gente, que aunque lo haya pasado, porque ha habido gente que lo ha pasado en el apartamento y tal. Han quedado algunas consecuencias y, desde luego, han desmantelado completamente la vida colectiva que llevábamos (Estrella, 70, LLC).

Figura 60: Ball en línia, activitat realitzada al pavelló municipal, encara amb mascareta (en el moment del treball de camp). Font: Pi (2021)

Tot i la por instaurada, hi havia persones que manifestaven no patir-la, precisament en la defensa de la llibertat, que és un dels valors que s'enalteixen en les motivacions per viure en una llar col·laborativa, també és l'argument per haver viscut la pandèmia sota aquesta òptica, com la Neus:

Libertad es vivir sin miedo. Yo no voy a permitir que el miedo pueda con mi vida. Es una pena, de verdad que aquí, tú por ejemplo estás perdiendo una parte de información, por el miedo de algunos, pero hay que respetarlo, yo entiendo el miedo, pero doy mi opinión (Neus, 70, LLC).

Els canvis en les relacions socials també es van veure afectats en el nombre de persones que podien reunir-se. Durant un període de temps, la normativa vigent en referència a la COVID-19 era que els grups de trobada no podien ser de més de 10 persones. Aquest motiu, va fer canviar la manera de fer trobades i, mentre habitualment es trobaven per exemple, per fer àpats o festivitats de tot el grup, en aquell moment s'havia de reduir a màxim 10 persones. Aquest fenomen va fer, que per una banda, alguns dels llaços ja sorgits abans de la pandèmia, s'estretissin més i es forgessin amistats més intenses degut a la proximitat sorgida en aquell moment i la necessitat de dosis d'afectivitat presencial. A la vegada, tot i

que en un percentatge més reduït, aquelles persones que poden tenir més dificultats a l'hora de relacionar-se en grups petits per raons diverses, han patit aquests grups reduïts ja que encara ha representat un major grau d'aïllament, com ho explica una informant:

El tipo de relación ha ido cambiando porque las posibilidades de relacionarnos han cambiado y hemos ido cada uno... desarrollando un tipo de relación más a su necesidad o más a su alcance, por decirlo de algún modo y se han tenido que reducir los grupos, porque no podía haber reuniones colectivas, se han creado lazos digamos, en el núcleo más pequeño. Se han hecho microamistades, cuando antes era más grupal. Entonces eso por un lado ha podido favorecer a gente y a otros ha podido afectarles. En el sentido que se ha visto más aislado... aunque depende también del carácter de cada uno, las personas que son más abiertas, han procurado hacerse amistades en la medida que han podido, y otros que dependen más de que lo llamen o de que le inviten o que le digan, se ha visto más... Eso creo que ha sido como consecuencia del COVID (Antonia, 67, LLC).

Tot i que les persones entrevistades valoren positivament la gestió que es va fer dins de les llars, els contagis i les defuncions arran de la COVID-19 també van produir-se a les llars col·laboratives, però amb unes xifres molt més baixes que en les residències convencionals o les llars privades. Malgrat la gestió ràpida que els permetia actuar de manera eficaç i la disposició d'espais d'intimitat que permetien la no interacció física, la COVID-19 va entrar també a les llars col·laboratives i es van produir contagis, com ho explica la Clara:

Entonces la primera ola fue magnífica, y en la segunda, tuvimos la desgracia que una de las empleadas que atiende a las personas que ya no pueden desarrollar una vida común ordinaria y están en una sexta planta, que tenemos destinada para esos enfermos, una de las cuidadoras, vino un día, estaba bien, se había hecho la prueba, había dado negativa y cuando llega a su casa empieza a dolerle la cabeza y tenía el COVID, habiendo dado negativa la prueba. Entonces, infectó aquí a 4 personas, que estaban en esta sexta planta y a otras tantas que bajaba a bañar y a limpiar y algunos compañeros. Entre ellas fallecieron 3 y mi hermana (Clara, 87, LLC).

Durant la pandèmia van morir persones, veïnes de les llars, amb les que el contacte era molt estret, amb llaços que fins i tot es considerava que substituïen els familiars. En les descripcions que fan les informants d'aquells dies es destaca la duresa per la pèrdua de persones properes de les que no s'havien pogut acomiadar quan marxaven a l'hospital per contagi. La desconexió era tal que no sabien què en seria d'aquesta persona, si la tornarien a veure o no i, en alguns casos, no les van tornar a veure: *"Yo el tema COVID, lo cogí al principio, el primero que cayó fue el vecino mío, que tenía una gran amistad con él, lo acompañé hasta la puerta y ya no lo volvimos a ver y yo me contagié claro"* (Carmela, 76, LLC). Les persones que van morir, tenien patologies prèvies i, de fet, les persones entrevistades tenen la sospita que alguna d'elles no va morir per COVID-19, sinó per les patologies que ja tenien a la que s'afegia la COVID-19. Una altra informant explica també la duresa d'aquells moments, de com afectava a les persones de la mateixa llar:

Aquí fallecieron tres personas, y las tres estaban muy enfermos, que incluso el primero que falleció después se ha comentado que posiblemente no falleció de COVID, porque ya un año antes o casi año y medio antes había tenido neumonía bilateral y estuvo a punto de no salir, quedó muy tocado. Era fumador, muchos años, quedó muy tocado, incluso él lo decía, doy dos pasos y me canso. También coincidió esa semana de marzo, no sé si del ocho o seis, lo llamaron para operarlo de cataratas y vino del hospital y no levantó cabeza, no sabemos, porque como murió tan rápido... posiblemente no murió por el COVID. Murió por otras patologías. El segundo que murió también ya había tenido sus problemas cardíacos serios. Los 3 tenían patologías serias, los tres que fallecieron, aquí había mucha gente que se contagió y sin embargo lo ha superado [...] yo pensé... bueno, ya tenemos 80 años los dos, si nos morimos ya hemos vivido, vamos a estar tranquilos, pero mira, que casualidad que no hemos cogido nada, cuando nos hicieron la prueba, todo nos dio negativo y en el apartamento de al lado falleció el primero y al otro lado, la que era su hermana, yo no lo sabía. Y cuando murió su hermano fui a verla y me dio un abrazo... cosa que estaba prohibido, pero nos dimos un abrazo, es instintivo (Rodolfa, 84, LLC).

La COVID-19, com s'esmenta en línies anteriors, va implicar un creixement de la por, però també, la manca de mobilitat dilatada en el temps per no poder sortir de casa, com explica la Vanesa:

Va estar molt xunga la pandèmia, perquè al març va començar a caure la gent amb la COVID, a caure malalta, potser un 60% dels residents ho vam agafar, van haver-hi tres morts, va haver-hi gent que s'ho va passar molt malament, perquè van fer estades llargues a un hospital, no intubats, perquè els intubats de fet, es van morir els tres, o sigui, que aquests malament, però la resta... perquè a més era al començament de tot. Van sortir de l'hospital amb el risc de trombos, en aquell moment, per la cortisona que donaven o per no sé què hi havia molts problemes secundaris i gent que ha quedat tocadeta amb lo físic. Els primers temps van ser, bueno, confinament, tothom tancat al seu apartament, els que tenien que anar a l'hospital, a l'hospital, la metge venia per aquí una, dues o tres vegades, les que calguessin. Els que estaven a l'hospital desapareixien, desapareixien de la vista, perquè clar, quedaven incomunicats, llavors van començar a venir, però tots continuaven confinats, i clar, amb el problema que la gent gran confinada perd musculatura física, perd musculatura mental, agafa por... perquè la por que té la gent gran a morir-se és, realment increïble. Jo m'imagino que tens més por... Jo parlo de la gent gran com si jo fos una criatura, però... si t'has de morir, més val ara que als 20 anys, què vols que et digui, ja... jo no em vull morir, però ja tinc la meua trajectòria vital ja està molt feta, tot el que tingui ara és de propina i vale, sé que he d'acabar morint-me. Una altra cosa és quan arribi com ho portaré, però la gent s'ha quedat amb molta por i a més, mi em fa l'efecte que s'ha quedat amb aquesta por especialitzada que és, que si no agafo el COVID, no em moriré, no em moriré mai (Vanesa, 75, LLC).

La Vanesa continua explicant que també va comportar una pèrdua d'exercici físic (i en molts casos mental) que va implicar un deteriorament accelerat d'algunes persones, moltes d'elles amb patologies prèvies:

Clar, la musculatura que es perd, costa molt recuperar-la després, i a partir d'una certa edat, posa a caminar a la gent quan s'han acostumat al silló... és difícil. I el deteriorament cognitiu, aquest és difícilment, més que el deteriorament cognitiu és el desinterès que ha generat. Perquè clar, el quedar-te tancat sempre, però molt més amb una determinada edat, vol dir que la teva visió del món, acaba on acaben les parets d'on estàs. Llavors la teva curiositat

disminueix, si la teva arribada d'informació et ve per la tele, doncs que Deu t'agafi confessat, perquè més val que no t'arribi res. Clar, tot això després és molt difícil de tractar, perquè la gent s'acomoda (Vanesa, 75, LLC).

La mateixa informant explica que, un cop passada la pandèmia, calia una recuperació, tant física com mental, i alhora poder restablir la calidesa comunitària habitual. Dins de les llars, tota aquesta tasca es duia a terme des de les aportacions individuals al grup, però també des de dedicacions específiques de les comissions que tenen aquesta finalitat:

La part de la comissió sanitària s'ha quedat reconvertida en la de dependència i la part socio, s'ha quedat reconvertida també, en una que acaba de començar ara que és vida saludable, que aquesta ha d'agafar encara forma, perquè fa dos mesos que funciona, però que s'encarreguen de, sobretot en aquest moment de sortida de la pandèmia, s'encarrega una mica d'intentar donar aire al projecte, que s'ha quedat més pansit que jo que sé (Vanesa, 75, LLC).

Tanmateix, malgrat aquests canvis en la manera de viure, l'atomització dels vincles socials, els casos de contagi i les morts viscudes, de manera general se'n fa una valoració positiva. Haver passat el confinament en una llar col·laborativa autogestionada va comportar un aprenentatge per a una major flexibilitat en la presa de decisions i en l'aplicació de les disposicions, i aquest és un element que posen en valor les diferents llars, fins i tot, en el cas de la llar reconeguda com a residència. El fet de portar una trajectòria prèvia com a grup, amb dinàmiques en les que el consens, la presa de decisions de forma comunitària i la pràctica de l'autogovern, eren habituals en el dia a dia, va permetre disposar d'una major agilitat durant la pandèmia i aplicar mesures particularitzades. A més d'aquesta valoració positiva quant a la gestió i també de la pròpia vivència de la COVID-19 en una llar col·laborativa, les informants fan un especial èmfasi en la comparació de com s'ha viscut a les grans ciutats. També es compara amb les residències i el nombre de morts i contagis que hi va haver a aquestes, destacant que en el cas de les llars havien sortit molt beneficiades pel fet de no haver necessitat esperar unes directrius genèriques per poder prendre mesures i a més a més sentir-se participants de les decisions electes. Les raons que indiquen que van permetre millors condicions són diverses. Es destaca que les llars col·laboratives tenien unes millors condicions que en casos particulars:

Durant tot el primer temps, ens dèiem adeu de lluny, cadascú a casa seva, passejaves una mica per fora però prou. Però no és el mateix estar en un pis que estar aquí. Tenies l'hort, tenies... el jardí, les plantetes, tenies activitat (Empar, 72, LLC).

La referència a l'hort, a les passejades, a l'entorn on es troben situades les llars col·laboratives estudiades, són vistes per les persones entrevistades, sinònim de llibertat en un moment on aquesta estava coartada. Poder gaudir de l'exterior i no estar tancat a casa com succeïa a la majoria de les persones i es reflectia a les notícies que veien per televisió, és vist com a un factor positiu de la vivència de la pandèmia a les llars col·laboratives:

Aquí lo hemos llevado eso muy bien, de reuniones no teníamos, comidas dejamos de hacer, porque no queríamos juntarnos, ahora, ir al huerto, por aquí, hablar, incluso la petanca también se dejó para no estar con las cabezas unidas y eso, pero después sí, salir al campo sí que salíamos, en concreto yo y mi mujer y otra familia, cada día íbamos por un sendero, aquí tenemos muchos senderos de viñas llanitos y en eso lo pasamos (Àngel, 80, LLC).

En la mateixa línia, la Dolors explica que:

La hemos vivido, la pandemia, muy bien, aquí no... vivir prácticamente en la calle, porque abres la puerta de tu casa y estás en la calle, estás en tu jardín pero estás en la calle, aquí la gente ha llevado la mascarilla cuando han hecho thai chi o han jugado al rumi, al principio, pero ahora ya no, ahora ya estamos todos que no llevamos mascarilla más que cuando viene alguien de fuera, porque en la puerta ya pone que está obligado el uso de mascarilla en todo el recinto (Dolors, 68, LLC).

Hi ha entrevistes on també es menciona la disponibilitat de temps com a factor positiu de la pandèmia. Com s'ha vist en capítols anteriors, la governança en una llar col·laborativa implica molta dedicació, temps, reunions, assemblees, comissions per tal de vetllar per una bona convivència. A més a més, la possibilitat de fer activitats a la pròpia llar, va virar de tenir moltíssimes activitats, a no poder fer-ne cap: *“aquí había una vida, una pizarra llena de cosas, yo no sabía a qué ir... Cuando hemos vuelto, un año después: silencio, una quietud...”* (Estrella, 70, LLC). No només es van deixar de fer les activitats a la pròpia llar, sinó també a l'entorn proper, minvant la participació al món associatiu o altres aficions o responsabilitats que afegien més compromisos al dia a dia. L'aturada de tot el que formava part del quotidià per la COVID-19, també va tenir una lectura positiva en aquest sentit: disposar de temps per fer altres coses que el ritme diari no permetia.

Gràcies a la pandèmia, m'he pogut matricular a varios cursos de la universitat per gent gran. Llavors estic apuntada per trimestre a dos cursos diferents, que m'encanten, m'ocupen quatre hores a la setmana, a més com que graben les sessions després me les torno a passar i son vuit, i això m'estimula la curiositat, llavors estic descobrint unes coses sobre l'evolució humana, sobre l'origen de la terra que és el que estic fent aquest trimestre. I el trimestre anterior que era història de l'art i no me'n recordo què més també em va donar per molt d'això i havia fet abans filosofia, que també donen per molt. Llavors això et va crear... després surts a fer una passejada (Vanesa, 75, LLC).

Finalment, en un dels projectes emfatitzen com a un factor positiu viscut durant la pandèmia, el cas d'algunes persones que, pel fet de tenir responsabilitats familiars, no podien estar de manera permanent a la llar col·laborativa. L'aturada a les vides que va suposar la pandèmia els va permetre deslligar-se d'algunes responsabilitats que d'altra manera, el pes del lligam moral familiar, no els permetia lliurar-se'n. En Josep ho explica:

Hi anàvem els caps de setmana llargs, això vol dir que alguns ja hi anaven de dijous fins a dilluns, altres els divendres, però fèiem un cap de setmana llarg. Amb la pandèmia això ha donat un tomb, perquè això, perquè molta gent, alguns són més grans que nosaltres de 72 anys, encara es cuidaven bastant dels nets, d'anar-los a buscar, de cuidar-los, això diguem era un lligam que bueno, era com que no es podia trencar. La pandèmia ha ajudat a trencar

tots aquests lligams, llavors bastantes persones que venien el cap de setmana, ara ja estan vivint permanentment aquí. Llavors a nosaltres, en aquest aspecte, la pandèmia ens ha ajudat (Josep, 72, LLC).

Restriccions i conflicte

Trobar fórmules per mantenir la governança i alhora intentar reflectir la veu de totes les persones, és un repte en el dia a dia de les llars col·laboratives, però que s'assoleix positivament a través de comissions, assemblees i el fer quotidià d'aquests espais. Malgrat que la COVID-19 va suposar una necessitat d'adaptació ràpida i eficaç, les premisses esmentades que regien la vida quotidiana d'una llar col·laborativa es valoren positivament: el vincle entre governança i comunitat en la gestió de la pandèmia ha estat un indicador important de la sostenibilitat de les llars col·laboratives. Tot i així, com en tots els grups humans, hi ha hagut situacions de conflicte que han comportat la necessitat de negociacions col·lectives portades a terme durant aquest quefer pandèmic.

Les restriccions establertes en diferents moments de la desescalada tot i que compartides per bona part de la comunitat, no sempre eren ben valorades per la seva totalitat, especialment aquelles que divergien del que s'estava fent en la societat en general en aquell moment concret. És a dir, va haver-hi casos en que la gent no compartia que les mesures preventives de cara a contenir que la COVID-19 entrés i s'estengués a la llar col·laborativa estiguessin per damunt de la llibertat individual:

El tema de vivir en medio del campo, con un apartamento, una gran terraza y tener la posibilidad de salir a andar al campo sin cruzarte con nadie y no lo han permitido ha tenido a la gente muy tensionada y gente que se escapaba entre comillas, nos decían no se puede salir y la gente se escapaba o salía a pesar de la prohibición. Qué perjudica a nadie que tu salgas a pasear al campo, o hagas un senderismo por el monte... hay quién lo ha llevado bien y quien no lo ha llevado bien (Gabriela, 68, LLC).

Un altre tema de conflicte explicat durant l'estada de camp és el referent a la responsabilitat col·lectiva de vacunar-se, amb persones defensores i detractores. Entre aquestes darreres, algunes no volien vacunar-se pel fet de negar l'existència de la COVID-19 i d'altres no volien vacunar-se per la reticència a les vacunes en general. En una de les entrevistes, l'informant explica el seu posicionament respecte a la pandèmia i com això justifica el seu argumentari per no vacunar-se:

Al principio un poco, metieron el miedo que tenías que lavar las manos después de haber comprado, y lavar lo que habías comprado.... Aquella exageración, y todo es una mentira, una mentira. Yo tengo Telegram, y entonces la quinta columna, no sé si lo conoces: científicos, médicos, están luchando, pero claro, no se puede luchar contra la clase médica y el gobierno. [...] Yo no estoy vacunado, mi mujer y yo no estamos vacunados, nosotros hablamos con una distancia de un metro y a veces trabajando o haciendo cosillas, tenemos también una

pequeña navecita, donde tenemos lo de labranza, un pequeño taller para soldar, en fin, para estar entretenidos, estamos allí juntos, pero hay algunos que tienen miedo, pues se ponen su mascarilla y ya está, pero una minoría, cada vez menos, se están dando cuenta de este engaño y toda esta historia (Dionisio, 74, LLC).

Els períodes de temps en el que es van fer les estades de camp, eren encara períodes de pandèmia tot i que amb certa flexibilitat de mesures, per aquest motiu em van deixar formar part de la seva quotidianitat. Així doncs, parlar de les vacunes i de la COVID-19 no era una pregunta que calgués fer, sinó un tema que sempre sortia i fins i tot encapçalava les converses i preocupava especialment a moltes de les persones que vivien a les llars col·laboratives en aquell moment. Mentre en Dionisio, de 74 anys, defensava el seu posicionament respecte a les vacunes, altres persones es posicionaven de manera diametralment oposada:

Nosaltres sí, ens vam vacunar... ara em sembla que tots. No, els d'aquí al costat no, i l'altre dia vam anar, encara portàvem mascareta i vam anar a fer tai chi i li van dir que es posés mascareta i va marxar, son antivacunes, però antivacuna de todo, todo, todo. Però clar, com nosaltres ens vacunem per això poden ser antivacunes ells (Empar, 72, LLC).

L'argumentari positiu per les vacunes queda reforçat per la por d'aquells qui han passat i no volen tornar a fer-ho o com es mencionava en línies anteriors, algun familiar o persona propera es troba vulnerable de salut i no volen contagiar o bé han perdut alguna persona darrerament per aquest motiu. La Carmela, es troba en aquesta situació:

Deberían de obligar a la gente que no está vacunada, aquí tenemos cinco sin vacunas, y a mí eso me está costando. [...] A mí me gusta participar, pero.. me están impidiendo que yo me incorpore a algunas horas que van ellos y que no quiero ir, yo lo tuve, pasé la enfermedad y lo pasé muy mal. Entonces pues... Me salvé por... porque no era mi hora, estuve a punto... (Carmela, 76, LLC).

Degut a les restriccions per la pandèmia, persones alienes a les llars col·laboratives no podien pernoctar-hi, la qual cosa va implicar que per l'estada de camp hi hagués un desplaçament diari a les llars. En una de les llars col·laboratives, el protocol a seguir per entrar-hi consistia, primerament, en demanar accés per la porta exterior per tal de tenir sempre el control de qui accedia a la llar, a continuació la presa de la temperatura per comprovar que no hi havia dècimes de febre, tot seguit, registrar la visita i, finalment, trucar a la persona amb qui es tenia cita, ja que sense aquest contacte, no es podia accedir. Algunes de les entrevistes realitzades havien estat a l'aire lliure, altres als espais d'intimitat de les persones informants i altres als espais de trànsit de la llar col·laborativa, però en cap cas a l'espai comunitari com podia ser el menjador, la sala de jocs o altres espais que tenien vetats, en aquell moment concret, a les persones foranies. En una d'aquestes entrevistes, realitzada amb mascaretes i a distància en unes butaques de la recepció (on la persona se sentia més còmode que a casa seva per fer l'entrevista per por al contagi) la informant explicava com

aquesta distinció entre vacunats i no vacunats estava generant una bretxa profunda al grup. En el seu cas, l'argumentació en favor de vacunar-se no era tant la creença en l'eficàcia de la vacuna en sí, sinó en formar part de l'opinió de la majoria comunitària, al qual cosa li brindava tranquil·litat en la convivència:

Sabemos los que son, pero genera resquemores, es lo que te digo, a mi yo qué sé, son tan majos todos, pero tienen sus ideas y a mí me parece que merecen todo el respeto, pero los otros también merecemos todo el respeto, entonces qué pasa, dónde empieza el suyo y termina el mío. Eso nos está pasando una pequeña factura [...] Por la comunidad y por todo, tú sabes la tranquilidad que te da ser del rebaño, pues mira, la vacuna, tendré que sacrificar, si me viene bien, bien, estupendo, y si no, pues mira, por lo menos tengo paz con los demás, así nos lo planteamos y por eso nos vacunamos, sin embargo ha habido otra gente que ni así ni nada, no creen en la vacuna y entonces no se vacunan y que salga el sol por donde quiera (Diana, 80, LLC).

En la mateixa línia de traçar la frontera entre les llibertats individuals i el benestar comunitari, una informant pertanyent a la comissió de cures dona la seva opinió de com s'estan donant els posicionaments respecte a la vacunació a la llar col·laborativa a la que conviu:

Todo supone un tema de tensión, pero en buena medida es porque detrás está esa idea tan individualista de lo que esto es. "Esto es un sitio al que yo me he venido para estar cómodo, y quiero mi servicio, por qué me voy a molestar yo en ceder, mi planteamiento de vida es..." vamos a ver, tu planteamiento de vida... "es que habría que obligar a vacunarse", no, unos están en su derecho, porque desde sus convicciones, su filosofía de vida, de medicina natural... hay gente muy en esa línea, ellos no se vacunan porque va en contra de su coherencia de pensamiento y no podemos ir, yo defenderé siempre la libertad de esas personas a no vacunarse. Punto segundo, ¿tienen derecho a vivir con las mismas condiciones sin normalizar ninguna cosa? Tenemos dos medios, o el consejo rector se pone coercitivo y dice: "esto no pasa, hacemos un pasaporte COVID para entrar al comedor", exagerando, pero un poco... o voluntariamente esas personas entienden que pueden estar en una casa donde hay gente que legítimamente tiene miedo y que se puede contagiar de facto, porque se están contagiando fuera y cede esa parte de convivencia y admite llevar mascarilla cuando estamos en el comedor juntos, viendo una película de cine y no a cara descubierta. O no participan a poner mesas en el comedor porque no deja de ser un espacio de contagio y porque se ha puesto serio el consejo rector y ha dicho que no sirve nadie que no lleve mascarilla, ni poner mesa... pero estaban poniendo la mesa a cara descubierta... tú puedes estar echando virus en un plato que estás colocando... hasta ese punto llega la inconsciencia. Creo que la convivencia es, cuando llegas a ese punto... tú tienes derecho a no vacunarte, perfecto, no te vacunas, respeto tus opiniones, ideas, creencias y no te vacunas, pero entonces tú tienes que ceder una parte voluntariamente, salvo que aquí sino se ponga un guarda de la porra y pongamos pasaporte COVID para andar por la casa (Eugènia, 76, LLC).

L'Eugènia explica fins a quin punt tensa la convivència les llibertats per triar vacunar i no fer-ho i com ho estan gestionat. Vincula també la definició de cura amb el respecte cap a la col·lectivitat tot i voler exercir les llibertats individuals:

El cuidado no sólo es que yo te lleve un caldito y te lo ponga en la ventana, que se hace. O que te deje un pastelito, fenomenal, son detalles que se agradecen mucho, pero cuidado también es que yo me reprima un poco de mis derechos y que no ande pululando por la casa y como Pedro por la mía, además algunos ostensiblemente, van pisando fuerte y diciendo "yo aquí hago lo que quiero" esas actitudes son las que no se compaginan luego con los principios fundamentales, con el decálogo. Eso para mí tiene muy poco de solidario, de cabeza cooperativa. Ahora ha habido una chica que no ha vacunado ni a sus hijos, quiero decirte, que esta es de las que toda la vida ha sido antivacunas y se ha puesto la vacuna, y le hemos dado las gracias públicamente en el chat, diciendo que "muchas gracias porque sabemos que esto no entraba en tus planes y te lo agradecemos porque nos parece un gesto de solidaridad con todos". Por lo menos reivindicar. Hay otros que nada, les da igual (Eugènia, 76, LLC).

Tot i aquests conflictes derivats de la gestió de la COVID-19 en relació a les restriccions i les vacunes, a les llars col·laboratives pensen que han quedat reforçades arran de la COVID-19, incrementant fins i tot, l'interès per les llars col·laboratives:

Además desde la pandemia sí que ha venido mucha gente y a todos les parece muy bien esto, la pandemia a esto le ha ido... ha tomado más auge, aunque de por sí siempre, esto le ha gustado mucho a todos, todo el que ha venido aquí queda prendado de esto. Pero desde la pandemia, todo aquel que viene lo ve con más interés (Àngel, 80, LLC).

Les llars col·laboratives per a persones grans a Espanya han sortit objectivament beneficiades pel que fa a la gestió sanitària de la pandèmia, pel fet de tenir pocs decessos en aquest període, tal com expliciten a les entrevistes. També n'han sortit reforçades en relació a la gestió social i la percepció de benestar que transmeten les persones que hi conviuen. El fet d'estar reconegudes administrativament com a residències o no estar-ho, no ha implicat grans diferències en la gestió de la COVID-19, més enllà de l'adaptació a uns protocols o uns altres. Les llars col·laboratives han aconseguit mantenir la seva governança en temps de pandèmia mitjançant formes d'autogestió comunitàries i preses de decisions en que tota la comunitat hi participa i sent que hi forma part. A més a més, aquesta gestió flexible, ràpida i compartida ha mostrat ser molt eficaç front altres models de provisió de cura com son ser les residències assistides, amb xifres esfereïdores de defuncions en pandèmia.

FINAL THOUGHTS

Figura 61: Porta mig tancada o mig oberta de Los Milagros-Santa Clara, metàfora de les reflexions finals. Font: Pi (2022)

The last pages of this thesis are coming with the feeling that I could continue writing about many other topics and return to the field to delve deeper into what I have already written, not only about what I have already written, but also new questions that I would like to explore. I reflect on this and think that it is part of the back-and-forth of ethnographic work, and for this reason, I do not want to speak of conclusions, as it suggests a closure that I do not feel. I feel that it is necessary to continue on this path that has been initiated and to do so from the commitment acquired with care, based on social justice and the need to create a right to care and a national care system forged through the redistribution and democratization of care. To achieve this, it is necessary to start with the recognition of care throughout the lifeline and the causal heterogeneity that exists within it. I begin to write about this, and I realize that I cannot stop doing so, but now and here, it is necessary to pause and reflect on the journey.

This research also aims to make this way of life visible, share it, and try to reach all spheres that can facilitate its accessibility, including spheres that include people who were previously unaware of this alternative or could not consider it. The use of the words "alternative to living old age" instead of "life model" is to avoid homogenization because if we homogenize, we run the risk of not being able to accommodate social diversity. We cannot forget the importance of specificity, and each of these projects is unique. It is an emerging way of life in Spain that has undergone many changes in recent years and also works with future strategic lines that I am fascinated to know, to understand how they will positively impact the accessibility of collaborative homes. There is also a certain degree of romanticism in this research, even though I have observed, from an intersectional perspective, how gender, class, or one's own cultural capital becomes a limitation in access and in the understanding of care. I also take positive notes on the desires and aspirations to achieve change, desires that I have observed and that have been transmitted to me, to involve the administration, to generate social awareness, and thus make it a model that everyone can choose, not just a few individuals.

Finally, I must also say that starting this section generates a certain vertigo for me, many years working on a very specific topic with dynamics, dedication, efforts, a team that has accompanied me, a direction that has also done so, and finishing these pages means a change. Many of the mentioned things will end, and others will remain, but with different connections. This uncertainty about the future, along with the need for foresight, a phenomenon that has precisely been addressed in this thesis, gives me the feeling of wanting to reach the port, but without wanting to let go of what sailing brings.

In the following lines, there are no exactness or categorical conclusions, but there are reflections prompted by the various themes that have been the focus of this research: a journey through everyday life, dependency, spaces, and pandemic in collaborative homes, and the motivations and new questions that arise after living together, accompanying, learning, investigating, debating, and asking, asking, and observing a lot in the seven collaborative homes for the elderly that are part of this research.

I would like to revisit the hypothesis that can be read at the beginning of these pages, a hypothesis that seeks to condense what this research proposes in a few lines, lines that cannot capture the volume of clarifications and particularities that I would like to add after each sentence, but I trust that in the continued pages that have followed, nuances have been elucidated. I write the hypothesis here to provide the reader with a starting point and thus better approach the subsequent reflections that I present.

"Collaborative homes for the elderly in Spain represent a paradigm shift in forms of coexistence, focusing on care from a community perspective and self-care, while advocating for healthy and activist aging. The majority of people who live or plan to live in a collaborative home are gerontolescents (a new stage of life) and see collaborative homes as a measure of anticipation and resolution for the near future in an environment where the community cares and care forges community. This form of coexistence has had a considerable expansion in Spain -as in other countries where it has been developed- as a result of demographic changes, transformations in expectations of family care and assistance, a greater distance from traditional family living arrangements, changes in patterns of property transmission and inheritance, and the commitment to a more active aging."

This hypothesis has been analyzed in subsequent chapters. I begin by explaining what collaborative homes mean, understanding them as intentional communities (Scott Hunt, 2009), where people have decided to live together and share life, with values and norms that build a community that will exist as long as the intention remains. The reproduction and sustainability of these projects are related to community empowerment, self-management, respect for maintaining autonomy, and understanding collectivity as essential, not only for community goals, but also for individual goals, all woven through the threads of social relationships. Despite the various reasons and motivations shared with me over these years of research, they revolve around the same common denominator: taking care of oneself, taking care of each other, and taking care of everyone.

What gives substance to this thesis is not just housing but what happens inside it, hence the choice of the terminology "collaborative home" for this way of living, emphasizing the words

"home" and "collaborative" because these pages capture more of the feelings, sensations, perceptions, and ways of living and relating than architecture, which is not less important but not central to this thesis.

The first chapter of the analysis focused on care in everyday life and what it means to take care of oneself on a day-to-day basis in a collaborative home for the elderly. I speak of greasing the gears as this constant need to be there, just as a motor needs to be oiled frequently, and that is the parallel I have used. Everyday life is the way to do it, sometimes visibly and many times invisibly, and in this chapter, I wanted to exemplify the ways in which daily life oxygenates coexistence, from welcoming new people to the group to saying goodbye, passing through economically supporting the group, managing conflicts, communicating both at the project management level and in more intimate and personal communication with the people who live there, and what leads the people who are part of a collaborative home to want to do it. None of the cases analyzed, either in formation or coexistence, has been a quick and simple achievement, but motivation and belief that daily well-being depends on the community have allowed the groups to persevere in difficult times.

This chapter includes a section on self-care. The word "self-care" repeatedly appears in the interviews, but contrary to the influence that neoliberal discourse may exert, in all cases, the importance of the group in self-care is emphasized. Taking care of oneself to avoid having to be taken care of, taking care of oneself to be able to share daily life with neighbors, taking care of oneself for the sustainability of the group, taking care of oneself to participate actively, taking care of oneself for oneself, but always in relation to other people living there.

Many of the interviewed individuals were in the gerontescence stage. Despite feeling some reluctance towards the terminology, and like any newly incorporated word into the language, at the moment, I do not perceive it with the friendly sound that the usual use of the term would give. Nevertheless, it is no less relevant to assign this stage in order to avoid homogenizing old age for more than 40 years. Adding a new stage of life does not seek to create a new homogenization of a smaller population segment. The aim of emphasizing this terminology is to advocate that the same social categorization cannot be used, along with its implications in imagery, public policy, the economic sphere, and any other sphere that affects lives. I do not want to confuse this distinction with an ageist criterion; instead, I want to emphasize the importance of each life in its entirety and to consider it when connecting it with the context it inhabits.

Speaking of old age and including a span of 40 years or more does not help to individualize cases, to accurately respond to needs, to make people feel more identified with the life

context they are experiencing, to achieve social recognition, to value the reproductive sphere, to associate stage changes with productive changes such as retirement, or to dissociate old age and dependency as synonyms. I could continue the list and, of course, many of these issues need to be addressed from other perspectives beyond the attribution of a name to this stage of life. However, it is also important to make this distinction and for individuals to feel recognized, contributing to living their own lives by adapting them to their preferences, comfortable environments, and feeling accompanied while respecting their rights and dignity.

The following chapter delves into the management of dependency in collaborative homes and how central this issue becomes in both projects under development and those in coexistence. The analyzed projects have various mechanisms to address care. In two of the cases in coexistence, the expense of long-term care is shared, with a portion falling on the person in need. In Spain, when the family network is present, it tends to either provide care or manage it, and there is a decisive class bias in this regard. It is also worth noting that when I use the term "family" as part of the circle of care providers, in the vast majority of cases, it is women who carry out these care tasks. These tasks affect women's lives in terms of their physical and emotional health, freedom in time management, economics, work sphere, and self-care, and this impact is more pronounced if the socioeconomic level is lower.

Today, despite the desire for change, collaborative homes are not accessible to everyone. Therefore, this class bias that is present in conventional homes, where the family is the direct provider of care or manages it, remains, in the few cases that exist, in the management position. The connection with families remains intact, similar to what they had before living in these spaces, but the management of long-term care is entrusted to the collaborative home in most cases. There is a disconnection in management but not in the relationship, despite the distance that often comes with a change in residence.

The management of dependency in collaborative homes involves many management tasks to strike a balance between providing good care (adapted and respectful to the individual, architecturally friendly, socially and economically recognizing the work of the caregivers, in relation to the community, etc.), solidarity and mutual support, individual and collective freedoms, and ensuring economic sustainability. This balance requires ongoing review because cases vary, and it is necessary to readapt. Consequently, all the analyzed projects have committees dedicated to this purpose. Nevertheless, the general feeling is that the formula for managing dependency has not been found, but that they have mechanisms that continue to adapt to the presented needs, and perhaps that is the formula. Without

neglecting or exempting the administration from responsibilities throughout the process, it is certain that if there is a change in the recognition of these ways of living and the services and resources related to the management of dependency, it will also contribute to the continuous search for balance, and the general accessibility of collaborative homes will no longer be a limitation. During this research, autonomous communities in Spain made modifications regarding the recognition of these alternatives for aging, but there is still a lack of general consensus at the national level.

It should also be noted that the shift in administration towards addressing long-term care should be approached from a more humanized, personalized, and adapted perspective, facilitating the resolution of needs that currently require outsourcing, which at the same time hides a system of domination towards women in general, and foreign women in particular, invisibilizing them and not recognizing their care tasks, which, I reiterate, are essential for sustaining life. It is necessary to collectively take responsibility for care, but it is also a political, social, and economic issue of paramount importance. It is urgent to stop burdening women with all reproductive and domestic workloads, forcing us to assume production at the expense of our health and free time. It is urgent to change social recognition, as producing for the market confers status, but taking care of life does not.

Caring in everyday life and in dependency corresponds to two different chapters of this thesis, but they do not necessarily correspond to separate practices in the day-to-day life of collaborative homes. Being present in everyday life is promoted by spaces designed for neighborly encounters, where all corridors are connected, there is privacy whenever desired, but companionship whenever needed. Giving and receiving, this reciprocal exchange is intrinsic to the way of living and coexisting in collaborative homes. The third analytical chapter provides an overview of the different spaces in collaborative homes that are part of this research, and these spaces, far from having distinct boundaries, have permeable limits where care dynamics also occur. Different spaces in collaborative homes facilitate encounters, create connections, and generate a greater sense of belonging and less isolation.

A collaborative home consists of communal and intimate spaces that also seek to give visibility to the invisible. Although they do not always succeed, there is a willingness to do so. However, collaborative homes are also part of the environment in which they are located and connected through relational ties with neighbors and the community. This alternative to aging provides housing security and emotional well-being, allowing for the construction of life projects linked to the neighborhood and community. Beyond the personal connections established, the interviewed individuals referred to the environment as

something to care for and as an environment in which we are all equal participants, rather than a domain of dominance. Collaborative homes also aim to bring together what will sustain and support life: caring for the community and doing so collectively, but also and indispensably, caring for the environment, because without either, there can be no life.

Collaborative homes have spaces for intimacy, communal space, and spaces within the surrounding environment. Care experiences, especially those involving dependency, largely occur in the private realm, in invisibility. Although some dynamics still replicate under these premises in collaborative homes, there is a collective awareness of equity and the dismantling of injustices that persist in daily life. The permeability between spaces allows care not to always remain invisible and, in many cases, it is communally redistributed, both in practice and management.

The discourse on individual empowerment, the idea that one can progress without needing anyone else, prevalent in society at large, leads to dynamics of pressure, intimidation, and inequality that marginalize many people who cannot or do not want to adhere to these principles. It is difficult to escape this situation because rejection dynamics are generated against anything that goes against the prevailing toughness and strength required to drive the wheel of fierce capitalism, as if fragility had to be expelled. Capitalist production is linked to money, and money only understands money. However, the path should be in line with what initiatives like these aim for, a production that understands lives, that sustains them, that looks after well-being and the satisfaction of people's needs, as well as the environment.

The management of the pandemic is addressed in the final chapter, with positive results in terms of mortality rates and perceptions of well-being and satisfaction with management. Community coexistence is also forged through debates, assemblies, disagreements, consensus building, mutual support, and collective well-being, among others. This practice and previous daily experience facilitated expeditious decision-making and the establishment of regulations regarding the pandemic.

In a context where the narrative of environmental collapse is so relevant and where capitalism, patriarchy, and colonialism shape the present, collaborative homes emerge as an alternative to aging, where common logics take center stage. They can do so because these logics are not bound by macrostructures; rather, the production of the common must be performed on a daily scale.

In the preceding pages, much has been said about care, community, and communal care, and I do not want to contribute to the hollowing out of the meaning that comes by squeezing these words. I trust that the examples, words, and experiences have filled these terms with

substance and led to reflection on community work without essentialism or romanticism and without mythologizing. Community alone does not save; community involves discussions in assemblies, and desiring together entails tensions, but precisely that is the richness: managing differences to cultivate closeness.

Sharing daily life in collaborative homes has allowed me to draw nourishment from all the positive aspects they emanate, but it has also shown me that a high degree of conviction is necessary to carry them out, and I imagine that this is the key to moving forward. It has also made me realize the need to continue researching and understanding the long-term impact of this alternative form of coexistence on the community, its implications for dependency management, and its effect on sustainability, well-being, and loneliness, among other topics. In a demographic context where there are many very old individuals and many of them live alone, community living alternatives become essential.

It would also be interesting to learn about and compare what is happening in other countries, taking into account the specific context in which they are situated. Unfortunately, I could not include this aspect in my research, despite visiting collaborative homes in the Netherlands and Denmark, as it would have required delving much deeper into the social and political contexts of these countries to better understand their perspectives on care and community living in collaborative homes. These visits allowed me to observe the disparity between how care is understood and practiced in collaborative homes for the elderly in the Spanish context and how cohabiting individuals in the Netherlands and Denmark responded when asked about their care experiences. This disparity is marked by care providers; while there is an explicit mention of the importance of the community here, they did not understand this connection because responsibility and provision were assumed by the administration. Nevertheless, this is one path to further explore after this research.

This thesis has also allowed me to understand what it means for care to be, as I have repeatedly stated, the sustenance of life, because care encompasses not only long-term care but also everything that comes before it. Long-term care needs to be anticipated and done with the recognition and support of the administration, but we must not forget about daily life and what kind of daily routine the group wants to build, one that is unique and adapted to their needs. These needs will also change, because collaborative homes are not static experiences.

Yes, collaborative homes in Spain represent a paradigm shift, as anticipated in the hypothesis, an alternative to the narrative of collapse, an exit through the common, but without embellishments, with perseverance and conflicts, but above all, with consensus. They are created with the strength of older individuals and those in gerontescence who

work towards the sustainability of the project through self-management, weaving a caring community, forging community through care.

REFLEXIONS FINALS

Arriben les darreres pàgines d'aquesta tesi amb la sensació que podria seguir escrivint sobre moltes altres temàtiques i tornar al camp per aprofundir més sobre el que ja he escrit, però no només del que ja he escrit, sinó que han sorgit noves qüestions a les que també voldria aturar-me. Reflexiono sobre això i penso que és part de l'anar i tornar del quefer etnogràfic i és per aquest motiu que no vull parlar de conclusions, em suggereix un tancament que no sento. Sento que cal continuar en aquest camí iniciat, i fer-ho des del compromís adquirit amb la cura, fonamentat en la justícia social i la necessitat de crear un dret a cura i un sistema nacional de cura forjat en la redistribució i democratització d'aquestes. Per assolir-ho, cal partir del reconeixement de la cura a tota la línia de vida i la heterogeneïtat causal que es dona a aquesta, i començo a escriure sobre això, i me n'adono que no puc parar de fer-ho, però ara i aquí, cal aturar-se i reflexionar sobre la travessa.

Aquesta recerca també té la voluntat de visibilitzar aquesta manera de viure, de compartir-la i intentar que arribi a totes les esferes, esferes que puguin facilitar-ne la seva accessibilitat i esferes que incloguin persones que fins ara desconeixien aquesta alternativa o bé no se la podien plantejar. El fet d'emprar les paraules alternativa a viure la vellesa i no model de vida, es per evitar homogeneïtzar, ja que si homogeneïtzem correm el risc de no poder encabir la diversitat social; no es pot oblidar la importància de la especificitat i cadascun d'aquests projectes és particular i diferent. Una manera de viure doncs, que és incipient a Espanya i que durant els darrers anys ha fet molts canvis i que a més a més treballa amb unes línies estratègiques a futur que em fascinarà poder conèixer, saber com viraran de manera positiva en la millora de l'accessibilitat a les llars col·laboratives. També hi ha un cert grau de romanticisme en aquesta recerca, tot i haver observat des de la mirada interseccional com gènere, classe o el propi capital cultural de les persones esdevé una limitació en l'accés i en la pròpia manera d'entendre la cura. També prenc nota en positiu dels desitjos i voluntats d'assolir canvis, uns desitjos que he observat i m'han transmès, d'involucrar a l'administració, de generar consciència social i permetre així que no sigui un model que algunes persones poden triar, sinó al que totes tinguin opcions.

Finalment, també he de dir que començar aquest apartat em genera cert vertigen, molts anys treballant en una temàtica molt concreta, amb unes dinàmiques, una dedicació, uns esforços, un equip que m'ha acompanyat, una direcció que també ho ha fet i, acabar aquestes pàgines vol dir un canvi, moltes de les coses mencionades acabaran i d'altres romandran però amb un vincle diferent, i aquesta incertesa envers el futur a la vegada que la necessitat de previsió del mateix, un fenomen que precisament s'ha abordat en aquesta tesi, em genera la sensació de voler arribar a port, però sense voler deixar anar el que reporta navegar.

En les properes línies no hi ha exactitud ni conclusions categòriques, però hi ha reflexions suscidades arran dels diversos temes que han centrat aquesta investigació, un recorregut sobre quotidianitat, dependència, espais i pandèmia a les llars col·laboratives i les motivacions i noves preguntes que sorgeixen després de conuiu, acompanyar, aprendre, investigar, debatre i preguntar, preguntar i observar molt, a les set llars col·laboratives per a persones grans que formen part d'aquesta investigació.

Voldria recuperar la hipòtesi que es pot llegir a l'inici d'aquestes pàgines, una hipòtesi que procura condensar el que planteja aquesta investigació en poques línies, línies que no poden recollir el volum d'aclariments i particularitats que voldria afegir seguit de cada frase, però confio que en el continu de pàgines que han prosseguit, s'hagin dilucidat els matisos. Escric aquí la hipòtesi per tal de facilitar al lector el punt de partida i així aproximar-se millor a les reflexions posteriors que presento: Les llars col·laboratives per a persones grans a Espanya suposen un canvi de paradigma en les formes de convivència apostant per una modalitat centrada en la cura des de l'òptica comunitària i des de l'autocura alhora que defensant un envelliment saludable i activista. Moltes de les persones que coniuen o preveuen coniuere en una llar col·laborativa són gerontolescents (nova etapa vital) i veuen en les llars col·laboratives una mesura d'anticipació i resolució del futur pròxim en un entorn on la comunitat cuida i la cura forja comunitat. Aquesta forma de convivència ha tingut una expansió considerable a Espanya -com a d'altres països on s'ha desenvolupat- com a conseqüència dels canvis demogràfics, de les transformacions en les expectatives de cura i assistència familiar, d'un major allunyament en les pautes de residència familiar, dels canvis en les pautes de transmissió i herència de la propietat i per l'aposta per un envelliment més actiu.

Tot el que planteja aquesta hipòtesi s'ha anat desgranant en els capítols analítics posteriors. Parteixo explicant què volen dir les llars col·laboratives, entenent-les com comunitats intencionals (Scott, 2009), persones que han decidit viure juntes i compartir la vida, amb uns valors i normes que construeixen una comunitat que existirà fins que deixi d'existir la intenció de fer-ho. La reproducció i sosteniment d'aquests projectes té a veure amb l'apoderament comunitari, l'autogestió, el respecte al manteniment de l'autonomia, la comprensió de la col·lectivitat com a imprescindible, no només pels objectius comunitaris sinó també individuals, tot teixit a través dels fils de les relacions socials. Tot i les diverses raons i motivacions que m'han compartit en aquests anys d'investigació, totes radiquen al mateix denominador comú: cuidar-se, cuidar-se entre totes i cuidar de totes.

El que dona cos a aquesta tesi no és un habitatge sinó el que hi passa a dins, d'aquí el fet de triar la terminologia *llar col·laborativa* a aquesta manera de viure i fer-ho posant l'accent en

la paraula llar i en la paraula col·laborativa, perquè aquestes pàgines recullen més de sentiments, sensacions, percepcions i maneres de viure i relacionar-se que d'arquitectura, no menys important, però no central en aquesta tesi.

El primer capítol de l'anàlisi se centra en la cura en el quotidianitat i què vol dir cuidar-se en el dia a dia d'una llar col·laborativa per a persones grans. Parlo d'oliar l'engranatge com aquesta necessitat constant d'estar allà, per tal que un motor funcioni cal oliar-lo sovint i aquest és el paral·lelisme que he emprat. La quotidianitat és la manera de fer-ho, en algunes ocasions de manera visible i moltes altres invisibles. En aquest capítol s'ha volgut exemplificar de quines maneres el dia a dia oxigena la convivència, des de l'acollida de noves persones al grup fins al seu comiat, passant per vetllar econòmicament pel sosteniment del grup, gestionar els conflictes, com comunicar-se tan a nivell de gestió del projecte com de la comunicació més íntima i personal amb les persones que hi conviuen i què duu a les persones que formen part d'una llar col·laborativa a voler fer-ho. Cap dels casos analitzats, ni en formació ni en convivència, ha estat un projecte de consecució ràpida i senzilla, però la motivació i creença en que el benestar quotidià passa per la comunitat, ha permès no defallir als grups en els moments difícils.

Aquest capítol disposa d'un apartat que fa referència a cuidar d'una mateixa, a les entrevistes surt reiteradament la paraula autocuidar-se, però en contra de la força que el discurs neoliberal pugui exercir, en tots els casos sempre hi ha la importància del grup en el fet de cuidar-se. Cuidar-se per no haver de ser cuidada, cuidar-se per poder compartir el dia a dia amb les veïnes, cuidar-se per la sostenibilitat del grup, cuidar-se per participar activament, cuidar-se per una mateixa però sempre en relació amb les altres persones que hi conviuen.

Bona part de les persones entrevistades, corresponen a l'etapa vital de la gerontolescència. Tot i sentir certa reticència a la nomenclatura i, com qualsevol paraula de nova incorporació al llenguatge, en aquests moments no la percebo amb una sonoritat amable que donaria l'ús habitual del terme. Malgrat això, no deixa de ser menys rellevant la necessitat d'atribuir aquesta etapa per tal de no homogeneïtzar la vellesa durant més de 40 anys. Afegir una nova etapa vital no busca crear una nova homogeneïtzació d'una franja més reduïda de població. L'objectiu d'emfatitzar aquesta terminologia es reivindicar que no pot emprar-se la mateixa categorització social i el que això implica en els imaginaris, la política pública, l'esfera econòmica, i qualsevol altra esfera que interpel·li les vides. No voldria confondre amb un criteri edatista aquesta distinció, d'aquí a manifestar la importància de cada vida en tota la seva extensió i tenir-ho present a l'hora de vincular-la amb el context que habita.

Parlar de vellesa i encabir-hi 40 anys o més, no ajuda a poder particularitzar casos, ni a respondre acuradament a les necessitats, ni a que les persones se sentin més identificades amb el context vital que transiten, ni al reconeixement social, ni a posar en valor l'esfera reproductiva, ni associar els canvis d'etapa a canvis productius com pot ser la jubilació, ni a dissociar vellesa i dependència com a sinònims. Podria continuar la llista i, per suposat, que moltes d'aquestes problemàtiques s'han d'abordar des d'altres vessants més enllà de l'atribució del nom a aquesta etapa vital, però és important també fer aquesta distinció i que les persones s'hi sentin reconegudes i això contribueixi a poder viure les pròpies vides adequant-les a les seves preferències, en entorns confortables i sentint-se acompanyades alhora que respectant els seus drets i dignitat.

El següent capítol s'endinsa en la gestió de la dependència a les llars col·laboratives i com de central esdevé aquesta temàtica tant els projectes en formació com aquells en convivència. Els projectes analitzats tenen mecanismes diversos per abordar la cura, en dos dels casos en convivència, socialitzen una part de la despesa d'aquesta cura i un altre percentatge recau en la persona que les necessita. Al territori espanyol, en els casos on la xarxa familiar és present, acostuma a ser o bé la proveïdora de cures o bé la gestora d'aquestes, aquí hi ha un biaix de classe molt decisiu. Matisar també que, quan utilitzo el terme família com a part del cercle de proveïdors de cura, són en la seva àmplia majoria les dones les que duen a terme aquestes tasques de cura; unes tasques que impacten en les vides de les dones en quant a la seva salut física i emocional, la llibertat en la gestió de temps, l'economia, l'àmbit laboral o l'autocura i, a més a més, l'impacte és més pronunciat si el nivell socioeconòmic és menor.

A dia d'avui, tot i la voluntat i el treball pel canvi, les llars col·laboratives no són accessibles per tothom, per tant aquest biaix de classe que sí que és present als habitatges convencionals on la família és proveïdora directa de les cures o bé gestora d'aquestes, queda, en els pocs casos que es dona, en la posició de gestió. El vincle amb les famílies continua intacte, és el mateix que podien tenir abans de convidaure en aquests espais, però la part de gestió de les cures de llarga durada queda encomanada a la llar col·laborativa en la majoria dels casos. Hi ha una desfamiliarització de la gestió però no del vincle, més enllà del que pugui suposar la distància que en molts casos implica un canvi de residència.

La cura a la dependència a les llars col·laboratives implica moltes tasques de gestió per tal de trobar el balanç entre una bona provisió de cures -adaptada i respectuosa amb la persona, arquitectònicament amable, reconeixent social i econòmicament la tasca de les persones treballadores, en relació amb la comunitat, etc.-, la solidaritat i l'ajuda mútua, les llibertats individuals i col·lectives i que tot plegat sigui sostenible econòmicament. Aquest

equilibri demanda una revisió continua ja que els casos varien i cal readaptar-se, la qual cosa fa que hi hagi en tots els projectes analitzats, comissions destinades a tal efecte. Tot i així, la sensació generalitzada no és que s'hagi trobat la fórmula per gestionar la dependència, però sí que disposen de mecanismes que continuen adaptant a les necessitats que es presenten i, potser, aquesta és la fórmula. Sense oblidar ni eximir de responsabilitats a l'administració en tot el procés, que de ben segur, que si canvia el reconeixement cap a aquestes maneres de viure i els serveis i recursos vinculats a la gestió de la dependència, també farà que aquesta balança en continua cerca d'equilibri i, l'accessibilitat en general a les llars col·laboratives, deixin de ser una limitació. En el transcurs d'aquesta recerca hi ha hagut comunitats autònomes que han anat fent modificacions en relació al reconeixement d'aquestes alternatives per viure la vellesa, tot i així, falta un consens general a nivell de país.

Apuntar també, que el canvi en l'administració cap a l'abordatge de les cures de llarga durada, s'ha de fer des d'una òptica més humanitzada, personalitzada i adaptada, facilitant així resoldre necessitats que a dia d'avui requereixen d'externalització, que a la vegada oculta un sistema de dominació vers les dones en general - i estrangeres en particular - invisibilitzant-les i no reconeixement les tasques de cura, unes tasques, que reitero, son essencials per al sosteniment de les vides. És necessari que ens fem càrrec de les cures col·lectivament, sí, però també és un assumpte polític, social i econòmic de primer ordre. És urgent deixar de carregar-nos a les dones tota la càrrega reproductiva i domèstica, i a més a més obligar-nos a assumir també la producció, a costa de la nostra salut i el nostre temps lliure. És urgent canviar el reconeixement social, mentre produir pel mercat confereix estatus, ocupar-se de la vida, no.

Cura en la quotidianitat i en la dependència correspon a dos capítols diferents d'aquesta tesi, però no correspon necessàriament a pràctiques separades en el dia a dia de les llars col·laboratives. *L'estar allà* del quotidià queda promogut per uns espais disposats a les trobades veïnals, on tots els passadissos estan connectats, on hi ha intimitat sempre que es vulgui, però on hi ha companyonia sempre que es necessiti. Donar i rebre, aquest vaivé recíproc intrínsec en la manera de viure i convida a les llars col·laboratives. El tercer capítol analític fa un repàs sobre els diferents espais que hi ha a les llars col·laboratives que formen part d'aquesta investigació i, com aquests espais, lluny de tenir fronteres diferenciades, tenen límits permeables on també se succeeixen dinàmiques de cura. Els diferents espais de les llars col·laboratives contribueixen a facilitar les trobades, la creació de vincles i això genera més sentiment de pertinença i menys aïllament.

Una llar col·laborativa està formada per espais comunitaris i espais d'intimitat, espais que també busquen donar visibilitat a allò invisible, que no sempre ho aconsegueixen, però hi ha voluntat de fer-ho. Però les llars col·laboratives també formen part de l'entorn on s'ubiquen, connectades per vincles relacionals amb el veïnat i el territori. Aquesta alternativa a la vellesa proporciona seguretat en l'habitatge i descans a nivell emocional, això permet construir projectes de vida vinculats al barri i la comunitat. Més enllà dels nexes personals que s'estableixen, les persones entrevistades fan al·lusió a l'entorn, com un entorn al que cuidar i un entorn del que en formem part en una relació d'igualtat i no de domini i és que les llars col·laboratives també busquen aplegar el que farà mantenir i sostenir la vida: cuidar de la comunitat i en comunitat, però també i indispensable, cuidar del medi ambient, ja que sense alguna de les dues, no pot haver-hi vida.

Les llars col·laboratives tenen espais d'intimitat, comunitaris i també els del propi entorn. Les experiències de cura, especialment aquelles en la dependència es donen en gran part a la invisibilitat, a l'espai privat. Malgrat que algunes dinàmiques segueixen reproduint-se sota aquestes premisses a les llars col·laboratives, hi ha una consciència col·lectiva per l'equitat i anar desconstruint les injustícies que a dia d'avui encara detecten en la seva quotidianitat, la permeabilitat entre espais permet que la cura no sempre quedi invisibilitzada i, en molts casos, queden redistribuïdes comunitàriament -ja sigui la pràctica o la gestió-.

El discurs de l'apoderament individual, sense necessitat de ningú per progressar està a la societat en general porta a dinàmiques de pressió, intimidació i desigualtat que situa a moltes persones que no poden o no volen regir-se per aquestes premisses, als marges, i és molt difícil sortir-ne perquè es generen dinàmiques de rebuig cap a allò que va contra aquesta duresa i fortalesa imperant i necessària per fer funcionar la roda del capitalisme ferotge, com si la fragilitat hagués de ser expulsada. La producció capitalista va lligada a l'obtenció de diners i els diners només entenen de diners. El camí però, ha d'anar en direcció al que procuren aquestes (i d'altres) iniciatives: una producció que entengui de vides, que les sostingui, que vetlli pel benestar i la satisfacció de les necessitats de les persones i el medi ambient.

La gestió de la pandèmia ocupa el darrer capítol amb uns resultats favorables tant a nivell de decessos com de percepció de benestar i satisfacció en la gestió. Aquesta convivència en comunitat és també una convivència forjada en els debats, les assemblees, les desavinences, els consensos, el suport mutu i el benestar col·lectiu entre d'altres i, aquesta pràctica i experiència quotidiana prèvia va ser la que va permetre poder agilitzar la presa de decisions i estipulació de normatives en relació a la pandèmia.

En un context on el relat del col·lapse ambiental és tan vigent, on el capitalisme, el patriarcat i el colonialisme configuren el present, les llars col·laboratives s'alcen com una alternativa a la vellesa on les lògiques del comú són les protagonistes, i ho són perquè ho poden ser, perquè aquestes lògiques no entenen de macro estructures sinó que la producció del comú s'ha de fer a una escala quotidiana.

A les pàgines anteriors s'ha parlat molt de cura, de comunitat, de cura comunitària i no voldria amb això contribuir al buidatge de significat que comporta esprémer aquests vocables, confio que els exemples, les paraules i les vivències hagin servit per omplir de contingut aquests termes i pensar en el quefer comunitari sense essencialismes ni romanticismes, sense mitificar. Perquè allò comunitari no salva, allò comunitari són discussions en assemblees i desitjar en comú comporta tensions, però precisament és aquesta la riquesa, gestionar diferències per cultivar proximitats.

Compartir el dia a dia de les llars col·laboratives m'ha permès nodrir-me de tot allò positiu que emanen, però també comprovar que hi ha una dosi de convicció molt alta per dur-les a terme, i imagino que aquesta és la clau per continuar endavant. També m'ha permès adonar-me que cal continuar investigant i conèixer l'impacte que a la llarga suposa aquesta alternativa de convivència al territori, que implica en la gestió de la dependència, com afecta a la seva sostenibilitat, al benestar de les persones o la soledat, entre d'altres temàtiques. En un context demogràfic en el que hi ha moltes persones molt grans i moltes d'aquestes viuen soles, alternatives de convivència en comunitat esdevenen molt necessàries.

També seria interessant conèixer i comparar amb el que es desenvolupa a d'altres països, tenint present l'entorn on radiquen. Aquesta temàtica, no l'he pogut incloure en aquesta investigació malgrat les visites a llars col·laboratives a Holanda i Dinamarca, ja que hagués calgut aprofundir molt més en el context social i polític d'aquests països per comprendre millor la visió cap a la cura i la convivència a les llars col·laboratives. Aquestes visites em van permetre comprovar la distància entre què i com s'entén la cura a les llars col·laboratives per persones grans al context espanyol i com de diferent era el que aquestes persones convivents a Holanda i Dinamarca responien al ser preguntades per les experiències de cura. Aquesta distància ve marcada pels proveïdors de cura, mentre aquí hi ha una menció explícita a la necessitat de la comunitat, allà no entenien aquesta vinculació doncs la responsabilitat i provisió està a càrrec de l'administració. Tot i així, és un dels camins a continuar aprofundint després d'aquesta recerca.

Aquesta tesi m'ha permès comprendre també què vol dir que la cura és - això que he repetit reiteradament - el sosteniment de la vida, perquè la cura no és les cures de llarga durada, que també, sinó tot el que passa abans. Cal preveure les cures de llarga durada i fer-ho amb

el reconeixement i suport de l'administració, però no cal oblidar el quotidià, quina és la quotidianitat que el grup vol construir, que és pròpia i adaptada a les seves necessitats. Unes necessitats que a més, aniran canviant ja que les llars col·laboratives no son experiències estàtiques.

Sí, les llars col·laboratives a Espanya suposen un canvi de paradigma com anticipava a la hipòtesi, una sortida al relat del col·lapse, una sortida des del comú, però sense guarniments, amb constància, amb conflictes, però sobretot amb consensos. Creades amb la força de persones velles i persones gerontolescents que vetllen per la sostenibilitat del projecte a través de l'autogestió, teixint una comunitat que cuida, forjant comunitat a través de la cura.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA

Marta Pi Martin

BIBLIOGRAFIA

- AHERN, Cecilia (2005). *Love, Rosie*. Hachette Books.
- ANDERS, Valentin et al. (2023). Etimología de Senectud. Recuperat el 2 de febrer del 2023, de <http://etimologias.dechile.net/?senectud>
- ARTIAGA, Alba (2021). Cuidados comunitarios y gobierno común de la dependencia: las viviendas colaborativas de personas mayores. *Revista Española de Sociología*, 30(2), 1-16.
- BALDASSAR, Loretta; VELLEKOOP, Cora i WILDING, Raelene (2007). *Families caring across borders: migration, aging and transnational caregiving*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- BALDASSAR, Loretta; KILKEY, Majella; MERLA, Laura i WILDING, Raelene (2016). Transnational families, care and wellbeing. A Felicity THOMAS (Ed.), *Handbook of Migration and Health*, Cheltenham i Northampton: Edward Elgar Publishing, 477-497.
- BAMFORD, Greg (2005). Cohousing for older people: Housing innovation in the Netherlands and Denmark. *Australasian Journal on Ageing*, 24(1), 44-46.
- BATESON, Mary C. (2013). Changes in the lifecourse: Strengths and Stages. A Caitrin Lynch i Jason Danely (Eds.), *Transitions and transformations: Cultural perspectives on aging and the life course*, New York, Berghahn Books, 21-34.
- BAUMAN, Zygmunt (2013). *Liquid modernity*. John Wiley & Sons.
- BAZO, María T. (2012). *Envejecimiento poblacional y el reto de la dependencia: el desafío del envejecimiento en los sistemas sanitarios y sociales de España y Europa*, Nau Llibres.
- BODOQUE-PUERTA, Yolanda; SANZ-ABAD, Jesús i MARTÍNEZ-POZO, Lola (2022). Iniciativas comunitarias de cuidado y uso de tecnologías digitales en tiempos de la Covid-19: dimensiones, prácticas, límites y potencialidades. *Disparidades. Revista de Antropología*, 77(1), 1-8.
- BOND, Lynne A.; CUTLER, Stephen J.; i GRAMS, Armin (1995). *Promoting successful and productive aging*. Newbury Park, CA: Sage Publication.
- BRENTON, Maria (2013). Senior cohousing communities. An alternative approach for the UK? *Better Life in Later Life*. York Joseph Rowntree Foundation.
- BRENTON, Maria (2010). *Potential benefits of cohousing for older people. A literature review*. Elder Women.
- BRYANT, Rebecca i KNIGHT, Daniel M. (2019). *The anthropology of the future*. Cambridge University Press.

- BUCH, Elana D. (2015). Anthropology of Aging and Care. *Annual Review of Anthropology*, 44, 277-293.
- BURKE, Ronald J. (2017). The sandwich generation: individual, family, organizational and societal challenges and opportunities. A Ronald J. BURKE i Lisa M. CALVANO (Eds.), *The Sandwich Generation: Caring for Oneself and Others at Home and at Work*. Edward Elgar Publishing, 3-39
- BUTLER, Robert N. (1969). Ageism: another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9, 243-246.
- CAMPOS, José Luis (2008). *La burbuja inmobiliaria española*. Marcial Pons.
- CARRASCO, Cristina; BORDERÍAS, Cristina i TORNS, Teresa (2011). Introducción. El trabajo de cuidados: antecedentes históricos y debates actuales. A Cristina Carrasco, Cristina BORDERÍAS, Teresa TORNS i Mireia BOFILL (Eds.), *El trabajo de cuidados. Historia, teoría y políticas*. Madrid: Los libros de la Catarata, 13-95.
- CHIODELLI, Francesco i BAGLIONE, Valeria (2014). Living together privately: for a cautious reading of cohousing. *Urban Research and Practice*, 7(1), 20-34.
- CHISHOLM, June, F. (1999). The sandwich generation. *Journal of Social Distress and the Homeless*, 8, 177-191.
- COELE, Michele (2014). Co-housing and intergenerational exchange: Exchange of housing equity for personal care assistance in intentional communities. *Working with Older People*, 18(2), 75-81.
- COMAS-D'ARGEMIR, Dolors (1995). *Trabajo, género, cultura. La construcción de desigualdades entre hombres y mujeres*. Barcelona: Icaria.
- COMAS-D'ARGEMIR, Dolors (2017). El don y la reciprocidad tienen género: Las bases morales de los cuidados. *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 22(2), 17-32.
- COMAS-D'ARGEMIR, Dolors (2019). Cuidados y derechos. El avance hacia la democratización de los cuidados. *Cuadernos de antropología social*, 49, 13-29.
- COMAS-D'ARGEMIR, Dolors i Bofill-Poch, Silvia (2022). *Cuidar a mayores y dependientes en tiempos de la covid-19*. Tirant Humanidades
- COMAS-D'ARGEMIR, Dolors i Roigé, Xavier (2018). Between family and state: the new faces of ageing in Europe. *Ethnologie Francaise*, 171(3), 389-400.
- COMAS-D'ARGEMIR, Dolors (2015). Los cuidados de larga duración y el cuarto pilar del sistema de bienestar. *Revista de Antropología Social*, 24, 375-404.
- CONFEDERACIÓN ESPAÑOLA DE COOPERATIVAS DE CONSUMIDORES Y USUARIOS

- (HISPACOOOP) (2018). *Cohousing Senior y Cooperativismo de Consumo*. 54. Recuperat el 10 de març de 2021 de <https://hispaceop.es/guia-de-cohousing-senior-y-cooperativismo-de-consumo/>
- CONLON, Catherine; TIMONEN, Virpi; CARNEY, Gemma i SCHARF, Thomas (2014). Women (Re)negotiating care across family generations. Intersections of gender and socioeconomic status. *GENDER & SOCIETY*, 28(5), 729-751.
- CONSTITUCIÓN ESPAÑOLA. *Boletín Oficial del Estado*, 29 de diciembre de 1978, núm. 311, pp. 29313 a 29424
- DALY, Mary i LEWIS, Jane (2000). The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states. *British Journal of Sociology*, 51(2), 281-298.
- DE BEAUVOIR, Simone (1970). *La Vieillesse: Essai*. Gallimard.
- DEL MONTE, Javier (2017). *Modelo residencial colaborativo y capacitante para un envejecimiento feliz*. Fundación Pílares
- DOBRÉE, Patricio (2016). Apuntes para una aproximación conceptual al cuidado desde la perspectiva de la antropología. A *¿Por qué nos preocupamos por los cuidados? Colección de ensayos en español sobre Economía de los Cuidados*. UN WOMEN Training Centre, 172-184.
- DOMINGO, Andreu (2018). Posverdad, gobierno y población. Relatos demográficos para no dormir. *Tiempo de paz*, 130, 81-88.
- DURÁN, M. Ángeles (2018). *La riqueza invisible del cuidado*. Universitat de València.
- DURRETT, Charles (2009). *The senior cohousing handbook: A community approach to independent living*. New Society Publishers
- DURRETT, Charles i MCCAMANT, Kathryn (1989). *Cohousing: A contemporary approach to housing ourselves*. Berkeley, CA: Habitat Press.
- ESGUERRA, Camila (2019). Etnografía, acción feminista y cuidado: una reflexión personal mínima. *Antípoda. Revista de Antropología y Arqueología*, 35, 91-111.
- ESPINEL, Manuel (2020). Geografía política de los cuidados (O por qué la pandemia del coronavirus confinó a buena parte del Norte global). *Geopolítica(s) Revista de estudios sobre espacio y poder*, 11, 127-140.
- ESTEBAN, Mari Luz (2006). El Estudio de la Salud y el Género: Las Ventajas de un Enfoque Antropológico y Feminista. *Salud Colectiva*, 2(1), 9-20.
- ESTEBAN, Mari Luz (2017). Los cuidados, un concepto central en la teoría feminista:

Aportaciones, riesgos y diálogos con la antropología. *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 22(2), 33-48.

ETXEZARRETA, Aitziber; CANO, Gala i MERINO, Santiago (2018). Las cooperativas de viviendas de cesión de uso: experiencias emergentes en España. *CIRIEC-España, Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, 92, 61-86.

ETXEZARRETA, Aitziber i MERINO, Santiago (2013). Las cooperativas de vivienda como alternativa al problema de la vivienda en la actual crisis económica. *REVESCO - MONOGRÁFICO: Crisis económica actual y sus posibles repercusiones en la economía social*, 113, 92-119.

EZQUERRA, Sandra i MANSILLA, Elba (2018). *Economía de les cures i política municipal: cap a una democratització de la cura a la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

FEDERICI, Silvia (2013). *Revolución en punto cero. Trabajo doméstico, reproducción y luchas feministas*. Madrid: Traficantes de Sueños.

FERNÁNDEZ-BALLESTEROS, Rocío (2011). Envejecimiento saludable. *Congreso sobre Envejecimiento. La investigación en España*.

FERNÁNDEZ, Ana (2015). *Cuerpo, género y vejez en las Viviendas Colaborativas para personas mayores*. UPV/EHU.

FISHER, Berenice i TRONTO, Joan (1990). Toward a feminist theory of caring. A Emily K. Abel i Margaret K. Nelson (Eds.), *Circles of care: Work and identity in women's lives*. New York: SUNY Press, 35-62.

FRASER, Nancy i HONNETH, Axel (2006). *¿Redistribución o reconocimiento?* Madrid: Morata.

FROMM, Dorit (2012). Seeding community: Collaborative housing as a strategy for social and neighbourhood repair. *Built Environment*, 38(3), 364-394.

GALČANOVÁ, Lucie i KAFKOVÁ, Marcela P. (2018). Self-perception during the transition to the fourth age in the Czech Republic. *Ethnologie Francaise*, 171(3), 413-426.

GANDINI, Erik (2015). *The Swedish Theory of Love*. Dinamarca, Noruega i Suècia.

GEERTZ, Clifford (1992). La interpretación de las culturas. En *La interpretación de las culturas* (13.ª ed.).

GEORGESCU, Simona (2016). Sobre la etimología del verbo iuuare. *Latinitatis Rationes*, 533-543.

- GERGEN, Mary M. i GERGEN, Kenneth J. (2001). *Positive aging: New images for a new age*. New York.
- GILLIGAN, Carol (1977). In a Different Voice: Women's Conceptions of Self and of Morality. *Harvard Educational Review*, 47(4), 481-517.
- GIUSTO-AMPUERO, Angeline (2021). Prácticas de cuidado: Intersubjetividad, interseccionalidad y políticas sociales. *Prisma Social*, 32, 526-536.
- GLENN, Evelyn N. (2010). *Forced to care. Coercion and Caregiving in America*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- GOLDING, Gail i LAIDLAW, Toni (1979). Women and Moral Development: A Need to Care. *Interchange*, 10(2), 95-103.
- GONZÁLVEZ, Herminia i LUBE, Menara (2021). *Las trincheras de los cuidados comunitarios. Una etnografía sobre mujeres mayores en Santiago de Chile*. Santiago de Chile: Ediciones Universidad Alberto Hurtado.
- GONZÁLVEZ, Herminia; LUBE, Menara; RAMÍREZ, Alfonsina i CANO, Catalina (2019). El club como trinchera. Una etnografía sobre cuidados comunitarios entre mujeres mayores en Independencia (Chile). *Revista de Antropología Social*, 28(1), 137-166
- OYÓN, José L.; GUÀRDIA, Manuel; ROSSELLÓ, Maribel; HERNÁNDEZ, David i ROGER, Joan. El franquismo y el triunfo de la vivienda en propiedad: las periferias obreras de Barcelona (1939-1975). *Quaderns de recerca en urbanisme*, 11, 155-170.
- GUMMÀ, Elsa i CASTILLA, María R. (2017). Cohousing de personas mayores. Un recurso residencial emergente. *Documentos de trabajo social: Revista de trabajo y acción social*, 59, 51-84.
- HERRERO, Yayo (2022). *La crisis ecosocial: Un diálogo pendiente entre progreso y sostenibilidad*. Diario de los Yacimientos de la Sierra de Atapuerca.
- HIGGS, Paul i GILLEARD, Chris (2016). *Personhood, Identity and Care in Advanced Old Age*. Bristol: Policy Press.
- INSTITUTO DE LAS MUJERES (2020). *La perspectiva de género, esencial en la respuesta a la COVID-19*. Madrid: Instituto de las Mujeres.
- INSTITUTO DE LAS MUJERES (2023). Documento de Bases por los cuidados. *Catálogo de publicaciones de la Administración General del Estado*. Madrid: Instituto de las Mujeres.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (2020). c. Recuperat el 17 de juny de 2022,

de <https://www.ine.es/up/BdOwaMi2>

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (2021a). Encuesta continua de hogares (ECH) Año 2020. *Notas de prensa*, 1-9.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (2021b). *Indicadores de Calidad de Vida: Esperanza de vida a diferentes edades*. Recuperat el 15 de juny de 2022, de <https://www.ine.es/uc/hABggQLQ>

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (2022). Encuesta de Discapacidad, Autonomía personal y Situaciones de Dependencia (EDAD) Principales resultados. Año 2020. *Notas de prensa*, 1-14.

INTERNATIONAL LONGEVITY CENTRE BRAZIL (2015). Active Ageing: A Policy Framework in Response to the Longevity Revolution. A *Special Eurobarometer*.

JOCILES, María I. (2018). La observación participante en el estudio etnográfico de las prácticas sociales. *Revista Colombiana de Antropología*, 54(1), 121-150.

KALACHE, Alexandre (2019). An education revolution in response to the longevity revolution. *Revista Brasileira de Geriatria e Gerontologia*, 22(4).

KELLER, Christel i EZQUERRA, Sandra (2021). Viviendas colaborativas de personas mayores : democratizar el cuidado en la vejez. *REVESCO, Revista de Estudios Cooperativos*, 137, 1-22.

KUNIN, Johana (2019). *El poder del cuidado: Mujeres y agencia en la pampa sojera argentina*. Instituto de Altos Estudios Sociales, Universidad Nacional de San Martín.

LACOL i LA CIUTAT INVISIBLE (2018). *Habitar en comunidad. La vivienda cooperativa en cesión de uso*. Barcelona: Catarata.

LAFORREST, Jaques (1991). *Introducción a la gerontología. El arte de envejecer*. Barcelona: Herder.

LAMB, Sarah (2019). Interrogating Healthy/Successful Aging: An Anthropologist's Lens. *General Anthropology*, 26(2), 1-9.

LARSEN, Henrik G. (2019). Three phases of Danish cohousing: tenure and the development of an alternative housing form. *Housing Studies*, 34(8), 1349-1371.

LASSEN, Aske J. (2015). Biopolíticas de la vejez. Cómo el conocimiento sobre el envejecimiento forma políticas de envejecimiento activo The. *Sociología Histórica*, 5, 331-362.

LEBRUSÁN, Irene (2019). *La vivienda en la vejez: problemas y estrategias para envejecer en*

sociedad. Editorial CSIC.

- LHER, Ursula (1982). Socio-psychological correlates of longevity. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 3, 102-147.
- LIETAERT, Matthieu (2010). Cohousing's Relevance to Degrowth Theories. *Journal of Cleaner Production*, 18(6), 576-580.
- LÓPEZ, Daniel i ESTRADA, Mariona (2016). Primeros pasos senior cohousing en España. *Edades en transición. Envejecer en el siglo XXI*, 227-237.
- LÓPEZ, Daniel; ESTRADA, Mariona i FARRÉ, Lluvi (2020). Havens and Heavens of Ageing-in-Community: Home, Care and Age in Senior Co-housing. A Bernike PASVEER, Oddgeir SYNNEs i Ingunn MOSER (Eds.), *Ways of Home Making in Care for Later Life*. Palgrave Macmillan, 159-181.
- LOZARES, Carlos i VERD, Joan M. (2011). De la Homofilia a la Cohesión social y viceversa. *REDES- Revista hispana para el análisis de redes sociales*, 20(2).
- LUNA, María del C. (2023). *Las actividades lúdicas y su influencia en la integración de los adultos mayores a la vida de la sociedad actual*. Universidad Panamericana.
- MARAGALL, Cristina (2018). Envejecimiento: modelos de vivienda y convivencia en el contexto demográfico actual. A Nina GRAMUNT, Cristina MARAGALL, M. Elena LAUROBA, Cristina ASTIER, Ander ERRASTI, Laia TEJADA (Eds.), *Retos científicos, jurídicos y sociales relacionados con el envejecimiento en Cataluña y en España*, Institut de Recerca TransJus, 27-47.
- MARTIN, María T. i DAMAMME, Aurélie (2020). Cuidados, en la encrucijada de la investigación Cuadernos de Relaciones Laborales. *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 38(2), 205-216.
- MARTÍNEZ-BUJÁN, Raquel (2019). Cuidados con "sentido común": Desafíos, vacíos y contradicciones. *Investigaciones Regionales*, 2019(44), 111-124.
- MAUSS, Marcel (2009). *Ensayo sobre el don: forma y función del intercambio en las sociedades arcaicas*. Katz Editores.
- MENÉNDEZ, Eduardo L. (2020). La pandemia de coronavirus como delatora de contradicciones, deseos y negaciones. A Ángel MARTÍNEZ-HERNÁNDEZ i Stella EVANGELIDOU (Eds.), *Reset. Reflexiones antropológicas ante la pandemia de COVID-19* (pp. 17-26). Tarragona: Publicacions URV, 17-24.
- MIRA, Miguel Á.; DEL MONTE, Javier i PIQUET, Miguel Á. (2015). Senior Cohousing en

- España.. A Charles DURRETT, *El Manual del Senior Cohousing. Autonomía personal a través de la comunidad*. Dykinson, 381-402.
- MOGOLLÓN, Irati i FERNÁNDEZ, Ana (2019). *Arquitecturas del cuidado. Hacia un envejecimiento activista*. Barcelona: Icaria.
- MOLINIER, Pascale i LEGARRETA, Matxalen (2016). Subjetividad y materialidad del cuidado: ética, trabajo y proyecto político. *Papeles del CEIC*, 2016(1), 1-14.
- MOVICOMA. (2019). Mapa de viviendas colaborativas de mayores. Recuperat el 17 de juny del 2022 de <http://movicoma.blogs.uoc.edu/mapa/>
- MUÑOZ, Luz A. i LORENZINI, Alacoque (2013). Metodología de la investigación fenomenológica en enfermería. A Organización Panamericana de la Salud. *Investigación cualitativa en enfermería. Metodología y didáctica*. Washington, DC:OPS, 12-22.
- NAVARRO, Vicenç i PAZOS, María (2020). *El Cuarto Pilar del Estado del Bienestar: una propuesta para cubrir necesidades esenciales de cuidado, crear empleo y avanzar hacia la igualdad de género*. Public Policy Center: UPF.
- OBSERVATORI SOCIAL DE LA CAIXA (2018). *Vejez y cuidados. ¿Cómo viviremos cuando seamos mayores?*, Dossier 5. Observatori Social de la Caixa
- OFFENHENDEN, María (2017). Introducción. La antropología en los debates actuales sobre el cuidado. *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 22(2), 1-16.
- ORGANIZACIÓN MUNDIAL DE LA SALUD (2002). Envejecimiento activo: un marco político. *Revista Española de Geriátría y Gerontología*, 37, 74-105.
- OTXOA-ERRARTE, Rosa (2018). La cooperativa de vivienda de cesión de uso. Reforma legislativa y políticas públicas en Euskadi. *Revista Jurídica de Economía Social y Cooperativa*, 32, 67-109.
- PÉREZ-OROZCO, Amaia, i LÓPEZ-GIL, Silvia (2011). *Desigualdades a flor de piel. Cadenas globales de cuidados. Concreciones en el empleo de hogar y políticas públicas*. ONU Mujeres
- PÉREZ, Edith; GIRÓN, Antonio i RUIZ-GIMÉNEZ, Juan L. (2019). *Los cuidados. Saberes y experiencias para cuidar los barrios que habitamos*. Libros en Acción i La Sandunga Transmedia.
- PÉREZ, Julio (2003). *La madurez de las masas*. Instituto de Mayores y Servicios Sociales (IMSERSO). Madrid.

- PFAFF, Rosalind i TRENTHAM, Barry (2020). Rethinking home: Exploring older adults' occupational engagement in senior cohousing. *Journal of Occupational Science*.
- PI-MARTIN, Marta; OFFENHENDEN, María i BODOQUE-PUERTA, Yolanda (2021). Llars col·laboratives: sostenibilitat, governança i cura en temps de pandèmia. *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 46, 55-67.
- PUPLAMPU, Vivian (2019). Forming and Living in a Seniors' Cohousing: The Impact on Older Adults' Healthy Aging in Place. *Journal of Housing for the Elderly*, 1-18
- RAMOS, Mónica (2018). Estudio etnográfico sobre el envejecer de las mujeres mayores desde una perspectiva de género y de curso vital. *Prisma Social*, 21, 75-107.
- RAPOPORT, Amos (1972). *Anthropologie de la maison*. Paris: Dunod.
- RAZAVI, Shahra (2007). The Political and Social Economy of Care in Development Context: Conceptual Issues, Research Questions and Policy Options. *United Nations Research Institute for Social Development*.
- RIEDY, Chris; WYNNE, Laura; MCKENNA, Kilye i DALY, Matthew (2019). "It's a Great Idea for Other People": Cohousing as a Housing Option for Older Australians. *Urban Policy and Research*, 37(2), 227-242.
- RODRÍGUEZ-ALONSO, Nazaret i COMAS-D'ARGEMIR, Dolors (2017). La construcción social del cuidado comunitario en La Muralleta, una cooperativa autogestionada para gente mayor. *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 22(2), 183-198.
- ROJO-PÉREZ, Fermina; FERNÁNDEZ-MAYORALAS, Gloria i RODRÍGUEZ, Vicente (2018). El entorno residencial en la vejez desde el enfoque de los adultos mayores en España. *Tiempo de paz*, 130, 32-42.
- ROWE, John W. i KHAN, Robert L. (1987). Human aging: Usual and successful. *Science*, 237, 143-149.
- RUEDA, José D. i ZURRO, José J. (2018). La vejez ¿un futuro desprotegido? De las políticas públicas a la incertidumbre. *Agathos Atención Sociosanitaria y Bienestar*, 1, 48-60.
- SABATÉ, Irene (2016). La ruptura de una economía moral y la deslegitimación de las deudas hipotecarias. *Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas*, 47(1).
- SANCHO, Mayte (2020). Viviendas y alojamientos para personas mayores. La experiencia internacional. *Revista internacional de los estudios vascos= Eusko ikaskuntzen nazioarteko aldizkaria*, 65 (1), 180-225.
- SANCHO, Mayte i YANGUAS, Javier (2012). *Envejecimiento, vivienda y entorno. Informe de*

la investigación cualitativa. Instituto Gerontológico Matia

- SANDSTEDT, Eva i WESTIN, Sara (2015). Beyond gemeinschaft and gesellschaft. Cohousing life in contemporary Sweden. *Housing, Theory and Society*, 32(2), 131-150.
- SCOTT, Susan (2009). Intentional Communities and Care-giving: Co-Housing Possibilities. A Anne BOTTOMLEY i Simone WONG (Eds.), *Changing Contours of Domestic Life, Family and Law*. Oxford: Hart Publishing, 181-201.
- SEGALEN, Martine (2009). Memorias y recomposiciones familiares. *Revista de Antropología Social*, 18, 171-185.
- SORONELLAS-MASDEU, Montserrat; CHIRINOS, Carlos; ALONSO, Natalia i COMAS-D'ARGEMIR, Dolors (2021). Hombres, cuidados y ancianidad: un bricolaje de ayudas, un mosaico de recursos de cuidados (Cataluña, España). A Ana BELLA, Raúl H. CONTRERAS i Jessica ITZEL (Eds.), *Ganarse la vida. La reproducción social en el mundo contemporáneo*, Universidad Nacional Autónoma de México: Instituto de Investigaciones Antropológicas, 209-235.
- SOSTRE CÍVIC (2017). *Les claus de l'habitatge cooperatiu en cessió d'ús*. Col·lecció: Construïm habitatge cooperatiu. Barcelona: Sostre Cívic.
- SOSTRE CÍVIC (2020). *Cures en la convivència de persones grans*. Col·lecció: Construïm habitatge cooperatiu. Barcelona: Sostre Cívic.
- SOSTRE CÍVIC (2022). Qui som. Recuperat el 7 de juny de 2022 de <https://sostrecivic.coop/qui-som/>
- THELEN, Tatjana (2015). Care as social organization: Creating, maintaining and dissolving significant relations. *Anthropological Theory*, 15(4), 497-515.
- THOMAS, Carol (2011). Deconstruyendo los conceptos de cuidados. A Cristina Carrasco, Cristina Borderías, Teresa Torns i Mireia Bofill (Eds.), *El trabajo de cuidados. Historia, teoría y políticas*. Madrid: Los libros de la Catarata, 143-174.
- TORÍO, Susana; VIÑUELA, Paulina i GARCÍA-PÉREZ, Omar (2018). Experiencias de vejez vital. Senior Cohousing: autonomía y participación. *Aula Abierta*, 47, 79-86.
Recuperado de
- TRIADÓ, Carme (2018). Envejecimiento activo, generatividad y aprendizaje. *Aula Abierta*, 47, 63-66
- TRILLA, Carme i BOSCH, Jordi (2018). L'habitatge, punt de fuga d'eficàcia de l'Estat de Benestar. *3r Congrés d'Economia i Empresa de Catalunya - Full papers*.

- TRONTO, Joan (1987). Beyond gender difference to a theory of care. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 12, 644-663.
- TRONTO, Joan (2013). *Caring democracy. Markets, equality, and justice*. New York: University Press.
- UGALDE, Nadia i BALBASTRE, Francisco (2013). Investigación cuantitativa e investigación cualitativa: Buscando las ventajas de las diferentes metodologías de investigación. *Revista de Ciencias Economicas*, 31(2), 179-187.
- URIBE, Ana F. i VALDERRAMA, Laura (2007). Actitud y miedo ante la muerte en adultos mayores. *Pensamiento psicológico*, 3, 109-120.
- VANLEERBERGHE, Patricia; DE WITTE, Nico; CLAES, Claudia; SCHALOCK, Robert L. i VERTE, Dominique (2017). The quality of life of older people aging in place: a literature review. *Quality of Life Research*, 26(11), 2899-2907.
- VEGA-SOLÍS, Cristina, MARTÍNEZ-BUJÁN, Raquel i PAREDES-CHAUCA, Myriam (2018). *Cuidado, comunidad y común*, Madrid: Traficantes de Sueños.
- VESTBRO, Dick U. (2010). History of Cohousing – Internationally and in Sweden. En *Living together-Cohousing Ideas and Realities Around the World*. Stockholm.
- VESTBRO, Dick U. i HORELLI, Liisa (2012). Design for gender equality-the history of cohousing ideas and realities. *Built Enviroment*.
- VIDAL, Fernando (2019). *Seminario metodológico: cuerpo, cerebro y subjetividades*. Tarragona: URV.
- VIDAL, María J.; LABEAGA, José M; CASADO, Paloma; MADRIGAL, Ana; LÓPEZ, Juan; MONTERO, Antonio i MEIL, Gerardo (2017). *Informe 2016. La personas mayores en España. Datos estadísticos estatales y por Comunidades Autónomas*. IMSERSO: Colección Personas Mayores. Serie Documentos Técnicos y Estadísticos.

ANNEXOS

Annex 1: Registre d'entrevistes, grups focals i reunions a llars col·laboratives en formació i en convivència

Codi	Pseudònim	Edat	Sexe	Est. civil	Tipologia	Estat
1_LLC_H(64)	Joan	64	Home	Casat	Llar col·laborativa	En formació
2_LLC_H(72)	Carles	72	Home	Solter	Llar col·laborativa	En formació
3_LLC_D(87)	Clara	87	Dona	Soltera	Llar col·laborativa	Convivent
4_LLC_D(67)H(72)	Josep	72	Home	Casat	Llar col·laborativa	Convivent
4_LLC_D(67)H(72)	Antonia	67	Dona	Soltera	Llar col·laborativa	Convivent
5_LLC_H(66)	Pablo	66	Home	Casat	Llar col·laborativa	En formació
	Greta	61	Dona	Casada	Llar col·laborativa	En formació
	Marina	75	Dona	Casada	Llar col·laborativa	En formació
6_LLC_D(61)D(75) D(62)D(60)D(66)	Marian	62	Dona	Divorciada	Llar col·laborativa	En formació
	Magali	60	Dona	Casada	Llar col·laborativa	En formació
	Carla	66	Dona	Casada	Llar col·laborativa	En formació
7_LLC_D(75)	Vanesa	75	Dona	Soltera	Llar col·laborativa	Convivent
8_LLC_H(67)	Julià	67	Home	Casat	Llar col·laborativa	En formació
9_LLC_H(68)	Carlos	68	Home	Casat	Llar col·laborativa	Convivent
10_LLC_D(60)	Salima	60	Dona	Casada	Llar col·laborativa	En formació
11_LLC_D(73)	Rebeca	73	Dona	Divorciada	Llar col·laborativa	En formació
12_LLC_D(67)	Alba	67	Dona	Divorciada	Llar col·laborativa	En formació
13_LLC_D(62)	Cintia	62	Dona	Soltera	Llar col·laborativa	En formació
14_LLC_D(71)	Sabrina	71	Dona	Soltera	Llar col·laborativa	En formació

15_LLC_H(78)	Romeo	78	Home	Casat	Llar col·laborativa	Convivent
16_LLC_H(74)	Dionisio	74	Home	Casat	Llar col·laborativa	Convivent
17_LLC_H(80)	Àngel	80	Home	Casat	Llar col·laborativa	Convivent
18_LLC_D(68)	Dolors	68	Dona	Soltera	Llar col·laborativa	Convivent
19_LLC_H(64)	Juanma	64	Home	Casat	Llar col·laborativa	En formació
20_LLC_D(78)	Cati	78	Dona	Vídua	Llar col·laborativa	Convivent
21_LLC_D(68)	Gabriela	68	Dona	Soltera	Llar col·laborativa	Convivent
26_LLC_HD	Grup sencer (reunió)		Homes Dones	Falta informació	Llar col·laborativa	En formació
27_LLC_D(77)	Encarna	77	Dona	Casada	Llar col·laborativa	Convivent
28_LLC_D(72)	Empar	72	Dona	Casada	Llar col·laborativa	Convivent
29_LLC_H(79)	Xavier	79	Home	Casat	Llar col·laborativa	Convivent
31_LLC_D(64)	Mireia	64	Dona	Casat	Llar col·laborativa	Convivent
32_LLC_D(62)	Gemma	62	Dona	Divorciada	Llar col·laborativa	Convivent
33_LLC_D(64)	Paqui	64	Dona	Casada	Llar col·laborativa	Convivent
34_LLC_H(86)	Juanjo	86	Home	Vidu	Llar col·laborativa	Convivent
35_LLC_D(70)H(69)	Estrella	70	Dona	Casada	Llar col·laborativa	Convivent
	Lluis	69	Home	Casat	Llar col·laborativa	Convivent
36_LLC_H(74)	Lorenzo	74	Home	Divorciat	Llar col·laborativa	Convivent
37_LLC_D(76)	Carmela	76	Dona	Soltera	Llar col·laborativa	Convivent
38_LLC_H(89)	Andreu	89	Home	Casat	Llar col·laborativa	Convivent
39_LLC_D(80)	Diana	80	Dona	Casada	Llar col·laborativa	Convivent
40_LLC_D(78)	Silvia	78	Dona	Divorciada	Llar col·laborativa	Convivent

41_LLC_D(84)	Rodolfa	84	Dona	Casada	Llar col·laborativa	Convivent
42_LLC_H(89)	Jacint	89	Home	Vidu	Llar col·laborativa	Convivent
43_LLC_D(72)	Berta	72	Dona	Vídua	Llar col·laborativa	Convivent
44_LLC_H(70)D(66)	Patricia	66	Dona	Casada	Llar col·laborativa	Convivent
	Andreu	70	Home	Casat	Llar col·laborativa	Convivent
45_LLC_D(70)	Neus	70	Dona	Divorciada	Llar col·laborativa	Convivent
47_LLC_D(84)	Serena	84	Dona	Casada	Llar col·laborativa	Convivent
50_LLC_D(82)	María	82	Dona	Vídua	Llar col·laborativa	Convivent
51_LLC_D(76)	Eugènia	76	Dona	Divorciada	Llar col·laborativa	Convivent
54_LLC_D(80)D(69) D(76)D(68)D(74)	Bruna	80	Dona	Vídua	Llar col·laborativa	Convivent
	Índia	69	Dona	Vídua		
	Claudia	76	Dona	Casada		
	Minerva	68	Dona	Divorciada		
	Rosó	74	Dona	Casada		
55_LLC_H(68)	Oriol	68	Home	Vidu	Llar col·laborativa	En formació
56_LLC_H(68)	Jan	68	Home	Casat	Llar col·laborativa	En formació
58_LLC_HD	Grup sencer (reunió)		Home Dona	Falta informació	Llar col·laborativa	En formació
59_LLC_H(64)	Joan	64	Home	Casat	Llar col·laborativa	En formació
60_LLC_H(62)	Aitor	62	Home	Casat	Llar col·laborativa	En formació
61_LLC_H(X)	Guillem	67	Home	Casat	Llar col·laborativa	Convivent
62_LLC_D(62)	Meritxell	62	Dona	Divorciada	Llar col·laborativa	En formació
64_LLC_D(89)	Roser	89	Dona	Soltera	Llar col·laborativa	Convivent

65_LLC_D(82)D(80)	Hortènsia	82	Dona	Soltera	Llar col·laborativa	Convivent
	Anna	80	Dona	Soltera	Llar col·laborativa	Convivent
66_LLC_D(85)	Montse	85	Dona	Vídua	Llar col·laborativa	Convivent
67_LLC_D(86)	Ruth	86	Dona	Soltera	Llar col·laborativa	Convivent
68_LLC_D(86)	Laia	86	Dona	Soltera	Llar col·laborativa	Convivent
69_LLC_D(81)H(88)	Teresa	81	Dona	Casada	Llar col·laborativa	Convivent
	Rafel	88	Home	Casat	Llar col·laborativa	Convivent
71_LLC_H(81)	Gonzalo	81	Home	Vidu	Llar col·laborativa	Convivent
72_LLC_D(84)	Sara	84	Dona	Vídua	Llar col·laborativa	Convivent

Annex 2: Registre d'entrevistes a facilitadors i facilitadores, personal de l'administració pública i treballadors i treballadores de llars col·laboratives

Codi	Pseudònim	Sexe	Tipologia
22_F_D	Camila	Dona	Facilitadora
23_F_H	Pere	Home	Facilitador
24_F_H	Marc	Home	Facilitador
25_AP_D	Violeta	Dona	Admin. Pública
30_AP_D	Margalida	Dona	Admin. Pública
49_AP_H(X)	Cristian	Home	Admin. Pública
57_AP_D	Tania	Dona	Admin. Pública
46_TLLC_H	Jordi	Home	Treballador llar col·laborativa
48_TLLC_D	Silvia	Dona	Treballadora llar col·laborativa
52_TLLC_D	Belén	Dona	Treballadora llar col·laborativa
53_TLLC_D	Josefina	Dona	Treballadora llar col·laborativa
63_LLC_D	Fàtima	Dona	Treballadora llar col·laborativa
70_TLLC_D	Sònia	Dona	Treballadora llar col·laborativa

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

CUIDAR-SE EN COMUNITAT: LES LLARS COL·LABORATIVES PER A PERSONES GRANS A ESPANYA

Marta Pi Martin

UNIVERSITAT
ROVIRA i VIRGILI